

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
АСПІРАНТІВ, СТУДЕНТІВ, МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

**«МОЛОДЬ І НАУКА: СУЧАСНИЙ СТАН,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ПРАВА В УКРАЇНІ»**

19 травня 2023 року

м. Київ

Рекомендовано Вченою радою юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 10 від 25 травня 2023 р.)

Редакційна колегія:

Розовський Б.Г., проф., д.ю.н.

Шаповалова О.В., проф., д.ю.н.

Івчук Ю. Ю., проф., д.ю.н.

Арсентьєва О.С., проф., к.ю.н.

Капліна Г.А., доц., к.ю.н.

Котова Л. В., проф., к.ю.н.

Татаренко Г.В., проф., к.ю.н.

Жолудєва В. І., к.ю.н.

Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні:

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих учених. м. Київ, 19 травня 2023 р. / За ред. проф. Розовського Б.Г. – Київ: вид-во Східноукр. нац. ун-та ім. В. Даля. – 2023. – 248 с.

Розглянуто питання подальшого розвитку правової науки в умовах інтенсифікації європейських прагнень в Україні та активізації громадянського суспільства. Внесені пропозиції щодо вдосконалення законодавства з урахуванням передових досягнень зарубіжної науки. Мета конференції – розвиток світогляду студентської та учнівської молоді у правовій науці, її ціннісних орієнтацій. Пропонуються для обговорення ключові проблемні питання стосовно законодавчого забезпечення захисту прав та свобод людини, реалізації верховенства права у рамках євроінтеграційного процесу в Україні.

Друкується в авторській редакції

СЕКЦІЯ І

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Алексєєва Єлизавета,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Капліна Галина,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У статті здійснено аналіз законодавства в аспекті спадкування за Цивільним кодексом України, розглянуті зміни в законодавчих актах з причини запровадження воєнного стану в Україні. Визначені поняття спадку та спадкування загалом. З'ясовано можливості спадкоємців, що виїхали закордон, а також порядок вирішення проблем щодо дій спадкоємців, які залишилися на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: спадкування, воєнний стан, відкриття спадщини, цивільне право, право на спадкування

Актуальність. З приводу того, що в Україні було запроваджено воєнний стан відбулися певні зміни та роз'яснення в законодавстві. Процес спадкування і без особливого стану в країні доволі часто викликав низку питань. Тому особливо актуальними вони є в умовах війни. Дійсно, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну змінило долі майже кожного. Авжеж, це торкнулося і юридичної сфери, в цій статті описується головним чином галузь спадкового права, а саме процес спадкування.

Окрім цього, актуальним є і питання того, що велика частина людей були вимушені виїхати закордон, хоча і відносно багато осіб залишаються на тимчасово окупованих територіях. В цій статті, я би хотіла торкнутися також і цієї, нажаль, актуальної теми сьогодення. Так само, слід розглянути порядок прийняття спадкоємцем його прав та обов'язків в сучасних умовах та вивчити його можливості.

Подібні проблеми, близьки до моєї теми, вивчали такі фахівці як Коваленко Ю., Сібірцева О., науковці Кухарєв О. Є., Маньковський В. В., Чуйкова В. Ю., Гончарова А. В. та багато інших, але як за основу я брала саме них, тому що їх ставлення та роз'яснення тематики мене більш за все зацікавило.

Метою цієї статті є власне бажання отримати поглиблені знання з проблеми спадкування в період війни та проаналізувати зміни в законодавстві у зв'язку з цим. Вивчити основні поняття спадкування та спадщини. У статті, я висловлю особисте ставлення до теми, опираючись на поглиблене вивчення цивільного та сімейного права. Окрім того, слід визначити особливості спадкування на тимчасово окупованих територіях та закордоном, і проаналізувати зміни в законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Почати своє дослідження я би хотіла з загального визначення спадкування. Для цього потрібно зрозуміти, що ж взагалі є спадком, що можна передавати у

спадок. Отже, спадщина є об'єктом спадкування. До неї входять матеріальні та нематеріальні цінності, права та обов'язки спадкодавця. Для спадщини характерним те, що вона може виступати об'єктом лише для спадкових відносин. Згідно зі статтею 1218 Цивільного кодексу України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1]. Таким чином, законодавець зазначає, що до такого складу входить не майно, а право на майно. Для визначення спадку це є важливим аспектом. Окрім того, з цього, можна зрозуміти, що до спадкоємців переходять всі права та обов'язки, тобто, наприклад, борги, також перейдуть до них, від яких особа не має права відмовитися окремо. У спадкуванні діє таке негласне правило «все, або нічого». Відповідно до статті 1282 Цивільного кодексу спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний задовольнити вимоги кредитор, тобто, сплатити борг, але за спадковим договором на набувача такого обов'язку немає. Тому, для вирішення цієї проблеми, можна укласти спадковий договір, хоча, він і не є справедливо поширеним в Україні. Але, Кравцова Т. зауважує, що на відносини сторін спадкового договору не поширюється правило про обов'язкову частку у спадщині [1]. Це є важливим аспектом при аналізі цього питання.

Але, слід зауважити, що у законодавстві також прописані і права та обов'язки, які не входять до складу спадщини, це зазначено у статті 1219 того ж кодексу. Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

- 1) особисті немайнові права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;
- 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;
- 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 цього Кодексу [2].

Якщо перейти до зазначеної статті в останньому підпункті, то можна з'ясувати, що зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Або, навпаки у разі смерті кредитора, відповідно, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора. А це говорить нам про те, що для кредитора і боржника застосовуються принцип рівності у випадку смерті одного з них. Також, те, що закон унеможливорює передачу таких особистих немайнових прав та інших нематеріальних благ. Це відбувається через те, що особисті немайнові права, безпосередньо пов'язані з фізичною особою, тому вона не може відмовитися чи позбавитися таких прав. Прикладом може бути те, що у разі смерті особи, якщо вона є наймачем у договорі найму, такий договір має припинитися саме на таких підставах. Таким чином, можна визначити, що у спадок можна передавати всі права та обов'язки, окрім зазначених у законі, які протирічать іншим нормативно правовим актам.

То ж, тепер слід перейти до визначення поняття «спадкування». Отже, з точки зору Цивільного кодексу, стаття 1216 стверджує, що спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [2]. Відповідно, об'єкти вже були визначені, а ось суб'єктами спадкових відносин є спадкодавець та спадкоємець. Спадкування визначається як універсальне правонаступництво, що є одностороннім, а тому й безоплатним переходом майна померлого до його спадкоємців. Зрозуміло, що спадкування є дією, тобто, самою передачею вже вищезазначених об'єктів спадщини від спадкодавця до спадкоємця або спадкоємців.

Окрім цього, слід зазначити, що спадкування здійснюється двома видами: за заповітом або за законом. Особливістю спадкування за заповітом є те, що спадкоємець при житті складає заповіт, тобто визначає спадкоємців та в якій долі він призначає його права та обов'язки, але спадкоємець отримує у власність майно тільки після смерті спадкодавця. Розкриваючи цю тему, варто пам'ятати, що посвідчувати заповіти може не тільки нотаріус, а й лікар, у разі, якщо особа знаходиться у лікарні та тяжко хворіє, командир судна, якщо особа перебуває під час плавання на судні, що ходить під прапором України, начальником експедиції під час її проведення, начальником установи, в якій особа виконує покарання, слідчий ізолятора, у разі, коли особа тримається там. Та, окремо, я би хотіла наголосити увагу, що, окрім зазначених посадових та

службових осіб, також, заповіт військовослужбовця може посвідчувати й командир (начальник) військової частини, з'єднання, установи або закладу в пунктах їх дислокації. В наші часи такі зауваження є особливо актуальними. Ці норми зазначені переважно у статті 1252 Цивільного кодексу України.

А ось спадкування за законом, відповідно, майно, яке переходить до спадкоємців визначається цивільним законодавством за встановленими чергами. Окрім того, підставами для такого спадкування є шлюбні, родинні чи сімейні стосунки, також, можливе у разі усиновлення та перебуванні на утримання спадкодавця, але не менше п'яти років до фактичної смерті спадкодавця.

Після того, як ми визначились з загальними поняттями, можна перейти до певних змін, які з'явилися у зв'язку з вводом воєнного стану в Україні, а саме: збільшився строк для прийняття спадщини або для відмови від неї до 10 місяців (до війни було 6 місяців) з дня смерті спадкодавця (факт, що дає підстави для відкриття спадщини), діяти така зміна буде до скасування воєнного стану.

Ще одним додатком до законодавства є те, що оформлення прав на спадкове майно може здійснюватися не тільки очно, наприклад, у нотаріуса, що є найрозповсюдженим, а ще й можливість направлення заяви про прийняття спадщини поштою, але, в такому випадку підпис заявника має бути нотаріально посвідчений, задля уникнення підробок. Якщо ж особа знаходиться закордоном, то такі особи мають право звернутися до консульської установи України в державі, в якій вони знаходяться, так як Консульство має повноваження посвідчувати справжність підписів на таких заявах, або дозволено також і звернутися до іноземного нотаріусу, але в цьому разі повинен бути переклад на державну мову та відповідна легалізація заяви, після цього її потрібно відправити засобами поштового зв'язку до українського нотаріуса. До речі, апостиль повинен бути як в разі звернення до консульства, так і до іноземного нотаріуса.

Окрім того, спадкоємець, що знаходиться закордоном має право надати довіреність будь-якому юристу, який знаходиться в Україні, для того, щоб він діяв від його імені та в його інтересах. Це значною мірою полегшить процес набуття спадщини.

Не можу не згадати про осіб, які залишилися на тимчасово окупованих територіях. Вони так само мають право на надання такої довіреності, але лише до кінця 2023 року, тому що, так як Україна з російською федерацією розірвала будь-які зв'язки, але існує угода, яка на сьогоднішній день, ще діє, щодо посвідчення документів російськими нотаріусами, такого роду довіреність виходить до цього переліку. На мою думку, така можливість має певні переваги, наприклад, якщо родич перебуває на окупованих територіях і не може вчиняти певні дії за своїми правами, бо не має можливості виїхати на територію України, інший родич, який знаходиться в межах країни може діяти від його імені для вирішення його чи власних проблем. Тому слід пам'ятати про можливість укладання довіреності, яка зможе допомогти у більшості випадках найлегшим шляхом. Але, Чуйкова В. Ю. та Гончарова А. В. зауважують, що діяльність збройних формувань РФ та окупаційної адміністрації РФ є незаконною, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях, які додаються відповідно до заяви про державну реєстрацію народження особи та заяви про державну реєстрацію смерті особи [3, с. 115]. Такий факт слід пам'ятати та обов'язково брати до уваги.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що Спадкове право як підгалузь цивільного права являє собою сукупність встановлених державою правових норм, які регламентують порядок та умови переходу майнових прав та обов'язків померлого громадянина до інших осіб. Окрім того, ми визначили, що до спадкоємців переходить не майно, а права та обов'язки щодо нього. Прикладами можуть бути обов'язок відшкодувати шкоду, яка була присуджена за життя спадкодавця або повернути борги тощо. Тобто, переходить не тільки право, а й обов'язки, від яких окремо відмовитися неможливо. Ще, в статті проаналізовано зміни, яких зазнало наше законодавство через введення воєнного стану. Роблячи висновок, можу сказати, що такі зміни значно полегшують процедуру відкриття та передання спадщини. Наостанок, варто зазначити, що сфера спадкування зазнала змін у реаліях війни, що направлені

на максимальне забезпечення прав та інтересів громадян. Окрім того, доцільно ще за життя подбати про упорядкування усіх питань, пов'язаних із спадщиною, що можливо за допомогою заповіту або спадкового договору. Зазначене уможливить спрощення врегулювання майнових питань після смерті спадкодавця та мінімізації судових спорів між спадкоємцями.

Список використаних джерел:

1. Таліна Кравцова. Бізнес у спадок: особливості спадкування під час війни | Think brave. 2023. Think brave | Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/218114_bznes-u-spadok-osoblivost-spadkuvannya-pd-chas-vyni (дата звернення: 04.05.2023).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
3. Чуйкова В., Гончарова А. Спадкування на окремих територіях України. Європейські Перспективи. 2021. № 2. С. 114–119.
4. Олена Сібірцева. Які особливості спадкування під час воєнного стану? | ЮРЛІГА. 2021. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/215154_yak-osoblivost-spadkuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu?_ga=2.201087273.685700989.1667814577-1388794630.1667326053 (дата звернення: 04.05.2023).

Elizaveta Alekseeva. Characteristics of inheritance under the conditions of marital state. – Article.

Abstract. *The article analyzes legislation in the aspect of inheritance according to the Civil Code of Ukraine, considered changes in legislative acts due to the introduction of martial law in Ukraine. The concepts of inheritance and inheritance in general are defined. The possibilities of the heirs who left abroad, as well as the procedure for solving problems regarding the actions of the heirs who remained in the temporarily occupied territories, were clarified.*

Key words: *inheritance, martial law, opening of inheritance, civil law, right to inheritance.*

**ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА,
ВЧИНЕНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ:
МІЖНАРОДНІ ТРИБУНАЛИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ**

Андрєєв Ігор,
студент 4 курс спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Наукова керівниця: **Жолудєва Вікторія,**
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *Предметом наукової роботи є міжнародні трибунали та національні правові механізми, які можуть бути використані для забезпечення справедливості та відшкодування збитків внаслідок злочинів проти України. Дослідження спрямоване на визначення ролі міжнародних трибуналів та національних правових механізмів у притягненні винних до кримінальної відповідальності. Робота присвячена аналізу міжнародного права, що регулює відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, а також дослідженню міжнародних трибуналів, які займаються цією проблемою. У підсумках дослідження виокремлено ключові завдання, що постають перед Україною та світовою спільнотою для притягнення до відповідальності за злочини, скоєні Російською Федерацією.*

Ключові слова: *міжнародні трибунали, злочин агресії, Спеціальні трибунали, кримінальна відповідальність.*

Злочини проти миру та безпеки людства є серйозними порушеннями міжнародного права, які мають негативний вплив на стабільність та безпеку світового співтовариства. Російська

Федерація стала об'єктом критики з боку міжнародної спільноти за свої дії на території України, які включають анексію Криму, військову агресію на Донбасі та повномасштабне вторгнення.

Вчинення злочинів проти миру та безпеки людства підлягає кримінальному переслідуванню, але міжнародна спільнота має різні інструменти для забезпечення відповідальності винних осіб правосуддю. Ці інструменти включають національні правові механізми, міжнародні трибунали та інші міжнародні органи.

У даній науковій роботі розглядається проблема правових наслідків злочинів проти миру та безпеки людства, вчинених Російською Федерацією на території України. Основна мета дослідження полягає у визначенні ролі та ефективності міжнародних трибуналів та національних правових механізмів у притягненні до відповідальності винних осіб за вчинення злочинів.

У роботі будуть проаналізовані міжнародні документи та конвенції, які регулюють відносини між державами в галузі кримінальної відповідальності.

Підтримка миру та безпеки людства є головним завданням не тільки Організації Об'єднаних Націй, а й усіх країн. Історія зазнала достатньо випадків, коли країни порушували світовий порядок і були притягнуті до відповідальності за це. 24 лютого 2022 року Російська Федерація, яка розпочала збройний конфлікт на сході України у 2014 році, зробила спробу чергового повномасштабного наступу. Через це актуальним стає питання: яким чином притягнути РФ до відповідальності?

Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) є трьома головними міжнародними органами, які можуть притягнути керівництво держави до відповідальності за злочини агресії. Російська Федерація не визнає юрисдикцію МКС, через що по відношенню до неї неможливо здійснити розслідування щодо злочинів агресії, закріплених у статті 8 Римського Статуту МКС. Незважаючи на те, що Росія не є стороною Статуту МКС, Суд може розслідувати і притягати до відповідальності за злочини проти людяності, воєнні злочини або геноцид, оскільки Україна визнала юрисдикцію суду ad hoc: «Якщо вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничала із Судом без будь-яких затримок або винятків» [1]. Через неможливість міжнародних судових органів реалізувати свої повноваження, постає питання в створенні Спеціального міжнародного трибуналу ad hoc, який розслідуватиме військові злочини проти України.

30 листопада французька газета опублікувала статтю про те, що уряд Франції розпочинає разом з іншими європейськими країнами роботу над створенням Спеціального міжнародного трибуналу та наголосив, що «боротьба з безкарністю за злочини, скоєні в Україні після агресії Росії, є пріоритетом для Франції. Ми мобілізувалися на підтримку як української системи правосуддя, так і Міжнародного кримінального суду, які мають право проводити неупереджені та незалежні розслідування, щоб винні в цих злочинах були притягнуті до відповідальності» [2].

Підтримка інших країн у створенні нового трибуналу була відображена у двох резолюціях, які були прийняті 27 та 28 квітня під час Другої частини сесії 2022 року ПАРЄ (Парламентська асамблея Ради Європи). Ключові тези резолюцій:

Збільшення підтримки України з боку держав членів РЄ;

Припинення будь-яких поставок зброї, комплектуючих для російської військової промисловості та товарів подвійного призначення; і накладення санкцій на всі треті держави, які намагатимуться обійти ембарго;

Надання підтримки людям, які тікають з України через триваючу агресію РФ, шляхом, зокрема, використання ресурсів, наданих через Інструмент технічної підтримки Європейського Союзу, для створення програм допомоги;

Надання підтримки прокурору МКС у розслідуваннях та переслідуванні підозрюваних у скоєнні військових злочинів, злочинів проти людяності та, можливо, геноциду;

Створення ad hoc міжнародного кримінального трибуналу зі штаб-квартирою у Страсбурзі, шляхом укладення багатостороннього міждержавного договору під егідою ООН, за підтримки

РЄ, ЄС та інших міжнародних організацій, для розслідування та покарання за злочин агресії, скоєний політичним і військовим керівництвом РФ;

Призначення Спеціального представника КМРЄ з питань наслідків агресії РФ проти України.

Використання активів громадян РФ, на яких накладено санкції, у зв'язку з агресією РФ проти України, після їх остаточної конфіскації, для відшкодування будь-якої шкоди Україні та її громадянам внаслідок агресії [3].

Останньою ключовою подією можна вважати ухвалення Європарламентом чергової резолюції щодо створення спеціального міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України, скоєного політичним та військовим керівництвом Росії [4]. Незважаючи на те, що прийняття резолюції носить рекомендаційний характер, вона є сигналом для уряду Російської Федерації, що агресія їхньої країни не залишиться без відповіді міжнародної спільноти.

Виходячи з вищенаведеної інформації є декілька можливостей для створення Спеціального трибуналу, який розслідуватиме злочини РФ. Їх озвучив Антон Кориневич, посол з особливих доручень МЗС України:

Створення Спеціального трибуналу на основі угоди України з Організацією Об'єднаних Націй із прийняттям відповідної резолюції Генеральної асамблеї ООН.

Багатосторонній договір про створення трибуналу, укладений між Україною та іншими державами. Чим більше держав будуть учасникам, тим більшого визнання набуде цей договір.

Угода між Україною та європейською регіональною організацією – Європейським Союзом або Радою Європи [5].

Держави світу докладають багато зусиль для того, щоб в майбутньому можна було притягнути до відповідальності всіх причетних до збройної агресії в Україні. Проте багато речей залежить і від уряду нашої країни.

По-перше, наразі жодний міжнародний орган не має повноважень проводити розслідування злочину агресії проти України. На нашу думку, важливим є створення міжнародної спеціальної прокуратури, яка б допомагала Україні в зборі доказів про злочини з боку Росії. Даний орган мав би бути створений на території Європейського Союзу та складатися з українських та міжнародних прокурорів. 27 січня 2023 року стало відомо, що «Європейський Союз вивчає шляхи створення спеціальної прокуратури, яка б допомагала розслідувати військові злочини Росії в Україні» [6].

По-друге, Україна досі не ратифікувала Римський Статут МКС та поправки до нього, що заважає Міжнародному кримінальному суду приймати повноцінну участь в розслідуванні та створює певні прогалини у міжнародному правосудді. Ми вважаємо, що ратифікація є одним з першочергових завдань Верховної Ради України.

По-третє, Україні слід дотримуватися міжнародних вимог при розслідуванні злочинів, скоєних Росією, оскільки подібні докази можуть використатися пізніше для трибуналу. Звісно, таких злочинів тисячі, через що правоохоронці не завжди могли належним чином розслідувати їх, до того ж більшість процесів відбуваються за відсутністю обвинувачених.

По-четверте, майбутній трибунал не повинен конфліктувати з уже існуючими міжнародними інстанціями, а бути доповненням до МКС та Міжнародного суду ООН. Головною проблемою наразі залишається імунітет керівництва держави, а також перебування РФ в якості постійного члена Ради Безпеки ООН.

Список використаних джерел:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 09.03.2023).

2. Ukraine - Tribunal spécial pour les crimes d'agression de la Russie (30.11.22). France Diplomatie - Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/Ukraine/evenements/article/Ukraine-tribunal-special-pour-les-crimes-d-agression-de-la-russie-30-11-22> (date of access: 09.03.2023).

3. The Russian Federation's aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30024/html> (date of access: 09.03.2023).

4. Які наслідки для путіна матиме міжнародний трибунал | Центр протидії дезінформації. Центр протидії дезінформації | Головна сторінка. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaki-naslidky-dlya-putina-matyme-mizhnarodnyj-trybunal/> (дата звернення: 09.03.2023).

5. Посол з особливих доручень МЗС України Антон Кориневич: «Злочин агресії рф довести легко, але для цього потрібен спеціальний трибунал». Урядовий Кур'єр. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/posol-z-osoblivih-doruchen-mzs-ukrayini-anton-kori/> (дата звернення: 09.03.2023).

6. Bodoni S., Valero J. EU Weighs Prosecution Office to Help Probe Russian War Crimes. Bloomberg. URL:

7. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-27/eu-weighs-setting-up-prosecution-office-to-probe-russian-crimes?leadSource=uverify%20wall> (date of access: 09.03.2023).

Ihor Andreev, Victoria Zholudeva. Legal consequences of crimes against peace and human security committed by the Russian federation on the territory of Ukraine: international tribunals and national legal mechanisms. – Article.

Abstract. The subject of the research is international tribunals and national legal mechanisms that can be used to ensure justice and compensation for damages resulting from crimes against Ukraine. The research aims to determine the role of international tribunals and national legal mechanisms in holding perpetrators criminally responsible. The work is dedicated to the analysis of international law that regulates responsibility for crimes against peace and security of humanity, as well as the study of international tribunals dealing with this issue. The conclusions of the research identify key tasks facing Ukraine and the international community in holding Russia accountable for the crimes committed.

Key words: international tribunals, crime of aggression, special tribunals, criminal responsibility.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Батир Валерія,

студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого

Анотація. Дослідження присвячено визначенню ролі профспілок у відносинах соціального діалогу та колективних переговорах і укладанні угод у сучасному стані воєнного режиму. Авторка з'ясувала, що правовий статус професійних спілок на період воєнного стану потребує балансування між обмеженням прав і свобод громадян та необхідністю забезпечення соціального захисту та збереження працівників.

Ключові слова: соціальне партнерство, роботодавці, колективний договір, захист прав.

Розвиток соціального партнерства в Україні безпосередньо пов'язаний зі зростанням ролі колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин. У зв'язку з цим виконання профспілками своїх функцій в умовах ринкової економіки має важливе теоретичне і практичне значення для ефективного захисту трудових прав і законних інтересів працівників. Право на створення профспілок включає право працівників створювати профспілки та вступати до них за власним вибором без дозволу органів державної влади, право створювати федерації, ради, конфедерації, право членів профспілки обирати своїх представників та брати участь у внутрішньому житті профспілки, а також право безперешкодно здійснювати профспілкову діяльність.

Правовий статус професійних спілок закріплений у Законі України від 15 вересня 1999 року «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [1], який визначає конкретний зміст правового регулювання, принципи, права та гарантії створення професійних спілок.

Особлива природа профспілок як юридичних осіб впливає з їхньої структури та повноважень, які вимагають особливого підходу до забезпечення реалізації їхніх прав та виконання обов'язків. Профспілки мають право використовувати засоби «самозахисту» від порушень своїх прав з боку роботодавців, об'єднань профспілок, державних органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Ці засоби включають, наприклад, можливість оскаржувати застосування певних правових заходів до керівників, які порушують права профспілок, або вимагати розірвання трудового договору (контракту) чи звільнення з роботи [2, с. 36].

Відповідно до чинного законодавства, основним завданням профспілок є захист трудових, соціальних та економічних прав та інтересів своїх членів. Хоча профспілки можуть вступати у правовідносини відповідно до різних галузей права (конституційного, адміністративного, цивільного, тощо), правовідносини відповідно до трудового права є життєво важливими. Більшість прав та обов'язків профспілок зосереджено в трудовому праві, яке визначає правовий статус та правосуб'єктність профспілок і дозволяє їм бути визнаними суб'єктами трудового права.

Зі змісту статті 2 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» можна зробити висновок, що професійні спілки створюються для здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок. Як підкреслюється в юридичній літературі, права профспілок можуть бути реалізовані найбільш ефективно, коли профспілки зосереджуються на забезпеченні основних конституційних прав людини, пов'язаних з трудовими, соціальними та економічними відносинами. Конституційне право та трудове право можуть визначити деякі з найважливіших прав людини, які можуть бути реалізовані більшою мірою, коли працівники об'єднані в профспілки. Ці права проявляються у сфері праці та зайнятості, соціальній сфері, а також громадянських і політичних правах.

Визначаючи функціонування профспілок сьогодні, необхідно відштовхуватися від викликів, які стоять перед ними. Вони містяться у статутах профспілок. Вони визначають їх головними завданнями захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок, забезпечення кожного члена профспілки роботою та реальне підвищення рівня життя членів профспілок. Захисна функція профспілок є однією з їхніх основних функцій. Це стосується і, наприклад, культурно-просвітницької функції, яка притаманна профспілкам, але роль якої значно зменшилася через різке скорочення кількості закладів культури, що перебувають у віданні профспілок, та переорієнтацію їхньої діяльності.

У питаннях, що стосуються колективних інтересів профспілок, важливо зазначити, що інтереси працівників, незалежно від того, чи є вони членами профспілки, повинні бути представлені та захищені. Особливо це стосується випадків, коли положення колективного договору поширюються на всіх працівників підприємства, незалежно від того, чи є вони членами профспілки, чи ні. Вони є обов'язковими для власників і працівників підприємства.

Профспілки мають право брати участь у колективних переговорах та укладати колективні договори і угоди. Крім того, за законом роботодавці, їх об'єднання, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані брати участь у колективних переговорах щодо укладення колективних договорів і угод. Відповідно до статті 14 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3], профспілки зобов'язані зробити максимальний внесок в обороноздатність країни та забезпечити громадський контроль за дотриманням мінімальних гарантій у сфері праці. Також профспілки можуть виявляти та порушувати питання в правоохоронних органах для переслідування серйозних порушень трудового законодавства.

В умовах воєнного стану профспілки мають право перевіряти роботодавців та контролювати дотримання трудових прав. Профспілки також можуть виявляти проблеми та передавати їх до правоохоронних органів для притягнення до відповідальності за серйозні порушення трудового законодавства. На час воєнного стану зупиняється дія статті 44 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та відповідних положень колективних договорів. Роботодавці не зобов'язані перераховувати кошти, передбачені колективними договорами та угодами на культурно-масову, фізкультурну та оздоровчу роботу.

Таким чином, діяльність профспілкових організацій під час воєнного стану змінилася, але це не означає, що ці зміни є несуттєвими. З одного боку, воєнний стан призводить до обмеження прав і свобод громадян, у тому числі й прав профспілок. З іншого боку, профспілки можуть виконувати важливу роль у забезпеченні підтримки для своїх членів та участі у соціальному діалозі з урядом у часи кризи. Також, воєнний стан може мати серйозні наслідки для економіки та зайнятості, що може призвести до скорочення робочих місць та погіршення умов праці. У таких обставинах, профспілки можуть відігравати важливу роль у захисті прав працівників та підтримці соціального захисту. У кінцевому підсумку, важливо забезпечити баланс між правами та обов'язками профспілок та інших зацікавлених сторін у період воєнного стану. Такий баланс може бути досягнутий через конструктивний соціальний діалог та співпрацю з метою захисту прав і інтересів працівників і забезпечення соціальної стабільності під час кризових ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Куртакова Г. Правовий статус профспілок у формування системи соціального партнерства в Україні. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. 2022. № 2 (62). С. 34–43.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 01.05.2023).

Valeriya Batyr. On the question of the legal status of trade unions in wartime conditions. – Article.

Abstract. The study is devoted to determining the role of trade unions in social partnership relations and collective bargaining and conclusion of agreements in the modern state. The author found out that the legal status determines the legal position of trade unions in the state and the legal capacity of this organization and its institutions in the field of labor relations.

Key words: social partnership, employers, collective agreement, protection of rights.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Білугін Денис,
*студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Науковий керівник: Гриценко Григорій,
*к.ю.н., доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У науковій статті досліджена дисциплінарна відповідальність представників Національного антикорупційного бюро України під час дії воєнного стану. Зазначені процедури, тлумачення та недоліки такого стягнення. Проаналізовано поняття дисциплінарної відповідальності та особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності співробітників НАБУ.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, захист порушених прав, НАБУ, воєнний стан.

24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення и указом Президента України о 5 годині 30 хвилин 24 лютого 2022 року в нашій країні був введений воєнний стан [1]. Також останній раз воєнний стан був продовжений 6 лютого 2023 року відповідно [2].

На часі співробітники Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) приймають безпосередню участь у бойових діях та водночас виконують свої прямі обов'язки. Метою нашого дослідження є дисциплінарна відповідальність співробітників НАБУ під час воєнного стану. Статус та діяльність співробітників Національного бюро регламентуються Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» [3].

Статус органу Національного антикорупційного бюро України – бюро являє собою центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції. Національне бюро утворюється і здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [3].

Правовою основою діяльності НАБУ становить Конституція, міжнародні договори України, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органів виконавчої влади, а також Закон України «Про державну службу» застосовуються до Національного бюро, його службовців, осіб начальницького складу та інших працівників в частині, що не суперечить цьому Закону. У разі колізій між нормами цього Закону та інших законів і нормативно-правових актів, застосовуються норми цього Закону [3].

У цій статті розкриваються загальні та основні принципи діяльності НАБУ такі як: верховенство права, повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина, законність, безсторонність та справедливість, незалежність Національного бюро та його працівників, підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам, відкритість для демократичного цивільного контролю, політична нейтральність і позапартійність, взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [3].

Як вже зазначалося вище, головною проблематикою на сьогоднішній день є дисциплінарна відповідальність співробітників НАБУ під час воєнного стану. Так як регулювання цього питання чинним законодавством здійснюється як і у мирний час, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» статтею 28. У статті прописана процедура дисциплінарного стягнення, утворення комісії, службове розслідування, висновки комісії та підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності [3]. У шостому пункті про підстави притягнення до відповідальності зазначено посилання на Закон України «Про державну службу». Норми стосовно притягнення до дисциплінарної відповідальності існуючи в діючому законі потребують доопрацювання так як не відповідає сьогоденню.

Тому пропонуємо звернутись за для більш детального та різностороннього дослідження до юридичної енциклопедії, дисциплінарна відповідальність – це осуд поведінки працівника роботодавцем, що реалізується в застосуванні до нього заходів дисциплінарного стягнення за порушення трудової дисципліни; один із видів юридичної відповідальності працівника – обов'язок відповісти перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового законодавства; один із видів юридичної відповідальності державного службовця – обов'язок відповісти за вчинений ним дисциплінарний вчинок і понести міру стягнення, передбачену чинним законодавством [4].

Також було б доцільно звернутися до думки науковців які досліджували питання дисциплінарної відповідальності, ось на думку Г.Петришиної-Дюг дисциплінарна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності є особливим елементом у структурі правової системи, важливим забезпечуючим фактором правомірної поведінки. Вона характеризується наявністю власної підстави – дисциплінарного проступку, особливих санкцій –

дисциплінарних стягнень, суб'єкта дисциплінарного проступку та суб'єкта дисциплінарної влади, який уповноважений застосовувати дисциплінарне стягнення в позасудовому порядку [5, с. 37].

На основі досліджень вище згаданих науковців, ми маємо розуміння що дисциплінарна відповідальність є видом юридичної відповідальності. Також прослідковуються схожі тези у трактуванні терміну. Наприклад відповідальність перед керівництвом, дисциплінарне стягнення, суб'єкти дисциплінарного стягнення та дисциплінарної влади і т.д. Підсумовуючі, ми можемо виокремити спільні фрагменти у різних наукових роботах та маємо розуміння терміну «Дисциплінарна відповідальність».

У роботі Т. Колесніка висвітлюються питання дисциплінарного проступку та невід'ємності цього елементу у дисциплінарній відповідальності тобто, дисциплінарний проступок є однією з ключових правових категорій у питаннях притягнення працівника до відповідальності [6, с.89].

Цікаве визначення при дослідженні теми ми зустріли у праці О. Новак, яка наголошує на тому що дисциплінарна відповідальність дає можливість правильно зрозуміти значення дисциплінарної відповідальності у зміцненні службової дисципліни й законності, в покращенні якості роботи державного апарату і посиленні захисту прав державних службовців та інтересів держави [7, с.130]. Таким чином це визначення нам дає розуміння що дисциплінарна відповідальність важлива, так як позитивно впливає на дисципліну, захищає права державних службовців та інтереси держави.

Правильно зазначає Панов В.В. своїй дисертації на тему «Адміністративно-правове регулювання дисциплінарної відповідальності детективів Національного антикорупційного бюро України» В., дисциплінарна відповідальність вказаної категорії працівників врегульована мінімальним чином. Якщо порівняти з іншими законодавчими актами, які присвячені спеціальній дисциплінарній відповідальності інших категорій працівників, можна побачити більш повне та широке нормативне закріплення та визначення даної сфери [6, с.56]. При більш детальному аналізі вибраної теми стає зрозуміло що дисциплінарна відповідальність працівників НАБУ не так чітко прописана на відміну від інших державних структур. Тому доцільним було б внести зміни до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Більшість науковців погоджуються у визначенні терміну та проблематиці, сформувавши точку зору можемо перейти до висновку.

У підсумку, ми можемо зазначити, що регулювання дисциплінарної відповідальності працівників НАБУ у законодавстві не прописану повною мірою. З приводу дисциплінарної відповідальності під час воєнного стану взагалі нічого не написано. Якщо порівнювати Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» з іншими нормативно-правовими актами то одразу видно неопрацьованість законодавцем. Наприклад стаття 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9] де вказані чіткі критерії притягнення до відповідальності та Закон України «Про прокуратуру» [10] мають окремі розділи які врегульовують питання дисциплінарної відповідальності співробітників. Але правоохоронна структура НАБУ у здійсненні процедури дисциплінарної відповідальності у окремих випадках може посылатись на ЗУ «Про державну службу» але окремих положень у самому законі про НАБУ не існують. Потрібно більш точно зазначити критерії за якими працівники НАБУ можуть бути притягнуті до відповідальності та значно їх розширити з метою чіткої інтерпретації та застосування на практиці. Доцільним було б встановити відповідальність керівників НАБУ (осіб начальницького складу) за дії своїх підлеглих, які призвели до порушень. І на останок, залучення представників громадськості у процесі розгляду питань дисциплінарної відповідальності працівників НАБУ. Ці дії допомогли б не тільки встановити чітку процедуру дисциплінарної відповідальності у (окремих випадках) під час воєнного стану, та сприяли більшій конкретизації та доцільності застосування даної процедури.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України №58/2023 від 06.02.2023 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582023-45757>.
3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К., 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.
5. Петришина-Дюг Г.Г. Дисциплінарна відповідальність у трудовому праві: поняття та принципи. Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. 2008. Вип. 461. С. 31–39.
6. Колеснік Т. Склад дисциплінарного проступку як підстава притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 89-94.
7. Новак О.Д. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 129-133.
8. Панов В.В. Адміністративно-правове регулювання дисциплінарної відповідальності детективів Національного антикорупційного бюро України: дис... наук. ступеня док. філ. з права. Київ. 2021. 220 с.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України №1402- VIII від 02.06.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/stru#Stru>.
10. Про прокуратуру: Закон України №1697-VII від 14.10.2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/stru#Stru>.

Denys Belugin. Disciplinary responsibility of employees of the national anti-corruption bureau of Ukraine under the conditions of marital state. – Article.

Abstract. The scientific charter confirms the disciplinary competence of representatives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine during the hour of the military camp. Prescribed procedures, opacities and disadvantages of such a reduction. The understanding of disciplinary capacity and the specifics of bringing NABU intelligence officers to disciplinary capacity are analyzed.

Key words: disciplinary responsibility, offense, protection of violated rights, NABU, martial law.

ЩОДО СТАТУСУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПІСЛЯ 2014 РОКУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ОТРИМАЛИ ПАСПОРТИ РФ ТА ЇЇ САТЕЛІТІВ

Болюх Нікіта,
*студент 3 курсу спеціальності 081«Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Антоненко Михайло,
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У науковій статті досліджено питання щодо статусу людей, які після 2014 року на тимчасово окупованих територіях отримали паспорти рф та її сателітів, здійснено аналіз схожого досвіду в інших країнах в різні періоди часу.

Ключові слова: інтеграція, Status quo, паспорт рф, статус особи.

На даний момент пройшло більше року з початку повномасштабного вторгнення з боку Російської Федерації. Ця подія і цей період в цілому зі своїми протиріччями, але все ж таки має декілька можливих моментів: єднання нації проти спільного ворога, Україна за цей рік змогла показати, що вона не є так званим «failed state». Тепер ми не просто невідома країна на сході Європи, ми продовжуємо розвиватись як невід’ємна частина світової спільноти. Цей рік я би назвав початком нової української ірреденти. Політична самостійність України – це *conditio sine qua non* її економічного й культурного розвитку. Тепер ця ідея очевидна для нас як ніколи. Вона вже майже десятий гартується і будується в серцях й умах нашого народу. Від проблемної

України 90-х років з усіма її недоліками, ми відійшли в багатьох моментах від радянщини, ми дійшли до будівництва національної держави, без усіякого інтернаціоналізму та «дружби народів». До речі, якщо ми кажемо про національне будівництво, то ми кажемо в нашому випадку кажемо про українізацію суспільства. Це не тільки спроби поширити нашу мову і культуру, але й створити відповідні правові інструменти для успіху такої компанії. І зараз таке питання є вельми актуальним, особливо для Криму та ОРДЛО, які знаходяться під окупацією з 2014 року. І цей кейс доволі актуальний сьогодні, на який остаточної відповіді немає, і сама ситуація доволі політизована, що може також завдати відповідних проблем. Тому будь-яка об'єктивна оцінка даної проблеми та її вирішення на практиці у майбутньому призведе до уникнення сепаратистських настроїв, а також українізації Криму.

Саме тому метою нашого дослідження є аналіз такого досвіду в інших країнах в різні періоди, та спроба вияснити, чи є таке рішення вдалим, та чи можна якось ці механізми покращити. У цій теоретичній роботі будуть проаналізовані історичні приклади, із нашою ситуацією, визначенні їхні плюси та мінуси, історичний контекст того періоду, а також за можливістю зазначити про правову основу відповідних подій.

Почнемо з історії. Зараз ми зазначимо про доволі цікавий спосіб, який був розповсюджений у двадцятому столітті, який хоч і має певні мінуси, але його удосконалення буде вельми гарним рішенням. І кажемо ми саме про обмін населенням між двома державами. В історії було декілька таких кейсів, наприклад, в 20-ті роки 20-го століття між Грецією та Туреччиною, коли за 6 розділом Лозанського мирного договору був передбачений обмін населенням. Це не стосувалося греків Константинополя (суч. Стамбул) та турків Західної Тракії [1]. Переселенці отримували громадянство країни, до якої вони переїхали та позбувались громадянства країни з якої переселилися. Цей обмін стосувався одного мільйона шістьсот тисяч людей, у тому числі одного мільйона двохсот тисяч православних греків, що проживали на території Малої Азії, Східної Тракії та Понтійських та Кавказьких гір. Якщо казати про турків-мусульман, то чисельність переселенців досягала чотирьохсот тисяч осіб з території Греції. Цілями цього обміну стали нормалізація відносин між двома державами, вирішення етнічних проблем та нестабільності, особливо геноциду греків, коли більшість тодішнього грецького населення вимушені були втікти від переслідувань. Ініціатором цього обміну стала Греція, так як після поразки в Анатолії, її уряд таким чином намагався захистити грецьку меншину на території Малої Азії. Для Туреччини же цей обмін також був вигідним через низку причин [2]:

Панування дуже старого, але небезпечного для існування новоствореної держави концепту – Великої Ідеї. Ця теорія спочатку передбачала створення нової Візантійської імперії, але під кінець Першої Світової війни передбачала створення Грецької національної держави на територіях, котрі Греція мала отримати за умовами Севрського Мирного Договору (тобто Тракії та Смирни, а також територій до 1914 року), а сама наявність греків на території Туреччини була великою проблемою.

Поразка в Балканських війнах та втрата майже всіх територій призвела до кардинальної зміни в національній політиці в Порті. Політика Отоманізму (Османлилик) – концепція, за якою усі мешканці віластів повинні були жити в мирі та злагоді в незалежності від етносу та релігії [3].

У цього обміну звісно були і свої проблеми. Проте під час практики багато існували проблеми для обох сторін, такі як статус нерухомого та рухомого майна людей, їхнього громадянства тощо, і кожне з питань було опрацьовано в порядку денному дипломатії [2]. З цієї точки зору можна видно, що обмін населенням між грецьким і турецьким суспільствами займав зовнішній політики обох країн і обидві країни були мотивовані застосовувати цю політику переселення в контексті реалізації свого зовнішньополітичного підходу.

Турецько-грецький обмін населенням на декілька десятків років став прецедентом на хоч і не найрозповсюдженіший, але працюючий варіант, який використовувався і наступні роки, наприклад, при обмінні населенням між Індією та Пакистаном у сорокових-п'ятдесятих роках двадцятого століття.

Обмін між населенням двох держав є цікавим вирішенням ситуації. Він проявляє свою ефективність в певних моментах, так як остаточно вирішує питання з національними

меншинами, і нанівець скасовує шанс на спалах будь-якого етнічного конфлікту, що є вельми вдалим рішенням для національних країн, як Туреччина, або Україна, але такий метод рішення проблем має і свої проблеми. По-перше, це по суті є форсованим переміщенням населення, що порушенням одразу декількох міжнародних НПА. Це саме стаття 13 Загальної Декларації з Прав людини, яка гарантує особі право на вільне пересування особою [4], Протоколу 4 Європейської Конвенції [5] та статті 7 Римського статуту [6], Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року, за котрим «депортація та насильницьке переміщення населення» є злочинами проти людства.

Цей метод, до речі, навіть у специфічному вигляді, підтримується деякими нашими політиками. Наприклад, секретар РНБО України Олексій Данілов у своїх 12 пунктах визначив, що всі особи, які незаконно проживають на території Криму, повинні негайно покинути відповідні регіони [7]. Із цією позицією ми згодні – ці люди незаконно проживають на території України, і в нас є підстави для таких дій. Але ми пропонуємо розширити план щодо переселення, та розповсюдити його на всіх громадян України, які після 2014 року отримали російські паспорти від окупаційної влади. Це стосується не тільки, до речі, Криму, але й ОРДЛО, де багато наших співгромадян отримали паспорти так окупаційних адміністрацій. На то є відповідна причина – Донецька, Луганська області, а також Автономна Республіка Крим є дуже русифікованими регіонами, не тільки в плані мови, де вони теж сильно виділяються на фоні Харківщини або Одещини, але також в плані національного складу. На Луганщини за майже 70 років існування СРСР частка етнічних росіян становила 44 відсотки [8] (39 в 2001 [8]), в Донецькій області – 44 відсотки [8] (38 в 2001 році [8]). У Криму же росіяни становили етнічну більшість – 58 відсотків в 2001 році [8]. І тут є дві проблеми, це географічна близькість із Росією, та довга русифікація, нав'язування радянської концепції інтернаціоналізму та «дружби народів», а така ідеологія, історично була проти майже всього українського, яку не є радянським. Ситуація погіршилася в 2014 році, коли ці території опинилися під прямою окупацією РФ. І звісно нам потрібно розбиратися з цим регіоном, і провести реінтеграцію його населення. І за 9 років все кординально змінилося, і цих людей швидко повернути в наше суспільство буде складно. Тому ми пропонуємо ввести новий правовий статус для осіб, які з періоду 2014 року і до кінця війни отримували російські та місцевих окупаційних формувань паспорти.

Після того, як ми описали основні історичні методи, які використовувалися для вирішення етнічних проблем в національних державах, виокремили їхні плюси та мінуси, запропонували яке рішення може бути корисних для населення визволених територій, перед нами постає питання: «А що далі?» Якже нам вирішувати проблему з місцевим населенням після перемоги? Ми вже зазначали, що будь-яке форсоване переміщення певної групи людей є злочинним, тому будемо діяти в рамках дозволеного. І при розробці відповідного законодавства нам треба користуватися трьома відповідними принципами, а саме: “status quo”, інтеграція та переселення на історичну Батьківщину за бажанням особи. Тепер пояснимо конкретніше. Ці стовпи інтеграційно-міграційної політики буде полягати в наступному:

1. Під інтеграцією ми розуміємо, звісно прийняття відповідно особи через надання громадянства способом, передбаченим чинним законодавством України. До цього входить складання іспитів зі знання історії та державної мови, а також основ Конституції.

2. Status quo в нашому розумінні – це надання особі, яка не хоча з якихось причин їхати з визволених, або інтегруватися в наше суспільство, відповідного статусу, який передбачає наявність певних обмежень та обов'язків.

3. Під останнім ми вважаємо варіант розвитку подій, коли особа не за наказом держави, але за своїм вибором, проти чого Україна не повинна бути проти.

Ця концепція, яка не є новою, є досить ефективною на нашу думку, так як будь-який із варіантів розвитку подій дає нашій державі позитивні умови. Коли людина інтегрується, шанс того що вона зможе уявляти в собі якусь загрозу для конституційного ладу в тому же Криму, або Донбасі, буде мінімальною, так як така особа буде мати усі ті знання, який повинен мати представник Української нації. Це й знання мови, історії та Конституції нашої країни. Якщо же умовний росіянин захоче залишитися і не ставати громадянином України – то їхній правовий статус та певного роду інформаційна політика на визволених територіях зведе нанівець будь-

які спроби для їхньої політичної суб'єктності, а якщо людина з особливим статусом відправиться до Росії, для України це теж буде вигідно, так як ця людина не буде впливати на суспільну та політичну думку на визволених територіях.

Важливо опрацювати правовий статус осіб які вирішили залишитись в Україні та не інтегруватися до нашого суспільства. Сама ця позиція для нас неприємна, й її вирішення є однією із найважливіших задач. Усі ми розуміємо, що такі особи з українським суспільством не стикалися останні роки, із державною системою, тому ми вважаємо, що для такої групи осіб потрібен особливий статус, під час якого вони будуть вирішувати, чи інтегруватися їм, чи емігрувати, або залишити все як є. І на нашу думку, найкращим рішенням є введення до законодавства України аналогу такого поняття, як «негромадянин», але зі своїми змінами. Для цієї категорії можна дати назву «муаджир» (muasir), що з кримськотатарської перекладається як «переселенець». Таке поняття існує в законах Латвії та Естонії. Наприклад, у Латвії за Законом «Про статус громадян колишнього СРСР, що не мають громадянства Латвії або іншої країни» негромадянами є особи, які за статтею першою, частиною першою [9]:

1. Не є громадянами Латвії.
2. Після розпаду СРСР не мали громадянства третьої країни.
3. Та живуть у Латвії.

Також важливо зауважити, що треба відрізнити особу-апартеїда та негромадянина, бо, як нам зауважував Конституційний Суд Республіки Латвія, негромадянин має ширший правовий статус за апартеїда. Негромадяни [10]:

1. Мають право проживати в Латвії як і громадяни без жодних обмежень.
2. Не мають право на участь у виборах.
3. Не можуть бути в складі політичних партій.

4. Не можуть служити в армії, працювати в органах публічної влади, а також працювати в юридичній сфері.

Ми ж пропонуємо доповнити список обмежень для муаджирів, та заборонити цим особами працювати за спеціальностями, які можна отримати під час навчання у вищих навчальних закладах, так як для роботи в цій сфері людина повинна бути благонадійною та знати обов'язково українську мову.

Але негромадяни Латвії та Естонії на відміну від мешканців тимчасово окупованих територій, є різними. Справа в тому, що розпаду Радянського Союзу, негромадянами стали мігранти з різних республік СРСР, які переселилися до Латвійської РСР протягом 1940-1989, та їхні діти, що народилися до 1992 року. Громадянство Латвії було визнано за двома третинами мешканців країни, тобто громадянами Латвії часів інтебеллума та їхні нащадки. Негромадяни же не мають громадянства жодної країни, на відміну від мешканців Криму та Донбасу, які є громадянам України, але отримали паспорт Російської Федерації. Але ми все ж таки вважаємо що введення такого правового статусу для них є вельми вдалим рішенням для, по-перше, їхнього виокремлення, а також розробки відповідних прав та обов'язків для цих осіб для їхньої подальшої інтеграції.

Друга частина вирішення проблеми – це післявоєнна кооперація з Росією щодо обміну населенням. Справа в тому, що після початку повномасштабного вторгнення, до РФ виїхало більше двох мільйонів людей. І з періоду 2014 року російські паспорти отримало дуже багато громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Тому, ми вважаємо, що Росія повинна зробити наступні кроки:

1. Зміни у Конституції РФ, а саме в сфері суб'єктів держави, тобто скасувати статус окупаційних адміністрацій на території Автономної Республіки Крим, Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської Областей.

2. Визнати усі паспорти, видані нею після 2014 року на тимчасово окупованих територіях недійсними, також всі інші документи виданні цим особам.

3. Розробити процедуру щодо інтеграції тієї частки населення, яка вирішить все ж таки розірвати свій правовий зв'язок з Україною та стати частиною нової Росії, у тому числі й повне

фінансування їхнього переселення та проживання цих людей в перші роки переїзду, а також створення особливої процедури отримання громадянства.

Як висновок, треба зауважити, що тема, розглянута в цій статті є дуже важливою для сьогодення. На то є декілька причин:

1. По-перше, створення окремої категорії осіб, які після 2014 року отримали паспорти окупаційної, буде початком вирішення цього питання шляхом або інтеграції таких осіб, або повернення їх на історичну Батьківщину.

2. По-друге, створення більш жорстких відповідних механізмів для інтеграції в Українське суспільство дасть людині вибір, який був зазначений у першому пункті. І в будь-якому разі ми побачимо позитивний розвиток в політичній і культурній сфері Криму, особливо в умовах тривалої українізації та розвитку і збереженню татарської культури взагалі.

3. Така політика, на нашу думку є превенцією від будь-яких проросійських настроїв у відповідних регіонах, і буде мати схожий ефект із грецько-турецьким обміном населення минулого століття. Для нас це й є основною ціллю даних заходів, так як він у собі поєднує як і законність так свого роду гуманізм, і є свого роду продовженням того досвіду двадцятих років.

І наприкінці ми хочемо додати, що аргументи, які були наведені в цій теоретичній статті є важливими в політико-правовому просторі, і почне вирішення тієї проблеми, яка стається при розвитку та розбудові національної держави – наявності шару населення, який через певні суспільно-культурні процеси під час розбудови нового радянського народу має доволі цікаву й ворожу для нас ідеологему – інтернаціоналізм радянського типу, для котрого будь-яка культура яка є різною за своїм концептом відрізняється від його «поглядів» – є ворожою. Це все ми бачили в 20 столітті не тільки на прикладі України, але й інших країн: Білорусі, Вірменії, республік Середньої Азії, де ця тема розкривалася і ще з більшим розмахом. Але й після радянського періоду, із спадщиною котрого не боролися до Революції Гідності, мешканцям Криму та ОРДЛО протягом вже більше 9 років продовжують нав'язувати дуже схожу ідею, але пов'язану із існуванням «россиян», до котрих входять усі народи, які проживають на території РФ, тобто формують наднаціональну конструкцію, а не будують громадську націю на основі найбільшої групи – етнічних росіян, і страждає в першу чергу від цього, українське населення на цих територіях.

Тому для таких людей варто на нашу думку розробити правову основу для або інтеграції, або репатріації. І такі дії будуть корисними не тільки для України та Росії, але й для цих людей у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Lausanne Peace Treaty VI. Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations Signed at Lausanne, January 30, 1923. / T.C. Dışişleri Bakanlığı URL: https://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-vi-convention-concerning-the-exchange-of-greek-and-turkish-populations-signed-at-lausanne_en.mfa.

2. Mustafa Yahya METINTAŞ, Melike METINTAŞ. Analyses of Turkic-Greek exchange in the context of Greek and Turkish foreign policy / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 2018 Cilt 1 Sayı 4.

3. Selçuk Akşin Somer, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İletişim Yayınları, cilt 1, s. 88.

4. Загальна декларація прав людини / Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) / Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду / Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Данілов оприлюднив 12 кроків деокупації Криму / Суспільне.Новини URL: <https://suspilne.media/432807-danilov-opriludniv-12-kroktiv-deokupacii-krimu/>.

8. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Всеукраїнський перепис населення 2001 URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.

9. Noteikumi par Latvijas nepilsoņu pasēm / LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTI URL: <https://likumi.lv/ta/id/41998-noteikumi-par-latvijas-nepilsonu-pasem>.

10. Judgment in the name of the Republic of Latvia in case No 2004-15-0106 / Riga, March 7, 2005.

11. Latvia: Resolution of the Supreme Council on Renewal of Republic of Latvia Citizens' Rights and Fundamental Principles of Naturalization, 15 October 1991.

Nikita Bolyukh. Regarding the status of people who received passports of the Russian and its satellites after 2014 in the temporary occupied territories. – Article.

Abstract. The scientific article examines the issue of the status of people, who after 2014 in the temporarily occupied territories received passports of the Russian Federation and its satellites, an analysis of similar experience in other countries in different periods of time was carried out.

Key words: integration, Status quo, Russian passport, personal status.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гуркіна Валерія,

*студентка 1 курсу магістратури спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У роботі розглядаються зміни національного законодавства у сфері захисту персональних даних в умовах війни та як ці зміни в цілому впливають на законодавчу систему у сфері персональних даних. Аналізуються основні проблеми захисту персональних даних та перспективи їх вирішення.

Ключові слова: захист, персональні дані, воєнний стан.

Згідно із частиною 1 та 2 ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Але згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 в умовах дії воєнного стану дані права можуть обмежуватися із зазначенням строку їх обмеження [2].

При цьому, відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного часу громадяни не можуть бути обмежені у правах і свободі людини – праві на життя, на повагу та гідність, на свободу та особисту недоторканність, адже вищевказані права відносяться до невід'ємних, а тому мають бути дотримані навіть за умови наявності будь яких дестабілізаційних процесів, в тому числі воєнних дій [1].

Даний Указ приніс чимало правових змін у законодавчу сферу в цілому, в тому числі у сфері персональних даних і питань їх захисту, оскільки в рамках війни на території нашої держави влада посилила режим захисту персональних даних, для безпеки не тільки держави, а й громадян України від просочення інформації у загальнодоступні джерела інформації.

Важливість захисту персональних даних в умовах війни також спричинена тим, що процеси євроінтеграції в Україні продовжували розвиватися і тому стандартизація норм національного законодавства з принципами європейського законодавства, є дуже важливим на наш час аспектом розвитку нашої країни. Щоб зрозуміти, що включають в себе персональні дані, потрібно звернутися до Закону України «Про захист персональних даних». Який регулює правовідносини у сфері захисту та обробки персональних даних, а саме не втручання в основні права та свободи людини і громадянина при обробці персональних даних. Так за статтею 2 Закону персональні дані це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [3].

Також, особливу уваги хотілося б звернути саме на підстави для обробки персональних даних, адже основні зміни стосуються саме цього питання, а будь-які питання щодо використання, обробки, розпорядження та інші дії з персональними даними можуть здійснювати виключно за нормами, передбаченими діючим законодавством України.

Основними підставами для обробки персональних даних згідно зі ст. 11 Закону України «Про захист персональних даних» є [3]:

- згода суб'єкта персональних даних на обробку його персональних даних;
- дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень;
- укладення та виконання правочину, стороною якого є суб'єкт персональних даних або який укладено на користь суб'єкта персональних даних чи для здійснення заходів, що передують укладенню правочину на вимогу суб'єкта персональних даних;
- захист життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних;
- необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, який передбачений законом.

Таким чином, згода на обробку персональних даних повинна містити такі елементи:

1) обізнаність (суб'єкт персональних даних має право отримати інформацію про суб'єкта, який обробляє персональні дані, мету їх обробки та характер персональних даних, що мають передаватись для обробки);

2) добровільність (самостійне волевиявлення суб'єкта персональних даних).

Але, якщо обробку персональних даних здійснює суб'єкт владних повноважень з метою виконання покладених на нього обов'язків, згода не потрібна. Вона здійснюється на підставі дозволу, наданого суб'єкту владних повноважень відповідно до норм національного законодавства, відповідно до його компетенції. У тих випадках, коли дії з персональними даними здійснюються з метою захисту життєво важливих інтересів громадян, обробка персональних даних може здійснюватися саме на цій підставі [4, с.129].

Після запровадження в Україні режиму воєнного стану, почали з'являтися повідомлення про випадки незаконного збирання персональних даних, і не тільки з метою шахрайства, а й з метою стеження за окремими категоріями громадян. Тому необхідність захисту прав суб'єктів персональних даних в умовах дії правового режиму воєнного стану вкрай висока [5, 22].

Недотримання правил захисту персональних даних у цей час може призвести до ситуацій, коли може бути, загроза для життя та здоров'ю людини. Як вже зазначалося вище, із-за введення воєнного стану, конституційні права та свободи з приводу захисту персональних даних можуть обмежуватися. У зв'язку з цим на території України можуть встановлюватися певні обмеження до доступу до персональних даних, але такі обмеження діють лише на підставі законів України і тільки в інтересах національної безпеки нашої країни та її громадян.

На сьогодні велика кількість волонтерів, активістів працюють при волонтерських штабах, надають гуманітарну, надають консультаційну допомогу вимушеним переселенцям, і вони повинні діяти згідно чинного законодавства України аби забезпечити не тільки себе, а й для правильного дотримання вимог збирання персональних даних в умовах війни.

Саме для активістів та волонтерів це питання на сьогоднішній день є дуже важливим, бо вони опрацьовують кожен день велику кількість персональних даних людей. Це відбувається у формі: анкетування, фокус-групи, ведення списків на різні запити допомоги, списки на евакуацію. Це також може бути внутрішня звітність або для міжнародних організацій, які передають допомогу тощо.

Тому правила щодо захисту даних необхідні для забезпечення справедливих процедури надання послуг під час дії воєнного стану. Таке дотримання основних правил захисту персональних даних не спричиняють ситуації з продажу персональних даних, що призводить до того, що особи мають більший контроль за тим, хто і які послуги їм може пропонувати та отримувати.

Таким чином, основними способами запобігання неправомірного розповсюдження персональних даних є: зменшення активності в соціальних мережах, обмеження використання цифрових версій документів та розповсюдження фото- та відеоматеріалів, також це

використання легального програмного забезпечення, антивірусів та систематичного оновлення паролів з використанням двоетапної автентифікації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.02.2023).
2. Указ Президента України Про ведення воєнного стану від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.02.2023).
3. Про захист персональних даних. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
4. Блохін М.Ю. Захист персональних даних в умовах війни та воєнного стану. С. 126-129. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22240/%D0%91%D0%BB%D0%BE%D1%85%D1%96%D0%BD%20%D0%9C.%20%D0%AE.%20%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.02.2023).
5. Костюк А.С. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство // Актуальні проблеми трудових відносин під час воєнного стану : тези доповідей здобувачів вищої освіти інженерно-енергетичного факультету та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на інженерно-енергетичному факультеті, м. Миколаїв, 27 квітня 2022 року. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 21-24.

Valeriya Gurkina. Problems of protection of personal data in the conditions of war. – Article.

Abstract. The work examines changes in national legislation in the field of personal data protection in wartime and how these changes generally affect the legislative system in the field of personal data. The main problems of personal data protection and prospects for their solution are analyzed.

Key words: protection, personal data, martial law.

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Дерега Дарина,
студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили

Наукова керівниця: Валецька Оксана
к. ю. н., доцентка кафедри історії та теорії держави і права
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили

Анотація. В статті розглядається захист національної ідентичності як один з основних факторів формування і функціонування базових цінностей, обґрунтовується теза про вирішальну роль ветеранів, активних учасників війни та звичайних громадян у збереженні національної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, глобалізація, ветерани, активні учасники війни.

Актуальність дослідження національної ідентичності та її захисту сьогодні набуває особливого значення. Збереження та захист національної ідентичності є важливою проблемою для багатьох країн і спільнот. Україна, як незалежна держава, зіткнулася з численними викликами, такими як війна, територіальні конфлікти та геополітична напруженість. У таких

умовах збереження та захист національної ідентичності стають необхідним завданням для зміцнення суверенітету, єдності та стабільності країни.

Незважаючи на багатоманітність культур, традицій та етнічних груп в Україні, національна ідентичність виступає як спільний фундамент, що об'єднує український народ. Забезпечення її збереження стає важливим завданням у контексті глобалізації та зростаючої інтернаціоналізації культурних впливів. В такому контексті виникає необхідність у глибокому дослідженні факторів, які сприяють збереженню та розвитку національної ідентичності, а також тих, що їй загрожують. Окрім того, розуміння процесів формування національної ідентичності, її складових елементів та джерел, а також вивчення факторів, що їй загрожують, дозволить розробити ефективні стратегії та заходи для її захисту та розвитку.

Національна ідентичність та її захист були предметом дослідження багатьох учених. Серед них варто звернути увагу на таких, як: О. Шевченко, В. Ткаченко, В. Ліпкан, А. Сальникова, В. Пироженко, Л. Нагорна, Д. Сладкий, І. Дзюба, О. Лановенко, Г. Палій та інших.

Поняття «ідентичність» у найширшому розумінні означає усвідомлення людиною власної приналежності до певної групи, яке дає їй змогу визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватися в навколишньому світі [1, с. 98]. Натомість, поняття національної ідентичності може зазнавати впливу і змін, у контексті швидкого розвитку технологій та соціальних мереж, де взаємодія з іншими культурами стає легкодоступною та безпосередньою. Національна ідентичність постає усвідомленням людиною власної приналежності до певної нації і держави, на основі стійкого емоційного зв'язку.

Зокрема, національна ідентичність може фігурувати в реаліях сьогодення як фактор національної та міжнародної безпеки, гарантування яких вважається одним із найважливіших завдань для сучасного світу. Недбалість або недооцінка складових гуманітарної безпеки може призвести до серйозних конфліктів на рівні як локальному, так і глобальному. Різноманітні проблеми, такі як консолідація, культура, мова, довіра, ідеологія, релігія, толерантність та інші, виступають як причини виникнення різних криз та конфліктів, які можуть мати серйозні наслідки та поширення. Формування та збереження національних та глобальних ідентичностей є однією з найважливіших складових процесу досягнення миру та спокою як в окремому суспільстві, так і у всьому світі [2, с. 110].

Звідси випливає, що національна ідентичність виступає як суттєвий фактор, який впливає на політичну та соціальну стабільність в сучасному світі. Вона формується через взаємодію різних елементів, таких як історія, культура, мова, традиції та спільні цінності, які визначають колективну свідомість нації. Одним з ключових аспектів національної ідентичності є її роль у зміцненні безпеки. Коли громадяни відчувають сильне почуття належності до своєї нації та ідентифікуються з нею, вони більш схильні діяти на її користь та підтримувати її інтереси. Водночас, національна ідентичність може стати джерелом конфліктів, якщо вона використовується як інструмент для відчуження та виключення інших груп або націй. Тому важливо знайти баланс між збереженням національної ідентичності та сприянням міжнаціональному діалогу та співробітництву.

Національна ідентичність – це почуття належності до певної культури, традицій та спільної історії. Визначення національної ідентичності важливо для будь-якої держави та суспільства, оскільки воно є основою національної свідомості та визначає культурний код нації. Національна ідентичність відіграє важливу роль у формуванні та зміцненні соціальної єдності, патріотизму, а також в розвитку національної культури та мови. Крім того, національна ідентичність є важливою складовою національної та міжнародної безпеки, оскільки вона залежить від усвідомлення населенням необхідності державних та міждержавних утворень і власного місця в цих утвореннях.

Варто розуміти, що національна ідентичність виступає комплексом національно-культурних цінностей, традицій, звичаїв, що об'єднують людей, які відчувають себе часткою певної нації, та створюють у них відчуття приналежності до неї. Роль національної ідентичності у формуванні національної свідомості полягає у тому, що вона визначає ставлення людей до власної нації, формує в них свідомість щодо її історії, культури, традицій та забезпечує

збереження їх у майбутньому. Без національної ідентичності неможливе формування національної свідомості, яка є важливою складовою будь-якої нації та її розвитку.

Національна ідентичність є важливою складовою суверенітету кожної країни та визначає її місце у міжнародному співтоваристві. Саме тому варто також зазначити, що у захисті національної ідентичності важливу роль відіграють ветерани, активні учасники війни та інші громадяни, їх роль насамперед полягає в тому, що вони є символами національної ідентичності та мають великий вплив на формування патріотичних настанов громадян, зокрема молодого покоління. Вони також знаходяться в центрі уваги суспільства, яке повинне пам'ятати їх внесок у захист національної безпеки та свободи держави.

Отже, ветерани та активні учасники війни не тільки виконують завдання захисту країни від зовнішніх загроз, але й виступають як ключові фігури у формуванні та підтримці національної ідентичності та патріотизму серед всього населення. Вони є живим прикладом відданості своїй батьківщині та втіленням високих моральних якостей, які є невід'ємними складовими для збереження та підкріплення національної ідентичності.

Безумовно, національна ідентичність і патріотизм не повинні обмежуватись лише військовими колами. Вони мають бути поширені по всьому суспільству, оскільки активна участь кожного громадянина у розвитку своєї нації має вирішальне значення для зміцнення національного єднання.

Тому, можна ще раз наголосити на тому, що ветерани, активні учасники війни та інші громадяни відіграють важливу роль у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини країни. Багато з них виступають як носії національної культури, зберігаючи традиції та звичаї українського народу. Більше того, вони вносять величезний внесок у збереження української мови та культурного коду нації; демонструють відданість та патріотизм до своєї країни, що в свою чергу сприяє формуванню та зміцненню національної свідомості.

На підставі вищезазначеного, можна дійти висновку, що має бути певне сприяння збереженню та розвитку національної ідентичності з використанням досвіду ветеранів війни, чий внесок у збереження національної ідентичності та культури є вкрай важливим для майбутнього України.

Щодо цього можна винести наступні пункти:

Забезпечити участь ветеранів у культурних та освітніх заходах, що сприяють розвитку національної ідентичності.

Створити програми, які допомагають ветеранам передати свій досвід молодшому поколінню, зокрема, у рамках виховання патріотизму та військово-патріотичної свідомості.

Забезпечити участь ветеранів у роботі громадських організацій та інших інституцій, що працюють на збереження національної ідентичності та культурної спадщини.

Підтримувати ветеранів у їхній роботі збереження мовної культури та інших культурних атрибутів нації.

Забезпечити ветеранам соціальну та психологічну підтримку.

Щодо останнього пункту можна зазначити, що Верховна Рада в першому читанні 23 березня 2023 року підтримала та ухвалила закон про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», де було визначено стратегію державної політики в даній сфері та система соціального захисту ветеранів війни [3]. Зокрема, Міністерство у справах ветеранів України та Український ветеранський фонд запустили Telegram-бот для ветеранів, членів їхніх родин, сімей загиблих захисників та добровольців територіальної оборони, задля покращення комунікації та спрощення процедури отримання інформації про необхідні послуги [4].

Зокрема, можна конкретно визначити, що національна ідея виступає як жива спадщина генетично-культурного коду народу та як духовна сутність, яка має за мету захистити його від втрати ідентичності. Вона повинна належним чином враховувати накопичений історичний досвід і одночасно відображати погляди, що зрозумілі і прийнятні для більшості суспільства. Проте, без громадянського примирення і пошуку консенсусу, національна ідея залишиться недосяжною ілюзією, позбавленою реальної сили та впливу [5, с. 23].

Щоб національна ідея стала життєздатною та відповідала потребам суспільства, необхідно здійснити процес громадянського примирення, що має в основі розвиток діалогу і взаєморозуміння між різними групами інтересів, пошук компромісів та знаходження спільних цінностей. Лише шляхом об'єднання сил і спільної праці суспільство зможе знайти спільний шлях до майбутнього, зберегти свою ідентичність і забезпечити гармонійний розвиток.

Процес формування національної ідеї повинен враховувати різноманітність думок і переконань, а також забезпечувати рівність та включеність всіх громадян. Це вимагає збереження культурної різноманітності і сприяння толерантному співіснуванню. Національна ідея повинна надихати на здійснення спільних цілей, розвиток демократії та прав людини, а також сприяти побудові справедливого і гармонійного суспільства.

Основою національної ідеї має бути національна гордість, взаємна толерантність незалежно від етнічного походження. Таким чином, колективний розум народу, його здоровий глузд, очевидно, підкаже і формулу єднання, яка б базувалася на важливих принципах, таких як зміцнення національної єдності, розбудова довіри між різними групами населення та побудова мирного та процвітаючого суспільства. Прийняття цих принципів сприятиме створенню стійкого фундаменту для подальшого розвитку нації та забезпеченню її процвітання.

Передусім, молодому поколінню також потрібно усвідомити такі запитання: «Якими ми були? Хто ми зараз? Ким ми хочемо стати?». Ми повинні національно самовизначитись та збагнути сутність національної ідеї, яка включає в себе ідею спільної слави та спільного каяття за минуле, а також спільну мету на майбутнє [5, с. 20-21]. Вирішення всіх трьох завдань – досягнення спільної історичної пам'яті, зміцнення мовних зв'язків та розбудова громадянського суспільства – потребує негайного розв'язання, оскільки проблема вийшла за межі обговорення і перетворилася на гостре суспільно-політичне протистояння в нашій країні.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що ветерани війни та активні військові й звичайні громадяни відіграють важливу роль у захисті національної ідентичності та культурної спадщини України. Їх внесок у збереження української мови та культурного коду нації, а також у формуванні патріотичних настроїв серед громадян неоціненний. Важливо пам'ятати про це, тому що національна ідентичність є важливою складовою розвитку держави, і ті, хто допомагає її зберегти, заслуговують на повагу і вдячність.

Список використаних джерел:

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ, 1996. С. 98.
2. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. Київ, 2008. С. 110.
3. Прес-служба Апарату Верховної Ради України від 24.03.2023 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/234668.html> (дата звернення: 07.05.2023).
4. Міністерство у справах ветеранів України від 18.03.2022 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-ta-ukrayinskij-veteranskij-fond-zapustili-telegram-bot-dlya-zahisnikiv-ta-yihnih-rodin> (дата звернення: 07.05.2023).
5. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. Київ, 2003. С. 23.

Daryna Derega. Protection of national identity. – Article.

Abstract. The article examines the protection of national identity as one of the main factors in the formation and functioning of basic values, substantiates the thesis about the decisive role of veterans, active participants in the war and ordinary citizens in the preservation of national identity.

Key words: identity, national identity, globalization, veterans, active participants in the war

ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Катеринюк Софія,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля.

Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Статтю присвячено розгляду проблем захисту прав дітей під час воєнного стану. А також наголошується на тому, що діти є найбільш вразливими групами від прямих наслідків воєнного стану, включаючи втрату життя, травми, розлучення з сім'єю, пошкодження психологічного стану та відставання в розвитку.

У статті описуються правові акти, які забезпечують захист прав дітей під час воєнного стану. Окреслюються приклади заходів, які можуть допомогти у забезпеченні захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Звернено увагу на те, щоб даному питанню приділяли належну увагу захисту прав дітей та дотримувалися міжнародних правових стандартів.

Ключові слова: діти, воєнний стан, права, гарантії, міжнародні стандарти.

Дитинство, обпалене війною... Саме таким воно є для українських дітей через повномасштабне воєнне вторгнення російської федерації.

Постійні обстріли, руйнування, вимушена евакуація, поранення, смерті – це важко пережити дорослим, а дітям – тим паче.

Дотримання прав дітей є важливим завданням у будь-яких умовах, включаючи воєнний стан. Цей стан є винятковою ситуацією, коли влада може здійснювати деякі обмеження на права та свободи громадян. Однак, діти мають особливий статус захищеності від будь-яких форм насильства, експлуатації та дискримінації.

Порушені права дітей мають бути відновлені та захищені з допомогою як національних, так і міжнародних інституцій.

Організація Об'єднаних Націй з питань дітей (UNICEF) та інші міжнародні організації докладають багато зусиль для допомоги дітям у воєнний час. Основні принципи, що використовуються для захисту дітей в умовах воєнного стану, включають наступне:

1. Захист від насильства: Діти мають бути захищені від насильства та злочинів, що можуть відбуватися в умовах воєнного стану.

2. Пошук та з'єднання з родиною: Діти, які втратили зв'язок з родиною внаслідок війни, мають бути допомогти відновити контакт з ними.

3. Освіта та медична допомога: Діти мають мати можливість отримати освіту та медичну допомогу навіть у воєнний період.

4. Забезпечення безпеки: Діти мають мати можливість жити у безпеці

Україна, як і будь-яка інша країна, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей, включаючи ті, що стосуються воєнного конфлікту. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, яка була ратифікована Україною у 1991 році, діти мають право на захист від насильства, злочинів, розділення з родиною, освіту та медичну допомогу.

Захист прав дитини регламентується окремими міжнародно-правовими актами, а саме: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (Україна також підписала цей протокол. Цей нормативно правовий акт зобов'язує країни, які його підписали, вживати заходів для того, щоб убезпечити дітей від залучення до військових дій, а також забезпечувати їм захист і допомогу), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977) [2].

Кожен з вище наведених нормативно правових актівних доповнює один одного, наприклад, Конвенція 1989 року зазначає, що жодна дитина, яка не досягла 15-річного віку, не може призватися на службу в армію або брати участь у військових діях [3], а факультативний протокол, в свою чергу, підвищує мінімальний вік добровільного призову осіб до національних збройних сил [4]. Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них 1977 встановлюють ряд конкретних норм, що надають дітям особливий захист. Діти, які беруть безпосередню участь у військових діях, не втрачають цього захисту [5].

Не менш значущими є міжнародно-правові акти універсального характеру. Такі як: Загальна декларація прав людини 1948 р., а також міжнародні Пакти з прав людини 1966 року, що стосуються захисту громадянських та політичних, економічних, соціальних та культурних прав [6].

Але навіть попри існування численних міжнародно-правових норм, що діють в умовах війни чи збройного конфлікту, права мільйонів дітей у всьому світі досі порушуються. Російські війська порушують цілу низку базових прав українських дітей, визначених в однойменній Конвенції ООН. У переліку базових прав є окрема стаття 38 про те, що: «Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [1].

З огляду на зазначені вище події, 17 березня 2022 р. було утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [7]. Основними завданнями Координаційного штабу є:

- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;
- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;
- інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану;
- організація евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування тощо [7].

Також для забезпечення дотримання та захисту прав дітей в умовах воєнного стану в Україні діє – Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001, який є основним законом в нашій державі, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з зазначеним законом, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон) [8].

Ще одним значним кроком для захисту дітей під час воєнного стану стало запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама». Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма являє собою чат-бот «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнний час, зі змістом якого можна ознайомитися в мережі Інтернет.

З 1 серпня 2022 року в Україні запрацював державний портал для розшуку дітей – інформаційна платформа «Діти війни», що допомагатиме правоохоронним органам збирати дані

про юних українців, які постраждали під час війни, зокрема зникли безвісти або були переміщені на тимчасово окуповані території та депортовані до російської федерації.

Важливе значення має те, як батьки забезпечують права своїх дітей, бо воєнний стан не позбавляє дитину від права на належний захист, увагу, турботу та освіту. Батьки повинні забезпечити права своєї дитини на основі міжнародних стандартів, які були зазначені раніше. Деякі засади, які повинні дотримуватися батьками під час воєнного стану для забезпечення прав своїх дітей, включають наступні:

1. Забезпечення безпеки дитини: Батьки повинні забезпечувати безпеку своїй дитині, в тому числі запобігати доступу до небезпечних місць та розміщувати необхідні запаси продуктів, води та інших ресурсів.

2. Доступ до медичної допомоги: Батьки повинні забезпечити доступ дитини до медичної допомоги, якщо вона потребує лікування. Вони також повинні використовувати наявні ресурси, щоб запобігти поширенню захворювань та інших медичних проблем.

3. Забезпечення навчання дитини: У дитини має бути можливість навчатися, незалежно від того, чи діє воєнний стан чи ні. Необхідно також зробити все можливе, щоб забезпечити доступ до додаткових ресурсів, які можуть допомогти у навчанні.

4. Забезпечення психологічної підтримки: Батьки повинні забезпечити психологічну підтримку своїй дитині, яка може бути необхідною під час воєнного стану.

Дотримання та захист прав дітей є однією з основних відповідальностей держави, в тому числі й в умовах воєнного стану. Воєнний стан може створити серйозні загрози для дітей, включаючи загрозу їхньому життю, здоров'ю, безпеці та добробуту.

У таких умовах, держава повинна забезпечити дотримання наступних прав дітей:

1. Право на життя та безпеку – діти мають право на захист від насильства, військових дій, терористичних актів, торгівлі людьми та будь-якої іншої форми насильства.

2. Право на освіту – діти мають право на доступ до якісної освіти, незалежно від того, чи ведеться війна в країні. Держава повинна забезпечити доступ до безпечних і гуманітарних умов, де діти можуть отримувати освіту.

3. Право на медичну допомогу – діти мають право на медичну допомогу, включаючи допомогу під час військових дій та конфліктів. Держава повинна забезпечити доступ до медичної допомоги в умовах воєнного стану та забезпечити безпеку для медичного персоналу.

4. Право на захист від експлуатації – діти мають право на захист від будь-якої форми експлуатації, включаючи військове призову.

5. Право на захист від розлучення з батьками – діти мають право на захист від розлучення з батьками через військові дії, забезпечуючи можливість збереження зв'язку з родичами, які знаходяться в інших країнах чи містах.

6. Право на притулок та захист.

Під час воєнного стану особлива увага має приділятися захисту дітей від насильства та експлуатації. Для цього можуть використовуватися різні заходи, наприклад, створення спеціальних установ для дітей-сиріт та дітей, що залишилися без опіки, а також розміщення їх в сім'ях-приймних.

Важливо наголосити, що у будь-яких умовах дотримання прав дітей є відповідальністю держави та суспільства в цілому. Тому важливо здійснювати всі можливі заходи. Лише спільними зусиллями влади, органів правопорядку, громадських правозахисних організацій можливе відстоювання прав дітей. У незалежній Україні обов'язково переможе правосуддя, засноване на захисті добра і милосердя найменших громадян.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
2. War Childhood Museum Ukraine. Діти та збройні конфлікти. Нормативноправова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legalframework/>.
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах// Ратифікація від 23.06.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Чернега К.І., Захист дітей у період збройних конфліктів//Одеса : Фенікс, 2010. С 34.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 302. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022- %D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text).
8. Про охорону дитинства Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 30. Ст. 142.

Sofia Katerynyuk. Observance and protection of children's rights in the conditions of the state of martial. – Article.

Abstract. The article is devoted to the problems of protecting children's rights during martial law. It is also emphasised that children are the most vulnerable groups to the direct consequences of martial law, including loss of life, injuries, family separation, psychological damage and developmental delays.

The article describes the legal acts that ensure the protection of children's rights during martial law. Examples of measures that can help to ensure the protection of children's rights under martial law are outlined. The author emphasises that this issue should be given due attention to the protection of children's rights and adherence to international legal standards.

Key words: children, martial law, rights, guarantees, international standards.

ВИПЛАТА ІНДЕКСАЦІЇ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (ДАЛІ – ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ)

Ніколайчук Григорій,
*студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Антоненко Михайло
к.і.н., доцент кафедри правознавства,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Статтю присвячено розгляду проблем щодо виплати індексації грошового забезпечення військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення. Проведено аналіз спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють зазначену сферу.

Ключові слова: грошове забезпечення, індексація, військовослужбовці.

В період з січня 2008 року по лютий 2018 року військовослужбовці ЗС України не отримували індексацію грошового забезпечення, а відповідно і грошове забезпечення військовослужбовці отримували не в повному обсязі. Дана проблема носила систематичний характер, а тому може бути цікавою для адвокатської діяльності, так як для захисника це можливість отримання десятків потенційних клієнтів, позивачів до суду.

Позовні вимоги кожного потенційного позивача (військовослужбовця, який проходив службу в період 01.2008-02.2018 р.р.) мають бути мотивовані тим, що відповідач (військова частина) при виплаті позивачу індексації грошового забезпечення за вказаний період протиправно не врахував січень 2008 року як місяць, з якого здійснюється обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації грошового забезпечення.

Статтею 43 Конституції України визначено, що кожен має право, зокрема, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Відповідно до частини першої статті 2 Закону України від 25.03.1992 №2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» військовою службою є державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаний із захистом Вітчизни. У зв'язку з особливим характером військової служби військовослужбовцям надаються передбачені законом пільги, гарантії та компенсації.

Військова служба є особливим видом публічної служби, тому її проходження передбачає особливе регулювання служби військовослужбовців, а саме межі реалізації ними своїх службових прав у зв'язку з специфікою їх правового статусу, відносини щодо звільнення та проходження військової служби врегульовані як загальним законодавством України про працю, так і спеціальним законодавством.

Спеціальним законом, який здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби, порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців є Закон України від 20.12.1991 №2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі - Закон №2011-ХІІ).

Відповідно до приписів частин 1-4 статті 9 Закону №2011-ХІІ держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики, інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх компетенції розробляють та вносять у встановленому порядку пропозиції щодо грошового забезпечення військовослужбовців.

До складу грошового забезпечення входять: посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення.

Грошове забезпечення визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання військовослужбовця. Грошове забезпечення виплачується у розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України, та повинно забезпечувати достатні матеріальні умови для комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів кваліфікованим особовим складом, враховувати характер, умови служби, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності.

Порядок виплати грошового забезпечення визначається Міністром оборони України, керівниками центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування та правоохоронні органи, керівниками розвідувальних органів України.

Абзацом 2 частини третьої статті 9 Закону №2011-ХІІ передбачено, що грошове забезпечення підлягає індексації відповідно до закону.

Правові, економічні та організаційні основи підтримання купівельної спроможності населення України в умовах зростання цін з метою дотримання встановлених Конституцією України гарантій щодо забезпечення достатнього життєвого рівня населення України визначає Закон України від 03.07.1991 №1282-ХІІ «Про індексацію грошових доходів населення» (далі - Закон №1282-ХІІ).

Статтею 2 Закону №1282-ХІІ визначено, що індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, зокрема, оплата праці (грошове забезпечення). Індексації підлягають грошові доходи населення у межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних і демографічних груп населення.

Статтею 5 Закону №1282-XII встановлено, що підприємства, установи та організації підвищують розміри оплати праці у зв'язку з індексацією за рахунок власних коштів. Підприємства, установи та організації, що фінансуються чи дотуються з Державного бюджету України, підвищують розміри оплати праці (грошового забезпечення) у зв'язку з індексацією за рахунок власних коштів і коштів Державного бюджету України. Проведення індексації грошових доходів населення здійснюється у межах фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на відповідний рік.

17.07.2003 постановою Кабінету Міністрів України №1078 затверджено Порядок проведення індексації грошових доходів населення (далі – Порядок №1078).

Відповідно до п. 1-1 Порядку № 1078 підвищення грошових доходів громадян у зв'язку з індексацією здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, в якому офіційно опубліковано індекс споживчих цін. Індексація грошових доходів населення проводиться у разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який встановлюється в розмірі 101 відсотка. Індекс споживчих цін обчислюється Держстатом і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним, публікується в офіційних періодичних виданнях. Обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації грошових доходів населення провадиться наростаючим підсумком починаючи з березня 2003 р. – місяця опублікування Закону України від 6 лютого 2003 р. N 491-IV «Про внесення змін до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення». Для проведення подальшої індексації грошових доходів населення обчислення індексу споживчих цін починається за місяцем, у якому індекс споживчих цін перевищив поріг індексації, зазначений в абзаці другому цього пункту.

Відповідно до п. 2 Порядку №1078 індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані в гривнях на території України, які не мають разового характеру, зокрема, грошове забезпечення військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби.

Пунктом 4 Порядку №1078 встановлено, що індексації підлягають грошові доходи населення у межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних і демографічних груп населення. У межах прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, індексується, зокрема, оплата праці (грошове забезпечення).

Пунктом 5 Порядку №1078 визначено, що у разі підвищення розмірів мінімальної заробітної плати, пенсії, виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, стипендій, а також у разі зростання грошових доходів населення без перегляду їх мінімальних розмірів місяць, в якому відбулося підвищення, вважається базовим при обчисленні індексу споживчих цін для індексації грошових доходів населення. У базовому місяці значення індексу споживчих цін приймається за 1 або 100 відсотків. Індексація грошових доходів, отриманих громадянами за цей місяць, не провадиться. З наступного місяця здійснюється обчислення наростаючим підсумком індексу споживчих цін для проведення подальшої індексації. У разі коли підвищення розмірів мінімальних соціальних гарантій, зазначених в абзаці першому цього пункту, не супроводжується зростанням грошових доходів громадян, передбачених пунктом 2 цього Порядку, грошові доходи індексуються на загальних підставах відповідно до пунктів 1 і 4 цього Порядку. У разі коли грошовий дохід з урахуванням суми підвищення менше суми грошового доходу з урахуванням індексації до його підвищення, у базовому місяці сума загального доходу визначається з таким розрахунком, щоб сума грошового доходу з урахуванням індексації не перевищувала загального доходу до його підвищення. Приклад проведення індексації у разі підвищення грошових доходів наведено в додатку 4 до цього Порядку. У разі підвищення грошових доходів населення випереджаючим шляхом з урахуванням прогнозного рівня інфляції базовим місяцем вважається місяць, у якому мало місце таке підвищення. Для проведення подальшої індексації або здійснення чергового підвищення доходів випереджаючим шляхом обчислення індексу споживчих цін здійснюється наростаючим підсумком починаючи з наступного за базовим місяця. Нарахування сум індексації або проведення чергового підвищення грошових доходів випереджаючим шляхом здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, в якому офіційно опубліковано індекс споживчих

цін, на підставі якого нарахована сума індексації перевищить суму підвищення доходів випереджаючим шляхом у базовому місяці. Місяць, в якому відбувається підвищення грошових доходів працівників у зв'язку із розширенням зони обслуговування, збільшенням обсягу робіт, суміщенням професій (посад), виконанням обов'язків тимчасово відсутнього працівника, оплатою за роботу за сумісництвом на одному підприємстві, в установі, організації, а також за рахунок збільшення розміру премії, не вважається базовим під час обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації (у разі, коли не відбувається підвищення тарифної ставки (окладу)). У разі коли в результаті перерахунку пенсій за рішеннями судів, які набрали законної сили, виплати перерахованих сум до пенсії фактично не здійснені і строки їх виплати не визначені, базовий місяць для визначення індексації пенсій не змінюється.

Згідно з пунктом 6 Порядку № 1078 виплата сум індексації грошових доходів здійснюється за рахунок джерел, з яких проводяться відповідні грошові виплати населенню, а саме: 1) підприємства, установи та організації підвищують розміри оплати праці у зв'язку з індексацією за рахунок власних коштів; 2) підприємства, установи та організації, що фінансуються чи дотуються з державного бюджету, підвищують розміри оплати праці (грошового забезпечення) у зв'язку з індексацією за рахунок власних коштів і коштів державного бюджету; 3) об'єднання громадян підвищують розміри оплати праці за рахунок власних коштів; 4) індексація пенсій, страхових виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, щомісячного довічного грошового утримання, що виплачується замість пенсії, інших видів соціальної допомоги провадиться відповідно за рахунок Пенсійного фонду, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та коштів державного бюджету; 6) індексація стипендій особам, які навчаються, провадиться за рахунок джерел, з яких вони сплачуються. У разі коли грошовий дохід формується з різних джерел і цим Порядком не встановлено черговість його індексації, сума додаткового доходу від індексації виплачується за рахунок кожного джерела пропорційно його частині у загальному доході.

У зв'язку з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови №1013 від 09.12.2015, яка набрала чинності з 15.12.2015 та підлягала застосуванню з 01.12.2015, істотно змінився порядок індексації зарплати та інших доходів населення.

У редакції Постанови №1013 від 09.12.2015 пункт 5 Порядку № 1078 викладено у такій редакції: «У разі підвищення тарифних ставок (окладів), пенсій або щомісячного довічного грошового утримання, стипендій, виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, значення індексу споживчих цін у місяці, в якому відбувається підвищення, приймається за 1 або 100 відсотків.

Обчислення індексу споживчих цін для проведення подальшої індексації здійснюється з місяця, наступного за місяцем підвищення зазначених грошових доходів населення.

Сума індексації у місяці підвищення тарифних ставок (окладів), пенсій або щомісячного довічного грошового утримання, стипендій, виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, не нараховується, якщо розмір підвищення грошового доходу перевищує суму індексації, що склалась у місяці підвищення доходу.

Якщо розмір підвищення грошового доходу не перевищує суму індексації, що склалась у місяці підвищення доходу, сума індексації у цьому місяці визначається з урахуванням розміру підвищення доходу і розраховується як різниця між сумою індексації і розміром підвищення доходу...».

Таким чином, на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності покладається обов'язок проводити індексацію заробітної плати у разі перевищення величини індексу споживчих цін встановленого порогу індексації.

Отже, індексація грошового забезпечення є однією з основних державних гарантій щодо оплати праці (грошового забезпечення). За вимогами вказаних нормативно-правових актів проведення індексації у зв'язку зі зростанням споживчих цін (інфляцією) є обов'язковою для всіх юридичних осіб роботодавців, незалежно від форми власності та виду юридичної особи.

Аналіз наведених вище нормативно-правових актів, за відсутності затвердженого особливого порядку індексації військовослужбовців, дає підстави для нарахування індексації грошового забезпечення у встановленому Урядом України порядку - Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 №1078.

Тобто, сума індексації грошового забезпечення є складовою частиною грошового забезпечення і відповідно до Закону підлягає обов'язковому нарахуванню та виплаті.

07.11.2007 Кабінетом Міністрів України прийнято постанову №1294 «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу», яка набрала чинності 01.01.2008, якою встановлювались підвищені посадові оклади військовослужбовців.

Втім, підвищення тарифних ставок (окладів) військовослужбовцям після 01.01.2008 і до 01.03.2018, не відбувалося.

При цьому збільшення у січні 2016 року щомісячної грошової винагороди не є підвищенням тарифних ставок (окладів), що є підставою для визначення базового місяця при проведенні індексації грошового забезпечення військовослужбовців. Крім того, щомісячна додаткова винагорода військовослужбовцям не є постійною величиною, а з 01.03.2018 скасована взагалі, відповідно, така складова грошового забезпечення не впливає на розмір індексації грошового забезпечення.

Таким чином, визначення базового місяця залежить тільки від зміни розміру тарифної ставки (посадового окладу), яка вперше відбулась у січні 2008 року на підставі постанови Кабінету Міністрів України №1294, яка набрала чинності 01.01.2008 та втратила чинність з 01.03.2018, у зв'язку з прийняттям наказу Міністерства оборони України від 01.03.2018 №90 «Про встановлення тарифних розрядів осіб офіцерського складу Збройних Сил України».

Отже, підставою для встановлення базового місяця індексації є підвищення, зокрема, посадових окладів особи. Зміна розміру доплат, надбавок та премій не впливає на встановлення базового місяця індексації для початку обчислення індексу споживчих цін при нарахуванні індексації.

Підвищення тарифних ставок (окладів) військовослужбовців за період з січня 2008 року по березень 2018 року, що є підставою для встановлення іншого базового місяця для проведення індексації, не відбувалося.

Таким чином, січень 2008 року є базовим місяцем для нарахування індексації грошового забезпечення позивача, враховуючи заявлені позивачем вимоги за період з грудня 2015 року по лютий 2018 року.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що позовні вимоги в суді кожного військовослужбовця (позивача), який проходив військову службу в період з січня 2008 року по лютий 2018 року, мають підлягати задоволенню шляхом визнання протиправною бездіяльності відповідача щодо ненарахування та невиплати позивачу індексації грошового забезпечення за період з 01.01.2008 по 28.02.2018 із застосуванням січня 2008 року як місяця, за яким здійснюється обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації грошового забезпечення (базового місяця) та зобов'язання відповідача нарахувати та виплатити позивачу індексацію грошового забезпечення за вказаний період із застосуванням січня 2008 року як місяця, за яким здійснюється обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації грошового забезпечення (базового місяця), з урахуванням проведених виплат.

Даний матеріал може слугувати основою для відсудження індексації грошового забезпечення військовослужбовців. В той же час необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного окремого випадку.

Hryhoriy Nikolaychuk. Payment of money security indexation of military officers of the armed forces of Ukraine and other military forms and law enforcement bodies for special purposes established in accordance with the laws of Ukraine (furthermore – law enforcement bodies). – Article.

Abstract. The article is devoted to the consideration of problems related to the payment of indexation of monetary support for servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other military formations and law enforcement agencies of special purpose. An analysis of special legal acts regulating the specified sphere was carried out.

Key words: monetary support, indexation, military personnel.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

*Павлова Дарина та Шевченко Олександра,
студентки 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. Дослідження присвячено інституту «припинення трудового договору» та особливостям його регулювання саме в період воєнного стану в Україні. Також проаналізовано зміни у трудовому законодавстві щодо розірвання трудового договору, що відбулися у зв'язку з прийняттям низки тимчасових законів та визначено виправданість даних змін у сучасних умовах.

Ключові слова: трудові відносини, трудовий договір, воєнний стан, працівники, роботодавці.

У зв'язку із введенням воєнного стану на території України десятки тисяч громадян країни були змушені покинути власне житло, місце роботи і піти захищати територіальну недоторканність та незалежність нашої держави. Перед багатьма роботодавцями виникла досить велика кількість питань, зокрема: що робити із працівниками, які тимчасово не виходять на роботу у зв'язку з веденням воєнних дій; чи можливо розірвати трудовий договір із працівником, який не виконує своїх трудових обов'язків через те, що знаходиться на окупованій території тощо. Саме тому у держави з'явилася гостра необхідність у вирішенні цих та багатьох інших питань, що стосуються трудових відносин, а також в адаптації законодавства до викликів воєнного часу. Одним із інститутів трудового права, який потребував негайного та всебічного врегулювання в умовах війни, став інститут припинення трудового договору.

Трудовий договір є центральною фігурою в системі трудового права і передбачає виникнення правовідносин між працівником та роботодавцем, а його розірвання, відповідно, свідчить про завершення таких відносин. Навколо інституту припинення трудового договору виникає найбільше трудових спорів щодо поновлення порушених прав сторін, тому його врегулювання та визначення потребують значної уваги. Припинення трудового договору – це закінчення дії трудових правовідносин за угодою (згодою) сторін, волевиявленням сторін чи третіх осіб, які не є їх стороною, а також з підстав, що не залежать від волі сторін, у порядку, визначеному законодавством [2, с.25]. Припинення трудового договору відбувається за наявності відповідного юридичного факту або їх сукупністю, які визначені чинним законодавством. При цьому припинення трудового договору є правомірним за одночасної наявності таких умов, як: 1) передбаченої законодавством підстави припинення трудового договору; 2) дотримання порядку звільнення; 3) юридичного факту припинення трудового договору (наказу чи розпорядження роботодавця, заяви працівника, відповідного документа особи, уповноваженої вимагати розірвання договору) [3, с. 137-138].

Характерними рисами трудових правовідносин є їх гнучкість та динамічність. Це означає, що вони не є постійними та стійкими, а мають здатність адаптуватися до викликів часу та реалій, що існують у тій чи іншій державі у конкретний момент. Інститут припинення трудового договору не є винятком та зазнав певних змін у зв'язку з уведенням воєнного часу, що передбачено у законодавчих актах, які діють під час воєнного стану.

15 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136), який регулює особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану [1]. Даний Закон набрав чинності 24 березня 2022 року. У період дії воєнного стану під час реалізації трудових відносин абсолютно всі роботодавці та працівники, без винятку, повинні дотримуватися норм цього Закону.

Закон № 2136 розширив перелік поважних причин, за яких працівник має можливість звільнитись за власним бажанням, не попереджаючи роботодавця за два тижні та, відповідно, не відпрацьовуючи цього часу, зокрема у зв'язку із веденням бойових дій у тих районах, де знаходиться певне підприємство, а також там, де існує загроза життю та здоров'ю працівника. Також, посилаючись на статтю 5 цього Закону, передбачені доповнення особливостей звільнення за ініціативою роботодавця. Визначається, що роботодавець має право звільнити працівника під час тимчасової непрацездатності та відпустки. У такому разі датою звільнення є перший робочий день, що настає за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначений у документі про тимчасову непрацездатність або перший робочий день після закінчення відпустки. Однак працівника, що перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку звільняти заборонено [1].

Необхідно зазначити, що вищезгаданий Закон набрав чинності рівно через місяць після початку повномасштабної війни в Україні. А тому він, безумовно, мав величезне резонансне значення для регулювання трудових відносин в нашій державі. Закон № 2136 був покликаний внести потрібні корективи до процесу організації відносин, які виникають між працівником та роботодавцем у такій непростій для нашої країни час. Проте, незважаючи на важливість і безумовне значення цього Закону, вже за кілька місяців практики застосування його норм, виникла реальна необхідність у його вдосконаленні. Закон потребував негайного усунення прогалин та деталізації багатьох положень, у тому числі щодо припинення трудового договору.

У зв'язку з цим, 1 липня 2022 року було прийнято Закон України № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі – Закон № 2352), що набрав чинності 19 липня 2022 року. Впровадженням цього закону було дещо змінено інститут припинення трудового договору, зокрема й статтю 36 Кодексу законів про працю, яка передбачає низку підстав припинення трудового договору. Ці положення були доповнені появою нових підстав, а саме: у зв'язку зі смертю роботодавця, смертю працівника, визнання останнього судом безвісно відсутнім чи оголошення його померлим, а також у зв'язку з відсутністю працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності більше, ніж чотири місяці поспіль. Також, згідно з пунктом 9 статті 6 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», з'явилася додаткова підстава для звільнення працівника з роботи «у зв'язку з неможливістю забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій» [8].

Поряд із припиненням трудового договору, законодавець передбачає і його призупинення. Відсторонення працівника від роботи – це тимчасова відмова роботодавця або уповноваженого державного органу від надання працівникові роботи, визначеної трудовим договором, у випадках, передбачених законодавством, зі збереженням місця роботи і без збереження заробітної плати [3].

Положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Закон № 2136) викликали безліч непорозумінь щодо процедури призупинення дії трудового договору. У первісній редакції цього Закону дана процедура, на жаль, була детально не розписана та потребувала врегулювання. Закон № 2352 від 19 липня 2022 року виправив «неточності» попереднього закону шляхом конкретизації певних положень. По-перше, ним було чітко визначено поняття призупинення трудового договору; по-друге, встановлено, що дія

трудового договору може бути призупинена у зв'язку з військовою агресією проти України, а це, у свою чергу, виключає можливість надання та виконання роботи працівникові; по-третє, призупинення дії трудового договору не означає припинення трудових відносин; і по-четверте, призупинення дії трудового договору здійснюється за ініціативи однієї з його сторін (працівником або роботодавцем) на строк не більше, ніж період дії воєнного стану та оформлюється відповідним наказом роботодавця [6].

З-поміж численних змін у трудовому законодавстві не можна оминати запровадження спрощеного режиму регулювання трудових відносин. 19 липня 2022 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 2434-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність». Цим законом було запроваджено досить сміливі, як для українського трудового права, ідею, як «спрощений режим регулювання трудових відносин», який розгорнув ряд дискусій стосовно переваг та недоліків такого нововведення.

Механізм спрощеного регулювання впровадив можливість встановлення додаткових підстав для звільнення працівника з ініціативи роботодавця. Так, Закон передбачив, що у трудовому договорі сторони на власний розсуд можуть визначити підстави його припинення, які не передбачені КЗпП [7]. Впровадження цієї переваги для роботодавця, не виключає обов'язку при звільненні працівника обґрунтувати таку підставу та передбачити її причини. Також законодавець зобов'язує роботодавця виплатити компенсацію робітнику у разі звільнення, таким чином всі ці зобов'язання дозволяють захистити права працівника від необґрунтованого звільнення.

З огляду на зазначений аналіз, можна визначити, що впровадженням законів значно розширилися права роботодавця щодо звільнення працівників. Зокрема, Закон № 2434 передбачає, що за спрощеного режиму трудових відносин, у трудовому договорі сторони на власний розсуд можуть визначити підстави його припинення, які не передбачені чинним КЗпП. Перспектива такого врегулювання має місце і в майбутньому, адже у статті 35 Проекту Закону України «Про працю» йдеться про можливість звільнення за ініціативою роботодавця з підстав, які прописані в трудовому договорі, який підписує працівник і роботодавець під час оформлення трудових відносин. У той же час, з огляду на обговорення законопроекту «Про працю» експертами та міністерством економіки, звільнення з таких підстав все одно має відбутися з поясненням причин [4, 5]. Стосовно цього питання і впровадження такої новели існує ряд дискусій, адже це може призвести до ряду необґрунтованих звільнень, свавілля робітників, а отже й до збільшення трудових спорів. Тому, на нашу думку, дія тимчасових законів під час воєнного стану на практиці продемонструє ефективність запровадження таких нововведень та визначить можливі недоліки такого врегулювання. Загалом, такі зміни передбачають впровадження нової форми оформлення трудових відносин, яка дозволить сторонам трудового договору на власний розсуд, за взаємною згодою, якщо це не суперечить законодавству, врегулювати свої відносини в частині припинення трудових відносин, що в свою чергу має підвищити результативність врегулювання трудових відносин та підвищення економічного потенціалу країни як під час війни, так і у післявоєнний період.

Будь-які трудові правовідносини мають здатність не лише розпочинатися шляхом укладення трудового договору, а й закінчуватися у зв'язку з його розірванням. Припинення трудового договору є одним із найвагоміших питань у трудовому праві, яке потребує детального законодавчого регулювання як у мирний для України час, так і під час дії воєнного стану на території нашої держави. Безумовно, зміни, що відбулися у зв'язку з прийняттям законів України № 2136, № 2352 та № 2434 суттєво вплинули на взаємини між працівниками та роботодавцями в умовах війни та певним чином адаптували трудове законодавство до реалій воєнної години. Однією з найголовніших таких змін стало розширення законодавцем підстав задля звільнення працівника з ініціативи роботодавця, зокрема і в односторонньому порядку згідно із Законом № 2434. Досі серед науковців та юристів залишається спірним питання щодо того, чи є дані зміни обґрунтованими та виправданими в умовах війни. Але, на нашу думку, безумовно, є. Воєнний стан сам по собі передбачає досить багато обмежень прав і свобод людини, у тому числі у сфері трудового законодавства. Проте дані обмеження є, дійсно,

необхідними, тому що вони спрямовані, перш за все, на максимальну ефективність організації праці під час війни та забезпечення злагоджених відносин між сторонами трудового договору: роботодавцем та працівником.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Шишлюк В.Р. Припинення трудового договору за законодавством України і Польщі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 211 с.
3. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во 2019. 544 с.
4. Прес-служба Мінекономіки від 14.01.2020 Перспективи укладення законопроекту «Про працю». URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=92827d80-0398-40e4-8f89-167fa91c27e7&title=VischaZarplataTaDodatkoviiMilionLegalnikhRobochikhMistsPerspektiviUkhvalenniaZakopropoektuproPratsiu> (дата звернення: 21.04.2023).
5. Про працю: Проект Закону України від 23.02.2022. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=43600842-3772-427f-a725-39e35ae3adb8&title=ProektZakonuUkrainiproPratsiu> (дата звернення: 21.04.2023).
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
7. Летич І. Закон щодо спрощення трудового регулювання на час воєнного стану: переваги та недоліки для підприємців і працівників. ЮРЛІГА. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/213567_zakon-shchodo-sproshchennya-trudovogo-regulyuvannya-na-chas-vonnogostanu-perevagi-ta-nedolki-dlya-pdprintsv--pratsvnikv (дата звернення 18.04.2023).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закону України від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

Darina Pavlova, Oleksandra Shevchenko. Some aspects of the termination of an employment contract under the conditions of marital state in Ukraine. – Article.

Abstract. The disquisition is devoted to the institution of «termination of the employment contract» and the peculiarities of its regulation during the period of martial law in Ukraine. We also analyzed the changes in labor legislation regarding the termination of the employment contract that occurred in connection with the adoption of a number of temporary laws and determined the justification of these changes in modern conditions.

Key words: labor relations, labor contract, military status, employees, employers.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У РАЗІ НАСТАННЯ БЕЗРОБІТТЯ

Самойленко Юлія,

*студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету юстиції НЮУ ім. Яр. Мудрого*

Наукова керівниця: Встухова Ірина,

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри трудового права,
факультету юстиції НЮУ ім. Яр. Мудрого*

Анотація. У роботі розглянуто нормативно-правові акти щодо захисту населення від безробіття. Проаналізовано статистику за даними декількох областей. Також, було розкрито питання соціальних виплат, державних гарантій, що передбачають матеріальне забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України.

Ключові слова: соціальний захист, безробіття, зайнятість, соціальне страхування, держава.

Безробіття є однією з причин бідності, це глобальна проблема, яка спричиняє політичну напруженість. Ринок праці нашої держави зараз дуже нестабільний. Цьому сприяє купа обставин: війна, імміграція великої кількості населення, зменшення кількості робочих місць та збільшення дисбалансу між попитом і пропозицією праці. На сьогоднішній день ця проблема дуже актуальна і тому виникає необхідність соціального захисту громадян у разі настання безробіття. Отже, треба вирішити, що робити з безробітцями і як від цього захищене населення?

Згідно до ст. 1 Закон України «Про зайнятість населення» від 31.03.2023 р. (далі – Закон про зайнятість населення) безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування, а безробітними називають осіб віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування. Соціальний захист у разі настання безробіття – це комплекс заходів, що передбачений загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття та законодавством про зайнятість населення [1]. Взагалі, визнання громадянина безробітним здійснюється державною службою зайнятості за місцем проживання громадянина шляхом реєстрації в день звернення.

Відповідно до ст. 9 Закону про зайнятість населення кожна особа має право на соціальний захист у разі настання безробіття, що реалізується декількома шляхами. Зокрема, особам, які звернулися до державної служби зайнятості, надаються на безоплатній основі послуги з професійної орієнтації, що включають професійне інформування, професійне консультування і професійний відбір:

- професійне інформування – надання відомостей про стан ринку праці, професійну освіту, перспективи у працевлаштуванні та інше;

- професійне консультування – надання допомоги у виборі або зміні професії чи виду трудової діяльності з урахуванням здібностей, нахилів, професійної підготовки громадян та потреб ринку праці;

- професійний відбір саме зареєстрованих безробітних здійснюється за їх згодою державною службою зайнятості на замовлення роботодавців для працевлаштування на вільні робочі місця [1].

Науковець Зіноватна І.В. зазначає, що страхуванню на випадок безробіття підлягають: особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу; особи, які працюють на умовах цивільно-правового договору чи на інших підставах, передбачених законом; військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби) та інші особи, які проходять службу та отримують грошове забезпечення; особи, які провадять незалежну професійну діяльність; фізичні особи – підприємці; члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах; молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і закладах вищої освіти; молодь, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і яка потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних [2, с. 149].

Звернувшись до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 31.03.2023 (далі – Закон на випадок безробіття) можна дізнатися, що існують державні гарантії, що передбачають матеріальне забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України [3]. Якщо особа застрахована, то вона має право на отримання матеріального забезпечення на випадок безробіття та право на соціальні послуги (профорієнтація; здійснення заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням, тощо). Щодо розміру таких виплат, то відповідно до Закону на випадок безробіття на період воєнного стану 2023 р. максимальний розмір допомоги по безробіттю не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, станом на 1 січня календарного року (Розділ VIII п. 3-3 Закону на випадок безробіття).

Аналіз статистики декількох областей за період з січня 2022 р. по січень 2023 р. свідчить про наступне. Відповідно до показників діяльності Закарпатської обласної служби зайнятості у січні 2022-2023 рр. менше осіб стали мати статус безробітних, а влаштувати на роботу вдалося більше громадян у 2022 році (374 особи). Кількість безробітних на одну вакансію було і залишилося 7 [4]. Щодо відомостей від Донецького обласного центру зайнятості, то у 2022 р. чисельність працевлаштованих безробітних була вищою – 1178 осіб. В 2023 р. кількість становить 793. Кількість безробітних на одну вакансію станом на 2022 р. – 9, а на 2023 р. – 30 [5]. Така ситуація у Донецькій області, на нашу думку, пов'язана з військовими діями на її території. Різниця в цифрах говорить про те, що багато людей просто не звертаються за допомогою до центрів зайнятості, а отже, безсумнівно, фактична кількість безробітних значна вища за кількість зареєстрованих.

Щодо рішення про призначення допомоги по безробіттю, то розмір і строки виплати, відкладення, скорочення та припинення виплати оформляється наказом керівника центру зайнятості, в якому безробітний зареєстрований та отримує соціальні послуги. Інформація про прийняті рішення вноситься до персональної картки особи. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років, а для осіб, зазначених у ч. 2 ст. 6 Закону про державне соціальне страхування на випадок безробіття та абз. 3 ч. 4 ст. 7 цього Закону – 180 календарних днів. Що стосується осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію), то тривалість виплати допомоги не може перевищувати 720 календарних днів. Для того, щоб дізнатися про умови та тривалість виплати допомоги по безробіттю треба звернути увагу на п. 1 ст. 22, а для визначення тривалості виплат допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу на п. 2 ст. 22 [3].

Внутрішньо переміщеним особам після надходження документів та відомостей про страховий стаж, заробітну плату (дохід) рішення про призначення допомоги по безробіттю переглядається відповідно до законодавства.

На нашу думку, для того, щоб зрозуміти, яким є розмір допомоги для зареєстрованих безробітних, доцільно звернути увагу на постанову КМУ від 01.01.2023 «Про обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням». Аналіз вказаного нормативно-правового акту свідчить про те, що розрахунковим періодом, за який обчислюється середня заробітна плата (дохід, грошове забезпечення), є 12 календарних місяців, що передують місяцю настання страхового випадку [6]. Приблизно можна розрахувати, що мінімальним розміром виплати допомоги по безробіттю є 1800 гривень.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, є декілька програм, які допомагають боротися з рівнем безробіття. Наша держава створила у 2019 році застосунок «Дія» – це портал на якому можна отримати всі послуги онлайн. Дія дає змогу населенню прийняти участь в програмі «Власна справа». Через застосунок можна надіслати заявку щодо отримання гранту на створення або розвиток власного бізнесу. Розмір допомоги становить від 50 тисяч до 250 тисяч гривень. Працівники Міністерства економіки інформують, що цією послугою скористалися вже понад 10 тис. громадян. На нашу думку, це досить гарний показник. У разі отримання гранту особа має створити хоча б одне робоче місце, здійснювати діяльність не менше 3 років, сплачувати податки в бюджет, зокрема, за працевлаштування працівників [7]. Якщо особа не виконує вимоги гранту, то вона має повернути надані їй кошти. Ще застосунок має такі програми як грант на сад, теплицю, переробне підприємство. Все це зроблено для підтримки населення та збільшення робочих місць.

Особливу увагу слід звернути на програму від Центру громадського моніторингу і контролю, де було зазначено, що програма «Армія відновлення» залучила вже більше 9 тисяч безробітних до відновлення держави. До такого проєкту залучають зареєстрованих безробітних, які протягом 30 днів не знайшли роботу. Програма діє в 14 областях України. Мінімальна грошова виплата тим, хто долучився до проєкту становить 6700 грн. Місцева влада також може власним коштом збільшувати розмір виплати. До того ж, учасники проєкту мають усі соціальні гарантії: зокрема, 24 дні відпустки на рік та лікарняні [8].

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що держава не забуває громадян, які потребують соціального захисту. Відмітимо, що є ціла низка нормативно-правових актів, котрі направлені на соціальний захист громадян від безробіття. Зрозуміло, що не завжди на практиці дотримано окремі положення відповідних нормативно-правових актів у питаннях захисту осіб від безробіття, але досить добре, що існуючі програми для населення допомагають і громадянам, і державі в такий складний час.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зайнятість населення» від 29.04.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
2. Трудове право: підручник / О. М. Ярошенко, С. М. Прилипка, А. М. Слюсар та ін. ; за заг. ред. О.М. Ярошенка. ; 3-тє вид.. Харків : Право, 2019. 544 с.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 31.03.2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.
4. Надання послуг Закарпатською обласною службою зайнятості у січні 2022 – 2023 рр. <https://zak.dcz.gov.ua/analytics/71>.
5. Надання послуг Донецькою обласною службою зайнятості у січні 2022 – 2023 років <https://don.dcz.gov.ua/analytics/67>.
6. «Про обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» затвердженим КМУ від 01.01.2023.
7. Грант на власну справу <https://diia.gov.ua/services/grant-na-vlasnu-spravu>.
8. Армія відновлення <https://naglyad.org/uk/2023/03/20/vid-bezrobitnih-do-lyudej-yaki-vidnovlyuyut-derzhavu-vidbudovoyu-ukrayini-v-ramkah-proyektu-armiya-vidnovlennya-zajnyalis-vzhe-10-tis-ukrayintsiv/>.

Julia Samoilenko. Social protection in case of unemployment. – Article.

Abstract. *The work examines normative legal acts on the protection of the population against unemployment. Analyzed statistics based on data from several regions. Also, the issue of social payments, state guarantees, which provide for financial support in case of unemployment and the provision of social services at the expense of the funds of the Mandatory State Social Insurance Fund of Ukraine, was revealed.*

Keywords: *social protection, unemployment, employment, social insurance, state.*

ЗНАЧЕМІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Соколова Ксенія,
студентка 2 курсу спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Наукова керівниця: Шаповалова Ольга,
д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *Обґрунтована актуальність проблематики забезпечення інформаційної безпеки у період воєнного стану, а також описані загрози, з якими стикаються громадяни у період війни, які можуть бути пов'язані з кібернетичними атаками та дезінформацією. Розглядається роль положення «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 15 жовтня 2021 року, оскільки він може стати важливим інструментом у забезпеченні захисту від загроз у галузі інформаційної безпеки в умовах воєнного стану.*

Ключові слова: *воєнний стан, інформаційна війна, фейк, інформаційна безпека, пропаганда, кібератака, дезінформація.*

Традиційно фахівці та науковці при вивченні значимості інформації вдавалися до аналізу проблем та перспектив інформаційного законодавства України. Однак, в умовах воєнного стану,

проблема значущості інформації стає важливішою ніж будь-коли раніше, тому що в умовах збройної агресії РФ щодо України продовжується інформаційна війна. «Інформаційна війна (англ. information warfare) – викладення інформації у спосіб, який формує у суспільстві чи групі людей потрібну точку зору, громадську думку, хід взаємодоповнюючих логічних думок, вичерпну систему поглядів щодо окремих питань на користь організатора інформаційної пропаганди» [1]. Тобто, інформаційна війна – це конфлікт між двома або більше сторонами, де основним засобом боротьби є використання різних видів інформації з метою зміни думок, переконань та поведінки опонентів. Суть інформаційної війни полягає у тому, що сторони намагаються переконати громадську думку, що їхні ідеї, цінності і дії є правильними, а думки, цінності та дії опонентів є неправильними або навіть шкідливими. Це може бути досягнуто за допомогою маніпулювання інформацією, а також її спотворення, що призводить до складнішого розуміння громадянами правових нюансів, а також знання своїх прав та обов'язків.

Виходячи з вищесказаного, я бажаю розбиратися з інформаційною повісткою, щоб бути більш обізнаною та знати всі правові нюанси цієї проблематики. Тим більше, що це допоможе захистити свої права та навчить аналізувати інформацію, щоб відрізнити правду від брехні та уникнути непотрібної паніки.

Введення воєнного стану свідчить про наявність значних загроз, які становлять потенційну небезпеку не лише окремим установам державної влади, а й загрожують існуванню держави в цілому. Фейкова інформація або фейки, які часто використовуються як головні або допоміжні засоби для досягнення деструктивних цілей, є невід'ємною складовою прямої небезпеки для державності та держави, або можуть стати супутньою загрозою [2, с. 85]. Оскільки мова йде про поняття фейку, то можна сказати, що «фейк – це подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації» [3].

Часто буває таке, що ми не можемо впевнитися в тому, що те, що ми читаємо або бачимо, є правдою. Але є деякі ознаки, які можуть допомогти виявити фейк:

1. Відсутність достовірних джерел інформації.
2. Використання інформації з анонімних джерел.
3. Використання інформації з неперевіраних акаунтів у соцмережах.
4. Використання інформації від організацій, які відомі за поширення недостовірних даних.
5. Використання інформації від соціологічних компаній, які не були активними в міжвиборчий період або мали зв'язки з політичними силами.
6. Використання недостовірних цитат, які можуть бути перекручені або вигадані [3].

Згідно з цим, якщо є якісь з перерахованих ознак, це може свідчити про те, що інформація не є достовірною.

Перед тим, як продовжувати, варто зрозуміти, що означає термін «воєнний стан». «Воєнний стан – особливий стан, порядок управління, що запроваджується на всій тер. д-ви чи в окр. її місцевостях у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози воєн. нападу. Метою введення В. с. є: створення умов для забезпечення функціонування органів держ. влади та місц. самоврядування, об'єднань гр-н і громад, орг-цій, військ, командування; здійснення заходів щодо локалізації та нейтралізації загрози нац. безпеці країни, захист її нац. інтересів; забезпечення обороноздатності країни, прав і свобод людини та гр-нина в умовах особливого періоду» [4].

У воєнний час інформаційна безпека громадян може бути серйозно підірвана негативними явищами інформаційного характеру. Такі явища можуть порушити основні принципи забезпечення безпеки громадян, що ґрунтуються на діючих принципах та нормах права на міжнародному рівні. Тому воєнний стан, який регулюється ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», може обмежувати конституційні права громадян, пов'язані з інформаційною безпекою, для гарантування захисту держави та основоположних прав усіх громадян. Проте головною метою державної політики, пов'язаної з забезпеченням інформаційної безпеки, є створення умов для надання кожному громадянину права на захист своєї інформаційної безпеки, навіть в умовах воєнного стану. Таким чином, держава повинна знайти баланс між забезпеченням безпеки держави та захистом прав громадян на інформаційну стабільність [5, с. 19]. Тим більше, що інформаційні права базуються на двох принципах:

забезпечення безперешкодного доступу до повної та неупередженої інформації і свободі публічних висловлювань. Ці принципи включають свободу вираження думок, свободу друку та інших засобів масової інформації, а також право на отримання інформації. Однак, це може призвести до зловживань і дезорганізації через можливу довільну інтерпретацію законодавчих норм [6, с. 268].

Через розвиток та застосування інформаційних технологій, технологічні та, в основному, інформаційні переваги відіграють основну роль у військових діях, задля досягнення своїх цілей [7, с. 198]. Відповідно до цього, кібербезпека громадян у воєнний час також має вагомий значення, оскільки війна відбувається в інформаційній сфері. На протиположному полюсі військовим структурам, громадяни з доступом до цифрових технологій також піддаються загрозам кібератак. Україна була об'єктом кібератак з початку повномасштабного вторгнення, тоді ворог намагався посіяти паніку серед населення шляхом втручання в мережі мобільних операторів та спроби отримати доступ до державних поштових сервісів, тому боти та фейки можуть бути дієвими засобами, які використовуються для створення хаосу, заплутування, маніпулювання та виклику паніки серед населення. Ці дії створили загрозу для інформаційної безпеки громадян. У зв'язку з цим зрозуміло, що інформаційна безпека громадянина за час війни вимагає підвищеної уваги та не зникає, але змінюється. Воєнні реалії призводять до обмежень прав на інформацію та інформаційну діяльність, що стосується окремих інформаційних правовідносин. Такі обмеження спрямовані на загальний захист інтересів суспільства та національної безпеки, а не на захист окремих прав особистості. [5, с. 19]. У свою чергу, «інформаційна безпека – це багатогранна сфера діяльності, в якій тільки системний, комплексний підхід може привести до успіху» [7, с. 196]. Відповідно до цього Україна має важливі національні інтереси в інформаційній сфері, тому уряд визначає стратегічні та поточні завдання для забезпечення інформаційної безпеки, у тому числі протидіючи спеціальним інформаційним операціям, які загрожують державному суверенітету та територіальній цілісності України [8, с. 21]. Стратегію інформаційної безпеки України було затверджено Указом Президента України 28 грудня 2021 року. Цей закон може допомогти в умовах воєнного стану на кількох рівнях:

По-перше, він визначає загальні принципи та стратегію дій в галузі інформаційної безпеки, що може бути важливим напрямком в діях в умовах воєнного стану. Зокрема, закон забезпечує збереження та захист важливої інформації, визначає обов'язки та відповідальність органів державної влади та громадян у цій сфері.

По-друге, закон може допомогти у виявленні та запобіганні дезінформації, яка може бути важливим інструментом у проведенні гібридної війни. Також ним передбачається створення механізмів контролю та відповідальності за розповсюдження дезінформації, що може бути важливим у боротьбі з пропагандою ворога.

По-третє, закон може допомогти забезпечити кібербезпеку та захист від кібератак в умовах воєнного стану. Закон передбачає створення системи кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та встановлення механізмів контролю за кібербезпекою.

Це все може стати важливим інструментом у забезпеченні захисту від загроз у галузі інформаційної безпеки в умовах воєнного стану. Отже, у Стратегії інформаційної безпеки України відображено інтереси країни, що полягають у потребі ефективного захисту її конституційної системи, суверенітету та територіальної цілісності. Також, ці інтереси включають забезпечення політичної стабільності державної влади та її інститутів. Незважаючи на воєнний стан і всі труднощі, реалізація цілей Стратегії продовжується без зупинки [9, 8, с. 25].

Очевидно, що в умовах війни гостро постало питання про необхідність впровадження єдиної інформаційної політики. З урахуванням цього, Президент України підписав Указ № 152/2022, який запроваджує Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Цей документ допомагає уникнути розбіжностей та протиріч між інформацією, що надходить з різних джерел, а також забезпечує інформаційну безпеку в умовах воєнного стану, що є надзвичайно важливим аспектом національної безпеки [10].

Так, умови воєнного стану надають інформації особливу вагомість, оскільки правильна та достовірна інформація може врятувати життя та сприяти успішному вирішенню важливих завдань. Але на жаль, в такі періоди дезінформація та фейки можуть бути поширені набагато швидше, ніж правдива інформація. Тому надзвичайно важливо, щоб люди були відповідальні за свою інформаційну поведінку та розвивали критичне мислення при отриманні новин. З метою боротьби проти дезінформації та фейків, важливо, щоб правоохоронні органи та ЗМІ діяли відповідально та надавали правдиву та достовірну інформацію. Також, важливо, щоб люди не довіряли всьому, що вони бачать та чують, а перевіряли джерело інформації і достовірність. Війна нагадує нам про важливість взаємодії та співпраці між людьми та країнами.

Для досягнення дієвості взаємодії слід мати певні знання про дезінформацію, виокремлювати фейкові новини в інформаційному просторі, протидіяти недостовірній інформації, володіти Інструкцією з перевірки фейків тощо [11, 12, 13, 14, 15, 16].

Заняття з вивчення дисципліни «Інформаційне право» надають можливість отримати такі знання.

Список використаних джерел:

1. URL: Інформаційна війна. https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційна_війна (дата звернення 10.05.2023).
2. Стоянов М. М., Сидорчук В. В. Окремі питання протидії фейковій інформації у період дії воєнного стану // Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів, 2022 : Львівський державний університет внутрішніх справ. С. 85-86.
3. URL: Фейк. http://librarychl.kr.ua/kn_in/informatoria/inf-f.php (дата звернення 10.05.2023).
4. URL: Воєнний стан. https://leksika.com.ua/16070725/legal/voyenniy_stan (дата звернення 10.05.2023).
5. Капля О. М. Правове регулювання інформаційної безпеки громадянина під час дії воєнного стану // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. Київ, 2022. № 6 (24). С. 16-20.
6. Ульянов О. І. Інформаційна політика в умовах воєнного стану // Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції : матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 266-269.
7. Виздрик В. С., Мельник О. М. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» : за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities», що проводилася 17 лютого 2023 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія). Вінниця, 2023. С. 196-202.
8. Залевська І. І., Удренас Г.І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії // Південноукраїнський правничий часопис. Одеса: ОДУВС, 2022. № 1-2. С. 20-26.
9. Указ Президента України № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення 10.05.2023).
10. Указ Президента України № 152/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761> (дата звернення 10.05.2023).
11. Аксьонова Н. Законодавчі акти протидії поширенню дезінформації, фейкових новин в інформаційному просторі (міжнародний досвід) [Електронний ресурс] / Н. Аксьонова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 2018. Вип. 50. С. 241-255. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2018_50_20.
12. Дем'яненко Л. Особливості протидії недостовірній (фейковій) інформації в соціальних мережах [Електронний ресурс] / Л. Дем'яненко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 2020. Вип. 58. С. 277-289. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2020_58_23.
13. Іваницька Б. Вплив та значення фейків у світовій історії [Електронний ресурс] / Б. Іваницька, О. Данилів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Журналістські науки. 2020. Вип. 4. С. 143-147. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpjn_2020_4_21.
14. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ [Електронний ресурс] / І. Мудра // Теле- та радіожурналістика. 2016. Вип. 15. С. 184-188. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2016_15_27.

15. Як визначити та зловити фейк? [Електронний ресурс] // Інститут масової інформації: [вебсайт]. Електрон. дані. URL: <https://imi.org.ua/advices/yak-vyznachyty-ta-zlovyty-fejk-i2388> (Дата звернення 13.05.2023).

16. Фейки: Інструкція з перевірки фейків [Електронний ресурс] // Медіадрайвер: [вебсайт]. Електрон. дані. URL: <http://mediadriver.online/fejki/instruksiya-z-perevirki-fejkiv/> (Дата звернення 13.05.2023).

Ksenia Sokolova. Significance of information during the period of martial state. – Article.

Abstract. The author substantiates the relevance of the issue of ensuring information security during martial law and describes the threats faced by citizens during the war, which may be related to cyber-attacks and disinformation. The role of the Regulation «On the Information Security Strategy» of October 15, 2021, is considered, as it can become an important tool in ensuring protection against information security threats under martial law.

Keywords: martial law, information warfare, fake, information security, propaganda, cyberattack, disinformation.

ЕКОЛОГІЧНА НЕБЕЗПЕКА, З ЯКОЮ СТИКАЄТЬСЯ УКРАЇНА ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Тамбовська Анастасія,
студентка 4 курсу спеціальності 081«Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Повномасштабне вторгнення росії до України з 24 лютого 2022 року вже завдало та продовжує завдавати величезної шкоди людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії. Але війна впливає і на дику природу та стан природного середовища. Злочини проти довкілля теж є частиною воєнних злочинів. Згідно з Женевською конвенцією, «заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу».

Ключові слова: екоцид, Смарагдова мережа, Рамсарська конвенція, ядерний тероризм, екологічні збитки та злочини проти довкілля.

Українська природа є ще однією жертвою російської агресії. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тваринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер.

«Росіяни як варвари знищують усе, навіть не усвідомлюючи, що навколишнє середовище не визнає кордонів. Ми вже підраховали збитки: 3 трильйони гривень екологічних збитків – забруднення землі, повітря, спалені ліси, знищені природні ресурси. Є природні ресурси України, які втрачені назавжди», – заявив міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець у коментарі для The Economist [11].

Із перших днів вторгнення росіян міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України фіксує всю шкоду, яку вони наносять українському довкіллю. Вже можемо говорити про 257 випадків екоциду:

- підриви складів паливно-мастильних матеріалів, сховищ нафтопродуктів з відповідними наслідками для довкілля;

- авіаудари по підприємствах, які використовують небезпечні хімічні речовини у виробництві;
- пошкодження та руйнування очисних споруд, і вилив стоків у наші водойми;
- пошкодження ґрунтового покриву, горіння лісів – особливо на територіях природно-заповідного фонду [3].

Екоцид – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Особливо тяжкою формою екоциду є воєнний екоцид – порушення екосистем середовища проживання людини в результаті бойових дій, які мають військову і політичну ціль [8].

«За десять місяців внаслідок російського вторгнення в повітря потрапило понад 42 мільйони тонн парникових газів», – міністр захисту довкілля України [11].

Парникові гази CO₂ (вуглекислий газ), CH₄ (метан) та N₂O (закис азоту), здатні викликати посилення парникового ефекту. Одною з основних проблем збільшення викидів парникових газів є зміна клімату. З підвищенням температури повітря води морів і океанів випаровуються інтенсивніше. Зміни клімату тягнуть за собою такі екстремальні природні явища, як посухи, повені, сильні урагани, затоплення прибережних районів і поселень, аномальні температури. За цих обставин гинуть врожаї, що призводить до продовольчої кризи. Крім того, тварини не знаходять їжі, оскільки рослини гинуть через брак води [6].

Під час детонації ракет та снарядів утворюється низка хімічних сполук – чадний газ, бурий газ, діоксид азоту, формальдегід тощо. Під час вибуху всі речовини проходять повне окиснення, а продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу. Викиди в атмосферне повітря, що були спричинені воєнною агресією РФ на території України, переносяться, осідають та мають вплив на території інших держав, іноді на відстані в тисячі кілометрів [5].

Також основними причинами викидів стали знищення лісів, пожежі та атаки окупантів на об'єкти енергетичної інфраструктури. За даними Держекоінспекції, внаслідок російських обстрілів вже згоріло понад 680 тис. тонн нафти та пального. Російські війська, також знищуючи наші ліси, використовуючи деревину для будівництва фортифікаційних споруд, прокладання інфраструктури, обігріву та приготування їжі [5].

Знищення та пошкодження лісів позначиться на кліматі цих регіонів та може призвести до значних ерозійних процесів. Зокрема, на півдні України наслідками можуть бути вітрова ерозія та опустелювання. Це, звичайно, вплине на сільське господарство [5].

Заміновані території – розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Це робить ґрунт небезпечним, а в деяких випадках – непридатним для подальшого сільськогосподарського використання. Також вибухи призводять до виникнення лісових пожеж. Тож знову повертаємося до проблем викидів в атмосферу і продовольчої безпеки. Циклічність наслідків та взаємопов'язаність процесів очевидна [3].

«Майже 3 млн га лісу було пошкоджено – це майже третина лісових територій України, 500 тис. га перебувають наразі під окупацією або в зоні військових дій», – говорить міністр захисту довкілля України Руслан Стрілець [1].

У зоні ризику опинилися 2,9 млн гектарів Смарагдової мережі – територій, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. За словами екологів, ці території відіграють важливу роль у захисті біорізноманіття та збереження клімату. Смарагдова мережа захищає бурого ведмеда, чорного лелеку, рись, орлана-білохвоста та сотні інших видів тварин та рослин [2].

Смарагдова мережа (Emerald Network) – мережа природоохоронних територій, створена задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Смарагдова мережа формується у країнах, які не є членами ЄС, і є аналогічною до мережі Natura 2000, яка функціонує у країнах ЄС. Розробка Смарагдової мережі України розпочалася у 2009 році і триває досі. Наразі Смарагдова мережа в Україні включає близько 12% території країни, у тому числі чимало українських лісів [7].

А ще 17 Рамсарських об'єктів площею 627,3 тис. га – водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення [2].

Рамсарська конвенція є першою глобальною угодою з охорони та збереження природних ресурсів. Її назва відображає початкову мету угоди – зберегти водно-болотні угіддя, як

середовище для водоплавних птахів. Поступово мету Конвенції було розширено і зараз вона охоплює всі аспекти збереження та збалансованого використання водно-болотних екосистем, цінних для збереження біологічного різноманіття та забезпечення існування людини [9].

Загалом від дій рф в небезпеці залишаються 20% площі всіх заповідних територій України. Від ворожої техніки гине європейське біорізноманіття. Це тисячі видів рослин, які занесені до Червоної книги України і охороняються законом. Бойові дії порушують спокій диких тварин. Вони або гинуть, або намагаються втекти з гарячих точок. РФ веде бойові дії на заповідних територіях міжнародного та європейського значення, чим знищує середовища існування рідкісних і ендемічних видів та оселищ. Це може змінити поведінку птахів, включаючи їх міграцію [3].

Крім того, у повітря потрапило понад 38 тисяч тонн викидів від горіння російської техніки та утворилося понад 352 тисячі тонн відходів, які забруднюють не лише повітря, а й землю [1].

Забруднення річок внаслідок російської агресії також може торкнутися і сусідніх країн. Адже Україна поділяє великі річки, такі як Дунай, Дністер, Прут, Тиса і Західний Буг з країнами-сусідами: Польщею, Угорщиною, Румунією та Молдовою [5].

Унаслідок російської агресії в Україні загинули 6 мільйонів свійських тварин, знищено щонайменше 50 тисяч дельфінів у Чорному морі [4].

Річ у тім, що китоподібні є так званими кінцевими хижаками. Тобто вони перебувають на вершинах харчових мереж у морській екосистемі. Тому, як будь-який кінцевий хижак, вони відіграють стабілізаційну роль в екосистемі. Тобто якщо екосистема втрачає кінцевих хижаків, вона розсипається. Це явище має назву трофічного каскаду. Якщо ви прибираєте з верхівок харчових мереж кінцевих хижаків, то вся мережа розпадається на складові. Вона збіднюється, втрачає ланку за ланкою, зв'язок за зв'язком, і вся система спрощується, втрачає багато компонентів [13].

Внаслідок загарбницьких дій російських військ склалася загроза радіаційній безпеці України. Всі українські реактори знаходяться в зоні ризику, адже обстріл або ракетна атака на активну зону одного або кількох із 15 реакторів чотирьох діючих атомних електростанцій України може призвести до широкомасштабної ядерної катастрофи. Крім того, захоплення атомних станцій російськими військовими несе значну загрозу радіаційної катастрофи, як унаслідок аварій на об'єктах зони промислового використання, так і внаслідок підпалів лісів і перелогів, які накопичили значну кількість радіонуклідів. Зокрема мова йде про Чорнобильську та Запорізьку АЕС [12].

Відповідно до міжнародного права атомні електростанції та інші ядерні установки є об'єктами мирного використання ядерної енергії, які не можуть ставати об'єктами військових нападів. Крім того, такі напади на атомні електростанції є воєнними злочинами. Зокрема, п. 1 ст. 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року закріплює, що установки і споруди, які містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Доцільно зауважити, що в березні Україна зверталася до Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) та НАТО з проханням закрити небо над українськими ядерними об'єктами.

Ядерний тероризм є особливим різновидом тероризму, який ґрунтується на тактиці залякування застосуванням ядерної зброї або радіоактивних матеріалів, або знищенням ядерних об'єктів, що може становити загрозу людському існуванню. Основним міжнародно-правовим актом у сфері протидії ядерному тероризму є Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 року. рф, як і Україна, є учасником даного міжнародного договору [12].

РФ задля досягнення своєї мети вдається до ядерного шантажу, знаючи, що будь-які військові дії у відповідь на території ЗАЕС є неможливими. Для рф ЗАЕС виступає як «ядерний щит», як зазначив держсекретар США Ентоні Блінкен. Чого саме прагне рф на ЗАЕС? По-перше, перепідключити українську атомну електростанцію до «Росатома» та забезпечити поставку електроенергії до окупованого Криму. По-друге, за допомогою паніки сприяти

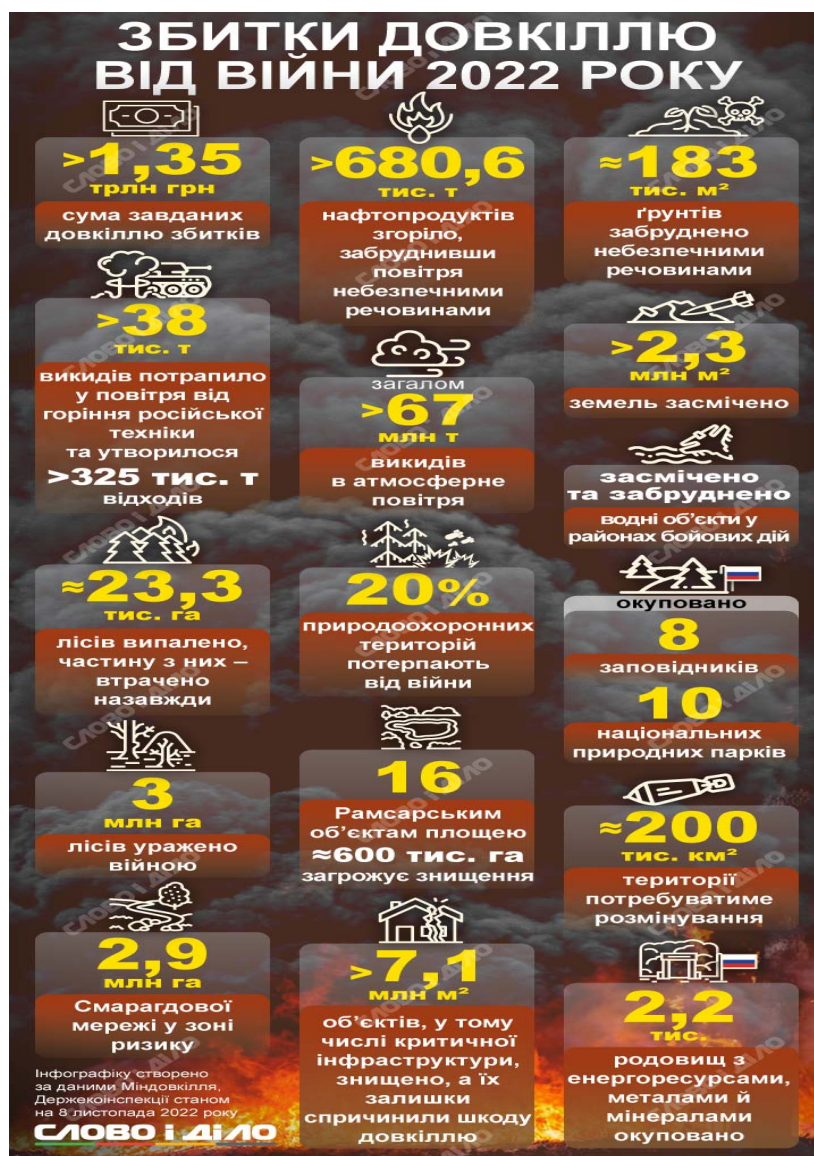
евакуації населення в Запорізькій області, що дозволило б російським загарбникам окупувати сусідні території. По-третє, шляхом залякування виграти час і схилити Україну до переговорів на «своїх умовах». Також окремі експерти висловлюють точку зору щодо можливої організації ядерної катастрофи з метою обвинувачення у ній України. Таким чином, рф є ядерним терористом ХХІ століття, що має бути визнано міжнародною спільнотою відповідно до чинних норм міжнародного права. Держава-агресор за невеликий проміжок часу змогла зруйнувати міжнародний режим ядерно-радіаційної безпеки, який створювався десятиліттями [12].

Наразі спрогнозувати всі можливі наслідки та назвати остаточну шкоду, завдану довкіллю від агресії рф, неможливо. Окрім екологічного законодавства України, рф грубо порушує Міжнародну конвенцію ЄЕК ООН «Про охорону та використання міжнародних водотоків та міжнародних озер», Конвенцію про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення (Рамсарської конвенції).

Зараз є дуже важливою активність Міндовкілля, громадянського суспільства та екологічного комітету Верховної Ради, щоб уся шкода довкіллю була максимально зафіксована та у подальшому компенсована агресором. Потрібно аналізувати всі можливі юридичні механізми притягнення держави-агресора до майнової відповідальності.

Чинне законодавство застосовує термін «збитки, завдані навколишньому природньому середовищу» (ст. 202 і 41 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») [14].

Вплив війни на довкілля [2].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. №326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за такими напрямками, зокрема, у сфері екології:

- 1) Шкода, завдана земельним ресурсам;
- 2) Втрати надр;
- 3) Збитки, завдані водним ресурсам;
- 4) Шкода, завдана атмосферному повітрю;
- 5) Втрати лісового фонду;
- 6) Збитки, завдані природно-заповідному фонду [10].

На виконання постанови Міністерство аграрної політики та продовольства України затвердило Методику визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Відновлення потребуватиме десятків років. Також важливо, щоб план відновлення України включав заходи з відновлення та збереження екосистем, а до планів із відбудови населених пунктів включати природорієнтовані рішення та заходи з адаптації до зміни клімату.

І тут без допомоги міжнародних партнерів нашої країні не обійтись.

Європейська спільнота докладає багато зусиль для боротьби зі зміною клімату. Україна вже офіційно є частиною європейської родини. Тому попереду нас чекають реформи задля скорочення викидів та оновлення завдань для виконання зобов'язань за Паризькою кліматичною угодою.

Що вже зроблено? На міжнародному рівні Верховна Рада звернулася до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав-членів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України. Таким чином буде забезпечена належна фіксація та оцінка завданих Україні екологічних збитків на міжнародному рівні, що об'єктивно може потім допомогти із визнанням і виконанням рішень судів України за наслідками розгляду колективних позовів у сфері екології проти РФ в якості держави-агресора і безпосереднього заподіювача екологічних збитків [14].

Також Верховна Рада ухвалила урядовий законопроект №6477, за яким в Україні буде створено національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів (РВПЗ). Це важливий крок для того, щоб зробити повітря в Україні чистішим. А також контролювати та зменшувати викиди шкідливих речовин [15]. Цей євроінтеграційний закон імплементує положення Регламенту ЄС №166/2006 і надасть можливість кожному ознайомитися з екологічною інформацією про підприємства, зокрема, щорічний обсяг викидів, утворених відходів, результати екологічних перевірок тощо.

Ефективне поводження з відходами – ще одна реформа на шляху до євроінтеграції. Перший крок до неї вже було зроблено. У червні Верховна Рада ухвалила рамковий законопроект про управління відходами (№ 2207-1-д) [15]. На заміну старому непрацюючому та корупційному законодавству від 1998 року в Україні нарешті буде побудовано європейську систему управління відходами, відповідно до Директиви 2008/98/ЄС.

Розв'язання питання відходів особливо актуальне зараз, коли їхня кількість суттєво зростає внаслідок військових дій. Під час очищення територій, розбору завалів, відновлення житлових будинків та підприємств з'являється велика кількість будівельного сміття. Тому законопроект №2207-1-д доповнено частиною про те, як управляти цим видом відходів. Це забезпечить створення та реалізацію механізму їхнього розподілу, належної утилізації чи зберігання [15].

«Фундаментом для майбутніх змін є реформа державного екологічного контролю. Потрібно працювати над тим, щоб підвищити рівень довіри до вітчизняного екологічного контролю серед українців і міжнародної спільноти. У планах на майбутнє цифровізувати екологічний контроль, впровадити ІТ-системи для екологічного моніторингу, створити електронний сервіс видачі спецдозволів на викиди забруднювальних речовин» - говорить

народний депутат України, член Комітету Верховної Ради з питань екологічної політики та природокористування Едуард Прошук [15].

Список використаних джерел:

1. Корогодський Ю. Екологічні збитки України від агресії РФ становлять 3 трлн грн [Електронний ресурс] : автор новин LB.ua. – 05.03.2023 р. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/03/05/547928_ekologichni_zbitki_ukraini_vid.html.
2. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля [Електронний ресурс] : Слово і Діло – 08.11.2022 р. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>.
3. Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні [Електронний ресурс] : Українська правда. – 22.06.2022 р. - Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/>.
4. Збитки екології України від війни перевищили 1,3 трильйона [Електронний ресурс] : Мультимедійна платформа іномовлення України. – 25.11.2022 р. - Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3621474-zbitki-ekologii-ukraini-vid-vijni-perevisili-13-triljona.html>.
5. Омельчук О., Садогурська С. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України [Електронний ресурс] : фахівчині відділу клімату: 01.04.2022 р. / Центр екологічних ініціатив "Екодія" - Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>.
6. Теселенко А.О. Парниковий ефект, причини та наслідки [Електронний ресурс] : здобувач вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій» Науковий керівник: Гарманчук Л.В., доктор біологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/94-1.pdf>.
7. Смарагдова мережа в Україні: веб-сайт. URL: <https://sfmu.org.ua/>.
8. Екоцид : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екоцид>.
9. Рамсарська конвенція : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рамсарська_конвенція.
10. Постанова «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 07.03.2023 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
11. Матяш Т. Збройна агресія Росії завдала шкоди екології України на \$46 млрд, - Мінприроди [Електронний ресурс] : автор новин LB.ua. – 14.01.2023 р. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/01/14/542516_zbroyna_agresiya_rosii_zavdala_shkodi.html.
12. Павко Я. Ядерний тероризм у світлі війни російської федерації проти України [Електронний ресурс] : автор статті газети «Голос України» – 01.09.2022 р. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/363889>.
13. Сярки Д. Слідство ведуть науковці: чому в Чорному морі масово гинули дельфіни [Електронний ресурс] : автор статті «Куншт» – 27.10.2022 р. – Режим доступу: <https://kunsht.com.ua/slidstvo-vedut-naukovci-chomu-v-chornomu-mori-masovo-ginuli-delfini/>.
14. Шкляр Д. Як змусити росію заплатити за екологічні збитки [Електронний ресурс] : автор статті адвокат, д.ю.н., заслужений юрист України / газети «Українська Правда» – 17.10.2022 р. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/17/692705/>.
15. Прошук Е. Екологічні реформи України на шляху до ЄС [Електронний ресурс] : автор статті нар.деп. України з питань еко.політ. та природокористування / газети «Українська Правда» – 10.08.2022 р. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/>.

Anastasia Tambovska. The environmental danger faced by Ukraine as a result of the armed conflict and ways to solve it. – Article.

Abstract. Russia's full-scale invasion of Ukraine since February 24 has already caused and continues to cause enormous damage to people and infrastructure in settlements where hostilities continue. But war also affects wildlife and the state of the natural environment. Crimes against the environment are also part of war crimes. According to the Geneva Convention, «it is prohibited to use methods or means of warfare that are intended to cause or can be expected to cause widespread, long-term and serious damage to the natural environment».

Key words: ecocide, the Emerald Network, the Ramsar Convention, nuclear terrorism, environmental damage and crimes against the environment.

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*Холошанова Марія,
студентка 4 курс спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** Робота присвячена дослідженню проблем, які виникають в умовах перехідного періоду після конфліктів. Робота зосереджується на вивченні досвіду інших країн, які зазнали подібних випробувань, та на його застосуванні до умов України.*

***Ключові слова:** правосуддя перехідного періоду, перехідне правосуддя, збройний конфлікт, встановлення істини.*

Збройний конфлікт є складною ситуацією, яка вимагає від держави ефективних інструментів для забезпечення правосуддя та відповідальності за злочини, які було вчинено. Україна перебуває у стані збройного конфлікту з росією вже протягом дев'яти років за цей час було порушено незліченну кількість прав людини. Умови збройного конфлікту змінюють звичайну систему правосуддя і створюють потребу в нових підходах до судочинства. Відповідно, концепція перехідного правосуддя може бути ефективним інструментом для забезпечення справедливості та відповідальності в умовах збройного конфлікту.

Одне з найбільш усталених визначень терміну правосуддя перехідного періоду (перехідне правосуддя) надав Генеральний секретар ООН у 2004 році: «Перехідне правосуддя – це увесь комплекс процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжку спадщину великомасштабних порушень законності в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення. До їх числа можуть належати як судові, так і несудові механізми з різним ступенем міжнародної участі (або взагалі без такої), а також деякі дії з судового переслідування, відшкодування шкоди, встановлення фактів, інституційних реформ, попереднього огляду і припинення справ або комбінація вищезгаданих дій» [1].

Основні принципи перехідного правосуддя були визначені в міжнародних документах, зокрема ними є:

1. Кримінальне переслідування (Criminal prosecution) винних у вчиненні воєнних злочинів і грубих порушень прав людини.

2. Виправлення (відшкодування) шкоди (Reparations) жертвам конфлікту за вчинену їм фізичну та психічну шкоду, відновлення порушених прав, надання їм медичної та психологічної допомоги, юридичних і соціальних послуг.

3. Встановлення істини (Truth-telling) як об'єктивна та неупереджена документальна реконструкція подій, розсекречення архівів і відновлення історичної правди.

4. Інституційні реформи (Institutional reforms), які можуть стати гарантією неповторення конфлікту: очищення органів влади (люстрація), реформа сектору безпеки, правоохоронних органів, судового сектору, секторів освіти та ЗМІ [1].

Перехідне правосуддя як один із методів подолання наслідків, залишених після конфліктів був сформований як наслідок демократизації в Латинській Америці та Східній Європі у 1980-х рр. Воно є важливим інструментом для забезпечення справедливості після переходу від авторитарного режиму до демократії в Латинській Америці та Східній Європі в 80-90х роках ХХ століття перехідне правосуддя було необхідним для досягнення справедливості та покарання за злочини, що були вчинені за час перебування при владі авторитарного режиму [2].

В Латинській Америці, перехідне правосуддя стало широко застосовуваним після падіння кількох диктаторських режимів, які були повалені у 1980-х роках. Наприклад, у Чилі, після падіння диктатури Піночета, яке сталося внаслідок програшу у референдумі щодо діяльності його уряду, було створено Національну комісію правди і примирення, яка мала за мету розслідування злочинів та встановлення правди про злочини, які були вчинені під час диктатури. Комісія була представлена як компромісне рішення для лівих і правих сил. З ряду причин судових процесів не було. Незважаючи на поразку на референдумі, Піночет зберіг

значну підтримку під час і після переходу, що дозволило йому впливати на хід перехідного правосуддя та зберегти значні повноваження під час нового демократичного уряду [3].

У Східній Європі, перехідне правосуддя стало актуальним після падіння комуністичних режимів наприкінці 1980х років. Наприклад, в Польщі було створено Інститут Національної Пам'яті, який мав на меті досліджувати та популяризувати сучасну історію Польщі та розслідувати злочини, скоєні з 8 листопада 1917 року, протягом Другої світової війни та комуністичного періоду до 31 липня 1990 року [4].

Проте, процес перехідного правосуддя в Латинській Америці та Східній Європі не проходив без проблем. Один з найбільших викликів полягав у тому, що більшість злочинів були вчинені відносно давно, і докази можуть бути втрачені або знищені. Ще однією проблемою була відсутність консенсусу в суспільстві щодо необхідності перехідного правосуддя та покарання за злочини, що були вчинені під час авторитарного режиму. Відсутність підтримки з боку населення та еліт країни може призвести до того, що процес перехідного правосуддя буде заведено у глухий кут. Та, не дивлячись на ці проблеми, перехідне правосуддя є важливим елементом для забезпечення справедливості та покарання за злочини, що були вчинені під час авторитарного режиму.

Перехідне правосуддя на Балканах. Після закінчення війни на Балканах у 1990-х роках, перед країнами регіону постали важливі завдання з відновлення порядку і покарання винних у вчиненні злочинів під час війни. Перехідне правосуддя в цьому контексті стало важливим інструментом для забезпечення справедливості та покарання за злочини, що були вчинені у воєнний час, сприянню примирення та розвитку демократії.

Одним із перших кроків у цьому процесі стало створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ). Трибунал було створено Радою Безпеки ООН у 1993 році з метою розслідування та переслідування осіб, які вчинили воєнні злочини та злочини проти людяності в Югославії. МКТЮ розглянув більше 160 справ та закінчив провадження проти понад сотні підсудних.

Варто зауважити, що процес перехідного правосуддя на Балканах стикався із труднощами, на які необхідно звернути увагу, щоб майбутній процес в Україні пройшов максимально ефективно. Однією з найбільших проблем була відсутність повної співпраці урядів країн на Балканах зі створеним міжнародним трибуналом. Деякі країни відмовлялися передавати своїх громадян для суду, інші не забезпечували достатнього рівня підтримки для роботи трибуналу. До прикладу у звіті Human Rights Watch зазначається, що: «Представники сербської влади в Боснії та Хорватії відмовилися співпрацювати з міжнародним трибуналом з військових злочинів. Сербська влада, яка контролює район Вукова в Хорватії, перешкоджала зусиллям міжнародних судово-медичних експертів щодо ексгумації останків приблизно 180 осіб, в основному хорватів, засуджених без суду та в наслідок зруйнування Вуковара сербськими воєнізованими формуваннями та югославською армією (ЮНА). Сили боснійських сербів вороже ставляться до будь-якого міжнародного спостереження за дотриманням прав людини» [5]. Крім того, перехідне правосуддя на Балканах також стикнулося зі складністю встановлення точної відповідальності за злочини, що були вчинені в умовах війни. Багато злочинів було вчинено групами людей, що ускладнювало встановлення відповідальності для окремих осіб.

Незважаючи на ці проблеми, процес перехідного правосуддя на Балканах продовжується досі. МКТЮ закінчив свою роботу у 2017 році, але національні трибунали в кожній з країн на Балканах продовжують розглядати справи військових злочинів. Крім того, Угода про стабілізацію та асоціацію між Європейським Союзом та країнами Балканського регіону передбачає зобов'язання країн забезпечувати правосуддя та розслідувати злочини проти людяності. Зокрема, Угода про стабілізацію та асоціацію між Європейським Союзом та Сербією містить такі положення: у ст. 4: «Договірні сторони підтверджують важливість, яку вони надають виконанню міжнародних зобов'язань, зокрема, повному співробітництву з МТБЮ»; ст. 5 Угоди: «Міжнародний та регіональний мир і стабільність, розвиток добросусідських відносин, права людини та повага і захист меншин є центральним елементом процесу стабілізації та асоціації, про який йдеться у висновках Ради Європейського Союзу від 21 червня 1999 року. Укладення та імплементація цієї Угоди відбувається в рамках висновків Ради Європейського Союзу від 29 квітня 1997 року і ґрунтується на індивідуальних заслугах Сербії» [6].

Підсумовуючи можна сказати, з досвіду зазначених країн ми можемо прослідити, що перехідне правосуддя стикалося із проблемами через те, що процес його реалізації проходив з порушенням самих застав цього правосуддя. На прикладі Чилі ми бачимо, що інституційна реформа, а саме очищення органів влади, не була проведена належним чином і тому повалений диктатор все одно впливав на справедливість правосуддя. Хоча, конфлікт в Чилі і був внутрішнім, на відмінну від українського, нашої Державі, після завершення війни слід провести тотальну люстрацію органів державної влади без жодного толерування порушень законодавства України та роботи на ворога, які, на жаль були присутні у період з 2014 по 2022 рік.

Також важливо зберегти той рівень співпраці з міжнародними розслідувачами, який є зараз і не допустити порушення такого напряму перехідного правосуддя як встановлення істини, епізоди яких ми бачило на прикладі Сербії. Україна наразі є повністю відкритою для пошуку істини і необхідно щоб такий стан речей лишався і надалі, оскільки лише через встановлення істини можна досягти подальшого кримінального переслідування і покарання винних.

Список використаних джерел:

1. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. /Рина Брунова-Калісецька, Тетяна Кисельова, Олег Мартиненко. Київ, 2020. 60 с.
2. Багінський А.В. Правосуддя перехідного періоду: поняття та функції ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 4 (44) 2019 С. 74–78.
3. Brahm E. The Chilean Truth and Reconciliation Commission URL: <https://www.beyondintractability.org/casestudy/brahm-chilean>.
4. The statutory tasks of the Institute of National Remembrance URL: <https://ipn.gov.pl/en/about-the-institute/mission/2,Institute-of-National-Remembrance-Commission-for-the-Prosecution-of-Crimes-again.html>.
5. Human Rights Watch «War crimes trials in the former Yugoslavia»: <https://www.hrw.org/reports/1995/yugoslavia/>.
6. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22013A1018\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22013A1018(01)).

Maria Holoshanova. International practice of application of transitional justice: lessons for Ukraine. – Article.

Abstract. The work is devoted to the study of problems that arise in the conditions of the transition period after conflicts. The work focuses on studying the experience of other countries that have undergone similar tests, and on its application to the conditions of Ukraine.

Key words: transitional justice, transitional justice, armed conflict, establishing the truth.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОСЛУГ АДВОКАТА З ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Черенкова Маргарита,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Антоненко Михайло,
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. У статті автор висвітлила питання актуальності діяльності військового адвоката в умовах воєнного стану в Україні, які було досліджено під час проходження виробничої практики. Визначено, з якими проблемами й питаннями частіше стикаються адвокати саме у сфері військового права.

Проаналізовано, що наразі призовники, військовозобов'язані, резервісти, військовослужбовці та члени їх сімей стали частіше звертатися до військових адвокатів за консультаціями, захистом своїх прав і свобод, здійсненням супроводу в досудовому і судовому порядку та складанні документів, спрямованих на забезпечення реалізації, усунення порушень і відновлення їх прав і законних інтересів з питань мобілізації, проходження і звільнення з військової служби, кримінальної відповідальності, виїзду за кордон, оскарження рішень ВЛК, складання рапортів, оформлення статусу УБД тощо.

Ключові слова: адвокат з військових справ, військовий адвокат, військова служба, воєнний стан, консультація.

Виклад основного матеріалу. Актуальність питання дотримання прав та інтересів призовників, військовозобов'язаних, військовослужбовців і резервістів повстала ще з 2014 року з початком проведення АТО на території України, порушенням територіальної цілісності і суверенності нашої держави.

У зв'язку з вторгненням Російської Федерації 24 лютого 2022 року на територію України загострилися проблеми призову і звільнення з військової служби, мобілізації, кримінальної відповідальності, соціальних гарантій і правового забезпечення інтересів і свобод осіб, які мають військовий обов'язок, та членів їх сімей, відповідно до статті 65 Конституції України та Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1], [2].

Наразі консультації адвокатів з військових питань є дуже актуальними й затребуваними серед населення. Насамперед, найбільш поширеними є наступні питання:

- звільнення з військової служби (за станом здоров'я, за сімейними обставинами, за віком, зв'язку з обвинувальним вироком суду, з інших причин);
- оскарження рішень військово-лікарської комісії (ВЛК) (консультація з приводу оскарження, рапорт на ВЛК);
- мобілізація у воєнний час, оскарження незаконно врученої повістки, звільнення від мобілізації та відстрочка від призову на військову службу на законних підставах;
- юридична допомога в соціальних питаннях: отримання статусу учасника бойових дій(УБД); нарахування й отримання пільг, компенсацій, пенсій, житла, соціальних виплат, заробітної плати військовослужбовцям, земельної ділянки та ін.;
- захист військовослужбовців у кримінальному провадженні (юридичний захист на етапі досудового розслідування і представництво військового адвоката під час судового розгляду справи при кримінальному обвинуваченні військовослужбовців у дезертирстві, непокорі, залишенні поля бою, самовільному залишенні частини, відмови від наказу, ухиленні від військової служби та ін.);
- складання рапортів на ім'я командування у процесі виконання військових обов'язків, з підстав розірвання контракту, переведення в іншу частину, скарг;
- виїзд за кордон військовозобов'язаних, призовників, військовослужбовців та осіб, які перебувають на військовому обліку;
- постановка та зняття з військового обліку (проходження медичного огляду у військоматі з метою визначення ступеню придатності до служби; виключення з обліку і можливість подальшого відновлення; зміна адреси прописки і місця проживання);
- оскарження притягнення до адміністративної, дисциплінарної чи кримінальної відповідальності військовослужбовця, військовозобов'язаного та осіб, які перебувають на військовому обліку;
- допомога в оформленні статусу ветерана війни(учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни) [3], [4].

На жаль, не завжди громадяни володіють знаннями про всі аспекти своїх прав та обов'язків, особливо у такій специфічній сфері як військово-правове.

Саме тому звернення за допомогою і консультацією до військового адвоката заради вирішення проблемних питань з військових справ наразі є вкрай важливим, особливо в умовах воєнного стану в Україні.

Відповідно до статті 1-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»:

«Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації» [5].

Воєнні умови життя змусили пристосовуватися до різних ситуацій, а саме тому консультація адвоката з військових питань може відбуватися багатьма зручними для клієнта способами, в дистанційному форматі, особливо для тих, хто знаходиться на території активних бойових дій.

Для отримання правової консультації можна звернутися до військового адвоката такими способами:

- усно за номером телефону;
- через месенджери та різні платформи у письмовому форматі та з відеозв'язку (Telegram, Instagram, Zoom, Viber, WhatsApp, Microsoft Teams, Skype тощо);
- заповнивши онлайн-форму\запит для отримання консультації на сайті військового адвоката;
- через чат-боти у месенджерах;
- електронною поштою;
- мобільний додаток (при наявності його в адвоката, юридичної фірми);
- наживо.

Адвокатура України це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Діяльність адвокатів повинна ґрунтуватися на положеннях і з дотриманням Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших законодавчих актів.

Відповідно до статті 34 вищезазначеного Закону, за порушення вимог несумісності, порушення присяги адвоката України, порушення правил адвокатської етики, розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків, невиконання рішень органів адвокатського самоврядування, порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом, адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження [6].

Висновок. Отже, в період воєнного стану послуги адвокатів з військових справ набули широкого поширення серед військовослужбовців, резервістів, військовозобов'язаних, призовників і членів їх сімей. Актуальними проблемами для зазначеної категорії населення, з якими вони звертаються до військових адвокатів, наразі є питання військового обліку, проходження військової служби, мобілізації, оскарження рішень ВЛК, оформлення статусу УБД, представництво в судовому й позасудовому порядку, захист від кримінальної відповідальності. Воєнні реалії призвели до розширення переліку видів надання консультацій адвокатом у зручний для клієнта спосіб.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ : станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
3. Адвокат з військових справ | Послуги та консультація військового юриста в Києві, Україна | Юридична компанія Prikhodko. Prikhodko.com.ua. URL: <https://prikhodko.com.ua/poslugy/poslugi-advokata/advokat-u-kryminalnyh-spravah/advokat-u-vijskovyih-spravah/>.
4. З питань військової служби (військовий адвокат) – Адвокат Темченко С.Л. і партнери. Адвокат Темченко С.Л. и партнеры. URL: <https://pravo.dp.ua/ua/uslugi-advokata/voennyj-advokat.htm>.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 29 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

Marharyta Cherenkova. The relevance of the services of a lawyer in military affairs under the conditions of the marital state in Ukraine. – Article.

Abstract. *In the article, the author highlighted the issue of the relevance of the activity of a military lawyer in the conditions of martial law in Ukraine, which was investigated during industrial practice. It has been determined what problems and questions lawyers often face in the field of military law.*

It is analyzed that currently, conscripts, persons liable for military service, reservists, servicemen and members of their families began to turn more often to military lawyers for consultations, protection of their rights and freedoms, support in pre-trial and judicial proceedings and drafting of documents aimed at ensuring the implementation and elimination of violations and restoration of their rights and legitimate interests in matters of mobilization, completion and release from military service, criminal liability, travel abroad, appealing against decisions of the military enlistment commission, drafting of reports, status of a participant in hostilities, etc.

Key words: *military lawyer, military service, martial law, consultation.*

СЕКЦІЯ П

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Батир Руслана,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Яр. Мудрого*

***Анотація.** Дослідження присвячено проблемам правового регулювання припинення трудових договорів в умовах воєнного стану. Авторка окреслює сучасний стан правового регулювання припинення трудових відносин, та наголошує на необхідності дотримання нормативно встановлених гарантій для працівників.*

***Ключові слова:** трудовий договір, працівник, роботодавець, воєнний стан, розірвання трудового договору.*

Введення воєнного стану зумовило необхідність внесення змін до національного законодавства про трудові відносини в період дії воєнного стану. Закон України №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX) [1] нині регулює особливості трудових відносин для працівників усіх підприємств, установ і організацій України незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також для працівників, які працюють в умовах воєнного стану за трудовим договором. Крім цього був прийнятий Закон України № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі – Закон № 2352-IX) [2], який вніс суттєві зміни до Кодексу законів про працю України.

Воєнний стан вводиться з метою забезпечення національної безпеки та усунення загроз державі шляхом обмеження прав і свобод людини і громадянина. Закон №2136-IX допускає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина на працю та страйк в період дії воєнного стану. Крім того, у цей період до відносин, що регулюються цим Законом, не застосовується законодавство про працю. Водночас положення законодавства про працю, що не суперечать Закону, продовжують застосовуватися для регулювання трудових відносин.

Особливу увагу треба приділити на найбільш актуальний інститут припинення трудових відносин шляхом розірвання трудового договору.

Припинення трудового договору – це припинення трудових відносин за угодою або волевиявленням сторін, або третьої особи, у встановленому законодавством порядку. Водночас, розірвання трудового договору є правомірним, якщо дотримані наступні умови 1) наявна правова підстава припинення трудового договору; 2) дотримання процедури припинення; 3) наявність юридичних фактів припинення трудового договору (наказ чи розпорядження роботодавця, заява працівника, відповідні документи особи, уповноваженої вимагати розірвання договору) [3, с. 234].

Відповідно до статті 4 Закону № 2136-IX, працівник може розірвати трудові відносини з роботодавцем у визначений ним строк, зазначений у заяві, без попередження про це у двотижневий строк з дня подання заяви про звільнення, але за певних умов. Наприклад у

випадках, коли існує загроза життю і здоров'ю працівників у зв'язку з веденням бойових дій на території, де розташоване підприємство, установа чи організація. Виняток становлять ситуації, коли працівники змушені працювати на суспільно корисних роботах або об'єктах критичної інфраструктури в умовах воєнного стану. Це положення відображає соціальну функцію трудового законодавства щодо забезпечення добробуту працівників, яка виражається в обов'язку роботодавця створити належні умови праці. За відсутності такої можливості видається справедливим зберегти баланс інтересів між працівником і роботодавцем, надавши працівникові право розірвати строковий трудовий договір у разі виникнення небезпеки для життя і здоров'я, спричиненої воєнними діями з незалежних від роботодавця обставин.

Закон України № 2136-IX передбачає розірвання трудового договору під час воєнного стану з ініціативи роботодавця в період тимчасової непрацездатності працівника та в період перебування його у відпустці, при цьому датою припинення трудового договору вважається робочий день, наступний за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у листку непрацездатності, або перший робочий день після завершення відпустки. Виняток становлять випадки, коли працівниця перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку – передбачає стаття 5 Закону. Крім того, розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у період дії воєнного стану не потребує попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів. Хоча в мирний час надання такої згоди є обов'язковою, що передбачено ст. 43 Кодексу законів про працю України. На мою думку, це положення є цілком виправданим з точки зору забезпечення виконання виробничих функцій в рамках трудового законодавства у випадках форс-мажорних обставин, хоча і звужує гарантії для працівників. Враховуючи поточну ситуацію, навіть якщо деякі працівники не хочуть повертатися до своїх роботодавців найближчим часом у зв'язку з переїздом, зміною обставин тощо, вони можуть використати свою невикористану відпустку або лікарняний як можливість продовжити роботу і фактично працювати. Таким чином, ця поправка збільшує можливість роботодавців підтримувати виробництво та продовжувати господарську діяльність без необхідності зупинитися на деякий час через відсутність працівника і навіть на час пошуку йому заміни.

Зміни також передбачають, що трудовий договір може бути розірваний з ініціативи роботодавця, якщо внаслідок війни на підприємстві зруйновано виробничі, організаційно-технічні умови, засоби виробництва і майно, що унеможливує виконання працівником роботи, визначеної трудовим договором. Виходячи з аналізу змісту таких положень та з урахуванням роз'яснень, наданих Міністерством економіки України у коментарі до Закону № 2352-IX вважається, що обов'язковою умовою звільнення за цією підставою має бути правомірна неможливість забезпечення працівника роботою та трудовими функціями, передбаченими трудовим договором, у безпосередньому зв'язку з повним знищенням (відсутністю) виробничих, організаційно-технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок воєнних дій [4].

Варто також зазначити, що на сьогодні, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про припинення здійснення заходів державного нагляду (контролю) та державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [5], програмні та позапланові заходи державного нагляду призупиняються. Таким чином, на практиці діяльність Державної служби з питань праці, яка відповідає за реалізацію державної політики у сфері охорони праці та за нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, обмежується консультативною роботою. Така ситуація також створює відчуття безкарності для роботодавців, які можуть порушувати права своїх працівників.

Таким чином, аналізуючи положення щодо розірвання трудових договорів, передбачені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», можна дійти висновку, що встановлюються певні обмеження прав працівників, які можуть постраждати не тільки від зовнішніх факторів російської агресії, а також від внутрішніх обмежень на законодавчому рівні щодо гарантій отримання засобів для існування у нелегкий та

непередбачуваний для країни час. На жаль, війна вносить свої корективи у наше звичне життя і головним пріоритетом зараз є наша перемога. У зв'язку з цим можуть встановлюватись певні обмеження прав працівників та змінюватись робочі графіки.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20> (дата звернення: 01.05.2023).

3. Ярошенко О. М., Прилипко С. М., Слюсар А. Трудове право : підручник / ред. О. Ярошенко. 3-тє вид. Харків : Право, 2019. 544 с.

4. Коментар Мінекономіки до Закону України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e3e57b2d-aaeb-41b2-9dcf-c14deac391cd&title=KomentarMinekonomikiDoNormZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiSchodoOptimizatsiiTrudovikhVidnosinVid1-Lipnia2022-R-2352-ikh> (дата звернення: 01.05.2023).

5. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303 : станом на 10 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-p> (дата звернення: 01.05.2023).

Ruslana Batyr. On the question of legal regulation of the termination of employment relations under the conditions of martial state. – Article.

Abstract. *The study is devoted to the problems of legal regulation of the termination of employment contracts under martial law. The author outlines the current state of legal regulation of termination of employment relations, and emphasizes the need to comply with legally established guarantees for employees.*

Key words: *employment contract, employee, employer, martial law, termination of employment contract.*

ПОРЯДОК ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ ЗА ВІДСУТНОСТІ ТРУДОВОЇ КНИЖКИ

Бережна Єлизавета,
*студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. *В Україні робочий стаж можна підтвердити за допомогою трудової книжки. За відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, а також у тих випадках, коли в трудовій книжці містяться неправильні чи неточні записи про періоди роботи, трудовий стаж встановлюється на підставі інших документів, виданих за місцем роботи, служби, навчання, а також архівними установами. Також є можливість отримати дублікат трудової книжки або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб.*

Ключові слова: *стаж роботи, трудова книжка, місце роботи, пенсійний фонд, дублікат трудової книжки.*

Підтвердження досвіду роботи є важливим аспектом для працівників. Однак відсутність трудової книжки може ускладнити процес перевірки трудового стажу. У таких випадках діє постанова «Про затвердження Порядку підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній».

За відсутності трудової книжки, а також у випадках, коли в трудовій книжці відсутні необхідні записи або містяться неправильні чи неточні записи про періоди роботи, для

підтвердження стажу роботи приймаються дані, наявні в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також виписки або довідки, складені на основі даних, наявних в інформаційних (автоматизованих) та/або інформаційно-комунікаційних системах підприємств, установ, організацій, довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання[1]. Загалом, підійдуть усі документи, у яких є відомості про періоди роботи людини. Головне – вони мають бути підписаними роботодавцем і мати печатку підприємства, чи компанії.

На випадок, якщо в документах вказано тільки роки, без точних дат, то за дату приймають 1 липня відповідного року. Якщо ж вказано місяць, але немає точного дня – то ним вважають 15-те число місяця.

Якщо зазначених документів у людини немає, то підтвердити робочий стаж можна за допомогою профспілкових квитків. Головне, аби на них були відмітки про сплату членських внесків. Увесь період сплати внесків і буде прийнято як робочий стаж.

Для підтвердження часу творчої діяльності членів творчих спілок та інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок, приймаються довідки про період сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України.

До 1 квітня 1992 р. час творчої діяльності членів Спілки письменників, Спілки художників, Спілки композиторів, Спілки кінематографістів, Спілки театральних діячів, а також інших творчих працівників, які не є членами творчих спілок України, але об'єднані відповідними професійними комітетами, підтверджується довідками (виписками з постанов) секретаріатів правління творчих спілок України про встановлення творчого стажу [1].

Теж саме стосується ФОПів, фрилансерів та інші люди, які займаються підприємницькою діяльністю. Вони можуть підтвердити робочий стаж за допомогою довідки про страхові внески, які людина сплачує до Пенсійного фонду України.

Люди, які хочуть підтвердити час своєї військової служби, служби цивільного захисту, служби в органах державної безпеки, розвідувальних органах, Держспецзв'язку можуть це зробити за допомогою:

- військових квитків;
- довідок територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, військових частин і установ системи Міноборони, МВС, МНС, Мінінфраструктури, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, ДПС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, Державної кримінально-виконавчої служби, ДСНС;
- довідок архівних і військово-лікувальних установ.

Військова служба у складі діючої армії в період бойових дій, в тому числі під час виконання інтернаціонального обов'язку, зараховується до стажу роботи на підставі довідок територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, які видаються в порядку, що визначається Міноборони [1].

Період навчання у вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладах, навчальних закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, в аспірантурі, докторантурі і клінічній ординатурі можна підтвердити дипломами, посвідченнями, свідоцтвами, а також довідками та іншими документами, в яких є відомості про період навчання. Але це правило діє тільки для тих, хто навчався до 1 січня 2004-го року. Людям, які закінчили навчатися після цієї дати, робочий стаж за навчання не зараховується.

Коли неможливо отримати жодні документи для підтвердження робочого стажу у зв'язку із стихійним лихом, аваріями, катастрофами або іншими надзвичайними ситуаціями стаж роботи, його можна встановити на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації або в одній системі.

У разі коли в трудовій книжці є записи з виправленнями або недостовірні чи неточні записи про періоди роботи на підприємствах, в установах, організаціях або їх правонаступниках, розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, стаж роботи, який дає право на пенсію,

зараховується у порядку, визначеному Пенсійним фондом України за погодженням з Мінсоцполітики.

У випадку, якщо підприємство, де ви працювали, тепер ліквідовано, то трудовий стаж можна встановити на підставі документів, виданих за місцем роботи, служби, навчання, а також архівними установами. Для підтвердження трудового стажу приймаються довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників. У випадку, коли правонаступника немає, то можуть допомогти такі документи:

- документи, які підтверджують факт припинення підприємства, установи, організації в результаті їх ліквідації (у тому числі архівні). Їх можна отримати, звернувшись до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр);

- документи, видані архівними установами, зокрема:

- довідка про заробітну плату;

- копії документів про проведення атестації робочих місць;

- копії документів про переведення на іншу роботу, на роботу з неповним робочим днем, надання відпусток без збереження заробітної плати. За відсутності документів про наявний стаж роботи і неможливості одержання їх внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації або відсутності архівних даних з інших причин, ніж ті, що зазначені в пункті 17 цього Порядку, стаж роботи встановлюється на підставі показань не менше двох свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на одному підприємстві, в установі, організації або в одній системі і мали документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника.

У такому ж порядку підтверджується стаж роботи за відсутності документів у разі, коли підприємства, установи, організації або їх правонаступники розміщуються на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, в районі проведення антитерористичної операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а також на територіях територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій [1].

Також, відповідно до «Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників», особи, які працюють за сумісництвом, трудові книжки ведуться тільки за місцем основної роботи. Тобто, якщо особа вже є найманим працівником, трудові відносини не були припинені, але трудова книжка залишилася на підприємстві, особа може влаштуватися на іншу роботу за сумісництвом. Подання трудової книжки у цьому випадку не вимагається. Запис про роботу за сумісництвом вноситься до трудової книжки за бажанням працівника за місцем основної роботи [2].

У тих випадках, якщо особа не працювала на момент залишення місця проживання або звільнилася згодом і в неї немає на руках трудової книжки, доцільно розглянути Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному [3]. Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Ведення паперової трудової книжки здійснюється виключно за бажанням працівника [4].

Тому, згідно зі ст. 24 Кодексу законів про працю України, при прийнятті на роботу особа може подати паперову трудову книжку (за наявності) або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування [5].

З 10 червня 2021 року в Україні почався поступовий перехід на електронні трудові книжки. Трудова книжка може бути вже оцифрована та подана до Пенсійного фонду України (ПФУ). Але її там немає, в особистому кабінеті застрахованої особи на порталі електронних послуг ПФУ у розділі «Електронна трудова книжка» відображаються відомості про трудові відносини працівника за основним місцем роботи за даними персоніфікованого обліку ПФУ, починаючи з 1998 року.

Також інструкцією про порядок ведення трудових книжок передбачена можливість отримання дублікату трудової книжки. Відповідно до «Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників» його оформлення здійснюється, як правило, за останнім місцем роботи. Окрім того, в окремих випадках (зокрема, у випадку відсутності доступу до трудової книжки працівника внаслідок надзвичайної ситуації, передбаченої Кодексом цивільного захисту України, або проведення антитерористичної операції на території, де працював працівник) пункт 5.6 Інструкції передбачає можливість отримання дублікату трудової книжки за новим місцем роботи. Але у цьому разі новий роботодавець може вимагати додаткового підтвердження з боку органів військового командування [2].

Отже, підтвердити робочий стаж людина може за допомогою довідок з роботи, виписок з наказів, особових рахунків та відомостей про видачу заробітної плати, посвідчень, характеристик, письмових трудових договорів і угод з відмітками про виконання цих договорів, профспілкових квитків, довідки про страхові внески. В окремих випадках, коли неможливо отримати жодні документи для підтвердження робочого стажу, його можна встановити з показань свідків, які працювали з людиною. Також, людина може отримати відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування або отримати дублікату трудової книжки.

Список використаних джерел:

1. Постанова кабінету міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637 «Про затвердження Порядку підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній». Документ 637-93-п, поточна редакція. Редакція від 28.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-%D0%BF#Text>.

2. Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 року. «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників». Документ z0110-93, поточна редакція. Редакція від 27.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі». Документ 1217-IX, чинний, поточна редакція. Прийняття від 05.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text>.

4. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Документ 2464-VI, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>.

5. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08, чинний, поточна редакція. Редакція від 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Elizaveta Berezhna. Procedure for confirmation of work seniority in the absence of an employment book. – Article.

Abstract. In Ukraine, work experience can be confirmed with the help of a work book. In the absence of a work book or relevant entries in it, as well as in cases where the work book contains incorrect or inaccurate records about periods of work, the length of service is established on the basis of other documents issued at the place of work, service, training, as well as archival institutions. It is also possible to obtain a duplicate of the employment book or information on employment from the register of insured persons.

Key words: length of service, work book, place of work, pension fund, duplicate work book.

НЕЗАЛЕЖНІ ПРОФСПІЛКИ В УКРАЇНІ. МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТА ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ

*Білоус Віталій,
студентк І курсу ОС магістр спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Розовський Борис,
д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті проаналізована діяльність профспілок, виявлені напрями їх впливу та наявні проблемні питання, у тому числі щодо правового регулювання.*

***Ключові слова:** профспілки, незалежні профспілки.*

Самоорганізація громадян є однією з необхідних умов та ознакою сформованості громадянського суспільства. Як вважають дослідники, спроможність населення країни до самоорганізації виступає принциповою ознакою, за якою можна судити про можливість розвитку громадянського суспільства в цій країні.

Історичні факти свідчать, що в Україні традиційно висока громадська активність населення, яка виявляється у самоврядуванні громадян, виборності та прагненні до представництва в органах державної влади, а значить можна говорити про можливість розбудови такого суспільства в Україні.

Основною метою такої трансформації українського суспільства є суттєве підвищення матеріального і духовного рівня життя всіх членів суспільства, забезпечення в Україні оптимальної рівноваги між свободою, зокрема економічною, з одного боку, та юридичною рівністю і соціальною справедливістю – з іншого.

Основні засади цієї стратегії схвалені Верховною Радою України і закріплені в Конституції України. Йдеться про цілісний комплекс державноправових гарантій забезпечення і захисту прав та свобод людини. Зокрема, економічними гарантіями прав і свобод людини і громадянина повинна стати соціально-ринкова економіка, рівність форм власності, свобода зайняття підприємницькою діяльністю, високий рівень продуктивності праці та економічного розвитку суспільства, що дає змогу забезпечити добробут, гідний рівень життя і соціальний захист членів суспільства, перебороти такі негативні явища, як корупція, бідність, безробіття, низьку оплату праці тощо.

Реалізація та задоволення матеріальних потреб дає можливість особам повноправно діяти у громадянському суспільстві та реалізовувати свої інші інтереси. І хоча не існує єдиної універсальної системи виміру здійснення матеріальних інтересів, адже кожен член суспільства має свої власні, індивідуальні потреби, проте вони мають цілу низку показників, які визначають спосіб і міру задоволення їх потреб. В залежності від цих 2 показників і на ґрунті їх спільності у громадянському суспільстві й формуються відповідні групи економічних інтересів. Однією з соціальноекономічних організацій захисту інтересів саме найманих працівників виступають профспілки.

Сьогодні профспілки все більше починають керуватися не корпоративними інтересами своїх членів, а широкими громадянськими потребами представників найманої праці, внаслідок чого відповідним чином змінилась і сфера їх діяльності. Сучасні профспілки – це об'єднання найманих працівників, створене ними для захисту перед роботодавцями, підприємцями-власниками, спілками підприємців, державою – не тільки інтересів своїх членів, а й інтересів тих представників найманої праці, які не входять до профспілок. Слід зазначити, що останнім часом профспілки виходять за межі своїх безпосередніх завдань по захисту трудових, соціальних та економічних інтересів, розширюючи сферу своєї діяльності як організація громадянського суспільства. Тепер профспілки діють як багатofункціональна суспільна організація, яка виражає загальногромадянські інтереси, надаючи підтримку не тільки членам

профспілок а й іншим соціальним категоріям громадян. Таким чином, виявляючи свою суспільну активність, профспілки вже прямо і безпосередньо діють як асоціації громадянського суспільства, надаючи йому зі свого боку самоврядного імпульсу.

Британський класичний тред-юніонізм від початку відводив політиці важливу роль у досягненні своїх цілей. Такий підхід дозволив тред-юніонам активно впливати на прийняття політичних рішень щодо сфери їхніх інтересів. Поява англійських тред-юніонів була спричинена законодавством, що відверто стояло на стороні підприємців і тим самим створило нерівні умови для роботодавців і найманих працівників. Ще англійський економіст А. Маршалл писав, що закон „... підтримував об'єднання підприємців з метою регулювання заробітної плати у своїх інтересах і під страхом суворого покарання забороняв подібні об'єднання найманих працівників. На його думку, така державна політика призвела до звуження світогляду робітника, зниження його рівня соціального обов'язку. А прагнення до вільного об'єднання було продиктовано бажанням працівників мати умови життя, що дають місце справжньому почуттю власної гідності і широким соціальним інтересам ...”. Працівники завдяки тред-юніонам одержали можливість вести переговори з роботодавцями.

Наприкінці XIX ст. у багатьох галузях виробництва Британії були створені такі інститути регулювання відносин між роботодавцем і найманими працівниками як комітети по регулюванню заробітної плати. У їхні функції входило вирішення суперечок між підприємцем і робітниками. Якщо компетенції комітетів не вистачало для врегулювання ситуації, то до обговорення справи підключалися секретарі профспілки і підприємницької асоціації. Коли ж і у цьому разі сторонам не вдавалося прийти до згоди, то — галузевий комітет. Останнім засобом у конфлікті були страйки або локаути. А.Маршалл відзначає позитивну роль профспілок, що ввели в цивілізовані рамки форми боротьби між працею і капіталом, які відрізняються від методів, що застосовувалися наймачами і найманими працівниками сто років тому. З цього моменту почався відлік політичної діяльності профспілок.

На відміну від британських тред-юніонів, амереканські виходили з того, що профспілки повинні займатися тільки захистом соціально-економічних інтересів своїх членів, а політична боротьба — це справа партій та їхніх представників у різних законодавчих органах. Проте така позиція не збігалася з практикою, тому що становище працівників ні в одній країні не може бути поліпшене без політичної діяльності в будь якій формі. Тому американські профспілки на різних рівнях завжди прагнули впливати на рішення законодавців, насамперед, шляхом лобіювання.

У США значна частина політичних, духовних, культурних, економічних та інших цінностей сформована ще наприкінці XVII — початку XIX ст. Соціальною базою для цього стали вільні дрібні приватні власники. Як зазначає Ю.Васильчук, слабкість капіталу, з одного боку, і перемога громадян над колоніальною адміністрацією — з іншого, створили унікальну ситуацію вільного суспільства середніх класів — фермерів, ремісників, дрібних бізнесменів, осіб вільних професій тощо.

Проте наприкінці XIX — початку XX ст. гігантські корпорації, трести, фінансовий капітал і державний апарат примусу стали потужним важелем тиску на громадянське суспільство, що зароджувалося. Як протидія цьому небезпечному процесу в 1950—1960 рр. виступили найбільші профспілки, яким належить основна заслуга в зміцненні економічної незалежності громадян. Зробивши акцент на збіг загальних й індивідуальних потреб найманих працівників, профспілки, які очолили масові виступи, поєднали відразу дві суспільно-політичні функції — соціального протесту і трансформації суспільства.

Ілюстрацією того, що за своїм потенціалом профспілки є потужною силою, служить і польська «Солідарність». Вона стала закономірним результатом виступів робітничого класу, що набули масового характеру. Після невдалої спроби укласти з владою національну угоду «Солідарність» висунула ряд вимог, серед яких були відмова уряду від проведення репресивної щодо профспілок політики, подання в Сейм узгодженого з нею проекту закону про профспілки, реалізація економічної реформи, проведення демократичних виборів у органи влади, встановлення профспілкового контролю над господарством, особливо над продовольчими ресурсами, гарантування «Солідарності» й іншим силам можливості висловити свої думки по радіо і телебаченню. На той момент вона з незалежної профспілки перетворилася в опозиційний

суспільно-політичний рух, що поставив перед владою ультиматум про свою участь в керівництві країною, у вирішенні економічних та політичних питань і досягнула цього.

У нашій країні ситуація дещо інша. Традиційно з радянських часів мова йшла лише про права профспілок. Це зрозуміло, адже профспілки пройшли складний шлях від створення перших організацій до визнання їх прав міжнародним співтовариством.

В Радянському Союзі правового статусу професійні спілки набули тоді, коли в червні 1933 року Центральний Виконавчий Комітет СРСР, Рада Народних Комісарів СРСР і ВЦРПС прийняли спільну постанову «Про об'єднання Народного комісаріату праці Союзу РСР з ВЦРПС». В постанові зазначалося, що за пропозиціями професійних робітничих організацій, з метою покращення виконання покладених на НКП Союзу РСР обов'язків, злити НКП Союзу РСР з усіма його місцевими органами, включаючи і органи соціального страхування, з апаратом ВЦРПС в центрі і на місцях. ВЦРПС взяла на себе і на всю систему професійних спілок виконання функцій НКП СРСР і його місцевих органів.

Не все було гладко на цьому шляху. З роками профспілки втратили свій авторитет, захисна функція багато в чому перетворилася на декларацію про наміри, профспілки не сміли суперечити партійним органам, закривали очі на порушення прав працівників, профспілкові функціонери зросталися з адміністрацією підприємств і по суті здійснювали вже іншу, не властиву профспілкам, функцію — виробничу. Недосконале трудове законодавство багато в чому створювало для цього правову основу. "Приручали" профспілкових лідерів, зокрема, преміюванням залежно від виконання виробничого плану тощо. Історію знецінення радянських профспілок прослідкував один з корифеїв науки трудового права професор Р.З. Лівшиць.

Українські профспілки не мають політичної ваги. Це пов'язано з тим, що, по-перше, у свідомості громадян вони асоціюються з радянськими, чия роль зводилася до формального представлення інтересів працівників і які завжди стояли на угодівських позиціях щодо керівних органів. По-друге, профспілки України ще не проявили свій потенціал і можливості у боротьбі за інтереси працівників. По-третє, якщо політичні партії, що спираються на профспілки, хочуть домогтися успіху на виборах, то вони повинні виражати інтереси не тільки певної частини електорату, як це було традиційно, а всього суспільства.

Поряд з іншими громадськими організаціями профспілки в нашій країні претендують на те, щоб бути захисниками інтересів найманих працівників. Разом з тим, судячи з результату обстеження, самі працівники не часто знаходять захист від сваволля адміністрації в особі цих профспілок. Тільки 13 відсотків опитаних указали, що їх захищає профспілка.

Взагалі керівники підприємств лише на 8,5 відсотка вважають, що профспілка захищає їхніх працівників. Це знову підтверджує той факт, що керівництво підприємств не бачить в профспілках реальної сили, здатної їм протистояти. Директор на підприємстві - і роботодавець, і захисник інтересів найманих працівників одночасно. Під крилом "директорського захисту" у багатьох працівників виникає страх залишитись без роботи що не дивно. Цей страх не дозволяє багатьом працівникам активно протистояти сваволлю адміністрації і змушує погоджуватися з порушеннями їхніх трудових прав, що виявляються й у затримках заробітної плати, і в її зменшенні, і в погіршенні умов праці і т.д. Більшість працівників не готові відстоювати свої інтереси, а також виражати претензії до керівництва, тому що не мають необхідної інформації, як треба поводитися у випадку обмеження їхніх законних прав. Все той же страх втратити роботу не дозволяє працівникам вступати у відкриті конфлікти з адміністрацією. Навіть у випадках грубих порушень адміністрацією трудових прав тільки незначна частина працівників звертається в судові інстанції. Це говорить про трудове безправ'я працівників. Найчастіше вони і не знають своїх прав, оскільки нерідкісні випадки, коли на підприємствах складають колективні договори, а працівники не знають з їх змістом.

На сьогодні можна виділити три основні напрями участі профспілок у функціонуванні громадянського суспільства.

По-перше, це наділення і розширення прав і свобод людини та громадянина, які є фундаментальною основою становлення і розвитку громадянського суспільства.

По-друге, участь профспілок в утвердженні й вдосконаленні системи соціального партнерства, яке допомагає стабілізувати і зміцнити громадянське суспільство. Громадянське

суспільство передбачає систему конструктивного співробітництва різних соціальних груп та об'єднань, яка цивілізує соціальні конфлікти та вводить їх розв'язання в правове поле.

По-третє, активна участь профспілок у процесах самоврядування, що служить передумовою подальшого динамічного розвитку громадянського суспільства. Об'єднання громадян в профспілках природньо примушує самоорганізовуватися для вирішення загальних завдань, що постають перед працівниками у вигляді всевладдя власників та адміністрацій, їх бажання набувати користь порушуючі трудові права найманих працівників. Такі глобальні виклики можливо вирішити тільки спільними зусиллями.

Отже через діяльність профспілок формуються стійкі зв'язки між людьми які поставили собі метою вибороти на практиці задекларовані у законодавстві трудові права.

Між ціми людьми з'являються лідери, які знаходячись між ними виявляють тверду волю, цільоспрямованість та організаторські якості. Через самоврядування члени профспілок можуть впливати на суспільство висуваючи своїх представників.

В залежності від порядку реалізації наданих профспілкам прав їх можна класифікувати на три групи: спільні з власником або уповноваженим ним органом права, погоджувальні права, коли право вирішення питання належить власнику або уповноваженому ним органу, але власник повинен попередньо погодити вирішення цих питань з профспілковим органом, і право на участь профспілкових органів у вирішенні виробничих питань власником або уповноваженим ним органом.

Для реалізації всіх цих функцій профспілкові органи можуть користуватися допомогою професійних правників. Дійсно, оскільки трудові правовідносини є галуззю права – кожне рішення в цих взаємовідносинах повинно бути законним та обгрунтованим. Впевненість позиції профспілки у вирішенні трудових питань впрямую залежить від якості її формування з точки зору права та закону.

З метою якнайрезультативніше використовувати свої права та можливості профспілки на практиці широко використовують правові інспекції які передбачені як Законом України "Про професійні спілки їх права і гарантії їх діяльності" так і можуть передбачатися статутами профорганізацій. Правові інспекції в різних видах можуть організувати та брати участь: у здійсненні представництва інтересів профспілки її виборними органами, при проведенні перевірок та інспекцій, консультуванні членів профспілки з юридичних питань та навчання їх юридичним знанням та навикам, при здійсненні правового аналізу по питаннях виникаючих перед профорганізаціями при виконанні правозахисних функцій і т.д..

У даний час традиційні, зрощені з адміністрацією з порадянських часів, профспілки не мають волі та прагнення захистити працівників від зубожіння і правового нігілізму з боку власників та адміністрації. В той же час вважається що утворені незалежні профспілки не володіють достатньою силою, щоб їхній вплив на ситуацію в державі в галузі захисту прав працівників можливо було побачити сьогодні. Але це не так.

З самого початку історії незалежної України діяла профспілка, яка побудувала систему ефективної протидії беззаконню та зловживанням.

Засновники організації намагались захиститись від переслідувань Радянською владою. Більшість з них були науковими працівниками, яких незаконно звільняли за чесну і відверту професійну позицію.

Засновники звернули увагу на те, що саме профспілкові організації у відповідності з Законом України «Про профспілки їх права, та гарантії діяльності» мали найбільші повноваження для захисту прав і свобод і були найбільш захищені. Тому для захисту своїх прав у 1992 році було створено Харківське регіональне об'єднання солідарних профспілок.

Першочерговими завданнями профспілки були справи про захист порушених трудових прав. Самим розповсюдженим порушенням трудових прав тоді була не виплата заробітної плати. Порою заборгованість не виплачувалась роками. Така практика, безумовно підтримувалась з боку органів державної влади.

Для системної протидії практиці використання безкоштовної праці профспілка напрацювала систему кроків, через які за допомогою суду кожен працівник міг особисто стягнути заборгованість. Спочатку люди не вірили в можливість самотійно протистояти

роботодавцю (а більшість підприємств тоді були державними), але з часом пішли перемоги і за допомогою почало звертатись багато людей. Тоді виникла необхідність створити навчання за темою «Як відібрати свою заробітну платню».

Лекцію вела голова профспілки Краснянська Світлана Миколаївна. Лекції проводились в Палаці Праці міста Харкова. Профспілка не мала зв'язку з радянськими профспілками, які володіли Палацом Праці. Профспілка домогалась мати приймальне приміщення саме в Палаці Праці і в 1993 році домоглась цієї мети. Більше того, коли кількість бажаючих навчатись забрати свою заробітну платню стала дуже великою Палац Праці надав можливість проводити навчання у великому конференц залі. В цей час у профспілки з'являється правова інспекція. Правовий інспектор – професійний юрист проводить безкоштовний прийом громадян, роз'яснюючи кожному особисто, як треба діяти і поводитись в разі необхідності захистити свої права та інтереси. Пізніше серед членів профспілки виділились особи, які досягли успіхів в захисті особистих прав та в захисті прав інших громадян. Вони стали помічниками правової інспекції і також проводили прийом тих, кому потрібна допомога. Також правова інспекція та помічники безкоштовно надавали допомогу в представництві в суді при розгляді найбільш складних справ.

Проводячи прийом громадян, профспілка накопичувала інформацію, знання та досвід завдяки чому навчання було удосконалене. Тепер навчання складалось з чотирьох тем: Методи реагування на порушення прав; Правила поведінки; Судовий розгляд; Виконавче провадження. З самого початку лекції проводились в режимі кожен понеділок з 14-00 до 17-00. Лекції проводилися для всіх бажаючих. Ця система навчання отримала назву «Сам собі адвокат». Вперше ця система запрацювала в 1998 році. Повідомляли про наявність безкоштовного навчання «Сам собі адвокат» за допомогою розповсюдження візиток, які слухачі брали під час лекцій.

З 2000 року профорганізація входить до складу Української міжгалузевої республіканської профспілки «Праця» і має назву Харківська обласна профорганізація УМРП «Праця».

В той час було створено багато самобутніх профорганізацій на різних підприємствах. Можливість самостійно домогатись справедливості, в т.ч. за допомогою суду, надихала людей об'єднуватись і створювати організації по захисту своїх прав.

Ефективність програми навчання визнав голова Апеляційного суду Харківської області Бринцев В.Д. (в подальшому суддя Конституційного суду України). Він схвалив розповсюдження інформації про наявність навчання в Харківських судах.

Осередки профорганізації виникли в самих віддалених районах Харківської області (Богодухівський, Сахновщинський і т.д.) їх члени не мали можливості навчатись захисту своїх прав, оскільки лекції проводились тільки в місті Харків. В цей час профорганізації запропонували грант. За кошти гранта профорганізація відзняла відеофільм з лекціями і реконструкціями ситуацій типових при захисті порушених прав. Копії відеофільму з лекціями за програмою «Сам собі адвокат» були надані всім осередкам профорганізації в т.ч. в самих віддалених районах Харківської області.

З 2001 до 2010 року профспілка мала велику повагу в органах державної влади. Виросла кількість спеціалістів, які взяли участь в правовій освіті і підтримці тих, хто потребував допомоги. Органи влади визнали правомочність «групи підтримки» (тих хто фіксує факти порушення прав з боку представників органів влади, або інших порушників прав). В цей період були досягнуті великі здобутки: осередки профорганізації систематично домоглись бути стороною при укладенні колективних договорів, члени профорганізації перемагали в справах про переслідування за профспілкову діяльність на підприємствах і в особистих справах.

В 2007 році адміністрація Харківської міської клінічної лікарні швидкої та невідкладної медичної допомоги ім. проф. Мещанінова О. І. ініціювала процес підписання нового колективного договору.

Дійсно, діючий на той момент колективний договір мав суттєві прогалини і більш того норми які суперечили трудовому законодавству України та законодавству про профспілки. Оскільки в цієї установі охорони здоров'я діяли дві профспілки вони повинні були утворити колективний представницький орган. Одна з профспілок є нащадком радянських профспілок і

всі колективні договори (в т.ч. і діючий на той момент) уклалися саме цією профспілкою. Переважна більшість працівників установи є членами цієї профспілки. Нажаль, незважаючи на наявність в установі такої великої профспілки, адміністрація грубо порушувала трудові права та інтереси працівників, а динаміка і зухвалість цих дій постійно зростали.

Для частини працівників установи таке положення було неприємним. Вони вирішили zorganizувати профспілку яка б відрізнялась від діючої і дієво реагувала би на спроби адміністрації продовжувати порушувати трудові права працівників.

Солідарна профспілка працівників швидкої та невідкладної медичної допомоги зародилася лише в 2003 році і не зважаючи на її прагнення приймати участь в укладанні колективних договорів адміністрація ігнорувала до 2007 року законні права цієї профспілки. Безумовно кількість членів цієї профспілки в декілька разів менш ніж у профспілки яка традиційно існувала в установі десятки років. Але ця профспілка своїми активними діями і принциповою позицією набула авторитет та повагу в т.ч. з боку адміністрації.

Перед обома профспілками постало питання, якою кількістю членів будуть представлені ці профспілки у колективному представницькому органі. Невизначеність в законодавстві про укладання колективних договорів Конституційного принципу рівноправності профспілок при формуванні колективного представницького органу призвела до того, що кількість членів однієї профспілки значно перевищувала кількість членів другої профспілки, що негативно відобразилось на діяльності по прийняттю рішень колективного представницького органу. В процесі ведення переговорів були досягнені значні результати при формуванні проекту колективного договору. До проекту колективного договору були внесені додаткові пункти в більшість розділів колективного договору, зокрема до таких розділів як: „Організація виробництва, праці, забезпечення продуктивної зайнятості”, „Нормування оплати праці”, „Режим роботи, тривалість робочого часу та відпочинку”, „Охорона праці та здоров'я”, тощо.

В процесі ведення переговорів була дана рішуча відсіч намаганням адміністрації установи та представникам органів місцевого самоврядування відібрати у працівників лікарні право на роботу змінами по 24 години. Крім того, були вилучені пункти які були неприємними, або прямо суперечили законодавству України. Наприклад був вилучений пункт про право адміністрації брати відсоток за перерахування профспілкових членських внесків з заробітної плати працівників, який порушував норми ст. 42 Закону України ”Про професійні спілки їх права і гарантії їх діяльності”, а також положення ст. 249 КЗпП України.

В результаті роботи комісії був вироблен проект колективного договору. Конференція трудового колективу розглянула і затвердила його. Таким чином в лікарні став діяти новий колективний договір значно вищої якості ніж той що діяв раніш.

Державна влада послідовно звужувала можливості захисту прав громадян в т.ч. щодо доступу до правосуддя. В судах було все менше можливостей захистити себе. Начальники (особливо в органах державної влади та місцевого самоврядування) стали вести себе дуже нахабно. Ліквідувались підприємства. Профспілки зникали. В державних службах 10 незалежні профспілки знищувались (Солідарна профспілка працівників швидкої невідкладної медичної допомоги, Профспілкова організація робітників ВО «Моноліт» та інш.). З викладанням лекцій виникла проблема –відмовили у можливості проводити лекції конференц залі.

Колектив співробітників профспілки складався з лектора, правових інспекторів, помічників правової інспекції та психолога. Кожний понеділок проводилась чергова лекція. Особи які вперше були присутніми мали можливість звернутись з питаннями відносно своїх справ до лектора після закінчення лекції. Кожен тиждень правові інспектори проводили прийом з індивідуального юридичного навчання. Тобто слухачі прослухавши лекції мають узагальнені практичні знання для вирішення справ, а правові інспектори формують правильне усвідомлення наявної правової задачі та необхідних дій для її вирішення. Помічники також ведуть прийом допомагаючи правовій інспекції навчати людей.

За цей час у профорганізації з'явився сайт. Працювати над сайтом почали в 2014 році. На сайті розміщували статті з прикладами використання навчання для захисту прав. В подальшому на сайті були розміщені матеріали тем лекцій а також і відео матеріали. До того ж велась робота по створенню друкованого засобу масової інформації (альманах «Головна тема»).

Українське суспільство ще не переживало таких складних часів. Напередодні війни державна влада системно і систематично проводила наступ на можливості людей щодо доступу до правосуддя. Саме за останній час судова влада разом з адвокатурою домоглась адвокатської монополії на право представництва інтересів в суді. Мистецтво самотійно захищатись за допомогою навчання «Сам собі адвокат» було обумовлено в тому числі аморальністю адвокатів та неможливістю для більшості пересічних громадян сплачувати рахунки за їх послуги. Важливо щоб після закінчення війни громадяни України домоглись повернення правових можливостей об'єднуватись для захисту прав та впливу на владу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // *Голос України*, 2002 р. №12
2. Кодекс Законів про Працю. від 10 грудня 1971 року зі змінами та доповненнями від 11 травня 2007 року.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року зі змінами та доповненнями від 15 грудня 2006 року. 11
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року зі змінами та доповненнями від 17 травня 2007 року №1033 – V.
5. Закон України "Про професійні спілки їх права і гарантії діяльності" від 15 вересня 1999 року зі змінами та доповненнями від 19 грудня 2006 року №489 – V.
6. Закон України "Про колективні договори і угоди" від 03 липня 1993 року зі змінами та доповненнями від 23 сьчня 1997 року №20/97 – ВР.
7. Закон України "Про об'єднання громадян" від 16 червня 1992 року зі змінами та доповненнями від 09 лютого 2006 року №3428 – IV.
8. Закон України "Про внесення змін і доповнень, що стосуються розгляду індивідуальних трудових спорів, до Кодексу законів про працю Української РСР та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів" від 18 лютого 1992 року.
9. Положення про порядок повідомної реєстрації галузевих і регіональних угод, колективних договорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 225.
10. Сила та слабкість профспілок як показник ефективності соціального захисту працівників.// *Право України*, №2, 2000 р. – с. 22-24
11. Правове становище професійних спілок: сьогодення і перспективи// *Право України*. – №6, 1999 р. – с.106-109
12. «Профспілкам бути...»//*Вісник Пенсійного Фонду України*, 2004 р, №4.
13. "Нове в законодавстві про колективні договори і угоди", практичний коментар, Профінформ., 1993р.
14. "Організаційно-правові форми комерційної діяльності у Україні", "Галицькі контракти"№8 2000р.
15. "Профспілковий рух і сьогодення" *Зеркало недели* № 10. – 2003р.
16. Прокопенко В.І. *Трудове право*. Київ: «Вентурі», 1996 р. – 223 с.
17. Н.Б.Болотіна, Г.І.Чанишева: *Підручник / К. „Знання”*. – 563 с.
18. М.Я.Кисельов, Матузов „*Теорія держави і права*”, К. – 389 с.
19. Пилипенко П.Д., Буряк В.Я. *Трудове право України*. Ін Юре, 2004 р. – 535с.
20. Карпенко О. Д. *Основи трудового права: Навч. посіб.* – К.: Видавництво А. С. К., 2003.

Vitalii Bilous. Independent trade unions in Ukraine. Possibilities of influence and problems of existence. – Article.

Abstract. The article analyzes the activities of trade unions, reveals the directions of their influence and the existing problematic issues, including those related to legal regulation.

Keywords: trade unions, independent trade unions.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧИННОГО КОДЕКСУ ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ ТА ПРОЕКТУ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

*Біляєва Катерина,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого*

*Наукова керівниця: Швець Наталія,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри трудового права
юридичного факультету НЮУ ім. Я. Мудрого*

***Анотація.** Проведено дослідження особливостей правового регулювання трудової дисципліни за чинним законодавством та проектом Трудового кодексу. В дослідженні зроблено висновок, що проект Трудового кодексу відображає більш сучасні підходи до регулювання трудових відносин та враховує потреби нинішнього ринку праці. При цьому, на думку авторки, нововведення сприятимуть збільшенню мотивації працівників до досягнення успіхів в роботі та стануть стимулом для підвищення продуктивності праці в цілому.*

***Ключові слова:** трудова дисципліна, трудове законодавство, регулювання трудової дисципліни, проект Трудового кодексу.*

Сьогодні в Україні діє Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) з 1971 року, який хоч і піддавався змінам та доповненням, проте його норми не завжди відповідають вимогам сучасного розвитку трудового законодавства. Це призводить до складнощів у реалізації законодавства та забезпеченні трудової дисципліни [1].

Сучасне законодавство про працю містить значну кількість підзаконних нормативно-правових актів, які часто суперечать один одному. Це ускладнює розуміння та застосування норм законодавства, а також призводить до правової невизначеності та затримок у розв'язанні трудових спорів.

Порівняльний аналіз чинного КЗпП з проектом нового Трудового кодексу має велике значення для подальшого розвитку трудового законодавства в Україні. Такий аналіз дозволить виявити прогалини та недоліки в чинному законодавстві, які потребують виправлення, а також забезпечить підготовку нового Кодексу, який буде відповідати потребам сучасного розвитку трудового законодавства і забезпечуватиме права та інтереси працівників та роботодавців. Крім того, порівняння норм трудового законодавства допоможе визначити ефективні методи забезпечення дисципліни на робочому місці та покращити умови праці для працівників.

Так, проект Трудового кодексу включає нові положення щодо відповідальності сторін трудового договору за його невиконання. Чинний КЗпП у ст. 147 встановлює стягнення за порушення трудової дисципліни, але застосування цієї статті може викликати непорозуміння, оскільки для окремих категорій працівників законодавством, статутами та положеннями про дисципліну можуть бути передбачені інші види дисциплінарних стягнень [1].

Наприклад, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту, що діє для працівників залізничного транспорту, передбачає додаткове спеціальне дисциплінарне стягнення (позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, а також позбавлення свідoctва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідoctва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року), яке фактично погіршує правове положення працівника, окреслене у КЗпП [2]. Натомість, у проекті Трудового кодексу усувається ця неузгодженість, встановлюючи, що для окремих категорій працівників тільки законами можуть встановлюватися інші види дисциплінарних стягнень, і не допускається застосування дисциплінарних стягнень, не передбачених цим Кодексом та законами [3].

Більше того, проект Трудового кодексу також включає нове дисциплінарне стягнення – попередження, яке може бути застосоване разом з традиційними стягненнями – догана та звільнення. При цьому порядок застосування стягнень не пропонується змінювати [3].

Вважаємо, що якщо новий Трудовий кодекс введе такий вид дисциплінарного стягнення, як попередження, то це може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Переваги введення попередження як виду дисциплінарного стягнення:

1. Наближення до європейських стандартів: більшість країн ЄС передбачає попередження як вид дисциплінарного стягнення, тому введення такого стягнення допоможе Україні наблизитись до європейських стандартів.

2. Зменшення жорсткості карних заходів: попередження – це менш жорстке дисциплінарне стягнення, ніж догана або звільнення, що дозволить роботодавцям краще взаємодіяти з працівниками та сприятиме збереженню робочих місць.

3. Навчання та виховання: попередження може допомогти виховати працівника, якщо він допустив незначні порушення правил, і заохотити його до кращої роботи в майбутньому. Крім того, попередження дає роботодавцю можливість зосередитися на навчанні працівника з тих аспектів роботи, де він має проблеми.

Однак, введення попередження як виду дисциплінарного стягнення може мати й негативні наслідки: роботодавці можуть зловживати попередженням, використовуючи його як інструмент тиску на працівників або для розв'язання внутрішніх конфліктів або, якщо попередження не сприяє зміні поведінки працівника, воно стає марною витратою часу та зусиль.

Крім цього, ще одним нововведенням є те, що проект Трудового кодексу у статті 344 передбачає можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності і роботодавця, однак не наводить ані порядку, ані процедури такого притягнення, ані видів дисциплінарних стягнень, які можна було б застосувати. У зв'язку з цим, вважаємо, що Главу 2 Книги восьмої «Відповідальність роботодавця» варто доповнити статтею «Дисциплінарна відповідальність роботодавця», в якій зазначити підстави, порядок і процедуру притягнення до дисциплінарної відповідальності саме роботодавця.

Крім цього, нова стаття повинна містити перелік порушень, за які може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності роботодавець, а також перелік видів дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані відповідно до закону. При цьому, важливо враховувати, що застосування дисциплінарних стягнень повинно бути обґрунтованим і не перевищувати міри відповідальності за вчинене порушення.

Поряд із дисциплінарними стягненнями змін зазнали і заохочувальні заходи. Так, статтею 178 проекту Трудового кодексу введено нову категорію «заохочувальні відпустки». Цей вид відпусток буде застосовуватися для працівників, які виконують державні або громадські обов'язки, а також за сумлінне виконання трудових обов'язків, тривалу добросовісну працю та з інших підстав. Додаткова відпустка надається з частковим або повним збереженням заробітної плати [3].

Надання заохочувальних відпусток може позитивно позначитися на мотивації працівників та їхній продуктивності. Працівники, які отримують додаткову відпустку за високу результативність або за інші заслуги, можуть бути більш задоволені своєю роботою та більш залученими до неї. Також запровадження заохочувальних відпусток може бути корисним для підприємств, які бажають залучити та утримати кваліфікованих працівників, оскільки це може бути привабливим бонусом для потенційних та існуючих працівників. Однак успіх цього нововведення залежатиме від того, наскільки коректно та ефективно визначатимуться критерії надання заохочувальних відпусток та як вони будуть застосовуватися на практиці.

Згідно зі статтею 257 проекту Трудового кодексу України працівники можуть отримувати заохочення за успіхи в роботі та сумлінне виконання трудових обов'язків. Такі заходи можуть бути як моральні (наприклад, оголошення подяки), так і матеріальні (виплата премії, вручення цінного подарунка). При цьому Правилами внутрішнього трудового розпорядку або нормативними актами роботодавця можуть бути встановлені й інші види заохочень. Крім того, працівники, які продемонстрували особливі трудові заслуги, можуть бути представлені до нагородження відомчими відзнаками та державними нагородами [3].

Таке нововведення сприятиме збільшенню мотивації працівників до досягнення успіхів в роботі та стане стимулом для підвищення продуктивності праці в цілому. Крім того, заохочення можуть позитивно позначитися на психологічному кліматі в колективі та збільшити задоволеність працівників своєю роботою. Нагороди та визнання можуть створити здорову

конкуренцію серед працівників, що дозволяє сприяти підвищенню ефективності та досягненню спільних цілей.

Таким чином, порівняльний аналіз чинного КЗпП з проектом нового Кодексу показує, що новий Трудовий кодекс передбачає більше можливостей для захисту прав працівників, а також для забезпечення трудової дисципліни та створення здорової конкуренції на ринку праці. Новий Трудовий кодекс передбачає більше можливостей для заохочення працівників за їхню продуктивність та трудові досягнення, що може стимулювати їх мотивацію та ефективність виконуваної роботи.

У порівнянні з чинним КЗпП, проект нового Трудового кодексу відображає більш сучасні підходи до регулювання трудових відносин, враховує потреби сучасного ринку праці та забезпечує більш ефективний захист прав працівників.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top> (дата звернення 18.04.2023).
2. Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1993 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.04.2023).
3. Трудовий кодекс України: Проект Закону України від 26.12.2014 р. № 1658. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DH1A200A?an=3> (дата звернення 18.04.2023).

Kateryna Bilayaeva. Legal regulation of labor discipline: comparative analysis of the current code of labor laws of Ukraine and the draft labor code. – Article.

Abstract. A study of the peculiarities of the legal regulation of labor discipline was carried out according to the current legislation and the draft Labor Code. The study concluded that the draft Labor Code reflects more modern approaches to the regulation of labor relations and takes into account the needs of the current labor market. At the same time, according to the author, innovations will increase the motivation of employees to achieve success in work and will become an incentive to increase labor productivity in general.

Key words: labor discipline, labor legislation, regulation of labor discipline, draft of the Labor Code.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Гармаш Вадим,

*студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету НЮУ ім. Я. Мудрого*

Наукова керівниця: Швець Наталія,

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри трудового права
юридичного факультету НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. У статті проаналізовано поняття цифровізації та напрямки цифровізації в трудовому законодавстві в Україні. Досліджено досвід європейських країн у впровадженні цифровізації. Запропоновано зміни, які можна внести до трудового законодавства при впровадженні цифровізації.

Ключові слова: цифровізація, цифрові технології, цифрова трансформація, трудове законодавство, трудове право.

В умовах сьогодення одним із головних напрямків розвитку в Україні є розвиток інформаційного, технологічного та цифрового суспільства. Саме цифрова трансформація, цифровізація дозволяє значно модернізувати трудові відносини.

Якщо звернутися до значення поняття «цифровізація», то в перекладі з англ. digitalization – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя суспільства.

У сучасному світі все більше зростає роль інтерактивних платформ, за допомогою яких реалізується онлайн-зайнятість. До найбільш затребуваних цифрових інструментів онлайн-зайнятості належать Uber, LYFT, TaskRabbit, UpWork і Amazon Mechanical Turk. Дані, що генеруються цими платформами, стають важливими для розуміння специфіки трудової зайнятості в рамках цифрової економіки [1, с. 1213-1233].

При цьому чинне законодавство України все ще вимагає великої кількості звітності та паперової комунікації. Процес цифровізації у трудових правовідносинах, зокрема, є досить важливим та актуальним. Цей процес допоможе зменшити кількість паперової роботи та уникнути зарегульованості процедур, скасувати надмірну бюрократизацію тощо.

Цифровізація – невід’ємна складова реформи трудових відносин. Про це заявив Заступник Міністра економіки з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Ігор Дядюра під час Всеукраїнського форуму «Україна 30. Трудові ресурси».

Цифрова трансформація України є одним із ключових завдань, поставлених Президентом України. Для виконання означеного завдання навіть створено Міністерство та комітет цифрової трансформації України, які окреслюють, що «пріоритетною є цифровізація галузей митниці, податкової, містобудування, земельних відносин, охорони здоров’я, освіти, соціального захисту та пенсійного забезпечення, судочинства та захисту інформації» [2].

Так, наприклад, досить поширеним є використання електронного цифрового підпису при оформленні різних видів документів. Все більш популярним стає внесення змін у трудовий договір, коли запроваджуються електронні форми комунікації, чіткіше виписуються умови щодо правил спілкування в трудовому колективі з використанням мобільного зв’язку та електронної пошти, посилюються вимоги до захисту інформації.

Законодавчого забезпечення потребує і більш тісне співробітництво в галузі професійно-технічної освіти та навчання, використання позитивного досвіду країн ЄС.

Сучасний європейський досвід свідчить, що багато країн, зокрема Данія, Німеччина, широко використовують на практиці електронний документообіг у різних сферах трудової діяльності працівників [4, с. 140].

Як зазначає О. Почанська, електронний документ, створений за допомогою засобів автоматизації документообігу, підписаний електронним цифровим підписом і збережений у системі у вигляді файлу відповідного формату, значно спрощує роботу з великими обсягами інформації. І природно, що електронний вигляд документів накладає на документообіг певні вимоги. Кожен виконавець, залучений до документообігу, повинен мати особистий електронний підпис. Тоді організований за всіма правилами документообіг має переваги й усуває всі недоліки паперових документів [5, с. 32].

У червні 2021 р. Кабінет Міністрів України підтримав законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі», який передбачає відмову від паперових трудових книжок. Це рішення значно розширило можливості щодо електронної взаємодії. Пенсія для громадян буде нараховуватися автоматично, за віком через особистий електронний кабінет [3].

Так, починаючи з 10 червня 2021 року в Україні офіційно діють електронні трудові книжки. Їх запровадили, щоб удосконалити, спростити облік трудової діяльності, зменшити паперовий документообіг, уникнути ризику втрати чи пошкодження тих чи інших документів. Також у майбутньому це дозволить працівнику в будь-який момент перевірити свій страховий стаж, автоматично вийти на пенсію та, загалом, спростить життя.

Основними перевагами електронних трудових книжок є: цифровізація трудових правовідносин, можливість автоматичного призначення пенсії, зменшення кількості паперового документообігу, спрощений доступ до інформації про трудовий стаж, уникнення ризиків втрати паперової трудової книжки тощо.

Наразі в Україні все ще діє застарілий Кодекс законів про працю, який не відповідає умовам глобалізації та цифрового розвитку. Новий Трудовий кодекс повинен відображати нинішній період цифрових технологій та бути яскравим відбиттям процесу цифровізації: законодавчо закріплювати гнучкий режим роботи, можливість віддаленої роботи для працівника та найголовніше – витіснити паперовий документообіг електронним, повністю перейти на

електронні трудові книжки, використання електронного підпису, облік робочого часу в електронних системах за умови віддаленої роботи тощо.

Тож необхідним є внесення змін і доповнень до трудового законодавства, щоб закріпити на законодавчому рівні такі поняття як віддалена робота, дистанційні працівники, електронний трудовий договір, електронний підпис, електронний документообіг.

Отже, поширення нових технологій здатне трансформувати трудове право. Введення електронного діловодства – один з необхідних елементів удосконалення та модернізації трудового права загалом. Впровадження процесу цифровізації матиме позитивні наслідки і для державних органів, і для працівників з роботодавцями. Цифровізація – це про відкритість, доступність, ефективність, зручність та розвиток трудових правовідносин та законодавства, це важливий етап становлення сучасного українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Kuhn P., Mansour H. Is Internet Job Search Still Ineffective? The Economic Journal. № 124 (581). 2014. pp. 1213-1233.
2. Цифрова трансформація – один з пріоритетів Уряду. Міністерство та комітет цифрової трансформації. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-odin-z-prioritetiv-uryadu> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі: Закон України від 05.02.2021 р. № 1217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text>.
4. Бутинська Р.Я. Вплив цифрових технологій на трудове право: виклики та завдання. Часопис Київського університету права. 2019/3. С. 139-144.
5. Почанська О. Електронний документообіг при укладенні трудового договору з надомними працівниками: правовий аспект. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 30–33.

Vadim Garmash. Digitalization of labor legislation. – Article.

Abstract. *The article analyzes the concept of digitization, directions of digitization in labor legislation of Ukraine. The experience of European countries in the implementation of digitalization is investigated. The changes that can be made to labor legislation during the implementation of digitalization are offered.*

Key words: *digitization, digital technologies, digital transformation, labor legislation, labor law.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Гонтар Валерія та Броварь Діана,
*студентки 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого*

Наукова керівниця: Швець Наталія,
*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри трудового права,
юридичного факультету НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. *Дана наукова публікація присвячена дослідженню правового регулювання праці жінок в Україні. Автори висвітлюють законодавчо закріплені аспекти регулювання праці жінок та їх становище на ринку праці. Розглядається чинне законодавство щодо працевлаштування та регулювання робочого часу жінок, в тому числі механізми захисту жінок від дискримінації на робочому місці. Також звертається увага на відпустки, які передбачені для жінок, а саме додаткові відпустки. Узагальнюючи, публікація дає повну картину правового становища жінок на ринку праці в Україні та надає читачеві уявлення про заходи забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у сфері праці.*

Ключові слова: *трудова праця, трудове право, праця жінок, законодавство України, дискримінація, рівні умови, право жінок.*

Охорона праці жінок в Україні є однією з найважливіших тем, які обговорюються в законодавчій сфері. Це пов'язано з тим, що жінки складають значну частину працездатного населення країни і їх права та інтереси повинні бути захищені законом.

Законодавство України забезпечує охорону праці жінок та рівність з чоловіками в умовах регламентації трудових правовідносин, а також захищає від дискримінації на роботі. Пропонуємо на сторінках цієї наукової публікації розглянути наступні аспекти охорони праці жінок за законодавством України: основні принципи охорони праці жінок; регулювання робочого часу та часу відпочинку; захист жінок від впливу шкідливих та небезпечних умов праці; державний контроль за охороною праці жінок; захист вагітних жінок; додаткові вихідні для жінок з дітьми; захист від дискримінації на робочому місці.

Охорона праці жінок в Україні базується на принципах рівності з чоловіками, а також на принципі забезпечення їх безпеки та здоров'я на робочому місці. Законодавство України встановлює обов'язкові вимоги до умов праці жінок, які повинні бути забезпечені роботодавцем.

Регулювання робочого часу та часу відпочинку є важливим аспектом охорони праці жінок. Згідно з законодавством, тривалість робочого часу не повинна перевищувати 40 годин на тиждень (ст. 50 КЗпП України) [1]. Крім того, жінкам повинен бути забезпечений щоденний відпочинок. Тривалість щоденного відпочинку має, разом із часом перерви для відпочинку й харчування, становити не менше подвійної тривалості роботи в попередній робочий день. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку має бути не меншою 42 годин (ст. 70 КЗпП України) [1].

Законодавство також встановлює спеціальні умови для жінок, які працюють вночі.

Тривалість та випадки заборони роботи в нічний час визначені статтями 54 і 55 КЗпП. Нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку [1].

Робота жінок в нічний час не допускається, за винятком випадків, передбачених ст. 175 КЗпП, а саме – за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. Перелік цих галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України. Зазначені обмеження не поширюються на жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї [1].

Законодавство України забезпечує захист жінок від шкідливих та небезпечних умов праці. Ст. 174 КЗпП України встановлює заборону праці жінок на роботах, які пов'язані з підвищеною небезпекою для їхнього здоров'я та життя [2, с. 394].

Державний контроль за охороною праці жінок є важливим елементом законодавства України. Державні органи повинні забезпечувати виконання законодавства щодо охорони праці жінок, проводити інспекції на робочих місцях та вживати заходів для усунення виявлених порушень.

Якщо виявлено порушення прав жінок на безпечні умови праці, державні органи мають право накладати штрафи на роботодавців, а в разі потреби – вимагати зупинення робіт на підприємстві.

Законодавство України забезпечує захист вагітних жінок на роботі. Роботодавці не можуть примушувати жінок виконувати роботи, що можуть бути небезпечні для їх здоров'я або здоров'я їх немовляти [2, с. 395].

Згідно зі ст. 184 КЗпП забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю. Згідно з нормами трудового законодавства не допускається звільнення з ініціативи роботодавця вищезазначених категорій громадян. Звільнення з ініціативи роботодавця може бути здійснене тільки у чітко визначених випадках, а саме: у разі повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення вищевказаних категорій жінок з обов'язковим працевлаштуванням [1].

Роботодавці повинні забезпечити безпечні умови праці для вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до 3-х років. Вони мають право на зміну робочого графіку або місця роботи, якщо це необхідно для забезпечення їх права на здорові та належні умови догляду за дітьми [1].

Законодавство України передбачає надання додаткової відпустки для жінок з дітьми. Жінки, які мають дітей або повнолітню дитину з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, можуть користуватися додатковою відпусткою тривалістю 10 днів на рік, щоб забезпечити догляд за дітьми. За наявності кількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів [2, с. 398].

Це дозволяє матерям бути поруч зі своїми дітьми та забезпечити їх належний догляд та розвиток.

Законодавство України передбачає захист жінок від дискримінації на роботі. Роботодавці не можуть дискримінувати жінок при працевлаштуванні, підвищенні кваліфікації, а також у випадках звільнення з роботи [1].

За законом, дискримінація на підставі статі, віку, вагітності або материнства є недопустимою. Жінки мають право на рівні умови праці та можуть вимагати відповідної винагороди за свою працю [1].

Отже, законодавство України передбачає широкий спектр заходів з охорони праці жінок.

Проте необхідно зазначити, що в реальному житті не всі законодавчі норми дотримуються. Жінки продовжують стикатися з дискримінацією на роботі та працювати у небезпечних умовах. Тому необхідно вживати додаткових заходів для забезпечення повного виконання вимог законодавства.

Охорона праці жінок є важливим інститутом трудового права, що потребує ретельного вивчення та аналізу. Пропонуємо внесення змін до законодавства України щодо охорони праці жінок.

Однією з головних проблем, яку потрібно вирішувати, є забезпечення справедливих умов праці для всіх працівників в цілому та жінок, зокрема. Так, необхідно контролювати забезпечення додаткових гарантій щодо безпеки на робочому місці, підвищення рівня свідомості суспільства щодо важливості захисту прав жінок на робочому місці, забезпечення права на відпустки та лікарняні, а також встановлення мінімальних стандартів в оплаті праці та соціальних пільг.

Доцільно посилену увагу приділити питанню захисту жінок-працівниць від сексуального та гендерного насильства на робочому місці, встановити обов'язковість процедури звернення до спеціальних служб та правоохоронних органів у разі факту насильства чи дискримінації на робочому місці.

Необхідно встановлювати додаткові вимоги до роботодавців у напрямку створення рівних умов для жінок та чоловіків на робочому місці; забезпечувати рівний доступ до робочих місць та однакові умови зайнятості, оплати праці та просування по кар'єрних сходах.

Потрібно підвищувати рівень інформаційної та освітньої роботи з працівницями в сфері охорони праці та запобігання можливим ризикам для здоров'я; забезпечувати регулярне навчання з охорони праці для жінок, зокрема, з урахуванням особливостей їх фізіології та стану здоров'я.

Ці пропозиції можуть стати основою для подальшої роботи над змінами до законодавства України з приводу охорони праці жінок. Законодавство України забезпечує гарантії безпеки та охорони праці жінок, проте реалізація цих прав не може бути забезпечена тільки через закони. Успіх в цій справі можливий тільки через спільні зусилля усіх суб'єктів - уряду, роботодавців та самих жінок. Дотримання законодавства про охорону праці жінок є важливим кроком на шляху до рівних умов праці для жінок і чоловіків.

Узагальнюючи наведені міркування, необхідно підтримувати розвиток законодавства, яке забезпечує охорону праці жінок, та створювати умови для його дотримання та виконання. Реалізація цих заходів дозволить жінкам мати можливість реалізувати свій потенціал та допоможе створити справедливе та рівне суспільство для всіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Трудове право: підручник за заг. ред. О.М. Ярошенка. 3тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 544 с.

Valeriya Gontar, Diana Brovar. Legal regulation of women's work in Ukraine. – Article.

Abstract. This scientific publication is dedicated to the study of the legal regulation of women's work in Ukraine. The authors highlight the legally established aspect of women's labor regulation and their position on the labor market. Current legislation on the employment and regulation of women's working hours, including mechanisms for protecting women from discrimination in the workplace, is reviewed. Attention is also drawn to the vacations provided for women, namely additional vacations. Summarizing, the publication gives a complete picture of the legal position of women in the labor market in Ukraine and provides the reader with an idea of measures to ensure equal opportunities for women and men in the labor sphere.

Key words: labor law, women's work, legislation of Ukraine, discrimination, equal conditions, women's rights.

РЕФОРМА СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

*Жернова Альона,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету юстиції НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. Спираючись на положення Закону України «Про державну службу», Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, Концепції реформування системи оплати праці державних службовців, доведено доцільність впровадження єдиних підходів до оплати праці державних службовців на основі класифікації посад. Досліджено перспективи модернізації системи оплати праці державних службовців, вказано недоліки діючої.

Ключові слова: оплата праці, заробітна плата, реформа системи оплати праці, державний службовець, Європейський Союз, євроінтеграція.

Україна як незалежна держава протягом всього часу свого існування прагнула передусім свого становлення як, з одного боку, інтегрованої і невід'ємної частини глобального суспільства, тобто стати повноправним членом Європейського Союзу, із другого – як національної держави, чому не заважало, а навпаки, сприяло перше. Саме це підштовхнуло тодішній парламент до прийняття в 1993 році Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України». Вказаним актом на законодавчому рівні було закріплено, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам» [1]. Наступною важливою подією на шляху до євроінтеграції можна сміливо визнати підписання 14 червня 1994 р. «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами», яка втратила чинність у 2014 р. з огляду на підписання, а згодом і синхронну ратифікацію нашою країною і Європарламентом нової «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Завдяки цьому наша країна отримала змогу перейти від співробітництва і партнерства до економічної інтеграції та політичної асоціації.

Однак обраний нами євроінтеграційний курс зобов'язує провадити ряд реформ, одна з яких (йдеться про реформу держуправління) передбачає, зокрема, оновлення/модернізацію системи оплати праці державних службовців. Передусім наголосимо, що вона визнається

важливою передумовою євроінтеграційного курсу України, а тому ЄС підтримує її на експертному, технічному й фінансовому рівнях, що знайшло відображення в Угоді про фінансування програми «Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні» (ENI/2016/039-569) між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу [2]. Звісно, задля успіху і отримання результатів Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію реформування системи оплати праці державних службовців, яка мала бути реалізована протягом 2020–2022 рр. Згідно з вказаним документом «державні органи мають стати конкурентними роботодавцями і залучати найкращих фахівців на держслужбу» [3]. Крім того, документи на вакансії держслужби можна подати онлайн через вебпортал вакансій career.gov.ua, який поширено на всі категорії посад державної служби.

Нині інформаційна система управління людськими ресурсами і нарахування заробітної плати (HRMIS) впроваджена ще в 4 державних органах, а дослідна експлуатація проходить уже в 11 центральних органах виконавчої влади [3].

Такий крок уряду вбачається цілком логічним, своєчасним і виправданим, оскільки, по-перше, заробітна плата завжди була вагомим і необхідним чинником існування суспільства, а по-друге, система оплати праці державних службовців, що нині діє, всіма визнається застарілою й неефективною (посадовий оклад складає лише 39–49%, а все інше становлять премії та надбавки), несправедливою (оскільки в подібних державних органах може нараховуватися порізному), непрозорою (бо керівник, як правило, сам вирішує питання доплат, через що, звісно, зростає ризик появи корупційної складової). Зрозуміло, що саме через названі недоліки зростає невдоволення як серед суспільства в цілому, так і серед самих держслужбовців, що спричиняє відтік кадрів. Однак ключовим є те, що все це призводить до виникнення ще більш глобальної проблеми – низьких як рівня державного сервісу і послуг, що надаються, так і якості державного менеджменту, як наслідок, нездатності держави виконувати покладені на неї завдання. З огляду на це проведення реформи системи оплати праці держслужбовців слід визнати необхідним і досить важливим кроком на шляху до забезпечення прозорості, мінімізації корупційної складової та зловживань, а також досягнення збалансованості й наближення до європейських стандартів врядування. Невипадково у Стратегії реформування державного управління на 2022–2025 роки, зафіксовано, що: «Механізм нарахування заробітної плати державних службовців залишається непрозорим у зв'язку з неврегульованим і необмеженим розміром надбавок. Варіативна частина виплати є надто високою. Таким чином, запровадження класифікації посад державної служби та реформування системи оплати праці, подальше впровадження інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах (HRMIS) є ключовими для подальшого прогресу в цій галузі та досягнення європейських принципів державного управління» [4]. Варто зауважити, що нині не менш важливе значення мають Концепція реформування системи оплати праці державних службовців і план заходів з її реалізації

Однак головним документом, приписами якого врегульовуються питання оплати праці державних службовців, є законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад» від 23.11.2022 р. № 8222 (що, до речі, набирає чинності лише 1 січня 2024 року).

Проаналізувавши зміст зазначених нормативно-правових актів, можемо констатувати, що законодавець пропонує такі ключові зміни:

- запровадження системи оплати праці держслужбовців, що відповідає принципам прозорості (заробітна плата та її складові зрозумілі й відкриті), передбачуваності (стабільна і прогнозована переважна частина заробітної плати), справедливості (заробітна плата залежить від обсягу відповідальності й функціонального навантаження державного службовця), рівності (оплата праці в різних державних органах однаково розраховується, тобто виходячи з таких критеріїв, як рівень відповідальності й обсяг виконаної роботи), результативності (змінна складова заробітної плати залежить від результату роботи держслужбовця), конкурентоспроможності (для залучення висококваліфікованих фахівців на ринку праці державні органи пропонують конкурентну заробітну плату) [5];

- орієнтування на європейську структуру заробітної плати, за якої частка сталої частини повинна становити не менш як 70 відсотків, а варіативної – не більш як 30 відсотків [6]. Додамо, що стала заробітна плата державного службовця є фіксованою виплатою й основною винагородою за службову діяльність, складається з посадового окладу, надбавки за вислугу років, надбавки за ранг державного службовця, грошової допомоги, що виплачується з наданням щорічної основної оплачуваної відпустки. У той же час варіативна заробітна плата залежить від особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу, є винагородою за ініціативну роботу, своєчасне й якісне виконання основних завдань, а також додаткових, результати щорічного оцінювання. Вона полягає у виплаті премії за результатами щорічного оцінювання службової діяльності, місячної та квартальної премії, компенсації за додаткове навантаження і за вакантною посадою [7];

- впровадження розміру посадових окладів відповідно до класифікації посад з урахуванням Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад. Класифікація здійснюється на основі розподілу посад державної служби за сім'ями (посади, об'єднані спільними функціональними напрямками діяльності), рівнями (ознаки, що відрізняють посади державної служби за характеристиками складності та відповідальності роботи на тому чи іншому рівні службової діяльності) і за рівнем юрисдикції державного органу і присвоєння їм відповідного класифікаційного коду;

- проведення щорічного співставлення рівня оплати праці типових посад державної служби з приватним сектором України. Така практика є усталеною в провідних державах, що дає їм змогу бути конкурентоспроможними на ринку праці й наймати висококваліфікованих працівників;

- скорочення надбавки за вислугу років на державній службі до рівня 2 відсотків посадового окладу державного службовця за кожен календарний рік стажу державної служби, але не більше 30 відсотків посадового окладу (на відміну від зазначених у ст. 52 Закону України «Про державну службу» 3 та 50 відсотків [8]). Вважаємо, що таке зменшення не призведе до погіршення умов оплати праці державного службовця, оскільки посадовий оклад зросте за рахунок цієї економії.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що проведення реформи системи оплати праці державних службовців – важливий крок на шляху до членства України в Європейському Союзі. Ця реформа повинна підвищити престиж державної служби як роботи з гідним рівнем заробітної плати, що дозволить залучати нових досвідчених фахівців і мотивувати кваліфікованих співробітників, які вже працюють. Нова структура заробітної плати держслужбовця повинна бути зрозумілою, залежати від його кваліфікації та досвіду, важливості і складності роботи на посаді, ступеня покладеної на нього відповідальності, результативності, ефективності й якості виконання обов'язків. Запровадження системи оплати праці на основі класифікації посад сприятиме формуванню сучасної та ефективної системи управління персоналом у державних органах, що застосовується в багатьох провідних країнах Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.
2. Угода про фінансування: Угода Кабінету Міністрів України; Європейський Союз; Міжнародний документ від 19.12.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-16#Text.
3. Реформа державного управління. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya>.
4. Стратегія реформування державного управління на 2022–2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.
5. Про схвалення Концепції реформування системи оплати праці державних службовців та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, План, Заходи від 27.05.2020 р. № 622-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2020-%D1%80#Text>.

6. Деякі питання реформування державного управління України: розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.

7. Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо впровадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі кваліфікації посад: проєкт Закону України від 23.11.2022 р. № 8222. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ08397А?an=2>.

8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

Alyona Zhernova. Reform of the civil servant pay system as a component of the integration process. – Article.

Abstract. Based on the provisions of the Law of Ukraine «On Civil Service», the State Administration Reform Strategy of Ukraine for 2022-2025, the Concept of Reforming the Civil Service Pay System, the expediency of implementing uniform approaches to civil service pay based on job classification has been proven. Prospects for the modernization of the civil servants' remuneration system are studied, and the shortcomings of the current system are indicated.

Key words: remuneration, salary, reform of the remuneration system, civil servant, European Union, European integration.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА В ЧАС ЦИФРОВОЇ ДОБИ

*Калнусенко Ірина,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. Аналізується роль цифрових технологій у сфері трудового права. Обґрунтовується доцільність внесення змін в чинне трудове законодавство з урахуванням тенденцій розвитку людства. Висвітлюється низка факторів, які потрібно врахувати при оновленні КЗпП та які вже були враховані: регламентація питання електронного обліку робочого часу, моніторингу роботи працівників, внесення нових професій в Класифікатор професій, закріплення права на відключення, питання дистанційної та онлайн-роботи за допомогою цифрових інструментів в онлайн-зайнятості, переваги електронної трудової книжки.

Ключові слова: цифровізація, трудове право, електронна трудова книжка, нові професії, Інтернет, онлайн-робота, дистанційна робота.

Людство в процесі свого розвитку трансформувалося та змінювало тенденції свого розвитку. Зараз однією з таких тенденцій виступає цифровізація. Саме вона формує інклюзивне суспільство, допомагає створити більш кращі механізми управління, розширює доступ до всіх соціальних сфер та збільшує якість надання державних послуг, що дає можливість більшій кількості людей скористатися ними [1].

Щодо трудових відносин, то за допомогою цифрових технологій можна працювати з будь-якого куточку світу, проводити конференції з метою врегулювання ключових питань у галузі праці, мати доступ до зручних сервісів з обліку трудової діяльності. Проте ці позитивні чинники можуть мати також і негативний вплив на працівників та роботодавців, тому дані питання потрібно закріпити в чинному законодавстві.

Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) було розроблено ще в радянський період і після проголошення незалежності України нового кодифікованого акту так і не було прийнято, а лише додавалися та оновлювалися окремі статті кодексу. Внаслідок чого даний нормативно-правовий акт є застарілим і потребує оновлення. За часів прийняття КЗпП не мали широкого розповсюдження комп'ютер, мобільний телефон, Інтернет, штучний інтелект, дані і хмарні послуги, соціальні мережі тощо, тому їх вплив на трудові правовідносини не було донедавна

зафіксовано. Варто зазначити, що пандемія Covid-19 внесла корективи в українське законодавство, тому в 2021 році в КЗпП додано нову статтю. Відповідно до ч.1 ст. 60-2 КЗпП дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [2]. Дана стаття унормувала особливості укладання, зміни та припинення трудових договорів з дистанційними працівниками, деякі особливості охорони праці, режиму робочого часу, часу відпочинку працівників, які виконують роботу дистанційно [3, с. 461].

Українське законодавство врегулювало нетипові трудові правовідносини, але щодо традиційних трудових правовідносин немає змін з урахуванням цифровізації. На нашу думку, потрібно регламентувати питання електронного обліку робочого часу, моніторингу роботи працівників. Пропонуємо закріпити для працівників, які працюють на умовах класичних трудових договорів, право на відключення, тобто право не відповідати на дзвінки, електронні листи, СМС-повідомлення, що надійшли від керівництва в позаробочий час.

Цифровізація породжує трансформацію наявних робочих місць, вимагає від працівників нових навичок та знань, а також зумовлює потребу постійного підвищення кваліфікації [4, с. 60]. Також вона породжує поширення нових професій, таких як фріланс, веб-дизайн, веб-програміст, копірайтер, блогер, онлайн-консультант, адміністратор соціальних мереж тощо. Тому дані професії потрібно закріпити в законодавстві, додати нові професії в «Класифікатор професій», який використовують центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Федерація роботодавців України, всі суб'єкти господарювання під час прийняття запису про роботу до трудових книжок працівників.

Процеси цифровізації швидкоплинні і тому законодавці не встигають вчасно розробляти закони з урахуванням потреб суспільства. Але Україна намагається робити певні кроки для спрощення життя населення за допомогою комп'ютерних технологій. Прикладом такого прориву у напрямку діджиталізації може слугувати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі». Так, електронна трудова книжка – це цифровий аналог паперової трудової книжки, тому в електронній трудовій книжці буде відображатись уся наявна інформація про стаж, записи про прийняття на роботу, переведення та звільнення, заохочення та нагороди за успіхи в роботі. Основними її перевагами є автоматичне призначення пенсії та зменшення витрат роботодавців на ведення паперового документообігу, спрощення доступу до інформації про набутий стаж, зменшення негативних наслідків втрати паперових документів, їх фізичного пошкодження.

Ще одним кроком до цифровізації є запровадження електронних листків непрацездатності. Базовими його перевагами є спрощена форма оформлення, час між оформленням електронного документу до нарахування допомоги зменшився, унеможливлення зловживання під час обігу листків непрацездатності.

Але ще існує безліч проблем у трудовому праві, які потрібно вирішити. Так, однією з проблем є врегулювання трудових правовідносин у сфері зайнятості за допомогою інформаційних платформ. Найбільш поширеними цифровими інструментами в онлайн-зайнятості є Uber, LYFT, TaskRabbit, Up Work, Amazon Mechanical Turk. Під час роботи можуть виникати такі питання: хто має розслідувати нещасний випадок, що трапився під час виконання робіт онлайн; хто відповідатиме за дотримання охорони праці і техніки безпеки; як забезпечуватиметься державне соціальне страхування; чи зараховуватиметься період такої роботи до страхового стажу, що дає право на оплату листів тимчасової непрацездатності, а в майбутньому – право на пенсію та різні пільги. Дані питання повинні гостро постати під час дискусій та потрібно їх унормувати в проектах законів.

Отже, можна зробити висновки, що цифровізація створює нові виклики для трудового права: трансформація праці, розвиток цифрових технологій, розвиток нових моделей зайнятості, поширення на практиці різноманітних форм нетипової зайнятості, більшість з яких знаходяться поза межами правового поля, розвиток штучного інтелекту та його вплив на ринок праці. Розвивається модель стандартних трудових відносин, яка передбачає конкретного роботодавця, безстроковий трудовий договір, зайнятість на постійній основі протягом повного робочого дня.

Їй на зміну приходить модель нестандартної зайнятості з нестійкими формами найму, мобільними робочими місцями, гнучким робочим часом, строковим трудовим договором. Це породжує необхідність адаптації працівників до нових викликів шляхом забезпечення розвитку їх професійного потенціалу, в тому числі навчання новим професіям, приділення належної уваги нематеріальній мотивації працівників, побудови адекватної системи гарантій реалізації трудових прав осіб, залучених до нових форм зайнятості, законодавчого врегулювання нетипових трудових відносин, впровадження концепції досягнення балансу між роботою та особистим життям.

Список використаних джерел:

1. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (дата звернення: 25.05.2023).

2. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

3. Вишновецька С. В., Вишновецький В. М., Наука трудового права в епоху глобальних викликів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15354/Вишновецька%20С.В.,%20Вишновецький%20В.М..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.04.2023).

4. Бутинська Р. Цифровізація та її вплив на ринок праці в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15354/Вишновецька%20С.В.,%20Вишновецький%20В.М..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.04.2023).

Iryna Kalnusenko. Some legal aspects of the adaptation of labor law in the digital age. – Article.

Abstract. *The role of digital technologies in the field of labor law is analyzed. The expediency of making changes to the current labor legislation, taking into account the trends of human development, is substantiated. A number of factors that must be taken into account when updating the Labor Code and which have already been taken into account are highlighted: the regulation of the issue of electronic accounting of working hours, the monitoring of the work of employees, the introduction of new professions into the Classifier of Professions, the consolidation of the right to disconnection, the issue of remote and online work using digital tools in online employment, advantages of an electronic work book.*

Key words: *digitization, labor law, electronic work book, new professions, Internet, online work, remote work.*

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Круторог Дар'я,

*студентка 2 курсу, спеціальність 081 «Право»,
юридичного факультету НЮУ ім. Я. Мудрого*

Анотація. *У науковій роботі висвітлено питання гармонізації трудового законодавства як елементу євроінтеграції. На прикладі Угоди про асоціацію Україна-ЄС здійснено спробу визначити національно-правові проблеми, які виникають в трудовому праві України на шляху здійснення гармонізації в умовах переходу до асоціації з ЄС.*

Ключові слова: *євроінтеграція, гармонізація, реформування, соціальний діалог, захист права на працю, імплементація.*

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 9 грудня 2022 року № 1155-р схвалив Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. Головна мета Стратегії полягає в утвердженні в українському і європейському суспільстві свідомої підтримки набуття повноправного членства України в Європейському Союзі, інтеграції в європейський економічний, культурний і політичний простір та здійснення внутрішніх реформ і перетворень, спрямованих до вільного, справедливого, демократичного, успішного суспільства,

що спирається на європейські цінності: гідність, рівність, права людини, верховенство права, свободу та демократію [1]. Безумовно, євроінтеграція має низку переваг і для трудового права. Приведення законодавства до європейських стандартів допоможе підвищити рівень захисту прав працівників: європейські стандарти вимагають від країн-членів дотримання високих стандартів у сфері трудових прав. Також це сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку бізнесу, що позитивно позначиться на зайнятості та умовах праці. Європейські стандарти вимагають розвитку соціального діалогу між роботодавцями та профспілками з метою підвищення рівня захисту прав працівників і запобігання трудових конфліктів. У країнах-членах Європейського Союзу досить вимогливо ставляться до правового регулювання захисту прав працівників від будь-якої форми дискримінації та підвищення рівня соціальної справедливості. До того ж, позитивним моментом слід відмітити матеріальну допомогу, адже Європейський Союз надає країнам-учасникам доступ до фінансової та технічної підтримки для реалізації реформ в галузі трудового права, що є корисним для нашої країни через обмежені можливості у цій сфері.

Реформування системи національного трудового права є важливою складовою процесу євроінтеграції для більшості країн. Особливості цього процесу можуть варіюватися в залежності від країни, але загалом вони включають такі елементи:

Гармонізація законодавства: одна з основних вимог європейських організацій полягає в тому, щоб національне законодавство про трудові відносини відповідало європейським стандартам. Це означає, що країна повинна привести свої закони відповідно до директив ЄС з трудового права і прийняти нові закони, які відповідають європейським стандартам.

Зміна системи контролю: для забезпечення виконання європейських стандартів необхідно змінити систему контролю за дотриманням законодавства. Наприклад, країна повинна забезпечити належний захист прав працівників і передбачити ефективні механізми захисту від несправедливих звільнень або дискримінації на роботі.

Створення нових форм зайнятості: європейські стандарти з трудового права передбачають широке застосування різних форм зайнятості, таких як тимчасова робота, робота на час визначення проекту, робота за сумісництвом тощо. Країна повинна створити відповідні умови для застосування цих форм зайнятості та забезпечити правовий захист працівників, які працюють на таких умовах.

Розвиток соціального діалогу: європейські стандарти з трудового права передбачають активну участь роботодавців, профспілок і уряду задля забезпечення високого рівня захисту прав працівників та підвищення соціальної справедливості, зокрема, шляхом розробки і впровадження колективних угод та співпраці з міжнародними організаціями з питань праці.

Незважаючи на усі переваги євроінтеграції для трудового права, існує низка проблем. Зокрема, національні умови та традиції не завжди відповідають європейським стандартам, що може призвести до конфлікту між вимогами європейських організацій і національним законодавством. До того ж, реформування трудового законодавства може вимагати великих зусиль і витрат для приведення законодавства відповідно до європейських стандартів, особливо у країнах, де національне законодавство має значні відмінності. Недостатній розвиток соціального діалогу може стати перешкодою для реформування трудового законодавства, оскільки воно повинно ґрунтуватися на соціальному діалозі між роботодавцями, профспілками та урядом. Однак, в деяких країнах, де існують слабко розвинуті профспілки, це може стати проблемою.

У процесі євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати своє законодавство із правилами та стандартами, що встановлені в Європейському Союзі. Це означає, що українське законодавство повинно відповідати європейським стандартам та вимогам.

Є низка першочергових напрямків гармонізації українського трудового права із європейським. Зокрема, важливо забезпечити захист прав працівників: українське трудове законодавство повинне відповідати європейським стандартам у сфері захисту прав працівників, включаючи встановлення мінімальних гарантій для працівників щодо оплати праці, відпусток, робочого часу, безпечних умов праці, недопущення дискримінації та ін.

Прикладом спроби зміни українського законодавства задля гармонізації із європейським у вищеперелічених сферах став проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері соціальних відпусток» № 9018, що був зареєстрований 15.02.2023 у парламенті.

Він розроблений з метою імплементації окремих положень Директиви 2010/18/EU від 08.03.2010 про імплементацію переглянутої рамкової угоди щодо батьківської відпустки (додаток XL Угоди про асоціацію між Україною та ЄС).

Законопроектом пропонується вдосконалити механізм реалізації батьками дитини права на соціальні відпустки без дискримінації за ознакою статі, що забезпечить підтримку сім'ї, формування відповідального материнства та батьківства, а також рівні права та обов'язки матері та батька щодо отримання соціальних відпусток [2].

Також українські учасники трудових відносин досить тривалий час були не захищені від цькування під час робочого процесу. Поняття «мобінг» знайшло своє закріплення в трудовому законодавстві багатьох європейських держав: Польща, Франція, Швеція та ін. і розглядається як одна з форм дискримінації прав людини у трудових відносинах [3]. Відносно нещодавно з цього приводу зазнало змін і законодавство України. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» 2806-IX від 01.12.2022 були внесені відповідні зміни до чинного законодавства, якими визначено поняття мобінгу, передбачена дисциплінарна та адміністративна відповідальність за систематичне застосування різних форм мобінгу до працівника.

Крім того, європейське співтовариство вимагає належним чином врегулювати на рівні національного законодавства процедуру соціального діалогу між роботодавцями та профспілками, який є важливим механізмом для захисту прав працівників та підвищення їх соціально-економічного статусу. Задля досягнення цієї мети Президентом України був підписаний Закон України № 2037 від 23.02.2023 «Про колективні угоди та договори», що визнається євроінтеграційним та спрямованим на підвищення ролі колективно-договірного регулювання трудових відносин та посилення захисту прав працівників і роботодавців [4].

Законом передбачається:

- розширення суб'єктного складу сторін колективних переговорів, що дозволить залучити до соціального діалогу і новостворені профспілки. Зокрема, на галузевому рівні: в колективних переговорах зможуть брати участь нерепрезентативні представники, які укладають галузеві угоди обмеженої дії;

- на рівні підприємства, установи чи організації право на укладення колективного договору матимуть всі без винятку працівники і роботодавці, зокрема фізичні особи;

- можливість призупинення та зупинення дії окремих положень колективних угод і договорів – за згодою сторін та у разі настання форс-мажорних обставин (перелік яких зазначено в договорі).

Слід відмітити, що загалом Закон України «Про колективні угоди та договори» цілком узгоджується з положеннями Європейської соціальної хартії, а також Директив ЄС № 2001/23/EU від 12.03.2001 та № 91/533/EU від 14.10.1991.

Отже, гармонізація українського трудового права із європейським є надзвичайно важливою для України з ряду причин.

По-перше, це є необхідною умовою для інтеграції України в європейський простір, а також для плідної співпраці з країнами-членами Європейського Союзу.

По-друге, для країн-учасниць ЄС захищеність учасників трудових відносин є найголовнішим пріоритетом. Приведення українського трудового законодавства у відповідність до європейських стандартів є важливим кроком задля захисту прав працівників, включаючи встановлення мінімальних гарантій для працівників щодо оплати праці, відпусток, робочого часу, безпечних умов праці та ін.

По-третє, гармонізація українського трудового права із європейським є важливою умовою для підвищення конкурентоспроможності української економіки та привабливості для інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року : розпорядження КМУ від 09.12.2022 № 1155-р. Урядовий кур'єр. 2022. № 270. Ст. 28.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері соціальних відпусток: Проект Закону 9018 від 15.02.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41367> (дата звернення: 05.05.2023).
3. Тимофєєва Л. Ю. Мобінг у контексті євроінтеграційної кримінально-правової політики. Право. 2019. № 3. С. 247 – 252.
4. Про колективні угоди та договори: Закон України від 23.02.2023 № 2937-IX. Офіційний вісник України. 2023. № 41. Ст. 2207.
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
6. Європейська соціальна хартія: Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 № 994_062. Офіційний вісник України. 2006. № 40. Ст. 2660.
7. Ратушний С. М. Питання правової гармонізації в контексті імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Правове регулювання економіки. 2017. № 16. С. 201–211.
8. Грицасенко Л. Л. Зближення законодавства України з правовою системою Європейського Союзу: питання термінології. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 26–29.
9. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України із правом ЄС: досвід країн ЄС. Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XVI всеукр. наук. конф. Харків, 2018. С. 97–99.

Daria Krutorog. Harmonization of labor legislation in the terms of European integration. – Article.

Abstract. *The scientific work highlights the issue of harmonization of labor legislation as an element of European integration. Using the example of the Ukraine-EU Association Agreement, an attempt was made to identify the national legal problems that arise in the labor law of Ukraine on the way to harmonization in the conditions of the transition to association with the EU.*

Key words: *European integration, harmonization, reform, social dialogue, protection of the right to work, implementation.*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ГАРАНТУВАННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

*Лиман Катерина,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Антоненко Михайло,
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. *У статті розглядаються окремі проблеми забезпечення та гарантування виборчих прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Здійснюється короткий аналіз основних актів, які гарантують виборчі права внутрішньо переміщених осіб, а також судової практики, і відзначається недосконалість чинного нормативно-правового регулювання вказаних відносин. На основі цього пропонуються певні зміни у законодавство України.*

Ключові слова: *вибори, виборчі права, внутрішньо переміщені особи, зміна місця голосування, виборча адреса.*

Вибори – це урегульований законодавством України порядок волевиявлення народу України, який передбачає реалізацію громадянами України своїх виборчих прав, і включає порядок організації та проведення різних видів виборів. Законодавство України, насамперед Конституція України (розділ III та інші норми) [6], Виборчий кодекс України (ВК України) [3]

та інше законодавство гарантує реалізацію права голосу на виборах усіх повнолітніх дієздатних громадян України, у тому числі й ВПО.

ВПО – це особи, які змушені були лишити чи покинути своє постійне місце проживання в результаті збройних конфліктів, тимчасової окупації та подібних негативних чинників, які спричинили чи спричиняють порушення їх прав. ВПО – це одні із найменш захищених верств сучасного населення України, причому їх кількість значно зросла з лютого 2022 року.

Питання та проблеми забезпечення та гарантування виборчих прав ВПО у літературі розглядалися такими дослідниками як Р. Р. Бичай [1], І. Л. Булик та Д. М. Таряник [2], С. Г. Закірова [4], Л. О. Казакова [5], Я. І. Ленгер [9], К. О. Павшук [11], О. Я. Рогач та Ю. С. Паніна [22] та іншими. На дисертаційному рівні окремі проблеми виборчих прав ВПО аналізувати

К. О. Крахмальова [7, с. 50, 52, 61, 139], Т. Р. Кульчицький [8, с. 41] та інші. Але необхідно звернути увагу, що проблеми забезпечення та гарантування виборчих прав ВПО все ще потребують правового осмислення та практичного законодавчого вирішення.

За статистичними даними, на початок 2023 року в Україні було зареєстровано близько 5 млн. ВПО [10]. Зрозуміло, що вказані групи громадян України повинні забезпечуватися особливими додатковими гарантіями реалізації своїх прав, у тому числі й виборчих.

За нормами ст. 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» ВПО реалізують право голосу на виборах відповідно Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах в порядку, встановленому законом [18]. Отже, вказаний Закон, хоча і встановлює основні гарантії щодо дотримання прав, свобод, законних інтересів ВПО, щодо виборчих прав містить лише відсылні норми.

Основний закон у виборчій сфері – це ВК України. Проте у ВК України також немає норм, які б окремо гарантували здійснення виборчих прав ВПО. На містить таких норм для ВПО і Закон України «Про Державний реєстр виборців» [17].

Окремі положення іншого законодавства передбачають лише дотримання гарантій виборчих прав ВПО (ст. 10 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [21], ч. 2 ст. 6, ч. 1 ст. 18 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [19]).

Ст. 3 Закону України «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні» як частину мети вказаного декларування проголошує створення умов для реалізації виборчих прав, а п. 10 розд. VI «Прикінцеві та перехідні положення» цього Закону передбачено внесення відомостей про зареєстроване місце проживання ВПО на тимчасово окупованих територіях до реєстрів територіальних громад [20].

Проте вказані законодавчі акти фактично не визначають гарантій виборчих прав ВПО, а також не встановлюють порядок їх забезпечення.

У судовій практиці адміністративні справи щодо захисту виборчих прав ВПО розглядаються доволі часто, особливо у період окремих видів виборів, проте до розгляду колегією суддів Касаційного адміністративного суду Верховного Суду як суду касаційної інстанції доходять лише окремі справи, які можуть слугувати прецедентами. Крім того, багато з цих справ були розглянуті до прийняття ВК України, тому, відповідно, посилаються на нечинне законодавство, хоча деякі позиції представляють інтерес.

Так, у постанові від 21 липня 2019 року у справі № 855/322/19 Верховний Суд вказав, що законодавством регламентовано гарантії реалізації ВПО конституційного виборчого права шляхом зміни місця голосування [12]. У інших постановах Верховний Суд визначив, що тимчасова зміна місця голосування виборця (виборчої дільниці) підтверджується посвідченням за формою, встановленою ЦВК (постанова від 21 липня 2019 року у справі № 855/321/19 [13]); що довідка про взяття на облік ВПО підтверджує факт внутрішнього переміщення вказаної особи, проте цей документ не є документом, який підтверджує зареєстроване місце проживання особи, за якими можна визначити його виборчу адресу (як виборця) (постанова від 30 жовтня 2019 року у справі № 372/1467/17 [14]).

Отже, не дивлячись на проголошення як законом, так і судовою практикою окремих гарантій для ВПО, на практиці вимушена зміна місця проживання призводить до зменшення виборчих прав ВПО, зокрема, на місцевих виборах.

Так, у постанові від 12 червня 2020 року у справі № 712/14821/17 Верховний Суд висловив позицію, що право участі на місцевих виборах мають тільки ті громадяни України, які постійно проживають на відповідній території, є членами територіальної громади та мають реєстрацію місця проживання на території відповідного села, селища, міста. Саме місце реєстрації у паспорті громадянина України має ключове юридичне значення при вирішенні спорів щодо включення до списків виборців для голосування на чергових виборах, оскільки залежно від місця реєстрації виборця визначається його виборча адреса. Віднесення національним законодавцем виборчої адреси до персональних даних, які визначають місце та умови голосування виборця, підкреслює пріоритетність та значимість зареєстрованого місця проживання цього виборця для реалізації його виборчих прав. Законодавець визначає зареєстроване місце проживання як обставину, за якою може бути підтверджено належність громадянина до певної територіальної громади, а, отже, реалізовано громадянином право голосу на місцевих виборах [15]. Також у цій постанові та у постанові від 20 серпня 2020 року у справі № 712/14819/17 Верховний Суд вказав на доводи позивачів-ВПО щодо обмеження її виборчих прав, які полягають у незгоді із чинним законодавчим регулюванням організації і проведення місцевих виборів, яке, як твердять позивачі, не враховує соціального становища ВПО і тих життєвих обставин, в яких вони опинилися, що змінити існуюче нормативно-правове регулювання в цій сфері можна тільки шляхом законодавчих змін до згаданих законів, що є компетенцією Верховної Ради України, а не Верховного Суду [16].

Отже, аналіз законодавства, які мають гарантувати виборчі права ВПО, та судової практики у цій сфері, показує недосконалість чинного нормативно-правового регулювання забезпечення та гарантування виборчих прав ВПО. Найперше це стосується реалізації прав ВПО на місцевих виборах, які не можна реалізувати саме із-за складності співвідношення адреси фактичного місця проживання ВПО (якою відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» може бути адреса місця компактного поселення ВПО) із його виборчою адресою (яка визначається згідно із нормами ст. 8 Закону України «Про Державний реєстр виборців»).

Тому пропонуємо певні кроки з вирішення вказаного питання, зокрема, доповнити ст. 8 Закону України «Про Державний реєстр виборців» ч. 7-1 наступного змісту: «7-1. Виборчою адресою виборця – внутрішньо переміщеної особи, – є адреса реєстрації його місця проживання».

На наш погляд, вказані зміни уможливають для ВПО більше реалізовувати їх виборчі права на місцевих виборах та, таким чином, нададуть змогу ВПО більше приймати участь у житті тих територіальних громад, де вони перебувають.

Список використаних джерел:

1. Бичай Р. Р. Варіанти забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб на місцевих виборах в Україні. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2018. Випуск 12. С. 251–257.
2. Булик І. Л., Таряник Д. М. Проблеми реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення виборчого права внутрішньо переміщених осіб. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 20 квітня 2018 р.) / ред. колегія: О. Я. Рогач (голова) та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. С. 71–78.
3. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. Офіційний вісник України. 2020. № 4. Т. 1. Ст. 188.
4. Закірова С. Г. До питання про обмеження конституційних виборчих прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 травня 2019 р.) / укладачі: С. І. Мінченко та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 247–250.
5. Казакова Л. О. Проблеми реалізації права на місцеве самоврядування внутрішньо переміщеними особами. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: Матеріали II Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Ужгород, 20 квітня 2018 р.) / ред. колегія: О. Я. Рогач (голова) та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2018. С. 49–53.

6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 210 с.

8. Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право, 08 Право. Львів, 2022. 224 с.

9. Ленгер Я. І. Вибірчі права внутрішньо переміщених осіб в Україні: колізійні питання та можливі шляхи їх усунення. Конституційно-правові академічні студії. 2016. № 1. С. 19–25.

10. Мінреінтеграції звітує про роботу у 2022 році. Портал Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 2023. 10 січня. URL: <http://minre.gov.ua/news/minreintegraciyi-zvituye-pro-robotu-u-2022-roci>.

11. Павшук К. О. Проблема забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб в Україні: теорія і практика. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. № 3. С. 185–192.

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 липня 2019 року у справі № 855/322/19, адміністративне провадження № А/9901/231/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83143751>.

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 липня 2019 року у справі № 855/321/19, адміністративне провадження № А/9901/230/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83143798>.

14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 372/1467/17, адміністративне провадження № К/9901/35264/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85275219>.

15. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12 червня 2020 року у справі № 712/14821/17, адміністративне провадження № К/9901/47699/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793131>.

16. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20 серпня 2020 року у справі № 712/14819/17, адміністративне провадження № К/9901/46427/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91080669>.

17. Про Державний реєстр виборців: Закон України у редакції Закону від 21 вересня 2010 року № 2536-VI. Офіційний вісник України. 2010. № 77. Ст. 2722.

18. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 94. Ст. 2709.

19. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 36. Ст. 957.

20. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 5 листопада 2021 року № 1871-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 94. Ст. 6047.

21. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1680-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 85. Ст. 2386.

22. Рогач О. Я., Паніна Ю. С. Судова практика у сфері забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 5 (20). С. 43–46.

Kateryna Lyman. Problems of ensuring and guaranteeing voting rights of internally displaced persons. – Article.

Abstract. The article deals with specific problems of ensuring and guaranteeing electoral rights of internally displaced persons (IDP). A brief analysis of the main acts guaranteeing the electoral rights of internally displaced persons, as well as court practice, is carried out, and the imperfection of the current regulatory and legal regulation of the specified relations is noted. Based on this, certain changes in the legislation of Ukraine are proposed.

Key words: elections, voting rights, internally displaced persons, change of voting place, voting address.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ Й ПРОВЕДЕННЯ ВИПРОБУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

*Шабельна Карина,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
факультету прокуратури НЮУ ім. Я. Мудрого*

***Анотація.** Тези доповіді містять аналіз проблем правового регулювання й проведення випробування працівників. Розглядаються питання об'єктивної необхідності випробування, його правова сутність, порядок встановлення, механізм проведення та недоліки випробування у трудовому законодавстві. Проаналізовано перспективи розвитку випробування з огляду на проєкт Закону України «Про працю».*

***Ключові слова:** випробування, потенційний працівник, роботодавець, угода сторін, трудовий договір, мета випробування, факультативні умови трудового договору.*

В основі правового регулювання випробування працівників лежить об'єктивна необхідність, що витікає з права на зайняття підприємницькою діяльністю. Закріплене у ст. 42 Конституції України право на не заборонену законом підприємницьку діяльність спрямоване на досягнення економічних і соціальних результатів і одержання прибутку. Цю мету прямо встановлено у 42 Господарського кодексу України [1]. Підприємець, який здійснює господарську діяльність із залученням найманих працівників, отримує статус роботодавця. Задля досягнення такої законної мети, як отримання прибутку, роботодавець зацікавлений у прийнятті на роботу працівників, які максимально підходять для виконання певного виду роботи. На цій zasadі базується право роботодавця на перевірку професійних і особистісних якостей працівника .

Перевірка цих якостей має відбуватися з дотриманням певного порядку й відповідних процедур, що у правовому середовищі визначаються як професійний відбір. Хоча у чинному Кодексі законів про працю поняття професійного добору й не закріплено, його організаційно-правовий зміст можна вивести з визначення в інших нормативних актах: це система визначення ступеня придатності особи до конкретної професії, спеціальності (робочого місця, посади) відповідно до встановлених законодавством вимог [2].

Право на професійний відбір реалізується у різних формах, починаючи з документально-ознайомчої процедури й закінчуючи конкурсом. У науковій літературі висловлено пропозицію про необхідність доповнення глави 3 чинного КЗпП окремою статтею «Добір працівників роботодавцем», якою слід закріпити, зокрема, поняття, принципи, способи та форми такого добору [3, с. 41]. Принципових заперечень ця пропозиція не викликає.

Стосовно ефективності кожної з форм перевірки професійних і особистісних якостей можна сперечатися. Наприклад, сутністю документально-ознайомчої процедури є аналіз наданих особою документів й співбесіда. За влучною оцінкою цієї форми М.І. Наньєвою, документально-ознайомча процедура у відборі кадрів дозволяє оперативно отримати первинні відомості про кандидата: стає роботи, освіта тощо. Але проблема полягає в тому, що така процедура відбору все одно не дає змоги об'єктивно оцінити всі професійні якості та потенційні можливості кандидата, які сприятимуть ефективній праці [4].

Погоджуючись з такою думкою, слід звернути увагу на важливу засаду перевірки якостей працівника: тільки в процесі роботи вони й розкриваються у повному обсязі. Саме тому за ч. 3 ст. 27 КЗпП до строку випробування не зараховуються дні, коли працівник фактично не працював, незалежно від причини.

Для перевірки у процесі роботи можна використовувати такі форми, як індивідуальне пробне доручення задля демонстрування працівником власних професійних навичок та випробування.

Класифікуючи засади, що визначають сутність і зміст випробування, треба виходити із прав та інтересів сторін трудового правовідношення. Для роботодавця вони полягають у всебічній перевірці для виявлення професійних та особистісних якостей працівника на підставі

професійного стандарту. Із свого боку, працівник вправі вимагати від роботодавця створення умов для найповнішого прояву власних найкращих професійних та особистісних якостей в межах професійного стандарту або кваліфікаційної характеристики. Тому випробування має носити активний характер.

Та перш за все, слід відзначити наявність потенційного конфлікту інтересів роботодавця та працівника з приводу обов'язковості випробування. З огляду на правову природу випробування, право на його встановлення має саме роботодавець, і згоди на це працівника мати не треба. Та організаційно-правовий механізм, визначений чинним кодексом, втіленню такої логіки не сприяє, оскільки за ч. 2 ст. 26 КЗпП випробування обумовлюється саме угодою сторін. Крім того, словосполучення «може бути» фактично дозволяє визначити його роль у змісті трудового договору: умова про випробування є його факультативною умовою. Звідсіля випливає формально-логічний висновок: оскільки випробування не є необхідною умовою трудового договору, відмова працівника від випробування не може бути обґрунтованою відмовою у прийнятті на роботу. Цю проблему слід вирішити у майбутньому новому головному акті у сфері трудового права.

Не думаю, що мають право на втілення й правові конструкції, за якими випробування визнається необхідною умовою трудового договору. Свого часу таку позицію фактично висловлював І.Я. Кисельов, який наводив, але не спростовував пропозиції відносити умову про випробування до обов'язкових умов при укладенні трудового договору [5].

Викликає заперечення й стаття 28 Трудового кодексу Республіки Білорусь [6], у якій закріплено словосполучення: «Трудовий договір з попереднім випробуванням». Сутність такого словосполучення походить від законодавства, сформованого у 20-ті роки 20-го століття: при працевлаштуванні остаточному прийняттю на роботу може передувати випробування. Зміст цієї статті втратив свою актуальність і йде врозріз з правовою природою і метою випробування - встановлення відповідності працівника дорученій роботі шляхом фактичної перевірки якостей працівника встановленим вимогам вже в процесі роботи.

Викликає сумніви доцільність класифікації умов трудового договору із застосуванням термінології, властивій цивільному законодавству. Наприклад, Парпан Т.В. [7] відносить умову про випробування до істотних умов трудового договору. Сам термін «істотна умова» не має такої чіткості у прояві імперативного характеру, як термін «необхідна умова». Необхідна умова з усією очевидністю показує, що без неї трудовий договір існувати не може, тоді як істотна умова має розпливчатий характер і зумовлює необхідність оцінки з

Не можна обійти увагою і юридичну практику, де спостерігаються потенційні невідповідності закону та можливі його порушення. Яскравим прикладом є словосполучення «випробувальний термін». Проблема полягає у ототожненні правової природи й мети випробування з порядком обчислення процесуальних строків. Насправді ж правова природа випробування полягає у тому, що воно є факультативною умовою трудового договору, а його організаційна сутність полягає у перевірці відповідності працівника дорученій роботі.

На превеликий жаль, термінологічне ототожнення сутності випробування зі строком інколи трапляється й у науковій літературі. Наприклад, в одній з наукових робіт можна натрапити на такий текст: «До важливих умов трудового договору належать: надання житлової площі, встановлення випробувального строку при прийомі на роботу, строк дії трудового договору» [8]. Дійсно, у ст. 27 КЗпП визначено максимальну тривалість випробування, але це не визначає його правову природу як строку.

Поширеною помилкою є також словосполучення «прийняття на випробування», оскільки особа з першого дня роботи є повноцінним працівником, прийнятим на роботу з умовою про випробування. Інша справа, що незадовільний для нього результат може призвести до звільнення за результатами випробування. У зв'язку з цим слід звернути увагу й на не зовсім коректне словосполучення у назві статті 26 КЗпП «Випробування при прийнятті на роботу», оскільки при прийнятті встановлюється тільки умова про випробування працівника, яке проводиться у процесі трудової діяльності вже після його прийняття.

Перспективи розвитку правового регулювання випробування можна оцінити на підставі проєкту Закону «Про працю» від 23.09.2022 р. [9]. Зокрема, у ч.1 ст.31 цього акту

випробування визначено як факультативна умова, яка допускається лише у разі погодження роботодавцем і працівником і тільки у тому випадку, коли домовленість про випробування зафіксована у трудовому договорі. Крім того, у ч. 3 ст.19, яка чітко окреслює коло факультативних умов, випробування, поруч із заборонаю розголошення державної таємниці, комерційної таємниці, віднесено саме до таких умов трудового договору. Не менш важливим є зміст ч.1 ст.45, якою визначено правову природу і мету випробування - встановлення відповідності працівника дорученій роботі шляхом фактичної перевірки якостей працівника встановленим вимогам.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 року №2961-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. №50. Ст.1.
3. Лабань А.С. Поняття та нормативна основа добору працівників роботодавцем. Держава та регіони. Серія: Право, 2020 р., № 4 (79), том 2. С. 38-42.
4. Наньєва М.І. Право роботодавця на добір працівників за законодавством України та окремих зарубіжних країн. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. №5. С. 28-32.
5. Кисельов І.Я. Вітчизняне трудове право і право зарубіжних країн. Міжнародні трудові норми: підручник, видавництво 2-ге і доповнене. М., «Ексмо», 2006.
6. Трудовий кодекс Республіки Білорусь від 26.07.1999 року №263-3. Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь. 1999. №80.
7. Парпан Т.В. Істотні умови трудового договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05 //Трудове право; право соціального забезпечення// Т.В. Парпан. К., 2005. 16 с.
8. Сидоренко Є.В. Додаткові умови трудового договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05 //Трудове право; право соціального забезпечення КНУ ім. Шевченка. 2015. 17 с. URL: http://www.scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/738/aref_Sidorenko%20E.V..pdf (дата звернення: 09.05.2023).
9. Проект Закону України «Про працю». Офіційний сайт Мінекономіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=43600842-3772-427f-a725-39e35ae3adb8&title=ProektZakonuUkrainiproPratsiu65602> (дата звернення: 09.05.2023).

Karina Shabelna. Separate problems of installation and conduct of testing of employees. – Article.

Abstract. The abstracts of the report contain an analysis of the problems of legal regulation and conduct of probation of employees. The issues of the objective necessity of probation, its legal essence, the procedure for establishing it, the mechanism for conducting it, and the shortcomings of probation in labor law are considered. The author analyzes the prospects for the development of probation in view of the draft Law of Ukraine «On Labor».

Key words: probation, potential employee, employer, agreement of the parties, employment contract, purpose of probation, optional terms of the employment contract.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Яцина Ірина,

*студентка 2 курс спеціальності 081 «Право»
факультет юстиції, НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

Анотація. Стаття присвячена правовому регулюванню охорони праці державних службовців, окремих питань організації державної служби в Україні та її законодавчому врегулюванню. Висвітленні актуальні проблеми та шляхи їх подолання на основі досвіду країн Європейського Союзу.

Ключові слова: державна служба, трудові відносини, охорона праці, психологічний стан державного службовця.

В грудні 2018 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні, в якій визнано, що розвиток ринкових відносин, впровадження в різні галузі економіки нових технологій одночасно з використанням фізично і морально застарілих технологічних процесів та виробничого обладнання, що є джерелом підвищеної небезпеки, зумовлює необхідність реформування системи управління охороною праці (далі Концепція). Зазначено, що система повинна ґрунтуватися на відповідальності роботодавців за забезпечення безпеки і здоров'я працівників в усіх аспектах, пов'язаних з роботою, на зобов'язанні роботодавців постійно пристосовуватися до мінливих обставин, вживати необхідних заходів для створення умов, безпечних для життя і здоров'я працівників. Однак, на жаль, у цьому нормативно-правовому акті залишено поза увагою питання психічного здоров'я працівників. Уточнемо, дане дослідження присвячено правовому регулюванню охорони праці державних службовців і тому, на наш погляд, питання психічного здоров'я є важливим також і для цієї категорії працівників. Враховуючи воєнний стан, в умовах якого працюють державні службовці, маючи понаднормове навантаження, питання правового регулювання охороною праці є актуальним. З урахуванням цього, в роботі проведено дослідження щодо впровадження психологічної безпеки, як складової охорони праці державного службовця.

Відповідно до Закону України «Про державну службу», державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави [1]. Правові питання охорони праці державних службовців врегульовано Конституцією України, Кодексом законів про працю України (далі КЗпП), Законом України «Про охорону праці» (далі Закон «Про охорону праці») та іншими нормативно-правовими актами.

В ст. 43 Конституції України закріплено, що кожен громадянин має право на належні, безпечні і здорові умови праці [2]. Власне, під охороною праці, українське законодавство розуміє цілу систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [3]. КЗпП встановлює пріоритетом регулювання трудових відносин забезпечення всемірної охорони трудових прав працівників [4].

Станом на 31.03.2023 р. за даними Національного агентства України з питань державної служби, в Україні налічувалось 166 253 державних службовців, серед яких 10 400 є інвалідами різних груп [5]. Наведені статистичні дані підтверджують той факт, що державні службовці є не тільки однією з найбільших категорій працівників, які потребують дієвої системи охорони праці, але і те, що серед них вагомий склад потребує особливих умов праці з огляду на стан їх здоров'я.

Сучасна система охорони праці в Україні включає в себе: створення спеціалізованих служб охорони праці за місцем роботи, нормативну вимогу створення безпечних умов праці за кожним робочим місцем, нормативну вимогу належного утримання будівель та матеріальних ресурсів, запровадження нових технологій за місцем праці, запровадження аудиту та контролю, тощо.

Найбільшою прогалиною галузевого законодавства України щодо охорони праці є ігнорування психологічного стану державного службовця. Актуальності це питання, як було зазначено, набуває також за умови війни, підвищення небезпеки праці, а також надмірного

навантаження на працівника публічного сектора через нестачу 35 431 осіб на заміщення вакантних посад державної служби [5]. Водночас, Міжнародна організація праці (далі МОП) та профільні агенції Європейського Союзу особливу увагу звертають саме на психологічну безпеку працівника. Незважаючи на те, що стрес є загальною рисою сучасного життя, визначення стресу, його причин, симптомів і наслідків є дуже складним питанням. Зараз загальновизнано, що стрес, пов'язаний з роботою, є дуже поширеним явищем і що він завдає значних збитків з точки зору здоров'я працівників, прогулів і зниження продуктивності [6, с.11]. На жаль, в Концепції також не приділено увагу психологічному захисту працівника під час роботи. В контексті покращення умов праці державних службовців та приведення стандартів служби до *Acquis communautaire*, вважаємо такий підхід хибним. Ще у 2004 році міжгалузеві соціальні партнери на рівні ЄС офіційно підписали рамкову угоду щодо стресу, пов'язаного з роботою. Було визнано, що боротьба зі стресом на роботі може призвести до підвищення ефективності та покращення гігієни та безпеки праці з наступними економічними та соціальними вигодами для компаній, працівників і суспільства в цілому [7]. МОП у 1984 р. визначила психосоціальні фактори ризику в контексті взаємодії між робочим середовищем, змістом роботи, організаційними умовами та здібностями працівників, потребами, культурою, особистими позаробочими міркуваннями, які можуть через сприйняття та досвід впливати на здоров'я, ефективність роботи та задоволення від роботи. Було також зазначено, що психосоціальні ризики включають незахищеність роботи та зайнятості, високі вимоги, інтенсивність роботи, емоційні вимоги, відсутність автономії, погані соціальні стосунки та погане лідерство [8].

В Стратегії Європейського Союзу з охорони праці на 2021-2027 рр. встановлено, що боротьба з небезпекою для психосоціального благополуччя вимагає процесу з різними етапами, які передбачають зміни в робочому середовищі. Концентрація зусиль на покращенні психологічного благополуччя працівників в ЄС пов'язано з тим, що 84 мільйони працівників в Європейському Союзі знаходяться під впливом стресу пов'язаного з роботою [9 с.8]. В Україні такі дослідження та концептуалізація проблем поки що не ведеться. Конкретизуючи умови реформування системи охорони праці державних службовців, слід звернути увагу на наступне. Першим є здійснення оцінки впливу роботи на психологічний стан державного службовця, рівень навантаження та обсяг посадових обов'язків. Для адаптації Директиви Ради Європейського Співтовариства 89/391, країни Європейського Союзу, зокрема Іспанія, Німеччина та Бельгія запровадили систему чек-листів як керівництво для раннього розпізнавання факторів стресу в кожному структурному підрозділі організацій державної служби, які спрямовані на виявлення якомога більшої кількості психосоціальних факторів шляхом вивчення конкретного змісту роботи, що виконується в ньому, а також дизайну та організації роботи [10 с.14-19].

Окремо слід розглянути реформу обов'язків уповноважених найманими працівниками особи з питань охорони праці. З огляду на широкі повноваження, відповідно до ст. 42 Закону «Про охорону праці», стосовно перевірки виконання вимог щодо охорони праці, необхідно на законодавчому рівні встановити повноваження на виявлення та профілактику роботи осіб під психологічним тиском. Зокрема ці заходи повинні включати права працівників звертатись з повідомленнями про психологічний тиск на робочому місці, здійснення анкетування щодо стресових ситуацій за місцем роботи та звернення до роботодавця щодо обов'язкового вирішення відповідних проблем. Така пропозиція повністю узгоджується з Концепцією, яка передбачає серед завдань, зокрема, перехід від заходів реагування на нещасні випадки та системи безпеки та гігієни праці, що базуються на усуненні наслідків, до заходів, які передбачають точне і постійне оцінювання виробничих ризиків, їх запобігання, а також заохочення до створення безпечних і здорових умов праці.

В контексті охорони праці державних службовців, актуальним є запровадження досвіду Федеративної Республіки Німеччини. У 2014 р. Федеральне агентство з питань сім'ї розпочало проект з оцінки ризиків психічного стресу. Німецька установа соціального страхування від нещасних випадків федерального уряду та залізничних служб, що підтримала Уряд у цьому проекті, розробила оцінку ризику психічного стресу за допомогою короткого опитувальника, так званий контрольний список психічного стресу в поєднанні з системою дискусійних кіл як

процес постійного вдосконалення. Розглянутий приклад не потребує значного навантаження на державний бюджет в частині видатків, а націлений на створення сприятливої обстановки в колективі державних службовців. У разі виявлення в групі службовця, який знаходиться в зоні ризику, або під впливом стресу, проблема вирішується шляхом аналізу навантаження та змісту виконаної роботи [10 с.10].

З огляду на розглянутий приклад ФРН, доцільним є внести зміни до ст. 48 Закону України «Про державну службу». Уточнимо, вказана стаття регулює питання підвищення професійного рівня державного службовця. На нашу думку, невід'ємною складовою підготовки працівників є психологічна відповідність займаній посаді. Враховуючи наведене, пропонуємо внести доповнення до статті наступного змісту: «у разі виявлення ризиків пов'язаних зі стресом, направляти державного службовця на професійне навчання пов'язане з подоланням негативних психологічних явищ на роботі». Окремо, до ст. 18 Закону України «Про охорону праці», яка регулює навчання з питань охорони праці, також необхідно додати положення про індивідуальне та колективне навчання працівників з метою недопущення негативних явищ щодо психологічного здоров'я працівника. Запропоновані заходи необхідно вводити як постійні – під час прийняття на роботу, щорічного підвищення кваліфікації тощо; так і спеціальні, тобто у разі виявлення у працівника психологічних проблем, що впливають на виконання трудових обов'язків.

Окремо слід звернути увагу на те, що пропозиції викладені у Концепції втратили свою актуальність. Зокрема, встановлено, що запровадження національної системи запобігання виробничим ризикам ґрунтуватиметься на положеннях Директиви Ради Європейського Співтовариства 89/391 від 1989 року. Водночас, Згідно зі стратегією Європейської комісії щодо охорони праці в 2021-2027 рр., було визнано, що ця Директива потребує актуалізації та деталізації. Зокрема, вона також не містить положень щодо захисту психологічного здоров'я працівників [12, с.12]. Зважаючи на ці факти, вважаємо необхідним проведення актуалізації самої Концепції Уряду, яка повинна ґрунтуватись на сучасних прикладах європейського та міжнародного законодавства.

Для спрощення реформи охорони праці державних службовців, окремо слід звернути увагу на роботу Державних секретарів міністерств. Як відповідальна особа щодо організації роботи апарату міністерства та забезпечує в установленому порядку організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та інших працівників міністерства, державний секретар може бути тією вищою посадовою особою з числа державних службовців, яка затверджує програми та рекомендації щодо психологічної безпеки державних службовців, заходи підвищення підготовки працівників [13].

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлює страховий випадок від нещасного випадку, що спричинив застрахованому професійну зумовлену психічну травму [14]. Вважаємо, що для створення комплексної системи охорони здоров'я працівника, необхідним є розширення страхових випадків на психічні травми, які власне і спричинені надмірним навантаженням на роботі, несприятливим робочим середовищем тощо, якщо це буде встановлено за результатами медичної експертизи.

З огляду на проаналізоване національне законодавство України та Європейського Союзу, а також рекомендацій МОП, вважаємо, що охорона праці державних службовців вимагає суттєвої реформи щодо психологічного захисту працівників. З нашої точки зору, необхідно на рівні законодавства, врегулювати комплекс превентивних заходів та інструментів вирішення проблем стресу та навантаження на працівників публічного сектору. Для реалізації цих завдань вважаємо за необхідне розробити нову Концепцію реформи державної служби, яка б включала поняття психологічної безпеки державного службовця, розробку ефективних механізмів покращення забезпечення цієї складової безпечної середовища робочого місця. На наш погляд, дієвим інструментом правового регулювання охорони праці державних службовців є також реформа медичного страхування від психічних травм на робочому місці, що є гарантією для працівників у питаннях їх соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Голос Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. С. 43.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. С. 141.
3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. Відомості Верховної Ради. 1992. № 49. С.668.
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. до №50.
5. Статистичні дані про склад державних службовців. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/Інфографіка_1кв_2023.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
6. Forastieri V. Prevention of psychosocial risks and work-related stress. International Journal of Labour Research. 2016. Vol. 8, № 1-2. P. 11-35.
7. Framework Agreement on Work-Related Stress. URL: <https://resourcecentre.etuc.org/agreement/framework-agreement-work-related-stress>. (дата звернення: 01.05.2023).
8. Psychosocial factors at work: recognition and control. URL: https://ilo.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay/alma992480113402676/41ILO_INST:41ILO_V2 (дата звернення: 01.05.2023).
9. EU strategic framework on health and safety at work 2021-2027 Occupational safety and health in a changing world of work. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12673-Health-Safety-at-Work-EU-Strategic-Framework-2021-2027-_en (дата звернення: 01.05.2023).
10. Health and safety at work in the public sector in Europe: new challenges. URL: https://www.cesi.org/wp-content/uploads/2016/06/ADAPT-Study-for-CESI_2016-EN-web.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
11. Про схвалення Концепції реформування системи управління охороною праці в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-p#Text> (дата звернення: 01.05.2023).
12. Рамкова стратегія ЄС із безпеки та здоров'я на роботі на 2021-2027 роки. URL: https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/projects/declared-work-Ukraine/WCMS_811859/lang--uk/index.htm (дата звернення: 01.05.2023).
13. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. Відомості Верховної Ради. 2011. № 38. С. 385.
14. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. Відомості Верховної Ради. 1999. № 46-47. С.403.

Iryna Yatsina. Legal regulation of labor protection of civil officers. – Article.

Abstract. The article is devoted to the legal regulation of the labor protection of civil servants, certain issues of the organization of civil service in Ukraine and its legislative regulation. Actual problems and ways to overcome them based on the experience of the European Union countries are highlighted.

Key words: civil service, labor relations, labor protection, psychological state of a civil servant.

СЕКЦІЯ ІІІ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВНИЧОЇ МЕДІАЦІЇ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ

*Безкровна Євгенія,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Кириченко Андрій,
аспірант 1-го року навчання
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Гриценко Григорій,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті розглянутий інститут медіації в Україні. Зроблений правовий аналіз чинного законодавства, щодо вирішення правових спорів шляхом медіації. Проведений порівняльний аналіз позитивного зарубіжного досвіду з цього питання та виявлення певних загальних стандартів правничої медіації з метою заповнення прогалин у національному законодавстві.*

***Ключові слова:** медіація, порівняльний аналіз, зарубіжний досвід, конфлікт інтересів, альтернативний спосіб вирішення спорів.*

Світова практика показує, що сьогодні медіація є однією з найпопулярніших форм вирішення конфліктів. Навіть коли здається, що все зроблено правильно, іноді виникають суперечки. Вирішувати їх у судах, як правило, повільно, заплутано та дорого. Альтернативні методи вирішення спорів часто вважаються простішим шляхом. У країнах з високим економічним розвитком на практиці, пріоритетними для суб'єктів правовідносин є саме позасудові форми вирішення конфліктів, аніж усталені судові процеси. Це пов'язано зі значними недоліками останніх у порівнянні з альтернативними методами вирішення спорів. З прийняттям Закону України «Про медіацію» наша держава наблизилася до стандартів впровадження та регулювання процедури медіації, які вже сформувалися у світі набагато раніше. Але, не зважаючи на це, український підхід до впровадження медіації все ще не повною мірою враховує провідні досягнення світової спільноти у цій сфері. За-для послідовного та гармонічного розвитку інституту медіації у національній правовій системі існує необхідність приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів повною мірою.

Метою статті є дослідження інституту медіації в Україні, аналіз чинного законодавства щодо вирішення правових спорів шляхом медіації, вивчення позитивного зарубіжного досвіду з цього питання та виявлення певних загальних стандартів правничої медіації з метою заповнення прогалин у національному законодавстві.

В Україні дослідження з питань, пов'язаних з використанням альтернативних методів вирішення спорів проводиться в різних аспектах. Процедура медіації викликає неабиякий інтерес у вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Н. Васильченко, М. Вікторчук, Г. Гончаров, В. Дудник, В. Залізник, Л. Матвєєва, О. Островська, Т. Подковенко, С. Фурса, Т. Шинкар та інші.

Альтернативні способи вирішення суперечок мають багато переваг. Вони набагато швидші, дешевші та зазвичай дуже успішні, та враховують інтереси обох сторін конфлікту. Одним із доступних сторонам методів альтернативного вирішення суперечок є медіація, що, по суті, являє собою переговори, які проводяться за участю нейтральної третьої сторони. Посередник веде переговори з обома сторонами, щоб досягти компромісу, який задовольнить вимоги кожної з них. Медіація, як правило, є короткостроковим, структурованим, орієнтованим на завдання та «практичним» процесом, спрямованим на вирішення спору, а також запобігання конфлікту в майбутньому. Вирішення конфлікту в судовому порядку, завжди задовольняє інтерес тільки однієї сторони, що негативно впливає на продовження відносин.

Важливо звернути увагу на питання виконання судових рішень, адже без цього не можна говорити про додержання принципу справедливості. В Україні гостро стоїть проблема виконання судових рішень. Позитивним наслідком медіації є і те, що рішення, яке прийняте під час цього процесу, має бути виконане у найкоротші строки, бо воно є компромісним та потрібним для обох сторін спору. На противагу, рішення суду на практиці виконуються протягом тривалого часу або взагалі не виконуються. Поширення та якісне вдосконалення процедури медіації зменшить потік оскаржень до Європейського суду з прав людини щодо невиконання судових рішень, що, у свою чергу, зменшить штрафні санкції, які важким тягарем лягають на бюджет країни. Крім того, відкритий діалог, позитивне комунікаційне вирішення конфліктів між державною владою та громадськістю сприятимуть підвищенню їх правової свідомості та правової культури.

У зв'язку з прагненням України стати повноправним членом Європейського Союзу виникає необхідність приведення чинного законодавства до стандартів провідних європейських держав. Потрібні такі зміни й у сфері судочинства. Пріоритетним завданням демократичної країни є забезпечення справедливого правосуддя. Одним із способів вирішення спорів є медіація, яка забезпечує швидке вирішення спору без суду. Зважаючи на те, що на сьогоднішній день довіра українців до судової системи є досить низькою, а також у зв'язку з міжнародними зобов'язаннями нашої держави щодо вивчення та впровадження нових методів вирішення спорів, актуальним питанням сьогодення є вивчення досвіду інших країн щодо регулювання процесу медіації [1, с. 171].

Медіація в Україні існує вже протягом тривалого часу, однак законодавчого закріплення набула лише з набранням чинності 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію» (далі – Закон). До прийняття цього Закону альтернативного законодавчо визначеного механізму врегулювання спорів в Україні не існувало, на відміну від Австралії, Німеччини, США, Франції, Швейцарії та інших країн. Метою проєкту Закону було запровадження на законодавчому рівні інституту медіації в Україні шляхом імплементації кращих європейських та світових стандартів медіації.

Як зазначалося в Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про медіацію»: «Ефективність медіаційної процедури визнана Європейським Співтовариством, яке рекомендує її впровадження в якості основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судового розгляду, що знаходить своє відображення в підписаній Україною Угоді про Асоціацію України з Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Так, згідно зі статтею 1 даної Угоди Україна і ЄС мають посилювати співпрацю в сфері правосуддя, свободи та безпеки, з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Країни Європейського Союзу дали згоду на те, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів [2]».

В свою чергу Комітет Верховної Ради України з питань бюджету наголосив, що реалізація законопроєкту не впливатиме на дохідну частину державного бюджету та не потребуватиме видатків з державного бюджету, тому Закон не матиме прямого впливу на показники бюджету [2].

Медіація в Україні є альтернативним способом вирішення спору який врегульований на законодавчому рівні. Проте його застосування буде якісним з урахуванням зарубіжного досвіду механізмів медіації в цій галузі.

Медіація відноситься до так званих альтернативних методів вирішення спорів. Концепція альтернативного вирішення спорів була введена в практику в 70-х роках ХХ століття в

Сполучених Штатах Америки і за десять років набула широкого застосування. Жодного серйозного переговорного процесу без посередників у сфері економіки, політики, бізнесу в цій державі не існує. Там працює Національний інститут вирішення спорів, який займається розробкою нових методів медіації, приватні та державні послуги медіації. Американська арбітражна асоціація затвердила свої правила арбітражу та медіації, які використовуються, в тому числі, при розгляді внутрішніх суперечок, є дуже впливовими [3, с. 18].

Важливо відзначити, що медіація вже давно поширена в багатьох країнах світу, тому склалися відповідні стандарти медіації. У формуванні стандартів медіації провідну роль відіграють глобальні та регіональні міжнародні організації та союзи, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна торгова палата, Світова організація торгівлі та ін. Через свою нормотворчу та організаційну діяльність вказані суб'єкти напрацювали низку провідних і дієвих стандартів медіації, імплементація яких, досі є актуальною для України. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, особливо актуальними є імплементація саме стандартів Ради Європи та врахування досвіду і стандартів медіації, сформованих Європейським Союзом.

Низка міжнародних інструментів, що визначають стандарти медіації, розроблені Радою Європи та Європейським Союзом, але їхнє значення не обмежується географічною територією Європи чи членством організацій. Такі стандарти є типовими, оскільки використовуються при розробці стандартів в інших регіонах та міжурядових організаціях. Тому розглянемо європейські стандарти медіації, розроблені в рамках таких міжнародних об'єднань: Ради Європи та Європейського Союзу.

Значний масив документів, що визначають стандарти медіації в європейському правовому просторі, розроблено Радою Європи. Основним документом ЄС, який визначає та встановлює стандарти медіації в Союзі, є Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Директива закріплює, що, як і у випадку Ради Європи, стандарти ЄС, принцип доступу до правосуддя є основоположним, і з метою сприяння кращому доступу до правосуддя закликає до створення альтернативних, позасудових процедур (п. 2). Медіація може забезпечити економічно ефективне та швидке позасудове вирішення спорів у цивільних та комерційних справах за допомогою процесів, адаптованих до потреб сторін. Домовленості, укладені в результаті медіації, швидше за все, будуть виконуватися добровільно та, швидше за все, збережуть дружні та стійкі відносини між сторонами. Ці переваги стають ще більш помітними в ситуаціях, що демонструють транскордонні елементи (п. 6) [4].

Крім того, в ЄС розроблено ряд документів, які визначають стандарти медіації у сфері захисту прав споживачів або містять положення з цих питань. До них, зокрема, відноситься Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 року про альтернативне вирішення споживчих спорів та внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС (Директива щодо альтернативних способів вирішення спорів для споживачів). Прийняття Директиви було зумовлено необхідністю усунення прогалин у правовому регулюванні позасудового врегулювання споживчих спорів. Об'єктами правового регулювання Директиви є суспільні відносини, що виникають між споживачем, громадянином Європейського Союзу та підприємцями на національному та транскордонному рівнях. Цей документ спрямований на створення простої, швидкої та недорогої процедури вирішення спорів між споживачами та підприємцями. Механізми несудового вирішення споживчих спорів вже існують у багатьох країнах Європейського Союзу, але вони мають різний статус і розвиваються по-різному [5].

Також варто зупинитися на аналізі окремих положень Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи. Так, наприклад, у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec (2001) 9, наголошено на перевагах альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами та рекомендовано урядам держав-членів сприяти використанню альтернативних засобів для врегулювання спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами, таких, як внутрішній перегляд, примирення й медіація, врегулювання шляхом переговорів та арбітраж [6].

У свою чергу в Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах від 18 вересня 2002 р. виписано, що медіація може

бути особливо корисною в тому разі, коли самі лише судові процедури менше підходять сторонам, а відтак держави мають розглянути можливість організації й забезпечення повної або часткової безкоштовної процедури медіації або надання правової допомоги для медіації, зокрема, коли інтереси однієї зі сторін потребують особливого захисту [7].

У 2003 – 2004 роках ініціативна група практикуючих медіаторів за підтримки Європейської Комісії розробила Європейський кодекс поведінки медіаторів, прийнятий на конференції в Брюсселі 2 червня 2004 року і призначений для використання в усіх видах медіації в цивільних і комерційних справах. Європейський кодекс поведінки медіаторів містить набір етичних принципів діяльності медіатора, дотримання яких є критерієм професіоналізму. Зокрема, наголошується, що медіатор зобов'язаний «слідкувати за відповідністю результатів своєї роботи інтересам суспільства в цілому, прагнути до професіоналізації та гуманізації управлінських відносин та підвищення стандартів і підвищення рівня культури суспільства». Відповідно до Кодексу, медіація визначається як будь-який процес, у якому дві або більше сторін погоджуються залучити третю сторону для надання їм допомоги у вирішенні їхнього спору шляхом досягнення угоди без судового рішення, незалежно від того, як процес може називатися чи характеризуватися в традиційному розумінні в кожній із держав-членів. Посилання на Кодекс не порушують національні закони чи нормативні акти, що регулюють певні сфери діяльності [8].

Але попри встановлення еталонних правил, поширеність у зарубіжних країнах альтернативного вирішення спорів значною мірою залежить від активної позиції науковців, суддів, урядовців, політиків, які роз'яснюють можливості вирішення спорів із застосуванням альтернативного вирішення спорів, їх переваги, порівняно із судовим розглядом. Досвід зарубіжних країн свідчить, що необхідні фінансові, організаційні та правові стимули. Доречною для України є практика безкоштовних послуг медіатора, зменшення судових зборів, зупинення строку позовної давності, гарантії непогіршення положення учасників спору в разі, якщо ними не досягнуто примирення або порозуміння [9].

Таким чином, врегулювання на законодавчому рівні діяльності з медіації є позитивним кроком вперед в українському процесі вирішення конфліктів (спорів), адже її метою є забезпечення доступу громадян до правосуддя, покращення якості судових рішень та розвантаження судів. Враховуючи позитивний міжнародний досвід, потребують імплементації в чинне законодавство про медіацію стандарти, що стосуються забезпечення якості медіації в Україні. Це є умовою приведення інституту медіації до стандартів і принципів альтернативного вирішення правових спорів у Європейському Союзі.

Прийняття законопроекту «Про саморегулівні організації» зареєстрованому у 2022 році в ВРУ буде мати позитивний вплив на вирішення конфліктів (спірних правовідносин між учасниками) за допомогою медіації. Делегування на законодавчому рівні повноважень у сфері незалежної професійної діяльності саморегулівними організаціями, які на професійному (галузевому) рівні зможуть регулювати суспільні відносини у процесі медіації при вирішенні спорів у межах певної галузі без участі державних органів, зробить надання цих послуг більш ефективними та якісними. Якщо буде прийнят цей законопроект то в нашій державі будуть існувати три моделі правового регулювання медіації.

Ці моделі зазначені у дослідженнях австралійського науковця Н.Александр якій виокремлює три моделі правового регулювання медіації : ринково-договірне регулювання, механізм саморегулювання та законодавче регулювання.

Список використаних джерел:

1. Nesterova I. A., Shelever N. V. Mediation as an alternative method of public legal disputes solving // Проблеми законності. 2019. Вип. 145. С. 169-178.
2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2022. № 7. ст.51.
3. Подковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 1 (9). С. 17–22.

4. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. [Directive 2008/52 / EC of the European Parliament and of the Council on certain aspects of mediation in civil and commercial matters] (2008, May 21). URL. : <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>.

5. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL. : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32013L0011>.

6. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами (ухвалена Комітетом Міністрів 5 вересня 2001 р. на 762-ому засіданні заступників міністрів). URL. : <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/13.pdf>.

7. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів 18 вересня 2002 р. на 808-му засіданні заступників міністрів). URL : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568851&Site=COE>.

8. European code of conduct for mediators. ZKM – Zeitschrift für konfliktmanagement 4/2004. P. 148-150. URL. : https://www.centrale-fuer-mediation.de/media/zkm_2_2004_148_172.pdf.

9. Любченко Я. П. Альтернативні способи вирішення правових спорів : теоретико-правовий аспект. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 249 с.

10. Озерський І. В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України : навч. посіб. / І. В. Озерський. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – 248 с.

Yevheniya Bezkravna, Andriy Kyrychenko. International standards of legal mediation and its adaptation in Ukraine. – Article.

Abstract. The article examines the institution of mediation in Ukraine. A legal analysis of the current legislation on the resolution of legal disputes through mediation was made. A comparative analysis of positive foreign experience on this issue was carried out and certain general standards of legal mediation were identified in order to fill gaps in national legislation.

Key words: mediation, comparative analysis, foreign experience, conflict of interests, alternative method of dispute resolution.

РЕФОРМА СУДОУСТРОЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

*Білоусова Ганна,
студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЧНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Денисенко Галина,
к.псих. н., доцентка, доцентка кафедри конституційного права
юридичного факультету ЧНУ ім. В. Даля*

Анотація. В роботі досліджено особливості функціонування органів суддівської влади, зокрема Вищої ради правосуддя, в умовах викликів, пов'язаних зі збройною агресією РФ на території України.

Ключові слова: війна, агресія, реформа, судоустрій, судова система, безпека, незалежність.

Протягом усіх років незалежності Україна намагається сформувати судову владу, яка відповідно до ст.8 Конституції України дійсно гарантує дотримання принципу верховенства права. Але, на жаль, корумпованість та залежність судів і суддів від політиків і олігархів залишаються актуальними, а війна з росією виявила ганебні випадки співпраці українських суддів з владою окупанта.

Звільнившись від соціал-комуністичної ідеології ерер, судді не були піддані лістингу, що дозволило олігархам і політикам встановити стійкий контроль над судовою владою та використовувати її для власних інтересів. Відтак, реформа у сфері судоустрою та судочинства в Україні завжди була та є актуальною проблемою.

Після початку повномасштабного вторгнення з боку РФ, Україна залишилася спроможною не тільки протистояти цьому нападу, а й продовжити реалізацію реформ та зміцнення демократичних інститутів. Зокрема в рамках судової реформи було створено нові судові органи, змінено процедури вирішення справ, введено нові принципи призначення та звільнення суддів, покращено умови роботи для суддів, тощо. Ці кроки дозволили підвищити якість судових рішень та забезпечити більшу довіру громадян до судової системи.

Лише за кілька днів до повномасштабного вторгнення десять членів Вищої ради правосуддя (ВРП) добровільно пішли у відставку через те, що не захотіли проходити незалежне оцінювання на доброчесність, і орган став неповноважним. ВРП є найважливішим і найвпливовішим органом у системі судоустрою України: вона ухвалює рішення про призначення та звільнення суддів, притягує суддів до дисциплінарної відповідальності, ухвалює рішення про тимчасове відсторонення від посади та надає дозвіл на затримання суддів [1].

Протягом 2022 року судова система стикається зі значними викликами, пов'язаними з агресією та війною, а також з відсутністю повноважень конституційного органу державної влади та суддівського управління – Вищої ради правосуддя. Це перешкоджає створенню служби дисциплінарних інспекторів та проведенню дисциплінарних розслідувань щодо суддів, а також унеможливорює виконання повноважень, таких як: призначення та звільнення суддів; припинення відставки суддів (включаючи випадки колаборації); надання згоди на затримання суддів, утримання їх під вартою чи арештом; та ухвалення рішень про тимчасове відсторонення суддів від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням їх до кримінальної відповідальності.

Після повномасштабного вторгнення Росії до України, більше ніж 10 місяців ВРП не працювала, через що увесь цей час було неможливо призначити або звільнити суддів, а також затримати чи відсторонити від роботи суддів-колаборантів.

На XIX позачерговому з'їзді суддів України було обрано всіх 8 членів Вищої ради правосуддя, що дозволило відновити роботу органу суддівського самоврядування, розблокувати цілий ряд процесів у судовій владі, пов'язаних з роботою судів та кадровими питаннями, і продовжити реалізацію завдань, пов'язаних з судовою реформою.

ВРП відновила кворум лише 12 січня 2023 року, після закінчення перевірки кандидатів до ВРП і затвердження нових членів ВРП.

Відтак, судова система України виявилася недостатньо підготовленою до впливу війни. Проте, влада України швидко реагувала на ситуацію та прийняла заходи для забезпечення безпеки суддів та їхніх сімей, а також евакуації матеріалів справ. Таким чином, українська судова система змогла адаптуватися та продемонструвати стійкість, хоча вона не зможе продовжувати функціонувати у довгостроковій перспективі без ВРП.

У липні 2021 року Верховна Рада України розпочала комплексну реформу суддівського врядування. Попередні спроби, здійснені після Революції Гідності 2013-2014 років, провалилися. Ця реформа суддівського врядування в Україні є дуже важливою і необхідною для покращення стану правосуддя в країні.

Цілком зрозуміло, що створення нових органів суддівського врядування та запровадження нових процедур щодо добору та оцінювання суддів не дасть бажаного результату, якщо ці органи не будуть складатися з висококваліфікованих, незалежних та доброчесних фахівців [2].

Важливо, що процес обрання членів Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів проводиться на відкритих та прозорих конкурсах з участю незалежних міжнародних експертів. Такий підхід гарантує, що в органи суддівського врядування потраплять саме найкращі та найкваліфікованіші кандидати.

Також дуже важливо, що міжнародні експерти отримали право вирішального голосу в процесі відбору членів органів суддівського врядування. Це гарантує те, що процес відбору

буде максимально об'єктивним та незалежним від впливу політичних чинників та інших небажаних впливів.

Отож, реформа судоустрою в Україні дійсно є надзвичайно важливою, оскільки стабільність суспільства та його розвиток в значній мірі залежать від правосуддя та його якості. Якщо люди не відчують захисту своїх прав, то вони можуть втратити довіру до держави та її інституцій.

Тому важливо забезпечити, щоб судова система була незалежною, прозорою та ефективною.

Одним з головних напрямів реформи є забезпечення незалежності судів від політичних впливів та корупції. Для цього потрібно забезпечити адекватну оплату праці суддів та заборонити будь-які спроби тиснути на них з боку політичних чинників чи бізнесу.

Також важливим є підвищення кваліфікації суддів та забезпечення їхньої професійної діяльності необхідними ресурсами та технічними засобами. Доцільним буде також забезпечити доступ до правосуддя для всіх громадян, зокрема шляхом спрощення процедур та зменшення вартості судових процесів.

Крім того, керуючись ст.129 Конституції України, слід забезпечити прозорість та відкритість судової діяльності. Наприклад, відкритість відбору суддів та засідань судів, оприлюднення рішень судів у відкритому доступі, можливість обговорення рішень у засобах масової інформації тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року//<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Судова реформа в умовах війни. 2022. URL: <https://verfassungsblog.de/судова-реформа-в-умовах-війни/>.
3. Загальні тенденції реформування судоустрою та статусу суддів відповідно до європейських стандартів. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8078.

Hanna Belousova. Judiciary reform in today's conditions. – Article.

Abstract. *The work examines the peculiarities of the functioning of judicial authorities, in particular the High Council of Justice, in the conditions of challenges associated with the armed aggression of the Russian Federation on the territory of Ukraine.*

Key words: *war, aggression, reform, judicial system, judicial system, security, independence.*

HISTORY AND RESEARCH OF INTERNATIONAL LAW

Denys Denisov,

*Student of the Educational and Scientific Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Abstract. *The article examines the history of the emergence and development of international law, in particular, draws attention to the role of different civilisations and cultures in the formation of legal norms. The study of this problem helps to understand the evolution of international relations and create more effective mechanisms of international cooperation. It is the understanding of the origin and history of international law, its compliance with the traditions and customs of ancient peoples, and the regulation of international relations in different eras that significantly affect the law-making and law enforcement processes of the modern world.*

Key words: *history of international law, intertribal relations, state, periodisation, development.*

International law, as well as national law, originated due to the evolution of the development of the individual and the state, nations and peoples. It is generally accepted that international law originated in the ancient world when relations between tribes began to emerge. Some argue that

international law emerged in the Middle Ages, when international norms that applied to many countries began to appear, or even in modern times. Nevertheless, intertribal relations left a great mark. Their peculiarity lies not in the fact that peoples wanted relations with other states, but to arrange the internal life of their state. It was only as a result of intertribal agreements that endless divination gave way to primary social systematisation. It should be emphasised here that this feature was inherent in the relations of both slave-owning and future feudal states. Another popular opinion today is that international law emerged with the emergence of the first states, but this is forgetting the existence of tribal relations that gave rise to the first states. However, the very concept and idea of the state as a subject of international relations existed before, but was established with great difficulty.

At the same time, O.O. Merezhko notes that the prototype of international law can be found in almost any ancient civilisation in which the idea of law came to the fore in relation to the dominance of force [1 p. 17]. The emergence of countries occurred simultaneously, the process of their formation was uneven, it took a rather long historical time. The statehood was formed by the IV millennium B.C. It was at this time that the first states of the Ancient East appeared: Babylon, Assyria, Egypt, India, China, Persia, etc. With the emergence of influential and stable states, certain relations were established between them. The first rules of international law did not just appear. They were based on intertribal rules of behaviour that already existed. In the primitive communal system, these rules regulated tribal relations on issues of joint hunting, delimitation of areas of residence, war and peace, trade, etc. Agreements of various kinds were concluded between the tribes: peace, truce, joint military operations, delimitation of possessions, etc. All of this was significant because without a peace or truce agreement, each tribe considered itself to be at war with other tribes. Rejection of the relevant rules was tantamount to a rejection of all but hostile relations with neighbours, which was fraught with serious consequences.

The indigenous form of international law is a custom passed down from generation to generation. At the very beginning of its emergence, international law had the character of customary law. Custom was not only the main but also the only source of international law. All of this shows that even at the earliest stages, relations between independent entities needed to be regulated. At the initial stages of development of ancient society, when law was just beginning to be built, it was not sufficiently developed to properly regulate processes. That is why peoples used other ways to regulate relations - religion. History preserves the oldest examples of international legal rules that were based on moral and religious beliefs. However, they were only an outward sign of legal belief. The ancient Chinese chronicle of Emperor Yao (2257 BC) contains instructions for every Chinese citizen in dealing with foreign envoys and rulers, and the Book of Kings (2500 BC) condemns «wars without cause». However, the teachings of Confucius, Lao Tzu and others had a greater influence [2]. Chinese philosophy emphasised the pointlessness of fighting if it has no purpose, which is why these tribes have no reason to fight. These are only the elementary rules of the game necessary for tribal interaction, which were developed in their practice.

The Egyptians, who have long believed in gods, followed their teachings and behaviour. It is known that the pharaoh and his subjects followed the example of the Goddess of Justice, and therefore always had «fair» relations with other tribes. To be at peace with oneself, one's community, and the gods, all one had to do was to live a life of consideration, mindfulness, and balance in accordance with Maat [3 p. 143]

In addition, we note that another important prerequisite for the emergence of international law is the connection between the national law of other countries. With the formation of states, there was a need to regulate relations between them, when, in addition to national subjects of law, representatives of another system participate in legal relations, and there is a need for additional legal regulation. That is why there is a need for a system of regulation of relations between states and its subjects, and it is custom and religious beliefs that have become the impetus for the establishment of relations between them. To illustrate this, we can cite the practice of the so-called «travelling envoys» who were in charge of diplomatic relations between Chinese states that enjoyed immunity in the territory of ancient China [4]. Ignoring a foreign legal system and subordinating relations only to «internal rules» cannot ensure objective legal regulation adequate to specific life circumstances.

At the same time, we note that no state, in any era, could exist for a long time in complete isolation from other states. The growing interdependence of states has made them realise that in the name of their national and international interests, they must comply with legally binding norms. Scientific and technological progress, the emergence of global problems, and the simplification of communication ties only increased the interdependence of the subjects of a state-divided society. Thus, the role of the rules of law regulating relations between states was growing.

The study of the history of international law is an important area in the science of international law, which allows us to understand the development of international relations, find out the causes of conflicts and establish the principles of interaction between states. The study of the history of international law helps to understand what events and factors contributed to the development and formation of international law, what problems arose on the way to its development and what decisions were made to resolve them. This is the main task of periodisation. In the scientific doctrine, both domestic and foreign, there is no single view on the periodisation of the history of international law. While some researchers base the periodisation on a purely chronological approach, others rely on other criteria. According to the Swiss researcher O. Diggelmann, periodisation is one of the fundamental and most underestimated issues of international law historiography [5 p. 998]. The history of international law should be viewed as the history of a special social phenomenon. It moves in its own rhythm depending on various factors that influence the development of the international community and at the same time contribute to the development of its legal system.

The periodisation of international law proposed by the American researcher of the late XIX century J. Wilson, who divided the history of international law into three periods, is characteristic. The early period is Ancient Greece and Rome, the time when the prototype of international legal institutions emerged. The middle period is the widely extended European Middle Ages, during which the system of international law itself emerged. The third is the modern period (in the case of J. Wilson - before the outbreak of the First World War): the time of development of general views on the scope of legal norms in interstate relations and fixation of these norms in certain international legal agreements [6].

The periodisation of the German researcher X. Steiger is based on the definition of the Western political model as the basis of the universal international legal order. The first period is the international law of Christianity (XIII-XVIII centuries); the second period is the international law of civilised nations, which begins after the events of the French Revolution and the Napoleonic Wars and lasts until the end of the First World War (late XVIII-early XX centuries); the third period is the period of the World International Law (since 1945); the fourth period reflects the current state of international law; the logical outcome of which will be the "era of the global citizen" [7, p. 181].

In addition, we note that some researchers have proposed to divide this or that historical period of international law on the basis of a regional criterion. Thus, D. Bederman divided ancient international law into three periods: «1) the Ancient Near East, including the periods of Sumerian city-states, the great empire of Egypt, Babylon, Assyria and the Hittites (1400-1150 BC) and the later short period of existence of Israel and its Syrian neighbours (966-700 BC.) and the later short period of existence of Israel and its Syrian neighbours (966-700 BC); 2) Greek city-states in 500-338 BC; 3) the Mediterranean and Rome's contacts with Carthage, Macedonia, Ptolemaic Egypt, and the Seleucid Empire (358-168 BC)» [8 p. 9].

At the same time, among the Ukrainian scholars who also participated in the study of the periodisation of international law, one can single out M. V. Buromenskyi, who formulates the following periodisation: I. From ancient times to the Congress of Westphalia (1648); II. From the Congress of Westphalia to the era of the Great French Revolution (the turn of the XVIII-XIX centuries); III. From the Great French Revolution to the establishment of the Versailles System (1919-1939); IV. From the establishment of the Versailles system to the present day (modern era): a) the Versailles system (1919-1939); b) international law of the period of confrontation between totalitarianism and democracy (1945 – late 80s); c) international law of the transition to polycentrism (from the late 80s of the XX century to the present day) [9].

Attempts to define new periods in the history of international law may aim to reshape the current understanding of the past by changing the emphasis in its interpretation and create a new chronology of the modern world. Attempts to define new periods are attempts to reshape the present by changing the way we look at the past and to write a new genealogy of the modern world. In this process,

periodisations serve not only as a tool for understanding the past, but also reflect the interests of those who create them and the self-perception of a society that questions its origins and role in history.

References:

1. Merezhko O. O. History of international legal doctrines / O. O. Merezhko. K. : Yuridychna Dumka, 2004. 296 c.
2. Havrylenko O. A., Syroyid T. L., Formation of the Foundations of Ancient Chinese International Law in the Zhou Period (1046-256 BC) Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2022. URL <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.2>.
3. David, Rosalie Handbook to life in ancient Egypt/Rosalie David—Rev. ed. p. 465 Includes bibliographical references and index.
4. Denis Twitchett, Michael Loewe (eds). The Cambridge History of China: Volume I: the Ch'in and Han Empires, 221 B.C. – A.D. 220. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, pp. 377–462. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=A2HKxK5N2sAC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
6. Diggelmann, Oliver. The Periodization of the History of International Law / Oliver Diggelmann // The Oxford Handbook of the History of International Law / ed. by B. Fassbender, A. Peters. Oxford: Oxford University Press, 2012. P. 997–1011.
7. Wilson, G. G. International Law [Electronic resource] / G. G. Wilson, G. F. Tucker. 9th ed. N.Y.: Silver, Burdett and Co., 1935. URL: <https://archive.org/details/internationala06tuckgoog/page/n5/mode/2up>.
8. Steiger H. From the International Law of Christianity to the International Law of the World Citizen – Reflections on the Formation of the Epochs of the History of the International Law // Journal of the History of International Law. 2001. Vol. 3. Number 2. p.181.
9. David Bederman, International Law in Antiquity (Cambridge, 2001) p. 323.
10. International Law: Textbook / Ed. by M. V. Buromensky. K.: Yurinkom Inter, 2005. 336 p.

Денисов Денис. Історія та дослідження міжнародного права.

Анотація. У статті розглядається історія виникнення та розвитку міжнародного права, зокрема звертається увага на роль різних цивілізацій і культур у формуванні правових норм. Вивчення цієї проблеми допомагає зрозуміти еволюцію міжнародних відносин і створити більш ефективні механізми міжнародного співробітництва. Саме розуміння походження та історії міжнародного права, його відповідності традиціям і звичаям стародавніх народів, регулювання міжнародних відносин у різні епохи істотно впливають на правотворчі та правозастосовні процеси сучасного світу.

Ключові слова: історія міжнародного права, міжплемінні відносини, держава, періодизація, розвиток.

КІБЕРПРОСТІР ЯК ІНТЕРАКТИВНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Красюк Владислава,
студентка I курсу ОС магістр спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Котова Любов,
к.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. В статті досліджено кіберпростір як інтерактивне інформаційне середовище та нормативно-правові акти у цій сфері.

Ключові слова: інформація, інформаційний простір, інформаційна безпека, національна безпека, захист інформації, кіберпростір, кібербезпека, кібернетична безпека.

Глобальна інформатизація останнім час активно управляє існуванням і життєдіяльністю держав світового співтовариства, а інформаційні технології все частіше застосовуються при

рішенні завдань забезпечення національної безпеки. Одним з фундаментальних наслідків цих процесів стало виникнення принципово нового середовища – кіберпростору.

В даний час людина, як фізична особа не може існувати без інтернет мереж, а також не може вести господарську діяльність. К прикладу органи виконавчої влади всі документи ведуть в електронному форматі. Тоді виникає питання про захист даних і не правомірне втручання в їх діяльність правопорушників.

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої і зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, цей та інші закони України, Конвенція про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України [1].

Правові аспекти кіберпростору є предметом дослідження О.В. Арістової., О.А. Баранова, К.І., Белякова, В.М. Брижка, Д.В.Дубова, Р.А. Калюжного, О.В.Копана, В.К. Конах, Б.А. Кормица, О.В. Кохановської, О.В. Марущака, Н.А. Савінової, В.С. Цимбалюка..

Кіберпростір є інформаційним середовищем, яке працює за допомогою комп'ютерних систем. Також це інтерактивне середовище яке охоплює весь комп'ютерний світ. Це віртуальний простір який надає можливості для здійснення комунікацій та реалізацій суспільних відносин. В результаті функціонування з'єднаних комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі інтернет або інших глобальних мереж передачі даних. Інтернет простір велика, довга нитка яка веде до різної інформації, якщо зараз в інтернеті написати ім'я та прізвище кого-небудь, то ми побачимо, що воно знайде людину ту яка тобі потрібна. Наразі інтернет - це джерело не є і не було безпечним, можна знайти не тільки ту інформацію яка тобі потрібна, а ще міркуючи, що ти робиш блага діло нашкодити самому собі. Багато шахраїв в інтернеті користуються хакерськими додатками, які після невеликої роботи зможуть написати свої сайти, зробити свої оформлення його, такі, що не визвуть підозру користувача. Зараз люди вже купляють одяг, курси по якимось напрямкам, електронні прилади саме в інтернеті, але не завжди ця покупка може принести задоволення, але ще проблеми. Багато людей стикались проблемами шахрайства та губились не знаючи, що робити, куди ділись їх гроші та ін. Ми не можемо перевірити інформацію чи дійсно це справжній сайт, чи це є фейковий, тільки опираємось на коментарі користувачів, а як вже зрозуміло коментарі можуть написати не тільки справжні покупці, тому джерела де є можливість перевірити інформацію о сайті немає. ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» ч.5 ст.1 каже, що кібербезпека своєчасно виявляє, нейтралізує реальні потенційні загрози національній безпеці України у кіберпросторі, також захищає життєво важливі інтереси людини громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору. Також розміщувати інформацію про себе в інтернеті у якій небудь мережі не рекомендовано, по відмітках геолокації над фото, якісь коментарів під відео можна прослідкувати, зіставити особисту інформацію та натиснути великі неприємності для вас, і велику удачу для шахраїв. Зломом інформації займаються хакери, їх ще називають білі, сірі, чорні капелюхи. У кожного з них своє завдання, але саме чорні капелюхи несуть велику шкоду не тільки одній людині, вони хакають великі міжнародні, секретні програмні системи. Як приклад погано захисту програмного забезпечення був випадок у одному місті нашої країни. В одному крупному готелі зламали базу даних клієнтів, та було викрадено більш ніж 1000 особистої інформації відвідувачів готелю. Знадобилось 2-3 дні щоб налагодити та покращити програмне забезпечення. Хакерів знайти не вдалось, але програмне забезпечення було покращене, та вся інформація клієнтів знов зашифрована.

Тому щоб захистити свою важливу інформацію покращує свій розвиток галузь кібербезпеки. Кібербезпека – це комплекс процесів, практичних порад і технологічних рішень, які допомагають захистити важливі системи та дані від несанкціонованого доступу. Різниця між двома поняттями очевидна, кіберпростір відповідає за весь інтернет світ, всю інформацію і данні, але навіть за ті данні, які знаходяться і у самому комп'ютері, а не тільки в інтернеті. Кібербезпека захищає ці данні від не потрібного ока [5].

Кіберпростір можна розглядати, як:

- локальне середовище, у випадку функціонування засобу комп'ютерної техніки, який не підключено до мережі,
- розосереджене середовище, яке виникає в разі підключення засобу комп'ютерної техніки до локальної або глобальної мережі передачі даних (Інтернет).

Принципи кібербезпеки:

- мінімально необхідного регулювання,
- об'єктивності та правової визначеності,
- забезпечення захисту прав користувачів, у тому числі прав щодо невтручання у приватне життя і захисту персональних даних, прозорості рішень,
- збалансованості вимог та відповідальності,
- недискримінації,
- еквівалентності вимог до забезпечення кібербезпеки.

Протягом останніх років Україна, як і більшість країн світу, робить певні кроки в розбудові інформаційного суспільства, забезпечення інформаційної і кібербезпеки, а також у боротьбі з кіберзлочинністю [3].

Нормативно-правову базу в цих сферах діяльності становлять такі документи: • Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, ратифікована Законом України від 7.09.2005 року № 2824-IV; • Закони України «Про інформацію», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про доступ до публічної інформації», «Про оборону України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; • Укази Президента України, зокрема про Доктрину інформаційної безпеки, Стратегію національної безпеки України та Воєнну доктрину України; • окремі положення Кримінального кодексу України, окремі постанови Кабінету Міністрів та рішення РНБОУ.

При цьому ключову роль у забезпеченні кібербезпеки відіграють:

1) Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», який регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та ІТ-системах;

2) Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007–2015 роки», у запропонованих змінах до якого наголошується на необхідності створення національної системи кібербезпеки;

3) запропонований Міністерством внутрішніх справ (МВС) законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо кібернетичної безпеки України», яким має бути впроваджено низку термінів, пов'язаних із кібербезпекою.

Практичними кроками щодо реалізації чинної нормативно-правової бази стало створення 2007 року в складі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації (ДССЗЗІ) України Центру реагування на комп'ютерні інциденти.

В Україні кіберпростір також розглядається, перш за все, з точки зору інформаційної безпеки держави. Так, в Стратегії кібербезпеки зазначається, що кіберпростір поступово перетворюється на окрему, поряд із традиційними «Земля», «Повітря», «Море» та «Космос», сферу ведення бойових дій, у якій все більш активно діють відповідні підрозділи збройних сил провідних держав світу.

Важливе значення для України має прийняття Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки. Він містить легітимне визначення кіберпростору як середовища (віртуального простору), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утвореного в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечує електронні комунікації з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [6].

Кіберпростір є більш багатогранним явищем і містить в собі технічні, енергетичні, інтелектуальні, контентні складові, сутність а зміст яких може бути предметом подальших досліджень з метою вдосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Бурячок, В. Л. Основи формування державної системи кібернетичної безпеки: монографія/ В. Л. Бурячок. – К.: НАУ, 2013. – 432 с.
2. В. Фурашев. Питання законодавчого визначення понятійно-категоріального апарату у сфері інформаційної безпеки // “Інформація і право”. – № 1(4)/2012. – С. 46 – 55.
3. В. Фурашев Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” // “Правова інформатика”. – № 2(34)/2012. – С. 51 – 59.
4. Фурашев В.М. Ключові аспекти проекту Закону України “Про безпеку інформації” // “Віче”. – 2012. – № 6/2012(315). – С. 29 – 30.
5. Дубов Д.В. Кібербезпека : світові тенденції та виклики для України / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.
6. Корченко, О. Г. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти / О. Г. Корченко, В. Л. Бурячок, С. О. Гнатюк // Безпека інформації.— 2013.— Т. 19, № 1. – С. 40–45.
7. Шеломенцев, В. П. До концепції законопроекту про кібернетичну безпеку / В. П. Шеломенцев // Боротьба з Інтернет-злочинністю: матеріали міжнар. наук.-техн. конф. – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. – С. 12-14.

Vladyslava Krasiuk. Cyber space as interactive information environment: definition and legal issues regulation. – Article.

Abstract. The article examines cyberspace as an interactive information environment and legal acts in this area.

Keywords: information, information space, information security, national security, information protection, cyberspace, cyber security, cyber security.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ДОСВІД ТА ПРАКТИКА ДЛЯ УКРАЇНИ

*Михайлюк Сергій,
студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Гриценко Григорій,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У статті було приділено дуже важливу увагу аналізу досвіду та практики досудового врегулювання адміністративних спорів у країнах Європи та їх можливого використання в Україні. Виокремлено сучасні підходи щодо дослідження окремих аспектів досудового врегулювання адміністративних спорів. Досліджено питання використання альтернативних методів врегулювання адміністративних спорів в країнах Європейського Союзу, які можуть зменшити навантаження на суди та допомогти вирішити конфлікти більш швидко й ефективно.

Ключові слова: адміністративний спір, врегулювання, альтернативні методи, суб'єкт спірних правовідносин, досудова процедура.

Треба сказати, що на сьогоднішній час адміністративні спори стали одними з найбільш поширених видів правових спорів, за якими вбачається досудове врегулювання або ж розгляд судових справ відповідно до норм та принципів адміністративного судочинства не тільки країн Європейського Союзу, але й України. Адміністративні спори відіграють дуже важливу роль під

час зміцнення та розвитку захисту прав та свобод людини, оскільки якщо права людини є порушеними, то особа звісно має право на захист власних прав та інтересів будь-якими способами, які для неї є важливими в кожному конкретному випадку.

Тобто можна стверджувати, що адміністративні спори вбачають в собі важливий аспект під час реалізації не лише вимог та приписів законодавства, але й актуальної практики досудового врегулювання, коли вбачається досягнення певного компромісу або згоди між усіма зацікавленими сторонами, оскільки права та інтереси в цьому випадку зазвичай задовольняються в повному обсязі. Досудове врегулювання адміністративних спорів дозволяє уникнути затягування певних судових процесів і витрат та унеможливує перехід даного виду спору в стадію цілковитого судового розгляду, а також передбачає більшу ефективність захисту прав та інтересів громадян або ж підприємств, оскільки вбачається досягнення реального консенсусу, згідно з яким зацікавлені сторони спору отримують рівну вигоду від прийнятого рішення по суті. Тому в сучасних умовах питання аналізу окремих аспектів досудового врегулювання адміністративних спорів пропонується взагалі вирішувати через призму використання не лише національного законодавства, але й європейської правової доктрини, яка може передбачати певне впровадження досвіду для України в рамках швидкого вирішення справ під час інтеграції законодавства задля вступу до європейської родини.

Досвід країн Європейського Союзу для України щодо особливостей нормативно-правового досудового врегулювання адміністративних спорів вже став доволі активним предметом для подальших дискусій та суперечок різних представників наукових сфер та галузей права, серед яких С.С. Білуга, І. Г. Ясиновський, І. М. Проскурякова тощо. Тобто це говорить нам про те, що дана тема є дуже актуальною при вирішенні питань, пов'язаних з впровадженням в національну правову систему новітніх методів досудового врегулювання адміністративних спорів загалом.

Слід підкреслити значну увагу на тому, що досудове врегулювання адміністративних спорів в сучасному вимірі дотримуються загальних принципів правових цінностей суспільства під час дотримувannya процесу знаходження певних спільних точок зору в залежності від конкретних спірних правовідносин, що сталися, оскільки таке врегулювання може бути важливим не лише у виокремленні юридично значущих підходів до матеріалів та обставин виникнення адміністративного спору, але й у побудові конкретного механізму правового регулювання, який звісно можна знайти опираючись не лише на національну практичну складову, але й певною мірою на іноземну.

Проходячи шлях до європейської інтеграції було зроблено чимало кроків в контексті проведення змін до різних нормативно-правових актів, яких стосувалося питання досудового врегулювання спорів, зокрема й адміністративного судочинства, щоб адаптувати національне законодавство до вимог сталого розвитку. Зокрема, важливим аспектом у цьому розумінні є прийняття Закону України «Про медіацію» [1]. В ньому було зазначено сутність медіації як альтернативного методу досудового врегулювання спорів в різних галузях права, впроваджено певні новітні стандарти досудових процедур. Тож саме досудове врегулювання спорів має певну особливість, яка полягає в так званій «боротьбі точок зору» задля підтримання найважливіших цілей та завдань і ставить собі за мету недопущення спору до стадії судового розгляду, де вже суд приймає позитивне рішення лише однієї сторони, інша ж сторона залишається незадоволеною ходом вирішення спору.

Конституція України [2] як основний закон нашої держави у абзаці п'ятому статті 124 передбачає, що «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Тож даний конституційний припис передбачає в своєму розпорядженні застосування досудових способів врегулювання спорів фактично в будь-якій галузі права задля досягнення спільного рішення, яке б задовольняло інтереси сторін та дещо вдосконалювало основи правосуддя в цілому.

Також варто зазначити, що Господарським процесуальним кодексом (далі – ГПК України) [3] та Кодексом адміністративного судочинства (далі – КАС України) [4] визначаються основні правові норми щодо досудового врегулювання спорів, в яких суб'єкти спору повинні максимально застосовувати певні засоби та способи врегулювання та домовитися між собою у випадках, коли вчинення таких заходів є можливим та обов'язковим. На осіб також

покладається обов'язок поновлення стадії досудового врегулювання, не чекаючи пред'явлення відповідних позовних вимог. Подані положення є дуже важливими під час підтримання законних прав та інтересів всіх сторін спору, що виникає відповідно до спірних правовідносин.

Сам процес досудового врегулювання адміністративних спорів в законодавстві країн Європейського Союзу є доволі неоднозначним, оскільки сучасне законодавство в першу чергу базується на відповідних принципах і за мету утвердження та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Тобто відповідно до цього можна сказати, що цей ключовий аспект впливає на процедуру досудового врегулювання адміністративних спорів їхніми учасниками, які намагаються донести власні позиції та аргументи щодо питань та суперечностей, яких стосується подальше вирішення даного спору. З цього, на наш погляд, випливає визначальний фактор регулювання спірних правовідносин між суб'єктами.

Хотілось би зазначити також, що Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ) [5] у статті 39 зазначає: «на будь-якій стадії провадження Суд може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та Протоколи до неї». Цей принцип є дуже важливим під час регулювання спорів та інших судових справ під час процедури розгляду та роботи Європейського суду з прав людини, оскільки він заснований на конфіденційності, повазі до людини як особистості та нагляду за виконанням такого врегулювання.

На сьогоднішній час, одним із найбільш стратегічних процесів розвитку України є інтеграція в європейський простір. Цей шлях вимагає звісно розробки та створення найбільш ефективних засобів захисту прав та свобод людини, за допомогою яких можна забезпечити певну відповідність нашої правової системи з європейською в контексті комплексу правових норм щодо адаптації законодавства. Основну роль в цьому напрямі можна вбачати у проведенні адміністративної реформи, яка вбачала у своїй довгостроковій перспективі розбудову нормативно-правового забезпечення щодо досудового врегулювання адміністративних спорів. Тому можемо вбачати значний потенціал для подальшого вдосконалення досудової процедури врегулювання спорів у вивченні досвіду країн ЄС.

Юридичний аналіз практичної складової стосовно нормативно-правової бази ЄС із зазначеного питання дійсно показав, що вже певним чином сформовано відповідний масив актів для цільового використання у різних галузях права, особливо в адміністративному судочинстві. Серед них зокрема зустрічаються норми-рекомендації щодо розбудови якісного та альтернативного вирішення спорів у досудовому форматі. Одним із таких документів варто зазначити Рекомендацію (Rec) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами [6]. На наш погляд, у цих рекомендаціях певна увага зосереджена на специфіці способів досудового врегулювання адміністративних спорів в сфері публічно-правових відносин. Використання даного виду способів, які чітко прописані в цьому документі, слід дозволяти в обов'язковому порядку, включаючи всі види адміністративних спорів або ж лише в декількох окремих категоріях справ. Тому можна сказати, що кожна держава – член Ради Європи повинна самостійно визначитися із вибором найбільшого розповсюдження альтернативних методів врегулювання спорів.

Якщо порівнювати цей нормативно-правовий акт з українським законодавством, то варто додати, що всі проблемні аспекти досудового та судового розгляду справ є притаманними для правової системи України. Неодноразово європейські партнери вказували на недостатню правову категорію визначеності справ, накладення відповідних обмежень права доступу до суду, інших проблем. Тобто якщо цілий комплекс проблемних моментів були дійсно вивчені та сформульовані, то в поданій рекомендації ми бачимо чітке розгалуження шляхів нівелювання цих проблем шляхом запровадження окремого відповідного інституту альтернативного вирішення спорів, які б чітко визначали саму досудову процедуру врегулювання в рамках європейського законодавства.

Перейдемо безпосередньо до досвіду країн Європейського Союзу щодо аспектів досудового врегулювання адміністративних спорів. Останнім часом дуже добре привертають до себе увагу способи альтернативного врегулювання, що знайшли своє відображення в окремих

країнах Європи, зокрема в країнах прибалтійського регіону, які раніше входили до складу Радянського Союзу.

Наприклад, в Литовській Республіці правове регулювання досудових чи позасудових спорів в адміністративному судочинстві регулюється Законом Литовської Республіки від 14.01.1999 р. № VIII – 1031 «Про порядок досудового розгляду адміністративних спорів» [7]. Відповідно до аналізу даного законодавчого акту Литви можна з впевненістю сказати, що головною особливістю застосування литовського процесуального законодавства щодо вирішення адміністративних спорів є інститути не лише судового врегулювання шляхом укладення між сторонами спору мирної угоди, але й залучення конкретного правового механізму досудової процедури врегулювання, який є досить дієвим в цій прибалтійській країні протягом останніх десятиліть.

Вважаємо, що цей механізм варто запровадити і в Україні, оскільки в нашій державі немає конкретного законодавчого акту, який би на національному рівні та відповідаючи сучасній правовій системі, міг регулювати спори в досудовому порядку не лише в адміністративному судочинстві, але й інших галузях права. Сучасна практика показує, що правовий механізм є вдалим та допомагає сторонам якісно та чітко вирішити спір і узгодити спільне рішення. Прийняття цього досить комплексного законодавчого акту звісно полегшить саму процедуру регулювання різних видів спорів, адаптує законодавство до вимог Європейського Союзу і безсумнівно розвантажить судову систему України.

Також до прикладу хочеться привести досвід Естонської Республіки. Порівняно з Литовською Республікою, в цій країні спостерігається велике приділення уваги принципам адміністративного судочинства під час досудового врегулювання спору, оскільки дані принципи є поширеними на всі види адміністративних спорів та формують відповідну усталену практику використання бланкетних норм, яка дозволяє уникнути в першу чергу порушень досудових процедур врегулювання адміністративних спорів. В Естонії також можна помітити чітку структуру побудови судової системи, яка є вже призвичаєною до європейських стандартів та вимог і виконує функції адміністративного судочинства в контексті першої інстанції, апеляційної та касаційної відповідно. Такі фактори дозволяють Естонії чітко визначати метод досудової процедури врегулювання адміністративного спору за допомогою концепції так званого «примирювального провадження», яке й визначає окремі досудові аспекти вирішення спірних правовідносин. Поява в Україні даного виду провадження з відповідними правовими механізмами вирішення спорів, на наш погляд, дозволить в подальшому розробити новітні процесуальні способи знаходження правильного суб'єктивного рішення учасниками спірної ситуації в адміністративному судочинстві нашої держави.

Отже, підводячи підсумки щодо вищесказаного, можна зробити висновок, що думка відносно сучасного досвіду окремих аспектів досудового врегулювання адміністративних спорів в країнах Європи підштовхує нашу державу на досить позитивний вектор розвитку задля перейняття новітніх змін при належній аргументації суб'єктів спірних правовідносин в рамках адміністративного судочинства, але все ж таки проблеми, які постають перед законодавством сьогодні в контексті складності втілення правових механізмів врегулювання спорів повинні вирішуватися вже після закінчення бойових дій на території України не лише на національному рівні, але й на рівні наших європейських партнерів, щоб в подальшому такі зміни принесли дуже важливу користь альтернативним методам вирішення спорів та досягли моделі розвитку на прикладі прибалтійських країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 02.05.2023).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 04.05.2023).

5. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.05.2023).

6. Рекомендація Рес (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами—приватними особами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

7. Lietuvos Respublikos ikiteisminių administracinių ginčų nagrinėjimo tvarkos įstatymas 1999 m. sausio 14 d. Nr. VIII-1031. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.594F129CE9AD/asr> (дата звернення 05.05.2023).

Serhiy Mykhailiuk. Certain aspects of pre-court settlement of administrative disputes in European countries: experience and practice for Ukraine. – Article.

Abstract. *The article focuses on the analysis of the experience and practice of pre-trial settlement of administrative disputes in European countries and their possible use in Ukraine. Modern approaches to the study of certain aspects of pre-trial settlement of administrative disputes are highlighted. The article also examines the use of alternative methods of administrative dispute resolution in the European Union, which can reduce the workload of courts and help resolve conflicts more quickly and efficiently.*

Key words: *administrative dispute, settlement, alternative methods, subject of disputed legal relations, pre-trial procedure.*

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сікорська Софія,
студентка I курсу ОС магістр спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: **Котова Любов,**
к.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У період після проведення реформи децентралізації в Україні, важливо з'ясувати, яким чином відбувається впровадження гендерних підходів у діяльність органів місцевого самоврядування на прикладі однієї об'єднаної територіальної громади. Методом статистичного дослідження та інтерв'ювання продемонструвати гендерну паритетність/дискримінацію у діяльності органів місцевого самоврядування з урахуванням участі жінок у політичному та професійному житті громади. Проаналізувати міжнародні стандарти гендерної рівності, а також акти національного законодавства; розкрити найбільш чутливі проблеми, характерні для сучасної України, такі як обмежений доступ жінок до влади в цілому та місцевої влади зокрема.*

Ключові слова: *Гендер, паритетність, об'єднана територіальна громада, органи місцевого самоврядування, децентралізація.*

Впровадження гендерних підходів у діяльність органів місцевого самоврядування є актуальною та важливою проблемою в сучасному світі. Це пов'язано з тим, що у більшості країн світу все ще існують стереотипи та дискримінація на підставі статі, які не дають жінкам рівних можливостей з чоловіками.

Однією з основних проблем, яку вирішують гендерні підходи, є нерівність у розподілі ресурсів та можливостей між жінками та чоловіками. Наприклад, у багатьох країнах жінки мають менше можливостей отримати освіту, знайти роботу, отримувати гідну оплату, а також брати участь у прийнятті рішень на різних рівнях влади.

Для того, щоб вирішити ці проблеми, необхідно впроваджувати гендерні підходи в діяльність органів місцевого самоврядування. Це означає, що приймаючи рішення, необхідно враховувати інтереси та потреби обох статей, а також забезпечувати рівний доступ до ресурсів та можливостей.

Один з основних інструментів впровадження гендерних підходів в діяльність органів місцевого самоврядування - це створення гендерної ради. Гендерна рада - це консультативний орган, який складається з представників громадськості та органів влади. Метою гендерної ради є забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах життя.

Окрім створення гендерної ради, важливо проводити гендерний аналіз діяльності органів місцевого самоврядування. Гендерний аналіз допомагає виявити нерівності та дискримінацію на підставі статі, а також забезпечує розуміння того, які політики та програми необхідно розробляти для забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків.

Одне зі засобів досягнення гендерної рівності є забезпечення рівного представництва жінок та чоловіків в органах місцевого самоврядування. Оскільки жінки складають більшість населення в більшості країн світу, включаючи Україну, їх повинно бути представлено адекватно рівно в усіх органах влади та управління, як показує досвід виборчих кампаній, більшість роботи на виборах організують і роблять жінки у статусі спостерігачів. Членів виборчих комісій. Однак, у списках кандидатів у депутати місцевих рад та кандидатів на посади голів органів місцевого самоврядування жінки, нажаль, не є лідерами.

Національна стратегія з питань рівності між жінками та чоловіками в Україні на період до 2020 року передбачала заходи щодо забезпечення гендерної рівності в органах місцевого самоврядування. В ній було сформульовано завдання здійснювати пошук та просування в жіночій групі кандидатів для сільських, селищних та міських рад, на посади керівників територіальних громад та їх структурних підрозділів.

Для реалізації гендерної рівності в органах місцевого самоврядування важливо забезпечити збалансовану кандидатуру на виборах та розглядати переважно жінок для зайняття керівних посад. Крім того, слід створювати сприятливі умови для розвитку кар'єри для жінок та чоловіків.

Серед ключових викликів та можливостей в питаннях гендерної рівності на місцевому рівні в Україні: сприяння впровадженню гендерного підходу у діяльність органів місцевого самоврядування та посиленню ролі територіальних громад у цьому напрямку, впровадження гендерної перспективи у політиці на місцевому рівні для забезпечення доступу до державної та муніципальної політики для всіх громадян, що має впливати на буденне життя чоловіків та жінок, подолання гендерних стереотипів у сучасних територіальних громадах та розвитку гендерної рівності у локально-регіональному вимірі функціонування соціуму, розробка та практичне втілення стратегій гендерної рівності та впровадження гендерного підходу у різноманітних аспектах життя територіальних громад та діяльності органів місцевого самоврядування.

Досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України, зокрема регламентують Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», вони також визначають, що винні особи в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Статтею 219 Виборчого кодексу України визначено, що «під час формування єдиного та територіальних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі)». Таким чином, у Виборчому кодексі України законодавчо запроваджено так звані «гендерні квоти» для партійних організацій на стадії реєстрації виборчих списків. Проте, як показує практика виборів

2015 та 2020 років, гендерну квоту можна «обійти», зокрема, нічого не заважає жінкам, які допомогли партійним організаціям дотриматися гендерних вимог під час реєстрації, вийти з перегонів або після оголошення результатів виборів скласти мандат. За висновками моніторингу, який здійснював «Український Жіночий Фонд», за результатами виборів 2020 року, 63% кандидатів на виборах до місцевих рад Києва та інших обласних центрів, які вибули – це жінки (ЦВК, 2020). Отже, слід враховувати можливість використання «технічних кандидаток», до чого вдаються деякі партії задля формального виконання вимог щодо гендерних виборчих квот, а саме жінки включаються до списку з можливістю відкликати свою заяву після реєстрації.

Застосування гендерної квоти – це сигнал для виборців звернути увагу на партію: наскільки для неї є важливими цінності гендерної рівності. Адже, практика посилення жіночої участі у місцевій політиці та управлінні справами є якісним показником цивілізаційного, європейського розвитку. Це своєю чергою сприяє якісному розвитку громад в умовах реформи децентралізації.

Для практичної наочності можна навести приклад Гайсинської об'єднаної територіальної громади Вінницької області, з поміж загального складу 34 депутатів Гайсинської міської ради, всього 14 осіб – жінки, 20 осіб – чоловіків. З поміж 68 осіб загальної кількості посадових осіб, працюючих в апараті Гайсинській міській раді, 23 це керівні посади та 45 некерівні. Керівні посади, у свою чергу, обіймають 13 жінок та 10 чоловіків, проте варто зауважити, що посади «топ-менеджерів», такі як міський голова, заступник міського голови з питань діяльності органів ради та секретар виконавчого комітету обіймають чоловіки; з поміж 45 некерівних посад – 33 займають жінки та лише 12 чоловіки. Шляхом статистичного аналізу, можна зробити висновок, що чоловіки у Гайсинській міській раді займають домінуючу провідну позицію, а жінки виконують усю рутинну роботу. Для того, щоб з'ясувати чи так це насправді, нижче наведені дослівні тези двох респондентів різних вікових груп з приводу проблемних питань гендерної рівності у Гайсинській міській раді та шляхів їх подолання:

Респондент 1 (вік - 63р., стать – Ч., начальник відділу архітектури та містобудування): «Проблема гендерної рівності є штучною, все залежить від людини, її особистих та професійних якостей, жодних перепон у тому щоб жінці займати керівну посаду в нас немає. Гендерну рівність вважаю надуманою темою, більш важливо займатися розвитком духовності та вдосконаленням культури особистості, вихованню кардинально нового суспільства, в якому є повага до всіх. Хочу зауважити, що якщо людина знаходиться на своєму місці, то вона виконує свою роботу якісно незважаючи на її стать».

Респондент 2 (вік - 35р., стать – Ж., начальник відділу зв'язків з громадськістю): «Дану проблему вважаю актуально, бо часто у повсякденному житті стикаюсь з елементами мобінгу, недоречних зауважень з приводу зайвої ваги, зовнішнього вигляду, образливих сексистських жартів, які відпускають чоловіки; жінки собі такого ніколи не дозволяють. Звичайно, мені дуже помітно несправедливість в розподілі обов'язків між чоловіками і жінками у нас в міській раді, різні рідходи щодо матеріального стимулювання працівників. Вважаю, що ці проблеми можна подолати більш прозорим підходом до роботи, наприклад, встановленням камер відеоспостереження та прозорих стін, щоб результативність праці вимірювалась в якомусь якісному еквіваленті; колег, які відверто ображають та булять з'явилася би можливість притягти до відповідальності. Більш м'якими методами вирішення даної проблеми, вважаю, відвідування курсів з ділової етики, введення ставки психолога в органах місцевого самоврядування та спільне відвідування колегами арт-терапії».

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що позиції в розумінні проблемних питань гендерної рівності полярно відрізняються та що в нашій країні рівень гендерної рівності в органах місцевого самоврядування ще не достатній. Тому потребує як практичних, так і законодавчих механізмів для досягнення гендерного балансу. Процес децентралізації яскраво окреслив проблему незбалансованого доступу до ресурсів та участі жінок у діяльності органів місцевого самоврядування. Реформа децентралізації хоч і створює умови для більш якісного та безпечного життєвого простору для розвитку жінок та чоловіків, дівчат та хлопців, але

неповною мірою запроваджує гендерну паритетність у діяльності органів місцевого самоврядування.

«Впровадження гендеру» означає не просто додавання «жіночого компоненту» до проектів та програм, а аналіз і врахування різних умов та вимог щодо жінок і чоловіків. Гендерний підхід полягає в тому, щоб не прирівнювати всіх, а навпаки – визначити та врахувати різні потреби.

Основними перепонами доступу жінок до владних процесів є економічне зубожіння в цілому і економічна залежність жінки від чоловіка, нерівноправний розподіл сімейних обов'язків та занижений соціальний статус жінки. Часто, особливо зараз під час дії воєнного стану, для вирішення сімейних економічних проблем жінки змушені виїзжати за кордон на визькокваліфіковані роботи. Гендерний перерозподіл ролей часто стає на заваді кар'єрному росту жінки у сучасному суспільстві.

Досягнення гендерної рівності в українській спільноті, що означає рівноправну участь чоловіків та жінок у всіх сферах життя – це важливий вектор демократичного розвитку України. Рівноправна участь жінок та чоловіків у прийнятті рішень грає надзвичайну роль у реформі місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також процесу децентралізації.

Список використаних джерел:

1. *Виборчий кодекс України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>;
2. *Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>;
3. *Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>;
4. *Закон України «Про місцеві вибори»*. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>;
5. *Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів»*. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. №33. ст. 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>;
6. *Український Жіночий Фонд. Заява №3 за проміжними результатами гендерного моніторингу на місцевих виборах в Україні*. 2020. URL: <https://www.uwf.org.ua/news/11940>;
7. *Український Жіночий Фонд. Заява №4 за проміжними результатами гендерного моніторингу на місцевих виборах в Україні*. 2020. URL: <https://www.uwf.org.ua/news/12053>;
8. *Гербут В.С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: суспільний зміст та гарантії захисту: дис. На здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»*. Ужгород, 2019;
9. *DESPRO. Унгурян І.* 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11991>.

Sofia Sikorska. Mplementation of gender approaches in the activities of local government bodies. – Article.

Abstract. *In the period after the decentralization reform in Ukraine, it is important to find out how the implementation of gender approaches in the activities of local self-government bodies takes place on the example of one united territorial community. Using the method of statistical research and interviewing, demonstrate gender parity/discrimination in the activities of local self-government bodies, taking into account the participation of women in the political and professional life of the community. Analyze international standards of gender equality, as well as acts of national legislation; to reveal the most sensitive problems characteristic of modern Ukraine, such as the limited access of women to power in general and local power in particular.*

Key words: *Gender, parity, united territorial community, local self-government bodies, decentralization.*

СЕКЦІЯ ІV

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВ

*Алексеева Єлизавета,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Мартинова Лілія,
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри господарського права,
кураторка юридичної клініки «ProVono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У статті здійснено аналіз законодавства в аспекті спадкування фінансових прав, розглянуті зміни в законодавчих актах з причини запровадження воєнного стану в Україні. З'ясовано об'єкт спадкування, а також порядок вирішення проблем щодо дії спадкоємця, яким передаються фінансові активи.

Ключові слова: спадкування, фінансові права, депозит, воєнний стан спадкоємець.

Актуальність. З приводу того, що в Україні було запроваджено воєнний стан відбулися певні зміни та роз'яснення в законодавстві, в тому числі і зміни, що чіпають і сферу фінансового права. Окрім цього, актуальним є і питання що є об'єктом спадкування, бо більшість українців за статистикою мають досить слабе уявлення що, взагалі є спадщиною. Багато людей стикаються з проблемами спадкування фінансових активів, насамперед, через те, що при передачі спадку, передаються ще і борги померлого. В цій статті, я спробую проаналізувати та вирішити це питання. Окрім цього, може стверджувати, що це питання є актуальним для кожного, бо люди є смертною істотою, тому потрібно заздалегідь замислитися про життя родичів після смерті, щоб воно максимально проходило без особливих проблем.

Дійсно, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну змінило долі майже кожного. Авжеж, це торкнулося і юридичної сфери, в цій статті описується головним чином галузь фінансового права, а саме процес успадкування фінансових активів та депозитів у банках. Подібні проблеми, близькі до моєї теми, вивчали такі фахівці Таліна Кравцова, Микола Кіреєв, Желіховська Юлія, а також такі науковці Немченко С.С., Кравчук В.К., Гурковська К.А., Мороз О.Б., Назар Ю.С., Сукмановська Л.М. та інші. За основу я взяла саме них, бо їхнє ставлення та думки, щодо проблем у цій сфері, мені більш за інших зацікавили та сподобались.

Метою цієї статті є власне бажання отримати поглиблені знання з проблеми спадкування в період війни, взаємопов'язаність фінансово-правових, цивільно-правових та бюджетно-правових актів законодавства. У статті, я висловлю особисте ставлення до теми опираючись на поглиблене вивчення цивільного та спадкового прав в галузі фінансового права.

Виклад основного матеріалу. Почати своє дослідження я би хотіла з загального визначення спадкування. Для цього потрібно зрозуміти, що ж взагалі є спадком, що ж можна передавати у спадок. Отже, спадщина є об'єктом спадкування. До неї входять матеріальні та нематеріальні цінності, права та обов'язки спадкодавця. Для спадщини характерним те, що вона може виступати об'єктом лише для спадкових відносин. Згідно зі статтею 1218 Цивільного кодексу

України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1]. Таким чином, законодавець зазначає, що до такого складу входить не майно, а право на майно. Для визначення спадку це є важливим аспектом. Окрім того, з цього, можна зрозуміти, що до спадкоємців переходять всі права та обов'язки, тобто, наприклад, борги, також перейдуть до них, від яких особа не має права відмовитися окремо. У спадкуванні діє таке негласне правило «все, або нічого». Але цю проблему можна вирішити, продумавши власні дії наперед, про це далі і піде мова.

Відповідно до статті 1282 Цивільного кодексу спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний задовольнити вимоги кредитор, тобто, сплатити борг, але за спадковим договором на набувача такого обов'язку немає. Тому, для вирішення цієї проблеми, можна укласти спадковий договір, хоча, він і не є справедливо поширеним в Україні. Але, Кравцова Т. зауважує, що на відносини сторін спадкового договору не поширюється правило про обов'язкову частку у спадщині [2], якщо говорити про корпоративні права та частку у статутному капіталі. Це є важливим аспектом при аналізі цього питання.

Також, слід зауважити, що у законодавстві також прописані і права та обов'язки, які не входять до складу спадщини, це зазначено у статті 1219 того ж кодексу. Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

- 1) особисті немайнові права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;
- 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;
- 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 цього Кодексу [1].

Якщо перейти до зазначеної статті в останньому підпункті, то можна з'ясувати, що зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Або, навпаки у разі смерті кредитора, відповідно, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора. А це говорить нам про те, що для кредитора і боржника застосовуються принцип рівності у випадку смерті одного з них. Також, те, що закон унеможливило передачу таких особистих немайнових прав та інших нематеріальних благ. Це відбувається через те, що особисті немайнові права, безпосередньо пов'язані з фізичною особою, тому вона не може відмовитися чи позбавитися таких прав. Прикладом може бути те, що у разі смерті особи, якщо вона є наймачем у договорі найму, такий договір має припинитися саме на таких підставах. Таким чином, можна визначити, що у спадок можна передавати всі права та обов'язки, в тому числі і право на вклад у банку внески до кредитних спілок, частку у статутному капіталі, цінні папери, а ще й борги та кредити, окрім зазначених у законі, які протирічать іншим нормативно правовим актам.

Перед тим як, перейти до змін у законодавстві під час сучасних умов, потрібно підсумувати, що право на банківський вклад входить до складу спадщини, але слід пам'ятати, що на нього поширюються загальні правила порядку прийняття та відмови від спадщини. Кравчук В.К. у своїй статті пояснює, що для того, щоб одержати вклад у банку, спадкоємець повинен прийняти спадщину. Відповідно до діючого законодавства, спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо на протязі шести місяців з дня відкриття спадщини, він не заявив про відмову від неї (наразі термін було продовжено на 4 місяці). Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини.

Після того, як ми визначились з загальними поняттями, можна перейти й до певних змін, які з'явилися у зв'язку з вводом воєнного стану в Україні, а саме: збільшився строк для прийняття спадщини або для відмови від неї до 10 місяців (до війни було 6 місяців) з дня смерті спадкодавця (факт, що дає підстави для відкриття спадщини), діяти така зміна буде до скасування воєнного стану.

Ще одним додатком до законодавства є те, що оформлення прав на спадкове майно може здійснюватися не тільки очно, наприклад, у нотаріуса, що є найрозповсюдженим, а ще й можливість направлення заяви про прийняття спадщини поштою, але, в такому випадку підпис заявника має бути нотаріально посвідчений, задля уникнення підробок. Якщо ж особа знаходиться закордоном, то такі особи мають право звернутися до консульської установи України в державі, в якій вони знаходяться, так як Консульство має повноваження посвідчувати справжність підписів на таких заявах, або дозволено також і звернутися до іноземного нотаріуса, але в цьому разі повинен бути переклад на державну мову та відповідна легалізація заяви, після цього її потрібно відправити засобами поштового зв'язку до українського нотаріуса. До речі, апостиль повинен бути як в разі звернення до консульства, так і до іноземного нотаріуса.

Окрім того, спадкоємець, що знаходиться закордоном має право надати довіреність будь-якому юристу, який знаходиться в Україні, для того, щоб він діяв від його імені та в його інтересах. Це значною мірою полегшить процес набуття спадщини.

Ще одною дискусійною темою є успадкування депозитів у банках. Я вважаю, що найбільша проблема, це знайти цей самий депозит, бо частіше за все спадкоємці не знають про те, чи були у померлого вклади у банку, та в якому саме банку вони розміщені. Особливо, таке питання виникає у спадкуванні за законом. В силу значної поширеності банківських вкладів окрему увагу необхідно приділити питанню успадкування грошових коштів, розміщених на депозитних рахунках у банку.

Спочатку визначимось на яких підставах виникає таке право. Відповідно до статті 1228 Цивільного кодексу України вкладник має право розпорядитися своїм правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі).

Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним. Спадкування права на вклад у банку може виникати:

- 1) шляхом складення заповіту;
- 2) шляхом складення спеціального розпорядження банку;
- 3) на підставі загальних норм спадкування за законом [1].

Щодо випадків визначення спадкоємця, який має право на такий вклад, то це здійснюється за умови, якщо заповіт складено після вчинення заповідального розпорядження фінансовій установі, тоді заповіт повністю або частково скасовує таке розпорядження, в тому випадку, якщо у заповіті змінено особу, до якої переходить право на депозит або якщо заповіт стосується всього майна спадкодавця. Взагалі, заповідальним розпорядженням є документ, схожий на заповіт, але він складається не у нотаріуса, а в банку. В ньому власник рахунків вказує перелік осіб, яким після його смерті повинні дістатися гроші з розрахунку. Окрім цього, якщо заповіт відсутній, то вклад спадкується за спеціальним розпорядженням у банку, а нотаріус за певних обставин може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу, але тільки до закінчення строку на прийняття спадщини. Також, є випадки, коли особа при житті не залишила ні заповіту, ні заповітного розпорядження, у такому випадку підставою звернення в банку для набуття прав на депозит є нотаріально оформлений документ про право на спадщину, де вказується спадкоємець, частка в загальній сумі спадщини та реквізити рахунку. Але така процедура виникає, коли спадкоємцям відомо про рахунки у банках, а що ж робити, коли спадкоємці не знають точно, чи є він, та в якому банку знаходиться.

Загалом, процедура успадкування грошових коштів на банківських рахунках не дуже відрізняється від порядку успадкування будь-якого іншого майна, але існує проблема пошуку цих рахунків. За умов, якщо ви знаєте, що він знаходиться на території України, то слід звернутися не до вітчизняних банків, а до нотаріуса, тому що за законом, він має право на отримання такої інформації. Нотаріус, у разі такого звернення до нього, надсилає відповідні запити до кожного банку країни і тоді останній може відкрити банківську таємницю і повідомити йому всі обставини пов'язані з рахунком спадкодавця. Але, слід пам'ятати, що така послуга буде не з дешевих, тому що діючих банків на сьогоднішній день в Україні близько 65. Як зазначає Микола Кіреєв, то у приватних нотаріусів визначеної ціни на таку послугу нема – все відбувається за домовленістю. А от у державного на цю послугу існують тарифи,

встановлені Мін'юстом. Тому назвати суму, у яку це обійдеться, важко – все залежить від конкретного випадку [3].

Якщо ж є вірогідність того, що депозит знаходиться в іноземному банку, то його так само можливо відшукати, приблизно за такою ж процедурою, але слід мати на увазі, що в кожній країні існують свої нюанси у законодавстві. Утім, головне – знати, що банківський рахунок можна відшукати. І розпочинати його пошуки треба саме за допомогою нотаріуса.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти до висновку, що об'єктами фінансового права є вклади у банк, цінні папери, частку у статутному капіталі, але слід пам'ятати, що борги та кредити також переходять у спадок, від яких неможливо відмовитися окремо. Але ми вияснили, що можна укласти спадковий договір, який може допомогти у такій ситуації. Виходячи з цього, зрозуміло, що подумати про життя майбутніх спадкоємців слід заздалегідь. Для цього потрібно уважно скласти заповіт, заповідальне розпорядження (на сьогоднішній день, майже кожен має власний рахунок у банку, тому це особливо важливо зараз) або спадковий договір заради того, щоб уникнути певних проблем та заощадити час.

Ще, в статті проаналізовано зміни, яких зазнало наше законодавство через введення воєнного стану. Роблячи висновок, можемо сказати, що такі зміни значно полегшують процедуру відкриття та передання спадщини. Наостанок, варто зазначити, що сфера спадкування зазнала змін у реаліях війни, що направлені на максимальне забезпечення прав та інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.05.2023).
2. Таліна Кравцова. Бізнес у спадок: особливості спадкування під час війни | Think brave. 2023. Think brave | Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/218114_bznes-u-spadok-osoblivost-spadkuvannya-pd-chas-vyni (дата звернення: 08.05.2023).
3. Кіреєв М. Як успадкувати депозити, цінні папери й інші фінансові активи. *finance.ua*. 2021. URL: <https://finance.ua/ua/saving/kak-unasledovat-depozity-cennye-bumagi-i-drugie-finansovye-aktivy> (дата звернення: 08.05.2023)

Elizaveta Alekseeva. Features of inheritance of financial rights. – Article.

Abstract. *The article analyzes legislation in the aspect of inheritance of financial rights, considers changes in legislative acts due to the introduction of martial law in Ukraine. The object of inheritance, as well as the procedure for solving problems regarding the actions of the heir to whom financial assets are transferred, have been clarified.*

Key words: *inheritance, financial rights, deposit, martial law, heir.*

НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СПОСОБИ ЇХ ЛІКВІДАЦІЇ

Андрєєв Олексій,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. У статті розглядаються наявні недоліки законодавства про використання, розповсюдження та захист результатів інтелектуальної власності у вимірі сучасного цивільного права України. Пропонуються шляхи ліквідації законодавчих та суспільних недоліків з огляду на іноземний досвід.

Ключові слова: *цивільне право, результат інтелектуальної, творчої діяльності, інтелектуальна власність, авторське право, сучасне законодавство, недоліки законодавства.*

Інтелектуальна, творча діяльність за останні півтора сторіччя перетворилася зі звичайного соціального явища у справжній об'єкт цивільного права. Пов'язано це і зі значним прогресом у науці та мистецтві, і з розвитком та розширенням правових систем країн світу. Україна є молодою країною, а отже цивільне право України лише розвивається, а отже, як в і багатьох галузях національного права, виявляється ціла низка проблем законодавства.

Хоча в цивільному праві і сформувалась підгалузь права інтелектуальної власності, та одного її існування недостатньо для повноцінного функціонування таких інститутів, як авторське право та суміжні права, право промислової власності тощо.

Перше – це недолік, пов'язаний з недостатнім захистом інтелектуальної власності в Україні, є серйозною проблемою для власників прав на інтелектуальну власність. Порухення авторських прав, патентних прав та інших форм інтелектуальної власності є поширеними явищами в Україні. Недостатній захист інтелектуальної власності може призвести до того, що власники прав не зможуть отримати відповідної компенсації за використання своїх інтелектуальних творів або винаходів, що може знизити стимул до їх створення. Одним з факторів, які впливають на недостатній захист інтелектуальної власності в Україні, є недостатня ефективність правоохоронних органів. Порухення прав на інтелектуальну власність не завжди розглядаються в судовому порядку, а інколи виявлення інформації про порухення прав є досить складним завданням [1]. Крім того, деякі з порухень прав на інтелектуальну власність відбуваються за межами території України, що робить цей процес ще складнішим. Інший фактор, що впливає на недостатній захист інтелектуальної власності в Україні – це відсутність ефективних механізмів врегулювання спорів. Наприклад, у разі порухення авторських прав, судовий процес може зайняти значну кількість часу, що зменшує стимули до ведення бізнесу та створення нових інтелектуальних творів. Затягування справ – це взагалі проблема українського судочинства. Окрім того, в Україні не завжди є належна правова база для вирішення спорів – це також проблема не лише права інтелектуальної власності, а й цивільного права взагалі. Пропонується згадати мережу кав'ярень, яка існувала в довоєнному Сєвєродонецьку – Coffee Panda. Однак в один момент хтось зажадав зареєструвати іншу мережу кав'ярень – CO#EE PANDA. Замість літери «o» стоїть нуль, а замість «ff». Однак протягом кількох місяців служби з питань інтелектуальної власності не могли вирішити, чи була назва оригінальною, чи ні та чи порухено було право інтелектуальної власності на назву, чи ні. І тільки через дуже тривалий час, близько року, врешті-решт суд дійшов висновку, що так, дійсно, було порухено право інтелектуальної власності і власник другого кафе все ж мав відмовитись від такої назви. Такої проблеми не сталося б, якби існував окремий суд для таких питань. І це відкриває нову проблему.

В Україні дійсно існує Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Цей суд було створено у 2017 році з метою підвищення якості розгляду справ, пов'язаних з правами на інтелектуальну власність. Вищий суд з питань інтелектуальної власності має компетенцію розглядати справи, пов'язані з авторським правом, суміжними правами, правами на знаки для товарів і послуг, правами на промислові зразки, патентами, топологією інтегральних мікросхем, науковими відкриттями та іншими об'єктами інтелектуальної власності. При розгляді справ Вищий суд з питань інтелектуальної власності використовує спеціалізованих суддів, які мають високу кваліфікацію у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. З моменту створення в 2017, він й досі не розпочинає свою роботу. Варто пам'ятати, що для нього існує повноцінна нормативно-правова база у виді відповідного Закону України. Беззаперечно, створення Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності в Україні є кроком до покращення захисту інтелектуальної власності в країні. Однак треба, щоб суд працював, а не просто існував «на папері». А до тих пір, поки він врешті-решт не почне функціонувати, справи щодо інтелектуальної власності розглядатимуться в межах виключно цивільного та, частково, господарського судів. Це створює збільшене навантаження на весь судовий апарат та на суддів. Щоб це вирішити, треба запуснути суд до роботи.

Ще дещо про служби. В Україні надто часто перекладаються повноваження з контролю над правом інтелектуальної власності з однієї служби на іншу з розформуваннями перших. Так,

з 1992 такі функції мали декілька організацій, останні з яких – Державна служба інтелектуальної власності та Укрпатент [2].

Наступна проблема – відсутність чіткого регулювання в сфері цифрової інтелектуальної власності: в Україні відсутні чіткі правила для захисту цифрової інтелектуальної власності, такої як програмне забезпечення та бази даних. Це взагалі світова проблема – в усіх країнах проблеми зі захистом цифрової інтелектуальної власності стають все більш актуальними. Україна не є винятком - в країні відсутні чіткі правила для захисту цифрової інтелектуальної власності, таких як програмне забезпечення та бази даних. Проблема полягає в тому, що існуючі закони та норми не завжди адаптовані до сучасних технологій та реалій цифрової економіки. Наприклад, відсутність чіткої правової підтримки з метою захисту прав власності на бази даних та програмне забезпечення може привести до неправомірного використання цих об'єктів інтелектуальної власності. Крім того, недостатньо розвинена правова база в галузі цифрової інтелектуальної власності може спричиняти проблеми з міжнародними торгівельними відносинами та конкурентоспроможністю українських компаній, оскільки багато з них працюють у галузі інформаційних технологій та мають значний інтелектуальний потенціал. Давайте проілюструємо це на побутовому прикладі. В Україні більшість операційних систем Microsoft Windows не є ліцензованими та розповсюджуються за контрафактними зразками. Те саме стосується є пакету ПЗ Adobe – Photoshop, Lightroom, Audition та інше використовується в «піратському» вигляді. Це пов'язано одразу з кількома проблемами. Перше – низький рівень цифрової грамотності громадян. Багато людей просто не знає, що за програмне забезпечення треба платити. А ті, хто знають про це, можуть просто не мати грошей на ліцензію того ж Microsoft Windows – тут нагадати варто, що ліцензована копія Microsoft Windows 10 коштує близько 5 тисяч гривень, враховуючи, мінімальна заробітна плата в Україні – 6700. Отже, важливо задля виправлення таких проблем слід поліпшити статки середнього громадянина, а також розробити чіткі та адаптовані до сучасних реалій норми, які забезпечують ефективний захист цифрової інтелектуальної власності в Україні. Для цього можуть бути використані інструменти, такі як законодавчі зміни початок функціонування спеціалізованих судів, які будуть займатися розглядом спорів у цій галузі. Також можна використовувати міжнародні стандарти та практики для створення відповідної правової бази.

Також, низька свідомість про інтелектуальну власність є однією з проблем, яка стикається не тільки Україна, але і багато інших країн. Це проблема, звичайно, не стільки правового характеру, скільки суспільного. Існування такої проблеми може бути пов'язано з тим, що інтелектуальна власність є досить новим поняттям для багатьох людей і, зокрема, для тих, хто не працює в цій сфері. Більшість людей можуть не усвідомлювати, що створення творів інтелектуальної власності вимагає великих зусиль і ресурсів, а також може бути дуже цінним. Наприклад, у зв'язку з швидким розвитком інформаційних технологій і поширенням інтернету, багато людей можуть вважати, що інформація вільно доступна і може бути використана без дозволу власника прав на неї. Це може призводити до порушення авторських прав, прав на товарні знаки та інші права інтелектуальної власності. Недостатня свідомість про інтелектуальну власність може також бути пов'язана з низьким рівнем освіти в цій сфері [2]. Більшість людей можуть не знати, що є права на інтелектуальну власність, як їх захистити, які є наслідки порушення прав і т. д. Тому важливо проводити інформаційно-освітню роботу серед населення щодо інтелектуальної власності і зміцнювати свідомість про її значення та захист – достатньо проводити освітні заходи в ігровій формі.

Взагалі, Україна має проблеми з контролем за дотриманням прав на інтелектуальну власність, зокрема, з виявленням порушень та покаранням за них. Одна з головних проблем полягає в тому, що існує недостатньо ефективна система виявлення порушень прав на інтелектуальну власність, яка б дозволяла вчасно виявляти та перешкоджати порушенням. Іншою проблемою є недостатньо жорсткі санкції за порушення прав на інтелектуальну власність. Нинішні санкції за порушення прав на інтелектуальну власність у більшості випадків є недостатньо жорсткими для того, щоб застрашувати порушників та запобігати їхнім діям. Також важливо враховувати, що багато порушень прав на інтелектуальну власність здійснюється через Інтернет, де складно встановити винних та виявити порушення. Для

боротьби з цими порушеннями потрібні нові технології та методи виявлення та покарання порушників прав на інтелектуальну власність. Однак при вирішенні таких проблем варто не зайти надто далеко – ніяк неможна, щоби заходи запобігання такого роду правопорушенням перетворились на бюрократію та масове стеження за користувачами.

Наостанок, довгий термін реєстрації прав на інтелектуальну власність. Процес реєстрації прав на інтелектуальну власність в Україні може бути довгим та складним. Процес реєстрації може зайняти від кількох місяців до декількох років, що може значно ускладнити захист прав власників. Наприклад, для отримання патенту на винахід українські закони передбачають проведення дослідження з метою перевірки новизни винаходу. Це дослідження проводиться Українським інститутом інтелектуальної власності («Укрпатент»), і термін його проведення може складати до 18 місяців. Після цього, процес реєстрації може зайняти ще кілька років. Такий довгий термін реєстрації прав на інтелектуальну власність може спричинити проблеми для бізнесу, який хоче швидко запровадити нові технології на ринок, а також для власників інтелектуальної власності, які повинні захищати свої права на протязі довгого періоду. Крім того, це може призводити до затримки розвитку нових технологій та інновацій в Україні. Також це є перепорою для тих, хто просто не бажає витратити час на бюрократичні справи.

Іноземний досвід у виправленні проблем в законодавстві про право інтелектуальної власності може бути корисним для України. Низка країн зробила значні кроки в напрямку покращення своїх правових норм у сфері інтелектуальної власності, які можуть служити прикладом для України. Особливо Європейський Союз відіграє важливу роль у формуванні та розвитку законодавства про право інтелектуальної власності. У ЄС існує спільне законодавство щодо права інтелектуальної власності, яке складається з різних директив, які регулюють питання авторських прав, патентів, товарних знаків та інших форм інтелектуальної власності. Таке законодавство містить чіткі правила щодо охорони інтелектуальної власності, а також механізми її захисту та відшкодування шкоди, завданої її порушенням. Наприклад, у багатьох країнах ЄС існують спеціалізовані суди, що займаються розглядом питань інтелектуальної власності, які мають достатню кваліфікацію і досвід у цій галузі [3]. Такі суди можуть ефективніше вирішувати спори, пов'язані з порушенням прав на інтелектуальну власність, що допомагає у забезпеченні правової захисту правовласників [2]. Також, у ЄС існують програми підтримки для малих та середніх підприємств, які допомагають у їхньому інтелектуальному розвитку та захисті їхніх прав на інтелектуальну власність. Це може включати фінансову та консультативну підтримку, а також розвиток мережі інноваційних центрів та інкубаторів, що допомагає в комерціалізації результатів наукових досліджень. Ще один приклад – Японія, яка має одну з найбільш розвинених систем права інтелектуальної власності в світі [3]. У Японії існує швидкий термін реєстрації прав на інтелектуальну власність (чого не вистачає Україні), а також ефективна система забезпечення їх захисту.

Як висновок, законодавство, яке регулює питання використання, захисту та розповсюдження результатів інтелектуальної власності, а також здійснення цього законодавства наразі знаходяться на низькому рівні розвитку. Зважаючи на це, охорона прав інтелектуальної власності має стати одним із пріоритетів повоєнної відбудови України, а в нагоді стане іноземний досвід. З нього можна виокремити кілька підходів, що допомагають вирішувати ці проблеми. Серед них – створення спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності, розробка чітких правил для захисту цифрової інтелектуальної власності та впровадження ефективної системи контролю за дотриманням прав на інтелектуальну власність. Всі ці заходи допоможуть створити більш ефективну та захищену систему права інтелектуальної власності в Україні, що сприятиме розвитку національної економіки та інноваційного потенціалу країни.

Список використаних джерел:

1. Лозовська А. С. Історія розвитку права інтелектуальної власності в Україні. Часопис Київського університету права. 2021. № 1.
2. Литвин С. Й. Сутність результату інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкта цивільного права. Часопис Київського університету права. 2015. № 3.

3. Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Збірник наукової практики за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 7 квіт. 2016 р. / ред.: О. В. Черевко, О. П. Орлюк. Черкаси, 2016.

Oleksiy Andreev. Weaknesses of current civil legislation regarding the use, distribution and protection of the results of intellectual activities and methods of their elimination. – Article.

Abstract. The article examines the existing shortcomings of the legislation on the use, distribution and protection of intellectual property results in the context of modern civil law of Ukraine. Ways to eliminate legislative and social shortcomings are suggested based on foreign experience.

Key words: civil law, the result of intellectual and creative activity, intellectual property, copyright, modern legislation, shortcomings of legislation.

СМЕРТЬ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ

Бербеницький Данило,
студент 3 курсу спеціальності «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: **Мезеря Олександр,**
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Дослідницьку роботу присвячено детальному огляду щодо встановлення факту смерті людей, котрі загинули під час російської агресії на тимчасово окупованих територіях (далі ТОТ), зверненням до компетентних органів, збиранню доказів.

Проведено ознайомлення з алгоритмом дій у різних ситуаціях, тому в умовах війни проти України деякі громадяни не можуть мати доступ до лікарень чи інших державних установ.

Проведено ознайомлення з законодавчою базою у разі звернення до органів реєстрації актів цивільного стану РАЦС та відмови у них.

Ключові слова: факт смерті, доказ, медична довідка про смерть, судовий збір.

Дуже актуальною та наболілою проблемою для багатьох громадян України постраждалих від російської агресії – є смерть близьких людей, родичів, поховання у важких умовах. Дуже багато випадків, коли немає можливості отримати довідку про смерть та інші документи.

Ось головні аспекти щодо дій встановлення факту смерті.

По перше було раніше потрібно звернутися до відділу державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС). Згідно з Правилами ДРАЦС в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 року № 52/5 підставами є:

1. Лікарське свідоцтво про смерть (форма № 106/о).
2. Фельдшерська довідка про смерть (форма № 106-1/о).

У багатьох випадках неможливо було отримати довідку про смерть (не працювали лікарні, неможливість відвідування лікарів до померлого, лікарі мають проводити огляд трупа лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю самих лікарів), тому РАЦС повинен був надати письмову відмову, тому що без довідки про смерть – неможливо отримати свідоцтво про смерть.

Звертатися спочатку до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану в межах території підконтрольній владі України та отримати письмову відмову, не є обов'язковим. Лише з прийняттям ЗУ від 1 липня 2022 року № 2345 (що набрав чинності 07.08.2022) внесли зміни до статті 317 ЦПК України щодо надання можливості заявникам скористатися спрощеною процедурою встановлення фактів народження або смерті жителям

інших територій. У змінах зазначено, що заява може бути подана до будь-якого суду за межами території України [4].

Тепер діє спрощена процедура встановлення факту смерті громадян на тимчасово окупованих територіях, але 22 грудня 2022 року Міністерством з питань реінтеграції ТОТ видано наказ № 309, яким затверджено перелік територій на яких ведуться/велися бойові дії і цей перелік постійно оновлюється та актуалізується [5].

Відповідно до ст. 317 Цивільного процесуального кодексу не вимагають від осіб, які звертаються до суду із заявою про встановлення факту смерті, письмової відмови ДРАЦС у здійсненні реєстрації таких фактів.

Звернутися із заявою щодо встановлення факту смерті можуть:

- спадкоємці за законом (справа № 390/282/23 [2]), спадкоємці за заповітом, оскільки встановлення факту смерті особи має юридичне значення для заявників для отримання відповідного документу – свідоцтва про смерть, та оформлення спадкових прав;

- представник військового підрозділу щодо встановлення смерті військовослужбовця із занесенням у реєстр загиблих, виключення із штату особового складу та надання документів про смерть родині;

- сусіди загиблих, якщо вони здійснили поховання за власні кошти та мають право на відшкодування витрат на поховання.

Якщо родичі померлого мешкають в регіоні або ТОТ, де відсутня можливість звернення до відділів ДРАЦС (території, де державні органи не здійснюють повноваження через військові дії), вони можуть звернутися через представника, повноваження якого мають ґрунтуватися на нотаріально посвідченій довіреності (відповідно до статті 244 Цивільного кодексу), або адвоката [1]. Адвокат має право надавати правову допомогу відповідно до ч.1 статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Наступним етапом є підготовка відповідних документів. Дуже важливим фактором є те, що потрібно звертатися до суду – там, де була відмова у РАЦС.

Тож обов'язковим переліком документів для подачі у суд є:

1. Заява про встановлення факту смерті (заява не є шаблонною, потребує написання під кожну конкретну ситуацію).

2. Копії доказів, які підтверджують факт смерті (медичні довідки та / або свідоцтво про смерть, видане органами на ТОТ або їх копії (за наявності)).

3. Копії паспорта та ідентифікаційний код заявника.

4. Копії документів, які підтверджують родинні зв'язки заявника.

5. Копія свідоцтва про шлюб заявника (за потреби).

6. Копії паспорта та ідентифікаційного коду померлої особи.

7. Копія свідоцтва про шлюб або розірвання шлюбу померлої особи.

8. Інші докази факту смерті або дані осіб, що можуть бути опитані як свідки за наявності (фото, пояснення свідків, інші документи).

При зверненні до суду із заявою Заявник має надати суду усі можливі докази смерті. Доказами вказаних фактів можуть бути:

- медичні довідки, що підтверджують факт смерті;

- лікарське свідоцтво про смерть (копія або оригінал);

- довідка про причину смерті (оригінал);

- свідоцтво про захоронення, квитанції, акти прийому-передачі, договори із відповідними ритуальними підприємствами, які надавали послуги з організації поховання;

- можливі фотокартки із захоронення (як додатковий доказ, у судовій практиці були такі випадки, коли подавали фотокартки небіжчика у домовині, та потім на фото фіксували саме поховання);

- пояснення свідків та інші докази.

Але можливі у практиці такі випадки, коли відсутні довідки про смерть, висновки лікаря, а також і самі свідки, котрі могли підтвердити сам факт смерті. Інколи також неможливо вказати, де саме поховано людину – за наявності обстрілів у час поховання або не присутності Заявника при процесі поховання (справа № 390/282/23 [2]). В такому разі Заявник є головним та єдиним

свідком. Тоді показання свідка можуть бути виключними та вирішальними для факту підтвердження смерті, оскільки йому відомі особисто факти, які мають значення для справи.

Також наразі, дуже важливим є правильне оформлення заяви. У заяві потрібно вказати який факт Заявник просить встановити та для чого саме ви подаєте заяву про встановлення факту смерті.

Але існують такі судові справи, у яких розгляд залишається без руху.

Існують слідуєчі недоліки:

- у заяві не вказано заінтересовану особу;
- відсутня мета встановлення факту;
- відсутні докази для підтвердження суду обставин;
- відсутність відомостей, які засвідчують факт померлої особи;
- відсутність документів про народження або інших документів (медичні довідки, виписки, епікризи захворювань).

Для звернення до суду потрібно підготувати всі документи у двох примірниках (один для суду та другий для РАЦС). Такий зробити один примірник для себе, якщо заявник буде звертатись до суду особисто. На третьому екземплярі ставиться відмітка про дату прийняття заяви та номер справи. Дуже важливо на всіх копіях документів, які ви надаєте завірити, прописавши на кожній сторінці дату, прізвище з ініціалами та «згідно з оригіналом».

Після проведення судового засідання, на якому беруть участь свідки, видається копія судового рішення учасникам справи негайно після ухвалення або надсилається судом до органів РАЦС за місцем ухвалення рішення для реєстрації факту смерті.

Реєстрація факту смерті у строк до 1 року повинна проводитися безоплатно. Реєстрація факту смерті у строк до 1 року проводиться у день звернення. Якщо після смерті термін більше одного року, то процедура встановлення факту смерті може тривати до 3-х місяців [8].

Окреме питання – судовий збір. Тривалий час неоднозначно вирішувались питання щодо судового збору у справах про встановлення факту смерті на ТОТ, де в одних судах заяву залишали без руху через несплату судового збору, а в інших приймали до провадження і розглядали. Після внесення змін до Закону України № 2345-IX [6] п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» було визначено, що Заявники у справах за заявами про встановлення факту смерті, поданих у зв'язку із воєнним станом, збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, звільняються від сплати судового збору [7].

Проте, як би не вдосконалювалось національне законодавство, адаптувалось в умовах військової агресії, гарантуючи кожній особі право бути зареєстрованою, право на посвідчення статусу особи (народження, смерть) дуже велика надія у час сучасних технологій та надання послуг через цифрові трансформації, щоб питання встановлення факту смерті не посвідчувалось судовими рішеннями.

Список використаних джерел:

1. Міністерство юстиції. Представництво за довіреністю. URL: minjust.gov.ua/m/str_20083#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B5%D1%8E%2044%20%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B.

2. Справа № 390/282/23 Провадження №2-о/390/31/23 Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 22.02.2023 року. URL: <https://court.gov.ua/fair/sud1108/>.

3. Лист-роз'яснення - Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.04.2021 № 985/0/208-21. URL: <https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/vsu.pdf>.

4. Верховна Рада України, Законодавство України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України № 1618-IV від 18.03.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

5. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій № 3092 від 22 грудня 2022 року «Про затвердження переліку територій на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих територій Російською Федерацією». URL: <https://minre.gov.ua/doc/doc/104>.

6. Верховна Рада України, Законодавство України Про визначення територіальної підсудності справ, Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

«Про визначення територіальної підсудності справ» № 2710/38-14 від 02.09.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2710740-14#Text>.

7. Верховна Рада України/Законодавство України: Закон України «Про судовий збір» № 3674-VI від 08.07.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

8. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://oldsite.mtot.gov.ua/vstanovlennja-faktu-smerti>.

Danylo Berbenytskyi. Death in the occupied territories: problems of establishing a legal fact. – Article.

Abstract. The research work is devoted to a detailed review of the fact of death of people who died during the Russian aggression in the temporarily occupied territories (hereinafter TOT), appeals to the competent authorities, collection of evidence.

Familiarization with the algorithm of actions in various situations was carried out, therefore, in the conditions of war against Ukraine, some citizens cannot have access to hospitals or other state institutions.

Acquaintance with the legislative framework in case of appeals to civil status registration authorities and rejection of them was made.

Key words: fact of death, evidence, medical certificate of death, court fee.

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ЯК ОДИН ІЗ ІНСТИТУТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Журавська Аліна,

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЧНУ ім. П. Могили

Анотація. Робота присвячена визначенню правової природи спадкового договору та його місця серед вітчизняної правової системи. Досліджуваний інститут потребує оновлення з урахуванням розпочатого процесу рекодифікації цивільного законодавства України, що призведе до збільшення випадків застосування цього механізму розпорядження майном фізичної особи.

Ключові слова: спадковий договір, набувач, відчужувач, умови спадкового договору, права та обов'язки сторін.

У зв'язку з активним розвитком цивільного законодавства, кінцевою метою якого є чітке регулювання суспільних відносин, зміцнення і охорона прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, у спадковій системі виник новий інститут – інститут спадкового договору.

Актуальність даної теми полягає у потребі вивчення правової природи інституту спадкового договору та виявлення його основних напрямків вдосконалення.

До даної теми дослідження зверталися наступні вчені: Н.В. Лаговська, Р.Б. Шишка, О.П. Васильченко, Т. П. Коваленко та інші. Однак у доктрині досі відсутня єдність щодо розуміння сутності спадкового договору, що свідчить про невизначеність правового статусу його сторін і зумовлює необхідність подальших досліджень.

Протягом тривалого часу інститут спадкового договору залишається предметом гострих наукових дискусій в українській цивілістиці, маючи як прихильників (В. Васильченко, С. Мазуренко), так і противників (Т. Коваленко), які вважають, що через специфічну конструкцію цього договору він не є реальним та необхідним для вітчизняного законодавства, на відміну від зарубіжного. Думки вчених також розділяються при визначенні характеру розподілу між сторонами договору прав та обов'язків – чи є спадковий договір одностороннім чи двостороннім правочином [1, с. 74].

У сучасному ЦК основні положення спадкового договору викладені у гл. 90. Відповідно до ст. 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Відповідно, сторонами даного договору є відчужувач та набувач. Проаналізувавши концепцію спадкового договору, закладену в ЦК законодавцем, можна

зробити висновок, що даний вид договору не може визнаватися самостійним видом спадкування. Підтвердженням цього є положення ст. 1217 ЦК України, в якій імперативно встановлено лише два види спадкування – за заповітом і за законом. Окрім того аналіз положень ЦК України та розкриття поняття спадкового договору у ст. 1302 ЦК України, дає підстави все ж визначити спадковий договір як двосторонній правочин, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони [2].

Позиція Верховного Суду України в Постанові від 10.05.2018 у справі № 727/6443/16-ц [3] проявляється в тому, що, згідно з ЦК України, сутність спадкового договору полягає в тому, що за таким договором відбувається розпорядження належним відчужувачеві майном ще за життя, але з набуттям права власності на майно набувачем після смерті відчужувача. Отже, спадковий договір має подвійну правову природу: він водночас є і розпорядженням на випадок смерті, і договором, змістом якого визначаються його істотні умови.

Щодо характеристики спадкового договору за критерієм моменту виникнення цивільних прав і обов'язків сторін, то існують різні думки вчених щодо реальності чи консенсуальності цього договору. Якщо виходити з теорії права, консенсуальним визнається той договір, чинність якого залежить від моменту досягнення згоди сторонами за всіма істотними умовами договору, а реальним – є чинність, яка залежить від моменту передачі визначеного майна.

Виходячи з визначення, наданого в ЦК, не можна однозначно стверджувати, до якого із видів відноситься спадковий договір. Так, наприклад, Т. Алфьорова [4, с.52] стверджує, що консенсуальний характер спадкового договору зумовлений тим, що договір вважається укладеним, коли сторони в належній формі досягли згоди з усіх його істотних умов. І. Волкова [5] ж переконана, що спадковому договору притаманні ознаки як консенсуального, так і реального договору. На її думку, характеристики договору вказують на його консенсуальність, оскільки момент його укладення пов'язується з досягненням сторонами згоди за всіма істотними умовами, що, в свою чергу, тягне за собою цивільні права та обов'язки між сторонами з одного боку. Але з іншого боку, за умовами спадкового договору може бути передбачено обов'язок набувача виконати певні дії після смерті відчужувача, що свідчить про ознаки реальності договору, інакше він буде вважатися укладеним з моменту передачі майна набувачеві.

Характерною ознакою спадкового договору є те, що за таким договором відчужувач надає розпорядження щодо майна на випадок своєї смерті ще за життя, але право власності на це майно виникає у набувача після смерті відчужувача, а сам набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Виходячи з цього, можна виділити наступні істотні умови спадкового договору: 1) майно, яке після смерті відчужувача перейде у власність набувача; 2) обов'язки, які зобов'язаний вчинити набувач відповідно до умов договору (характер і зміст цих дій); 3) інші умови, на яких наполягає одна зі сторін такого договору (наприклад, строки виконання обов'язків набувачем) [6, с. 152].

Особливе місце при розгляді правової природи спадкового договору займає питання припинення спадкового договору. За загальним правилом зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно нерозривно пов'язане з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою (ст. 608 ЦК України). Якщо розглядати одну із запропонованих конструкцій спадкового договору, то спадковий договір повинен припинятися за умови смерті набувача, якщо на нього було покладено обов'язок вчинити певну дію немайнового характеру після відкриття спадщини (ст. 1305 ЦК України), оскільки таку дію неможливо виконати без особистої участі померлого набувача. Проте аналіз змісту ст. 608 ЦК України не дає повного уявлення про конкретні підстави припинення договірних зобов'язань. Частково ця прогалина усувається нормами, що регулюють окремі види договірних зобов'язань, зокрема, ст. 835 ЦК України, ст. 781 ЦК України, ст.1008 ЦК України та іншими. Але спеціальної норми, яка б регламентувала підстави припинення спадкового договору в цьому випадку в законодавстві немає.

Зокрема, Ю. А. Заїка [7, с. 59] вважає за можливим припустити, що можливість спадкоємців померлого набувача виступити сингулярними правонаступниками за спадковим договором залежить від обраної контрагентами моделі спадкового договору та його змісту, що

надалі і визначить механізм дії спадкового договору в цьому випадку. Якщо покладені на набувача обов'язки за своїм характером є майновими, то необхідно застосовувати аналогію закону відповідно до ст. 8 ЦК України, тобто, використовувати норму, яка регулює подібні за змістом цивільні правовідносини. Такі подібні правовідносини між контрагентами виникають при укладенні договору довічного утримання. Оскільки законодавець у ст. 757 ЦК України допускає можливість правонаступництва після смерті набувача за договором довічного утримання, то таке ж правонаступництво повинно мати місце і після смерті набувача за спадковим договором.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що особлива правова конструкція спадкового договору свідчить про дуалістичність правової природи цього інституту, яка виражена, з одного боку, в його договірно-зобов'язальному характері, а з другого – в особливому характері спадкового правонаступництва. Правова характеристика спадкового договору полягає у його односторонньому, консенсуальному та відплатному характері. Інститут спадкового договору в Україні перебуває на перехідному етапі його розвитку і тому не користується значною популярністю. А наявність вищезазначених особливостей та суперечностей свідчить про тривалість актуальності даного питання та необхідність вироблення єдиного нормативного та наукового підходу до його вирішення.

Список використаних джерел:

1. Кухарев О. Є. Щодо питання стосовно вдосконалення інституту спадкового договору в контексті рекодифікації цивільного законодавства України. Нове українське право - вип. 3. Київ. 2021. С. 72-77.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України 18.12.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page> (дата звернення: 03.05.2023).
3. Постанова Верховного Суду від 10 травня 2018 р., судова справа №727/6443/16-ц, провадження №61-5243св18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74218552> (дата звернення: 03.05.2023).
4. Альфорова Т. М. Правова природа спадкового договору. The 2th International scientific and practical conference «PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE». Austria, 2020. P. 51-53. URL: <http://isg-conf.com> (дата звернення: 03.05.2023).
5. Волкова І. А. Загальні засади укладання та реалізації спадкового договору. Міністерство юстиції : веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5010 (дата звернення: 03.05.2023).
6. Чепис В. І., Писарева Е. А. Особливості правового регулювання спадкового договору в Україні та зарубіжних країнах. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету ім. Василя Стуса. 2021. Вип.13. С.151-155.
7. Заїка Ю. А. Усунути прогалини у правовому регулюванні інституту спадкового права: зб. матеріалів учасн. IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Малиновські читання» м. Острого, 5 жовт. 2021 р. Острого, 2021. С. 58-59.

Alina Zhuravska. Contract of inheritance as one of the institutions of civil law: legal nature and place in domestic legislation. – Article.

Abstract. *The work is devoted to determining the legal nature of the inheritance contract and its place in the domestic legal system. Research institute needs to be updated taking into account the initiated process of recodification of the civil legislation of Ukraine, which will lead to an increase in cases of application of this mechanism for disposal of the property of an individual.*

Key words: *inheritance contract, acquirer, alienator, terms of the inheritance contract, rights and obligations of the parties.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

*Запорожцев Дмитро,
студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** «Захист прав людей з інвалідністю» є дуже важливою в контексті забезпечення рівних можливостей та повноцінної участі людей з інвалідністю у житті суспільства. Інвалідність не повинна бути перешкодою для того, щоб людина могла реалізувати свій потенціал та мати доступ до всіх можливостей, які доступні для всіх. Однак, на жаль, люди з інвалідністю часто стикаються зі стереотипами та дискримінацією в різних сферах життя, що обмежує їхню можливість бути повноцінними учасниками суспільства. У цьому контексті важливим є захист прав людей з інвалідністю, який передбачає забезпечення їхнього рівного доступу до освіти, роботи, медичних послуг та інших видів соціальної підтримки, а також боротьбу з дискримінацією та стереотипами. У цій темі можуть бути розглянуті різні аспекти захисту прав людей з інвалідністю, включаючи міжнародні та національні законодавчі акти, механізми забезпечення прав людей з інвалідністю, роль громадських організацій та інших стейкхолдерів у захисті прав цієї групи населення.*

***Ключові слова:** інвалідність, права людини, дискримінація, стереотипи, соціальна підтримка, рівні можливості, міжнародні стандарти, національні законодавчі акти, механізми захисту прав людей з інвалідністю, громадські організації, соціальна інтеграція, доступність та бар'єри для людей з інвалідністю, роль медичних та психологічних служб у захисті прав людей з інвалідністю тощо.*

Однією з найбільш гострих проблем для людей з інвалідністю є доступ до освіти. Часто школи та університети не забезпечують належну інфраструктуру, щоб допомогти інвалідам отримати належну освіту. Це може означати відсутність підйомників, пандусів, адаптованих комп'ютерів та іншого обладнання, яке допомогло б зробити навчання доступним. Для розв'язання цієї проблеми необхідно забезпечити фінансування належного рівня, щоб школи та університети могли виконати необхідні належні роботи.

Іншою проблемою для людей з інвалідністю є доступ до робочих місць. Багато роботодавців не забезпечують належну інфраструктуру для інвалідів, що забезпечувало б їм доступ до робочих місць. Наприклад, універсальні пандуси, підйомники та інші засоби мобільності можуть допомогти інвалідам отримати доступ до робочих місць

Тому одним із головних завдань на шляху до захисту прав людей з інвалідністю є боротьба з такими стереотипами та дискримінацією. Для цього можуть бути проведені кампанії зі збільшення свідомості громадськості щодо проблем інвалідності та розроблені програми підтримки інтеграції цієї групи людей в суспільство.

Крім того, важливо підтримувати розвиток технологій, що дозволяють зменшити фізичні обмеження людей з інвалідністю. Наприклад, створення спеціальних допоміжних технічних засобів для пересування, спеціальних програм для комп'ютерів та інше [1, С. 46-51].

Однак, багато людей з інвалідністю все ще стикаються зі значними перешкодами, щоб отримати доступ до тих самих можливостей, які доступні для людей без інвалідності. Наприклад, багато робочих місць все ще не мають належної інфраструктури для людей з різними видами інвалідності. Це може бути надзвичайно обмежувальним для багатьох людей з інвалідністю, які хочуть працювати та розвиватися [2, 17-24].

Я вірю, що наша місія полягає в тому, щоб створити світ, в якому кожна людина, незалежно від її інвалідності, може отримати доступ до тих самих можливостей.

Подолання бар'єрів, які ускладнюють життя людей з інвалідністю, може стати результатом не лише дій держави, а й суспільства в цілому. Ми можемо сприяти цьому, надаючи підтримку та розуміння, виявляючи уважність та доброзичливість. Такий підхід не лише забезпечить більш дружелюбне та сприйнятливe середовище, але й допоможе зрозуміти, що інвалідність – це не стан, а частина життя, яка не має заважати досягненню успіху та щастя.

Забезпечення захисту прав людей з інвалідністю є важливою складовою нашої суспільної відповідальності. Ми повинні зрозуміти, що права людини не можуть бути обмежені за будь-

яких обставин, і включають у себе можливість належного доступу до освіти, зайнятості та участі в громадському житті [3, С. 70-77].

Список використаних джерел:

1. Інклюзивний підхід до організації соціальних послуг для людей з інвалідністю / І. Хімич, О. Попович // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: збірник наукових праць. 2021. Т. 3, № 1. С. 17-24.

2. Захист прав людей з інвалідністю в Україні: проблеми та перспективи / Н. Марченко // Наукові записки НаУКМА. Серія «Філософія та політологія». 2019. Т. 216. С. 46-51.

3. Інклюзивна освіта в Україні: реалії та перспективи / В. Гончарук, М. Радченко // Педагогіка формування творчої особистості. 2021. № 57. С. 70-77.

Dmytro Zaporozhtsev. Protection of the rights of people with disabilities. – Article.

Abstract. «Protection of the rights of people with disabilities» is very important in the context of ensuring equal opportunities and full participation of people with disabilities in society. Disability should not be an obstacle for a person to realize his potential and have access to all the opportunities that are available to everyone. However, unfortunately, people with disabilities often face stereotypes and discrimination in various spheres of life, which limits their ability to be full members of society. In this context, it is important to protect the rights of people with disabilities, which involves ensuring their equal access to education, work, health services and other types of social support, as well as the fight against discrimination and stereotypes. Various aspects of the protection of the rights of people with disabilities can be considered in this topic, including international and national legislation, mechanisms for ensuring the rights of people with disabilities, the role of public organizations and other stakeholders in protecting the rights of this population group.

Key words: disability, human rights, discrimination, stereotypes, social support, equal opportunities, international standards, national legislation, mechanisms for the protection of the rights of people with disabilities, public organizations, social integration, accessibility and barriers for people with disabilities, the role of medical and psychological services in the protection of the rights of people with disabilities, etc.

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ЯК ФОРМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Іванова Марія,

студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля.

Науковий керівник: **Мезеря Олександр,**

к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Публікацію присвячено питанню відмежування гуманітарної й волонтерської діяльності за чинним вітчизняним законодавством. Наголошується на наявності конкретних законотворчих помилок у формулюванні цих дефініцій та наслідках даної проблеми. Запропоновано шляхи удосконалення розмежування досліджуваних понять.

Ключові слова: волонтерська діяльність, благодійництво, гуманітарна допомога.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії, колосальними соціально-гуманітарними викликами та проблемами внутрішньо-переміщених осіб суттєво активізувалося питання правових засад здійснення благодійної діяльності. Волонтерська діяльність та гуманітарна допомога і їхній юридичний супровід є нагальним аспектом для держави та суспільства оскільки на практиці виникають численні колізії при розмежуванні розглядуваних категорій.

Відповідно до ст. 1 Закону України (далі – ЗУ) «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для

досягнення визначених зазначеним ЗУ цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [1]. При цьому слід зауважити, що бенефіціаром для цілей цього нормативно-правового акту є особа-набувач благодійної організації (як правило, неприбуткова організація, фізична особа або територіальна громада).

У свою чергу волонтерська діяльність – словосполучення, котре стійко увійшло у побут українського суспільства – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [2]. При цьому профільним законом прямо закріплено, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності.

Гуманітарною допомогою за положеннями ЗУ «Про гуманітарну допомогу» є цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [3].

Якщо відкинути суто нормативний контекст та зважати на доктринальне бачення досліджуваних понять, то слід наголосити, що деякі науковці не згодні з тим, що гуманітарна допомога, волонтерство, є формами благодійництва, стверджуючи, що це види благодійництва. Із цього приводу необхідно зазначити, що благодійництво – це суспільне явище, яке полягає в добровільній безкорисливій моральній, матеріальній та організаційній допомозі нужденним, яку надають фізичні та юридичні особи на принципах верховенства права, законності, милосердя, моральності, гуманізму та взаємодопомоги [4, с. 47].

Важливість фактичного змісту термінологічної трихотомії «гуманітарна допомога», «волонтерська діяльність» та «благодійна діяльність» може простежуватись на прикладі складу кримінального правопорушення, введеного до Кримінального кодексу України у березні 2022 року [5]. Ст. 201-2 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги або благодійних пожертв, при цьому у примітці до норми здійснюється бланкетне посилання на постулати згаданих вище законів. Звідси виникає закономірне правозастосовне питання: чи слід волонтерську діяльність розглядати як гуманітарну з огляду на сутність об'єктивної сторони регламентованого складу кримінального правопорушення?

Наразі існує досить невеликий базис напрацьованої практики. Згідно з офіційними звітами слідчих підрозділів органів Національної поліції України на початок 2023 року було зареєстровано всього 247 кримінальних проваджень щодо незаконних дій з гуманітарною допомогою, зокрема розкрадання. А за даними Єдиного державного реєстру судових рішень нині у публічному доступі є лише 22 обвинувальні вироки судів щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, при чому у більшості з них це поняття «гуманітарна допомога» і «волонтерство» ототожнюються, що, як мінімум, є нелогічним та хибним з огляду на окреме правове регулювання.

Зокрема, у вирокі Залізничного районного суду м. Львова у справі № 462/6187/22 за фавбулою підсудний здійснив продаж низки транспортних засобів, що була отримана з грошових внесків, наданих як гуманітарна допомога [6]. Судом було встановлено, що діючи спільно із невстановленими особами, достовірно знаючи, що він діє в порушення вимог Закону України «Про гуманітарну допомогу», з корисливих мотивів, переслідуючи мету незаконного збагачення шляхом одержання грошових коштів за продаж гуманітарної допомоги обвинувачений продав транспортні засоби, спеціально обладнані для потреб військових.

У вирокі Київського районного суду м. Одеси у справі № 947/18460/22 від 23.12.2022 судом резюмується, що було встановлено факт продажу десятків найменувань військової

амуніції військовослужбовцем [7]. Примітно, що у цьому рішенні фігурують численні посилання на ЗУ «Про волонтерську діяльність», котрий з позиції КК України не є джерелом для тлумачення понять, пов'язаних зі складом кримінального правопорушення, закріплено ст. 201-2 КК України.

Повертаючись до центральної проблеми тематики, ілюстративною є ситуація, що склалася з розмежуванням «волонтерської діяльності» та «гуманітарної допомоги» у розрізі оподаткування та розмитнення. Як слушно зауважує Н. Симоненко, волонтери, ввозячи товар в Україну, декларують його як гуманітарну допомогу, хоча по факту цей товари таким не є, якщо він був придбаний за кошти самих волонтерів. У розумінні профільного закону, таке майно (товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійних пожертв, безоплатної допомоги мають бути подаровані донором для безкоштовного розповсюдження в Україні, щоб вони вважалися гуманітарною допомогою. Якщо це не гуманітарна допомога, то повинна розмитнюватися в загальному порядку. В Україні виникає гібридна ситуація, коли негуманітарний товар декларується як гуманітарна допомога з метою уникнення митних зборів [8, с. 98].

Таким чином, на сьогодні дійсно актуальним є формування стійкого термінологічного апарату в контексті благодійної діяльності і її форм: гуманітарної допомоги та волонтерської діяльності. Сенс та фактичне призначення цих форм благодійної діяльності нівелюється при правозастосуванні, що деформує суспільну правосвідомість та призводить до необґрунтованих і сумнівних практик, що було продемонстровано на прикладі криміналізації незаконного використання гуманітарної, благодійної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 05.07.2012. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>. Дата звернення: 23.03.2023.
2. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI від 19.04.2011. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>. Дата звернення: 23.03.2023.
3. Про гуманітарну допомогу: Закон України № 1192-XIV від 22.10.1999. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>. Дата звернення: 23.03.2023.
4. Сербин Р. Детермінація форм благодійної діяльності. Підприємництво, господарство і право. № 4. 2016. С. 47-52.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. Дата звернення: 24.03.2023.
6. Вирок Залізничного районного суду м. Львова у справі № 462/6187/22. Державна судова адміністрація України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107611739>. Дата звернення: 24.03.2023.
7. Симоненко Н.О. Незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: аналіз законодавства. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/22477/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC.%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_30.12.2022_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_%D0%A0%D0%95%D0%94%20doc_p099-102.pdf. Дата звернення: 23.03.2023.

Maria Ivanova. Volunteer activity and humanitarian aid as forms of charity activity. – Article.

Abstract. *The publication is devoted to the issue of distinguishing between humanitarian and volunteer activities under the current national legislation. The author emphasizes the existence of specific legislative errors in the formulation of these definitions and the consequences of this problem. The author suggests ways to improve the distinction between the concepts under study.*

Key words: *volunteering, charity, humanitarian aid.*

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

*Карпенко Мілена,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,*

*Наукова керівниця: Капліна Галина,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті розглянуто активний процес адаптації шляхом цифровізації правової сфери до вимог воєнної реальності задля максимально ефективного врегулювання суспільних відносин. Також стаття присвячена характерним теоретико-правовим та організаційно-процесуальним особливостям, які потребують наукового дослідження, для відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі за допомогою цифрових технологій, зокрема в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** воєнний стан, електронне судове провадження, цивільне судочинство, цивільний процес, цифрові технології, цифровізація, електронне цивільне провадження.*

Постановка проблеми. Воєнні дії, що розпочалися 24 лютого 2022 року в Україні, потягли за собою новий обсяг збройної агресії Російської Федерації (далі – рф) на території незалежної та суверенної держави, що було визнано Верховною Радою України геноцидом Українського народу [1]. Це вплинуло, абсолютно на всі сфери нашої держави, а саме: соціально-культурну, політико-економічну й правову тощо. Наразі здійснюються активні процеси адаптації законодавства до умов воєнного часу, зокрема за допомогою цифровізації судочинства, що має на меті найбільш ефективно врегулювання суспільних відносин. У демократичній державі повинен працювати механізм відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі навіть під час воєнного стану, бо деструктивні зміни й порушення прав та законних інтересів осіб вимагають належного захисту у сучасному суспільстві. У процесі здійснення цивільного процесу в умовах воєнного стану актуальними є теоретико-правові та організаційно-процесуальні особливості здійснення цифровізації цивільного судочинства в процесі відновлення втраченого судового провадження.

Стан дослідження. У своїх працях багато українських та зарубіжних вчених-юристів приділяють увагу фундаментальним питанням цифровізації судочинства. Серед таких науковців можна виділити: Р. Ханик-Посполітак, В. Комаров, Н. Сакара, О. Самборська, О. Угриновська, О. Гиляка та інші. Проте сучасний український досвід відновлення втраченого судового провадження за допомогою цифрових технологій поки що є неопрацьованим в достатній мірі та не висвітлювався у працях науковців.

Саме тому метою статті є: дослідити характерні особливості цифровізації при відновленні втраченого судового провадження в умовах воєнного стану. Завданнями статті визначено:

- дослідження характеру впливу цифрових технологій на здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного часу;
- проведення аналізу теоретико-правових та організаційно-процесуальних особливостей впровадження цифровізації у цивільне судочинство в умовах воєнного стану;
- дослідження тенденції розвитку електронної форми інформації у законодавстві в правовому регулюванні відновлення втраченого судового провадження в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан на території України був введений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 у зв'язку зі збройною агресією та вторгненням рф. Під час воєнного стану як особливого правового режиму можливими є тимчасові (із зазначенням строку дії) обмеження прав і законних інтересів осіб [2]. Правосуддя є основоположною категорією та кінцева мета у реалізації конституційного права кожного на судовий захист. Конституція України закріплює право на судовий захист (ст. 55), що не може обмежуватись навіть під час воєнного стану (ст. 64) [3]. Згідно із завданням цивільного

судочинства, яке закріплене в ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), можна констатувати, що здійснення правосуддя в рамках цивільного судочинства полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді та вирішенні цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [4].

Через тимчасову окупацію територій та численні пошкодження приміщень судів в результаті бойових дій, виникли складнощі з передачею справ, а саме: фактично неможливо фізично транспортувати матеріали та архіви судів.

Проте, очевидно, що відсутність документації ускладнює подальшу роботу з ними, зокрема, розгляд та виконання рішень, що були прийняті раніше судами.

Порядок відновлення втраченого провадження у цивільному процесі визначено Розділом X ЦПК України [4]. Цей інститут стає особливо актуальним через припинення діяльності судів на тимчасово окупованій території і втрату матеріалів багатьох цивільних справ. Відновлення провадження може бути здійснене за заявою учасника справи або за ініціативою суду. Суд може самостійно ініціювати відновлення провадження у випадку, коли це необхідно для вирішення іншої справи або направлення справи до суду вищої інстанції. Якщо заявник бажає відновити провадження, то йому необхідно подати до суду першої інстанції, який розглядав справу, заяву з детальним описом конкретного провадження (або його частини), учасників справи, їх реквізитів та контактних відомостей. Заявник також повинен надати інформацію про обставини втрати судового провадження, місцезнаходження копій матеріалів провадження або даних щодо таких копій, а також документи, які необхідно відновити, та мету відновлення провадження.

Подача заяви не має обмежень строку, окрім ситуації, коли заява стосується відновлення провадження для виконання судового рішення. В такому випадку заява має бути подана до закінчення терміну, встановленого для пред'явлення виконавчого документа до виконання (який, як правило, складає три роки з моменту набуття законної сили рішення, з урахуванням виключень та порядку їх обчислення, як визначено у статті 12 Закону України «Про виконавче провадження» [5]). За відповідним клопотанням суд може поновити зазначений строк.

Важливо відзначити, що згідно з чинним процесуальним законодавством, немає можливості відновити нерозглянуті провадження, у яких рішення ще не було прийнято. Це означає, що позивач повинен подати позовну заяву повторно до суду. Розгляд цієї заяви здійснюється в рамках спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи, що має тривати до 30 днів з моменту надходження заяви до суду.

При розгляді заяви про відновлення втраченого провадження, суд враховує наступні джерела інформації: 1) збережену частину справи, такі як окремі томи, жетони, матеріали з архіву суду тощо; 2) документи, які були надіслані (видані) судом учасникам судового процесу та іншим особам до втрати справи, а також їх копії; 3) матеріали виконавчого провадження, якщо воно здійснювалося за результатами розгляду справи; 4) будь-які інші документи та матеріали, подані учасниками судового процесу, якщо вони достатні для відновлення справи; 5) відомості з Єдиного державного реєстру судових рішень; 6) дані, які містяться в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі; та 7) будь-які інші відомості, документи тощо, які були отримані з інших офіційних джерел законним шляхом.

Зазначимо, що наразі відбувається активне впровадження електронних доказів в процесі відновлення втраченого провадження у цивільному процесі – лише одна з багатьох складових використання електронноцифрових технологій в суді. Наразі діють окремі блоки Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (зокрема, електронний суд); діє система автоматизованого розподілу справ у суді; засідання проводяться в режимі відеоконференцій; у разі неможливості належного повідомлення осіб (відповідачів, свідків, якщо їх місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи невідоме), їх виклик оприлюднюється через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України; та навіть обговорюється можливість вирішення справ із залученням штучним інтелектом. Така активна цифровізація судочинства має вплинути на механізм відновлення втраченого судового провадження, що стане в нагоді в умовах воєнного стану.

На нашу думку, сьогодні залишається певне коло проблем, що пов'язані з наданням суду, оглядом, а також забезпеченням схоронності електронного документа, зокрема під час воєнного стану, що негативно впливатиме на систему доказування у цивільному процесі.

Основна проблема походить від особливостей зовнішнього виразу та можливості спотворення доказу, що не може бути встановлений без спеціальних знань. Водночас, обов'язковим та обґрунтованим є залучення експертів для відновлення втраченого провадження справ, які містять електронні докази.

При відновленні втраченого судового провадження суд, на підставі перевірених та зібраних матеріалів, приймає ухвалу щодо відновлення втраченого провадження, або лише тієї його частини, яку, на його думку, необхідно відновити. Ухвала суду містить інформацію про конкретні дані, що подалися до суду та досліджувалися на судовому засіданні, вказуються висновки щодо доведеності того, які докази досліджувались судом та які процесуальні дії виконувались із втраченого провадження.

Відновлення матеріалів втраченого провадження є однією з гарантій забезпечення права на судовий захист та права на справедливий суд, закріпленого ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Зазначимо, що для початкового етапу вирішення проблеми потрібно законодавчо закріпити процесуальні дії та рекомендації для діяльності суду у випадку втрати провадження.

З метою забезпечення функціонування електронного судочинства в Україні, єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система була адаптована до змін, які внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [7].

З 08.04.2022 року почав працювати новий сервіс «Електронний кабінет», який надає можливість надсилати документи іншим учасникам перед відправкою до суду з отриманням підтвердження про доставлення.

Цифровізація також має відображення у змінах, внесених до Закону України «Про судоустрій та статус судів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а саме:

- додатковий спосіб інформування про суд, який розглядає справу, з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія;

- додаткове інформування сторін спору шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа у програмному засобі Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія;

- можливість проведення зборів суддів дистанційно у режимі відеоконференції [8].

На нашу думку, для подальшого покращення ситуації з відновлення судового провадження в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану необхідно:

- 1) створити єдину інформаційну систему із загальним доступом для суду з метою розробки повних копій матеріалів судових проваджень в один документ;

- 2) створити єдину систему та надати рекомендації щодо зберігання копії на матеріально-електронних ресурсах;

- 3) для речових доказів – розробити відповідний документ, який підтверджує момент прийняття, зберігання, передачі речі в електронних варіантах;

- 4) проводити всі процесуальні дії за допомогою відеофіксації та зберігати ці дані на відповідних серверах.

Висновки. Враховуючи важливість складової виявлення, огляду, дослідження та збереження електронних доказів, наголошуємо на потребі в захисті персональних даних, адже вказаний файл (інформація, сайт) може містити інформацію про певну особу або спотворену чи перекручену інформацію щодо неї, причому негативні наслідки для відновлення втраченого провадження можуть наставати в обох цих ситуаціях. Відповідно законодавцю необхідно приділити значну увагу формуванню спеціального сховища електронних даних.

Вбачаємо за доцільне продовжити вивчення сучасного досвіду роботи судів щодо здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану задля подальшої адаптації організаційно-правової регламентації діяльності судів у зазначених умовах.

Отже, наразі не існує єдиного законодавчого підходу до визначення шляхів відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі, зокрема в умовах воєнного стану, необхідною стає розробка уніфікованої системи правил вирішення цих проблем та закріплення відповідних положень в ЦПК.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
6. Як наразі працює відновлення втраченого судового провадження у цивільному судочинстві: веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-narazi-prasyue-vidnovlennya-vtrachenogo-sudovogo-provadhennya-u-civilnomu-sudochinstvi.html> (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).
8. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27.07.2022 р. № № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20>. (Дата звернення: 26.04.2023 р.).

Milena Karpenko. Restoration of lost judicial proceedings through civil justice digitalization. – Article.

Abstract. *The article examines the active process of adaptation through digitalization of the legal sphere to the demands of military reality for maximum effective regulation of social relations. The article also focuses on characteristic theoretical, legal and organizational-procedural features that require scientific research for the restoration of lost judicial proceedings in civil proceedings through digital technologies, particularly in conditions of martial law.*

Key words: *civil justice, civil procedure, digital technologies, digitalization, electronic civil proceedings, electronic judicial proceedings, martial law.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА СПАДКУВАННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

*Кременчуцька Марія,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У цьому дослідженні проведено аналіз судової практики щодо забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території України. Відзначено, що норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» врегульовують основні заходи із забезпечення реалізації вказаних прав, проте недостатньо. Запропоновано внесення змін у вказаний Закон щодо визначення поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини наявність спадщини, перебування спадкодавця тощо на тимчасово окупованих територіях України.*

***Ключові слова:** спадкування, реалізація, права, тимчасово окупована територія, судова практика.*

Актуальність теми дослідження забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території полягає у тому, що процес переходу майна від спадкодавців до спадкоємців за законом або за заповітом вважається юридичним здійсненням прав на спадкування, тобто, реалізацією наданих особі спадкових прав. У момент відкриття спадщини виникають спадкові правові відносини, юридичним змістом яких є права спадкоємців на прийняття спадщини та обов'язки усіх інших осіб утримуватися від здійснення неправомірних та інших негідних дій, які б могли перешкоджати спадкоємцям у здійсненні їх спадкових прав. Необхідною умовою щодо здійснення спадкоємцями своїх прав є чітке правове регулювання оформлення прав на спадщину та їх реалізації. Тому прийняття спадкоємцями спадщини повинно також відповідати певним законодавчим вимогам. Зокрема, окремі норми цивільного та іншого законодавства визначають порядок забезпечення реалізації права на спадкування громадян, які перебувають тимчасово окупованій території України. Законодавство України передбачає підстави, особливості і відповідний порядок забезпечення реалізації прав на спадкування на таких територіях.

Проте вагомим є також і аналіз судової практики щодо забезпечення реалізації вказаних спадкових прав. На сьогодні, не зважаючи на постійне оновлення та удосконалення норм багатьох інститутів спадкового права, інших норм, які забезпечують права громадян на спадкування на тимчасово окупованій території України, вирішення судових спорів у цих справах ще завжди піддається істотним позитивним змінам. Тому вирішення вказаних справ все ще вимагає істотного оновлення і доопрацювання.

Питання забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території, аналізу судової практики щодо забезпечення реалізації вказаних прав присвятили свої здобутки такі автори як С. В. Дяченко та Л. В. Гонцовська [1], О. О. Кармаза [2], Г. В. Луцька [3–6], А. О. Мацегорін [7], Д. С. Петренко та Г. Г. Новосьолова [8], Ю. О. Федорчук [16], С. Я. Фурса та Є. І. Фурса [17] та інші.

Зрозуміло, що питання законодавчого врегулювання особливостей забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території складне й делікатне, тому потрібен час та праця з його опрацювання, вироблення практики застосування вирішення судових цивільних спорів у цих справах. Тому питання удосконалення вказаного інституту спадкового права наразі все ще є актуальним та важливим.

У ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року [14] визначено поняття

тимчасово окупованої території, а у ст. 11-1 цього Закону – основні заходи із забезпечення реалізації права на спадкування на вказаних територіях.

Зокрема, положення про спадкування стосуються таких територій як сухопутна територія тимчасово окупованих рф територій України, водні об'єкти чи їх частини, які знаходяться на вказаних територіях; внутрішні морські води, територіальне море України як частина Чорного моря навколо Кримського півострова, а також інші території. В умовах воєнного стану рішенням Уряду України заходи із забезпечення реалізації права на спадкування можуть поширюватися і на інші території України.

Ст. 11-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» врегульовує наступні особливі заходи із забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території: визначення на тимчасово окупованій території останнього місця проживання спадкодавця; заходи у випадку перебування майна на тимчасово окупованій території; ведення спадкових справ у вказаних випадках.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 11-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у випадку, коли останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія, то місцем відкриття спадщини є місце подання спадкодавцем першої заяви, яка свідчить про його волевиявлення щодо спадкових правовідносин.

Тут виникає питання – чи буде місцем відкриття спадщини місце подання спадкодавцем першої заяви саме на тимчасово окупованій території? На наш погляд, не буде, оскільки це не створює правових наслідків. Прикладом застосування можемо назвати постанову Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 17 квітня 2019 року про визнання права власності в порядку спадкування, якою визначено, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Також будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами є недійсним і не створює правових наслідків [9].

Тому офіційним підтвердженням місця подання першої заяви буде офіційна реєстрація у законних органах державної влади України. Вказане стосується і інших аспектів забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території, у яких необхідна реєстрація.

Так, постановою Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 04 травня 2022 року визначено, що ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Луганській області в особі Попаснянського відділення Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Луганській області про визнання права власності на недоотримані страхові виплати в порядку спадкування. Офіційним підтвердженням реєстрації у цій справі стала довідка від 17 грудня 2014 року № 6343005655 про взяття на облік особи, переміщеної з тимчасово окупованої території України та районів проведення [12].

Подібні справи стосувались щодо спадкування страхових виплат, у тому числі заборгованості із страхових виплат – постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 01 вересня 2021 року [10], постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 вересня 2022 року [13].

На наш погляд, ст. 11-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» не повністю врегульовує заходи із забезпечення реалізації прав на спадкування на тимчасово окупованій території.

Зокрема, вагомим є визначення поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини наявність спадщини, перебування спадкодавця тощо на тимчасово окупованих територіях України.

Хоча ч. 3 ст. 1272 Цивільного кодексу України передбачає, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [18], на наш погляд, про це варто вказати також і у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», оскільки доволі великий масив

справ стосуються саме пропущених строків. Вказані справи неодноразово розглядаються судами, ще починаючи з 2014 року.

Так, ОСОБА_1 звернулась до Лисичанського міського суду Луганської області з позовом, в якому просить визначити їй додатковий строк для прийняття спадщини після смерті матері ОСОБА_2, яка померла 6 жовтня 2017 року, посилаючись на те, що пропустила строк з поважних причин, оскільки через проведення АТО на території Луганської та Донецької областей виникли складнощі в оформленні документів після смерті батьків, так як довелося збирати документи для подачі до суду, звертатися до суду із заявою про встановлення факту смерті матері, а також через те, що м. Алчевськ Луганської обл. відноситься до переліку населених пунктів на території якого здійснювалась АТО, тому позивачка не мала змоги виїхати на підконтрольну територію України для подання заяви про прийняття спадщини раніше через похилий вік та відсутності грошей. Суд вважав поважними причини пропуску позивачкою строку прийняття спадщини, тому позов підлягає задоволенню [15].

Касаційний цивільний суд Верховного Суду у постанові від 15 червня 2022 року встановив, що у березні 2015 року ОСОБА_1 звернувся до Дзержинського районного суду м. Харкова з позовом до Харківської міської ради, третя особа – Десята харківська державна нотаріальна контора, про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Позов мотивований тим, що його батько ОСОБА_4, який зареєстрований за адресою на тимчасово окупованій території України – на території Автономної Республіки Крим. Колегія суддів вважає, що тимчасова окупація території АР Крим призвела до непоправних перешкод у реалізації позивачем своїх спадкових прав, які не могли бути ним усунуті, у зв'язку із чим право позивача на подання заяви про прийняття спадщини підлягає захисту у судовому порядку. Тому Верховний Суд визнав поважними такі причини пропуску строку [11].

Таким чином, для удосконалення вказаних відносин пропонуємо ст. 11-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» доповнити частиною 6 наступного змісту: «6. Наявність спадщини на тимчасово окупованій території України, перебування на цій території спадкодавця може бути визнана судом як поважна причина пропуску строку для прийняття спадщини (частина 3 статі 1272 Цивільного кодексу України)».

Список використаних джерел:

1. Дяченко С. В., Гонцовська Л. В. Процесуальні особливості розгляду справ про спадкування на тимчасово окупованій території України : судова практика. Київський часопис права. 2021. № 3. С. 58–64.
2. Кармаза О. О. Модифікація спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4. Том 1. С. 136–141.
3. Луцька Г. В. Деякі особливості вчинення нотаріальних проваджень у сфері спадкування у разі, якщо спадщина знаходиться на тимчасово окупованих територіях України. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Випуск 6 (35). С. 51–55.
4. Луцька Г. В. Нотаріальна форма охорони і захисту в механізмі забезпечення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 2. Том 2-1. С. 20–27.
5. Луцька Г. В. Цивілістичний процес як форма поєднання позасудових і судових процедур охорони та захисту цивільних прав громадян, які проживають на тимчасово окупованій території України. Юридичний бюлетень. 2020. Випуск 17. С. 78–84.
6. Луцька Г. В. Цивільно-правова політика держави на тимчасово окупованій території України : теоретичні підходи до визначення та вектори розвитку. Правові новели. 2020. № 10. Том 3. С. 26–33.
7. Мацегорін А. О. Захист права на спадкування на території проведення антитерористичної операції. Україна і світ : діалог мов та культур : Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–31 березня 2017 р.) / редколегія : О. В. Матвієнко та ін. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. С. 758–760.
8. Петренко Д. С., Новосьолова Г. Г. Право власності на майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях. Modern research in world science : The 3th International scientific and practical conference (June 12-14, 2022) / editor M. L. Komarytskyu. Lviv : SPC «Sci-conf.com.ua», 2022. Pp. 1803–1810.

9. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 17 квітня 2019 року, справа № 757/372/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81753054> (дата звернення: 05.03.2023).
10. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 01 вересня 2021 року, справа № 203/4638/19-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99362655> (дата звернення: 05.03.2023).
11. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15 червня 2022 року, справа № 638/4895/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104813596> (дата звернення: 05.03.2023).
12. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 04 травня 2022 року, справа № 423/3908/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104308920> (дата звернення: 05.03.2023).
13. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 вересня 2022 року, справа № 243/11095/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558380> (дата звернення: 05.03.2023).
14. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 36. Ст. 957.
15. Рішення Лисичанського міського суду Луганської області від 23 квітня 2019 року у справі № 415/9121/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81377509> (дата звернення: 05.03.2023).
16. Федорчук Ю. О. Деякі особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : Мат. всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 147–150.
17. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Державне регулювання організації нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : Мат. всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 12–23.
18. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Mariya Kremenchutska. Ensuring implementation of inheritance rights in the temporary occupied territory: analysis of court practice. – Article.

Abstract. *In this study, an analysis of judicial practice regarding the implementation of inheritance rights in the temporarily occupied territory of Ukraine was carried out. It was noted that the norms of the Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine» regulate the main measures to ensure the realization of these rights, but they are not enough. It is proposed to introduce amendments to the specified Law regarding the definition of a valid reason for missing the deadline for acceptance of inheritance as the presence of an inheritance, the testator's stay, etc., in the temporarily occupied territories of Ukraine.*

Key words: *inheritance, implementation, rights, temporarily occupied territory, judicial practice.*

ПІЛЬГИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ СІМЕЙ

*Воронова Дар'я та Кургут Владислава,
студентки 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Арсентьєва Олена,
к.ю.н., професорка, професорка кафедри правознавства,
декан юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Українське законодавство передбачає для учасників бойових дій та членів їх сімей пільги, аби забезпечувати достойний рівень життя захисникам нашої держави. Розглянемо які саме пільги надаються для учасників бойових дій та їх сімей.

В даній роботі розкрито систему пільг, яка надається учасникам бойових дій та членам їх сімей відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Звертається увага на проблеми, які необхідно вирішити учасникам бойових дій, для того щоб отримати належний рівень соціального забезпечення та на види пільг, які складно на сьогоднішній день отримати. Звертається увага на важливість виваженої державної політики для отримання пільг.

Ключові слова: учасник бойових дій, пільги, збройний конфлікт, державна політика.

Невиправдана збройна агресія з боку російської федерації на територію вільної незалежної України сприяла появі значної кількості осіб, які стали брати участь в бойових діях. З огляду на несприятливі реалії в різних сферах суспільства, держава спрямовує безліч своїх зусиль та ресурсів для підтримки цієї категорії та членів їх сім'ї. Рік життя у збройній боротьбі показало повну готовність нашої держави змінювати свої програми, першочергові функції, започатковувати нові шляхи їх розвитку. Проте, сьогоднішня недосконалість інфраструктури не дає повністю забезпечити й гарантувати захист та належну реалізацію учасниками бойових дій і членами їх сімей пільг.

Стаття 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає перелік пільг учасників військових дій, які доцільно розподілити на наступні групи: медичні, житлові, фінансові.

До медичних слід віднести:

- можливість безоплатного одержання всіх лікарських засобів, виробів, які відпускаються тільки за рецептами лікарів;
- право на першочергове та безкоштовне зубопротезування;
- право безоплатного санаторно-курортного лікування або ж компенсація його вартості якщо воно було оплачене самостійно;
- право на відвідування лікувальних закладів, до яких були прикріплені за попереднім місцем роботи, після виходу на пенсію або ж зміні місця роботи;
- право проходити щорічний медогляд, диспансеризацію з залученням необхідних спеціалістів;
- можливість обслуговуватися в першу чергу в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та на госпіталізацію.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день перелік медичних пільг збільшений, у порівнянні з 2014 роком, коли розпочалося збройне зіткнення на сході нашої держави.

Серед житлових виділяють:

право отримувати 75-процентну знижку квартирної плати за житлове приміщення, в якому проживає, при 21 кв. метр площі житла рахується на кожну особу, та додатково 10,5 кв. метра окремо на сім'ю;

- право на отримання 75-процентної знижки плати за користування всіма компослугами, газом, враховуючи середні норми споживання, першочергове відведення земельних ділянок для різних потреб, ремонт житлових будинків і квартир, забезпечення їх паливом;

- право одержати позику на будівничі та ремонтні цілі щодо жилих будинків у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

- право першочергового вступу до житлово-будівельних (житлових) кооперативів.

Для тих сімей, котрі складаються лише з непрацевдатних осіб, може бути надана 75-процентна знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі (42 кв. метри на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. метр на сім'ю).

Учасникам бойових дій, котрі дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях, надається жила площа за передана міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій, протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.

До фінансових належать наступні пільги:

- знижка 75 % на паливо для осіб, які проживають у будинках, котрі позбавлені центрального опалення;

- безплатний проїзд усіма видами пасажирського транспорту в міській та сільській наявності посвідчення встановленого зразка, електронного квитка, виданого на безплатній основі, а також проїзд один раз на два роки в обидві сторони залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, або проїзд один раз на рік ними з 50-процентною знижкою;

- виплата допомоги по тимчасовій непрацевдатності в розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від наявного стажу роботи;

- пенсії або щомісячне довічне грошове утримання, державна соціальна допомога, яка виплачується замість пенсії, підвищуються в розмірі 25 процентів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працевдатність;

- виплата грошової допомоги на матеріальне оздоровлення.

Окрім того, кожного року до 5 травня всім, хто визнаний учасниками бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

Одним із кроків, який зробила держава назустріч учасникам бойових дій, є цільова підтримка для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Дбаючи про дітей учасників бойових дій, органи державної влади надали дітям військовослужбовців за місцем проживання їх сімей місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності у першочерговому порядку.

Необхідність встановлення державою пільг викликано збройною агресією, яка розпочалася в 2014 році на сході нашої держави й значно посилилася з часів повномасштабного вторгнення з боку російської федерації. Збройні конфлікти викликали необхідність у потребі соціального захисту осіб, які захищають нашу територію та суверенні права кожного з нас.

Вся державна політика у сфері надання пільг учасникам бойових дій зводиться до того, аби забезпечити їм та членам їх сімей належний життєвий рівень. Всі встановлені законодавством пільги повинні мати не лише декларативний характер, а й належний механізм компенсації та гарантій, для цього необхідно провести ряд економічних реформ та перетворень.

Існуюча сьогодні система пільг, яких налічується понад двадцять видів, які мають компенсаторний характер, не відповідає повною мірою реаліям сьогодення [2, с. 169]. Варто зазначити, що для того, щоб отримати пільги учасникам бойових дій, необхідно подолати доволі ускладнений державою порядок їх отримання, який значно ускладнюється довгою тривалістю в часі та довгими чергами.

Для отримання належного рівня соціального забезпечення учасникам бойових дій необхідно, насамперед, вирішити наступні проблеми:

- врегулювати механізм виплати компенсацій родичам загиблих учасників бойових дій. В контексті даного завдання необхідно визначитися із сумою виплат для кожної категорії учасників бойових дій, терміном виплати, колом родичів, які можуть її отримати;

- розробити систему заходів, спрямованих на страхування життя учасників бойових дій та їх здоров'я. Для цього слід визначити суму страхування, порядок та розміри відрахувань, механізм отримання;

- повністю переглянути існуючі програми медичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій, залучаючи за потреби іноземних фахівців, оскільки нині діючі механізми відновлення, зважаючи, на виску інтенсивність боїв, не повною мірою дозволяють відновитися [3];

- врегулювати механізм забезпечення реалізації заходів щодо впровадження програми соціального забезпечення учасникам бойових дій, які з певних причин були демобілізовані, завершили контракт.

Відсутність належного правового механізму та правового забезпечення створює проблему не лише в отриманні пільг, а й перешкоджає нормальній реалізації існуючих. До прикладу, доволі проблемно отримати наступні види пільг щодо:

- покращання житлових умов, що викликане як недостатнім фінансуванням, так і низькими рівнями інтенсивності будівництва або неможливості його розгортання в окремих областях, зважаючи на інтенсивність військових дій;

- отримання авто для осіб, які внаслідок війни отримали інвалідність;

- протезування, неотримання якого викликане незнанням особи де та ким воно може бути проведено, відмовою в його наданні, неякісним наданням даної послуги;

- отримання безкоштовних ліків у аптеці, що викликане відмовою лікарів видавати рецепт на безоплатне отримання, небажанням в аптеці видавати потрібні препарати, посилаючись на їх відсутність;

- санаторно-курортного лікування, оскільки в отриманні путівок відмовляють дуже часто в силу наведення причин відсутності показань щодо отримання такого лікування або ж отримують лікування в санаторії, який знаходиться територіально далеко від особи учасника бойових дій;

- зубопротезування, неотримання якого пов'язане з відмовою лікувального закладу його надавати, посилаючись на відсутність матеріалів;

- отримання земельної ділянки, що викликане відмовою місцевих органів її надавати, посилаючись на відсутність землі в межах потрібної адміністративно-територіальної одиниці, неможливістю її використання за потрібним цільовим призначенням [2, с. 171].

Однією із суттєвих на сьогодні проблем є відсутність належного аудиту існуючих пільг та компенсацій учасникам бойових дій, що перешкоджає виділенню з державного бюджету належної суми, яка би була спрямована для них.

Не менш важливою є проблема відсутності належної психологічної реабілітації, що призводить до порушення трудових прав учасників бойових дій. Непоодинокими, на жаль, на сьогоднішній день є випадки, коли роботодавець або не бажає з особою, яка була учасником бойових дій, продовжувати трудовий контракт або розпочинати трудові відносини, побоюючись її змін у поведінці, психіці, контузій, наслідків отриманих раніше травм.

Потребує негайного врегулювання на сьогоднішній день також проблема збереження за учасником бойових дій закріпленого за ним місця роботи та врегулювання виплат по ньому. Оскільки, як показує існуюча судова практика, дана норма має лише декларативний характер, а особа, повертаючись із зони бойових дій, дуже часто змушена шукати інше робоче місце.

Однак, незважаючи на вказані недоліки, існує належний механізм судового захисту порушеного права щодо отримання пільг та користування ними. Також, слід, зауважити, що всі особи, що визнані учасниками бойових дій, звільнені від сплати судового збору при зверненні до суду. Врегулюванню зазначених проблем сприятиме міжнародна співпраця, запровадження міжнародного досвіду.

Недостатнє регулювання системи надання пільг з боку органів державної влади значно позначається на самій структурі збройних сил, невдоволенні між ними, відсутності належної мотивації [4, с. 42].

Напрями державної політики в сфері встановлення пільг учасникам бойових дій зводяться до наступного:

- встановленням мінімального рівня заробітної плати, періодичної її індексації, свободою підприємницької діяльності;
- першочергові, пріоритетні потреби такі як дошкільне виховання дітей, здобуття загальної освіти здійснюється за кошти державного й місцевого бюджетів безоплатно;
- підтримання за допомогою пільг, пенсій, стипендій громадян, які опинилися в скрутній життєвій ситуації [5, с. 119].

Заслуговує на увагу також той факт, що на шляху отримання пільг та їх використання, держава значно спростила цей механізм, а також збільшилося число пільг у медичній сфері, грошового забезпечення. Існуючий на сьогоднішній день збройний конфлікт між російською федерацією та Україною ставить з кожним днем нові виклики перед людьми та владою, лише держава є тим інструментом, який може врегулювати їх.

Тому тільки виважена та цілеспрямована державна політика дасть змогу забезпечити належний соціальний рівень. Для цього необхідно, насамперед, за допомогою міжнародної спільноти докласти максимум зусиль для припинення широкомасштабного збройного конфлікту, після чого провести ряд реформ у всіх сферах суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
2. Пінчук Р. С. Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 1. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. С. 168-172.
3. Кириченко А. Нормативно-правові механізми забезпечення медико-соціального захисту учасників АТО в Україні. Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П.Л. Шупика. 2016. Вип. 25. С. 435–444. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2016_25_69.
4. Кравченко М.В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. Механізми публічного управління. № 11-12 (25-26) листопад-грудень 2015. С. 36-43.
5. Болотіна Є. В., Кваша О. П., Степанова А. Е. Дослідження соціальних проблем військовослужбовців та їх сімей в умовах проведення антитерористичної операції. Вісник економічної науки України. 2020/№2. С. 117-122.

Darya Voronova, Vladyslava Kurgut. Benefits for participants of combat actions and their families. – Article.

Abstract. Ukrainian legislation provides benefits for combatants and their family members in order to ensure a decent standard of living for the defenders of our country. Let's consider exactly what benefits are provided for the participants of military operations of their families.

This paper describes the system of benefits provided to combatants and their family members in accordance with the Law of Ukraine «On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection». Attention is drawn to the problems that must be solved by the combatants in order to receive the appropriate level of social security and to the types of benefits that are difficult to obtain today. Attention is drawn to the importance of a balanced state policy for obtaining benefits.

Key words: combatant, benefits, armed conflict, state policy.

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ І ПРИЗНАЧЕННЯ ВИПЛАТ

*Мосєнцев Артем,
студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Антоненко Михайло,
к.і.н., доцент кафедри правознавства,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. В даній роботі ви можете ознайомитись з усіма можливими виплатами та допомогами особам, постраждалим під час війни. Які документи необхідно для оформлення виплат, та саме на яку допомогу ви можете претендувати, якщо ви є даною особою.

Ключові слова: виплати, допомога, документ, постраждалі, закон.

В першу чергу слід зазначити, що виплати в сучасних реаліях найчастіше отримують ВПО. ВПО – є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Куди звернутись для оформлення виплат?

Для отримання довідки переселенця особам від 14 років і старше необхідно особисто звернутися із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання або до уповноваженої особи, що визначена виконавчими органами сільських та селищних рад. Недієздатні особи та особи, дієздатність яких обмежена, звертаються через законного представника [1].

Від імені малолітньої дитини звертаються батьки. Якщо дитина прибула без батьків, то заяву може подати родич (бабуся, дідусь, тощо) або вітчим, мачуха, у яких проживає дитина [6].

Якщо дитина прибула без родичів, то заяву подає представник органу опіки та піклування за місцем знаходження дитини. Від імені дитини, влаштованої до дитячого закладу, установи охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей на повне державне забезпечення заяву подає керівник закладу [4, 6].

Що стосується студентів, студенти, які отримували певний освітньо-кваліфікаційний рівень і мали реєстрацію місця проживання в гуртожитках, після зняття з реєстрації мають право отримати довідку переселенця, якщо не бажають повернутися до попереднього місця проживання.

Що саме треба вказувати у заяві?

Заява про постановку на облік в якості ВПО містить наступну інформацію про заявника:

- прізвище, ім'я та по батькові;
- громадянство;
- дата та місце народження;
- стать;
- відомості про малолітніх, неповнолітніх внутрішньо переміщених осіб, які прибули разом з ним (у разі необхідності);
- відомості про законних представників, які супроводжують малолітню дитину, недієздатних осіб або осіб, дієздатність яких обмежена;
- відомості про зареєстроване і фактичне місце проживання;
- адреса, за якою з особою може здійснюватися офіційне листування або вручатися офіційна кореспонденція, та контактний номер телефону;
- обставини, що спричинили внутрішнє переміщення;
- повідомлення особи про непричетність до скоєння злочинів або співучасті у злочинах;
- відомості про житлові, соціальні, медичні, освітні та інші потреби;

- відомості про наявність інвалідності та потреби в технічних та інших засобах реабілітації;
- відомості про місце навчання / виховання дитини (найменування закладу);
- відомості про працевлаштування, освіту, спеціалізацію професійної освіти, посаду, професію [8,9].

Також разом з заявою обов'язковою частиною є подання документів, які засвідчують особу, та саме громадянство України. Це може бути:

- паспорт громадянина України (для повнолітніх);
- свідоцтво про народження дитини (для повнолітніх);
- інший документ, що посвідчує особу та підтверджує спеціальний статус заявника [5].

Але слід зазначити, що подання заяви не означає те, що особа отримає довідку ВПО, адже їй може бути відмовлено. Відмовити заявнику у отриманні довідки можу з наступних причин:

- у заявника немає відмітки про реєстрацію місця проживання (прописки) на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО і відсутні докази, що підтверджують факт проживання на цій території;
- у державних органів є факти про подання завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки;
- заявник втратив документи, що засвідчують його особу (спочатку необхідно відновити документи, а потім стати на облік);
- докази, подані заявником для підтвердження факту проживання на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО не підтверджують факту проживання заявника на відповідній території [2].

Як оформити щомісячну адресну допомога внутрішньо переміщеним особам?

Якщо у Вас є довідка переселенця та ви перемістилися з АР Крим або населених пунктів, що входять до переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, то держава може надати Вам щомісячну адресну допомогу на карту, відкриту в «Ощадбанку», для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату комунальних послуг.

Грошова допомога призначається на сім'ю і виплачується одному з її членів (уповноваженому представнику сім'ї) з письмової згоди на це від інших членів сім'ї. Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї, але не може перевищувати 3000 гривень на місяць. Якщо до складу сім'ї входять особи з інвалідністю або діти з інвалідністю, то сума збільшується, але не може перевищувати 3400 гривень на місяць, а для багатодітної сім'ї – 5000 гривень. Адресну допомогу можна оформити кожному члену сім'ї самостійно. Допомога виплачується щомісяця протягом 6 місяців з моменту звернення. Після чого вона може бути подовжена.

Розміри грошової допомоги для осіб є наступні:

- для непрацездатних осіб (пенсіонери, діти) – 1000 грн. на одну людину;
- для працездатних осіб – 442 гривні на одну людину;
- для інвалідів I групи – 130 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (на 01.01.2019 р це 1946,10 грн);
- для інвалідів II групи – 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (на 01.01.2019 р це 1721,55 грн);
- для інвалідів III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (на 01.01.2019 р це 1497,00 грн) [10].

Також стосовно того, якщо виплата оформлюється вперше, або раніше вона виплачувалася не через «Ощадбанк», то уповноважений представник сім'ї повинен звернутися в «Ощадбанк» за фактичним місцем проживання сім'ї (який вказано в довідці переселенця) для безкоштовного відкриття поточного рахунку.

Якщо допомога оформляється вперше, то прямо у відділенні «Ощадбанку2» оформляються всі необхідні документи. Потім «Ощадбанк» передає документацію до відповідного структурного підрозділу з питань соціального захисту населення протягом 3 робочих днів.

У разі якщо допомога подовжується уповноваженому представнику сім'ї необхідно подати заяву про призначення щомісячної адресної допомоги на наступний шестимісячний строк до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання або уповноваженій особі, визначеній виконавчими органами сільських і селищних рад [3].

Слід також зазначити, що допомога на проживання для ВПО надається щомісячно на кожну внутрішньо переміщену особу в таких розмірах: - для осіб з інвалідністю та дітей – 3 тис. гривень, - для інших осіб – 2 тис. гривень [7].

Також зустрічається багато ситуацій, коли допомогу необхідно оформити дитині без супроводу батьків, в такому разі грошова допомога на дитину може виплачуватись за зверненням:

- бабусі, дідусі, повнолітніх сестри, брата, мачухи, вітчима, що безпосередньо здійснюють догляд за дитиною без спеціальних на те повноважень;

- інших осіб, яким батьки передали дитину на виховання. При цьому заява на отримання допомоги має бути підписана батьками і завірено нотаріально;

- служби у справах дітей, тощо.

Слід зазначити, що в окремих районах Донецької, Луганської областей та АР Крим, що тимчасово не контролюються українськими властями, органи соціального захисту населення не працюють, отже, соціальні виплати не здійснюються.

Для отримання соціальних виплат після переїзду переселенцям необхідно зареєструватися і отримати довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, потім звернутися до органу соціального захисту населення за місцем фактичного проживання.

Підводячи короткий підсумок з даної теми, можна зрозуміти, що всі особи, постраждалі внаслідок вторгнення РФ, і ті, кому довелося покинути свою домівку, мають право на оформлення соціальних, матеріальних і інших видів виплат на всю свою родину.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF/paran9#n9>.

3. Кабінет Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#n10>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини».

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014р. №509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб».

6. «Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n14>.

7. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text>.

8. Наказ Мінсоцполітики від 19.09.2006 р. № 345 «Про затвердження Інструкції щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги».

9. Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги : затв. наказом М-ва. праці та соц. політики від 19.09.2006 р. № 156. Баланс-бюджет. 2006. 19 верес. (№ 18). С. 15–16.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#n12>.

Artem Mosyentsev. Procedure for procedure and appointment of payments. – Article.

Abstract. *This work deals with the design and assignment of payments, both to internally displaced persons and, in general, to people who suffered as a result of the war. In this work, you can find out what documents are needed to issue payments, where to go to issue them, and a lot of other information that everyone needs.*

Key words: *payments, design, help, documents, war.*

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

*Овчинніков Денис,
студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: Мезера Олександр,
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У науковій публікації детально досліджувалися питання процесуальних особливостей встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території у зв'язку з російсько-українською війною та окупацією агресором частини території України. У роботі було проаналізовано низку нормативно-правових актів вітчизняного законодавства у галузі цивільного процесуального права, наукових досліджень та судових рішень щодо встановлення факту народження. Було звернено увагу на важливість захисту основоположних політичних, громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини, а також наголошено на необхідності забезпечення відновлення порушених прав. Одним із них є можливість реалізації батьківських прав та реалізація правового статусу громадянина України новонародженою дитиною у майбутньому. Проаналізовано порядок встановлення такого факту народження на тимчасово окупованій території, досліджено питання підсудності цих справ, вимоги до змісту заяви про встановлення факту народження, а також питання допустимості та належності доказів, які повинен надати заявник на підтвердження факту, що підлягає встановленню. Визнано обґрунтованим законодавче положення щодо звільнення заявників від сплати судового збору за подання заяви у цій категорії справ.*

***Ключові слова:** тимчасово окупована територія України, встановлення факту народження, окреме провадження, державна реєстрація народження дитини.*

Постановка проблеми. 9-й рік війни, яка кардинально змінила життя всіх українців, триває, і ці зміни торкнулися кожної сфери життєдіяльності нашої країни. Частина територій України вже досить довго залишається в окупації. Ще 15 квітня 2014 року Верховна Рада України визначила статус території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя як тимчасово окупованої відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1]. Згодом, окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей також були визнані тимчасово окупованою територією. Загалом на сьогодні застосовується загальне формулювання «тимчасово окупована Російською Федерацією територія України» відповідно до вищезгаданого Закону.

Попри всі тимчасові негаразди життя продовжується. Діти – наше майбутнє, продовження нашого роду, нашої Держави. На жаль, попри всі старання, діти України сьогодні таки зазнали наслідків війни. Багато з них продовжують жити та народжуватись там, де щодня тривають ворожі обстріли. Неабияку важливість набуває питання встановлення та підтвердження факту народження дитини на тимчасово окупованій території. Підставою для проведення державної реєстрації народження дитини є документи, що підтверджують факт народження, які визначені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Проте за відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження, підставою для проведення державної реєстрації актів цивільного стану буде рішення суду про встановлення факту народження [2].

Отже, метою цієї статті є визначення процесуальних особливостей встановлення факту народження на тимчасово окупованій території, зокрема підстав подання заяви, кола заявників, вимог до заяви, порядку та строку її розгляду, допустимих та належних засобів доказування, вимог до судового рішення. Актуальність роботи полягає в тому, що геополітична ситуація в Україні, введення воєнного стану та новелізація законодавства, зокрема і цивільно-процесуального, принесли чимало змін в суспільне життя населення. Тому вкрай важливо розробити чіткий механізм дій у разі виникнення необхідності встановлення факту народження

особи на тимчасово окупованій території задля того, щоб звернення українців до суду у таких справах не викликало значних труднощів та перешкод і не було серйозних порушень прав цієї особи в майбутньому. Питанням встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території займалися такі фахівці у сфері цивільного процесуального права, як Гусаров К. В., Волкова І. М., Стоянова Т. А., Свідерська М. Г. тощо.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що відповідно до п. 7 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (далі – тимчасово окупована територія) – це частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації. Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього Закону тимчасово окупована Російською Федерацією територія України є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Варто звернути увагу на ч. 2 ст. 9 вищевказаного Закону, у якій вказано, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. А в ч. 3 цієї статті зазначається, що будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану. Цікавим є той факт, що ч. 3 ст. 9 Закону набула такого вигляду лише у зв’язку із змінами, внесеними 21.04.2022 року. До цього будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, вважався недійсним [3].

Зазначені зміни, внесені до процесуального законодавства у 2022 р. є вкрай доречними та необхідними, оскільки до цього одні суди оцінювали документи органів на окупованих територіях (наприклад, медичні довідки) як належні та допустимі докази і задовольняли вимоги заявників, а інші визнавали їх недійсними і приймали рішення про відмову в задоволенні таких заяв. Тому такі зміни до цієї правової норми мають позитивний характер та сприяють уніфікації судової практики в питанні підтвердження факту народження дитини на основі документів, виданих органами окупаційної влади. Адже права та інтереси громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, також повинні захищатися фактичними органами влади, а визнання документів, що підтверджують факт народження дитини, недійсними позбавляє громадян можливості реалізації їх основоположних прав, означає ігнорування їх життєвих потреб у сучасних реаліях.

Ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» закріплює, що державна реєстрація народження дитини проводиться за письмовою або усною заявою батьків чи одного з них за місцем її народження або за місцем проживання батьків або за заявою, поданою в електронній формі. Підставою для проведення державної реєстрації народження дитини є визначені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров’я документи, що підтверджують факт народження. У разі народження дитини поза закладом охорони здоров’я документ, що підтверджує факт народження, видає заклад охорони здоров’я, який проводив огляд матері та дитини. У разі якщо заклад охорони здоров’я не проводив огляд матері та дитини, документ, що підтверджує факт народження, видає медична консультаційна комісія в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. За відсутності документа закладу охорони здоров’я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження, підставою для проведення державної реєстрації актів цивільного стану є рішення суду про встановлення факту народження [2].

Отже, у разі відсутності будь-яких документів закладів охорони здоров’я або медичної консультаційної комісії, що підтверджують факт народження дитини, єдиним способом

підтвердження факту народження на тимчасово окупованій території є отримання відповідного судового рішення. Перш за все, необхідно відмітити, що дана категорія справ розглядається в порядку окремого провадження, так як окреме провадження призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 315 ЦПК України суд розглядає справи про встановлення факту, а саме народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦПК заява про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана батьками або одним з них, їхніми представниками, членами сім'ї, опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника [4].

Якщо піднімати питання про підсудність даної категорії справ, то на відміну від загальної норми статті 316 ЦПК, в якій закріплюється необхідність подання заяви до суду про встановлення факту, що має юридичне значення, за місцем проживання заявника, ст. 317 ЦПК України закріплює можливість звернення для заявників із заявами до будь-якого суду за межами тимчасово окупованих територій незалежно від місця проживання заявника, що є логічним: встановлення вказаних фактів та надання їм відповідного легітимного правового статусу породжує необхідність визнання правових наслідків таких фактів. Виходячи з цього надання права на звернення до суду із заявами про встановлення фактів народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях України до будь-якого суду цивільної юрисдикції незалежно від місця проживання заявника сприяє забезпеченню фізичній особі права на доступ до правосуддя до найбільш наближеного або з інших причин «зручного» суду з точки зору зручності забезпечення явки, надання фактичного матеріалу тощо [5, с. 22-26].

Статтею 318 ЦПК закріплено загальні вимоги до змісту заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Відповідно до ч. 1 цієї статті у заяві повинно бути зазначено: 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою; 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; 3) докази, що підтверджують факт [4].

Які ж докази повинен подати заявник? Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 76 ЦПК доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків. Відповідно до ч. 2, 4 статті 95 ЦПК такі докази повинні бути подані належним чином, тобто в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього [4]. З огляду на особливий характер цієї категорії справ, на мою думку, доказами можуть бути свідчення очевидців, наприклад, особи, яка приймала пологи, речові докази, такі як звуко- чи відеозаписи, свідоцтво про народження дитини чи будь-які документи з медичної установи тимчасово окупованої території тощо.

На підставі аналізу судової практики у цих категоріях справ можна виділити докази, які суди беруть до уваги для підтвердження факту народження дитини: свідоцтво про народження дитини, видане органами окупаційної влади, яке відповідно до законодавства України не є дійсним; медичні документи про народження дитини, видані на тимчасово окупованій території; виписний епікриз; свідоцтво про проведення аудіологічного скринінгу новонародженому, їх копії. Наприклад, у справі № 328/1252/21 Токмацького районного суду Запорізької області суд підтвердив, що факт народження дитини може бути підтверджений такими доказами, як копія свідоцтва про народження дитини, копія медичного свідоцтва про народження, копія виписного епікризу, копія свідоцтва про проведення аудіологічного скринінгу новонародженому [6]. Залізничний районний суд м. Львова у справі від 14 лютого 2022 року прийняв рішення про

встановлення факту народження дитини на підставі копії свідоцтва про народження, виданого на тимчасово окупованій території, та копії виписки епікризу з акушерного стаціонару, виданої лікарем-неонатологом [10].

Отже, на підставі аналізу судової практики у цих категоріях справ можна виділити такі докази, які суди беруть до уваги для підтвердження факту народження дитини: свідоцтво про народження дитини, видане органами окупаційної влади, яке відповідно до законодавства України не є дійсним; медичні документи про народження дитини, видані на тимчасово окупованій території; виписний епікриз; свідоцтво про проведення аудіологічного скринінгу новонародженому, їх копії.

Щодо судового збору, варто зазначити, що однією з економічних умов доступності правосуддя є розстрочка, часткове або повне звільнення від сплати судового збору. Це стосується окремих осіб під час розгляду виняткових справ, зокрема і заявників у справах за заявами про встановлення факту народження, поданих у зв'язку із воєнним станом, надзвичайним станом, збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» [7]. Проте раніше, до внесення відповідних змін, сплата судового збору була значною перешкодою для звернення до суду громадян у порядку ст. 317 ЦПК. Лише з 24.02.2018 Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (проте наразі цей закон є таким, що втратив чинність), а надалі – відповідними змінами до статті 5 закону «Про судовий збір» заявників у справах за заявами про встановлення факту народження, поданих у зв'язку із тимчасовою окупацією території України було звільнено від сплати судового збору.

За результатами розгляду справи суд приймає рішення, в якому повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт. Також відповідно до частини 3 ст. 317 ЦПК у рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків [4]. Рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану, не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів.

Висновки. Те, що відбувається зараз в Україні – це не просто війна, а геноцид українського народу. Нам варто пам'ятати про те, що на окупованих територіях наші співгромадяни зазнають нелюдських страждань, значних проявів насильства в усіх його формах, їхні права та свободи обмежуються, вони не мають доступу навіть до базових людських потреб. Саме тому ми повинні подбати про відновлення порушених конституційних прав та свобод, створення умов для реінтеграції наших громадян та про відновлення спокійної життєдіяльності та стабільного правопорядку. Дослідження судового порядку встановлення факту народження на тимчасово окупованій території є необхідною науковою роботою. Детальний розгляд та ретельне вивчення підстав, вимог до особи заявника, порядку судового провадження, вимог до доказів у подібних справах допоможе виявити недоліки або ж неточності закріпленого у законодавстві такого порядку розгляду цих справ. Вважаємо, що правильним є звільнення від судового збору, можливість звернення до будь-якого суду поза межами окупованої території, прискорений розгляд справ даної категорії. Якщо наявні тільки документи органів тимчасової адміністрації чи медичних установ, не визнаних Україною, то очевидною є відмова органів РАЦС у видачі свідоцтв про народження. Саме тому попереднє звернення до них є додатковою та зайвою перешкодою у встановленні факту народження дитини на тимчасово окупованій території і реалізації нею та її батьками взаємних прав та обов'язків. Доцільно встановити спрощену процедуру встановлення факту народження на тимчасово окупованій території в умовах воєнного стану та новелізації законодавства, адже це є вкрай необхідним, аби звернення українців до суду у таких справах не викликало значних труднощів та перешкод, а рішення по справі заявники могли отримати якнайшвидше.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. Дата оновлення: 07.05.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 29.10.2022).
2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. Дата оновлення: 27.10.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#n90> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. Дата оновлення: 07.05.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n116> (дата звернення: 05.11.2022).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 11.11.2022).
5. Гусаров К. В. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України : Матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків : Право, 2020. 480 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/796/%D0%9F%D0%B0%D1%86%D1%83%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20_%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2...pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=22.
6. Рішення Токмацького районного суду Запорізької області від 30 квітня 2021 року у справі № 328/1252/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96689033>.
7. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. Дата оновлення: 10.09.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
8. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 19 серпня 2022 року у справі № 755/7457/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105803408>.
9. Рішення Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 28 липня 2022 року у справі № 214/3596/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105545884>.
10. Рішення Залізничного районного суду м. Львова від 14 лютого 2022 року у справі № 462/723/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103244634>.
11. Рішення Межівського районного суду Дніпропетровської області від 30 листопада 2021 року у справі № 181/1221/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101474957>.

Denis Ovchinnikov. Features of establishing the fact of birth in the temporary occupied territory. – Article.

Abstract. *The article is devoted to the investigation of the procedural features of establishing the fact of the birth of a child in the temporarily occupied territory in connection with the russian-ukrainian war and the occupation by the aggressor of part of the territories of Ukraine. The work analyzed a number of normative legal acts of domestic legislation in the field of civil procedural law, scientific research and court decisions regarding the establishment of the fact of birth. Attention was drawn to the importance of protecting fundamental political, civil, economic, social, cultural and other human rights and freedoms, and the need to ensure the restoration of violated rights was also emphasized.*

The work states that the need to establish the fact of birth in court arises in the absence of documents confirming the fact of the child's birth, issued by legal authorities. The procedure for establishing such a fact of birth in the temporarily occupied territory has been analyzed. The question of the jurisdiction of these cases, the requirements for the content of the application for the establishment of the fact of birth, as well as the question of admissibility and appropriateness of the evidence that the applicant must provide to confirm the fact to be established, have been studied.

During the work, attention was paid to the judicial practice of Ukrainian courts, normative legal acts of Ukrainian legislation and scientific research on this topic.

Key words: *temporarily occupied territory of Ukraine, establishing the fact of birth, separate proceedings, state registration of the birth of a child.*

ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ЗАКОНОМ: СУЧАСНІ ВИМОГИ ТА ПРОЦЕС ЗАСТОСУВАННЯ

*Степченко Данило,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Капліна Галина,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** В даній темі розглядаються актуальні вимоги та процедури спадкування земельних ділянок за законом. Досліджуються основні правила, процедури та необхідні документи, які є необхідними при спадкуванні земельних ділянок, що дозволяє забезпечити їх правомірний та ефективний перехід від спадкодавця до спадкоємців.*

***Ключові слова:** спадкування, земельні ділянки, закон, вимоги, родинні зв'язки, власність.*

Проблема спадкування земельних ділянок є одним із важливих аспектів цивільного права, який має велике значення для передачі власницьких прав і майна від покоління до покоління. В свою чергу умови постійного розвитку законодавства встановлює перед нами необхідність постійної актуалізації своїх знань і розуміння щодо вимог і процесу спадкування земельних ділянок.

Проблему правового регулювання спадкування земельних ділянок була розглянута рядом вітчизняних науковців, зокрема: О. П. Печеним, В. Ю. Чуйковою, О. Л. Зайцевим, О. С. Уразовською, Ю. Є. Ходийко тощо.

Метою статті є дослідження процесу спадкування земельних ділянок відповідно до чинного законодавства та аналіз сучасних вимог до цього процесу. В рамках теми розглядаються правові аспекти оформлення права власності на земельні ділянки в порядку спадкування за законом, а також вимоги до документів, що необхідні для оформлення цього права.

Актуальність дослідження обумовлена постійною потребою в чіткому розумінні правових норм і процедур, пов'язаних із спадкуванням земельних ділянок. З урахуванням змін у законодавстві, ця тема стає особливо актуальною для громадян, які бажають передавати та отримувати земельні ділянки у спадок. Розбір сучасних вимог та процесу застосування закону допомагає забезпечити правову впевненість та ефективність в оформленні спадкових прав на земельні ділянки.

Спадкування за законом є однією з юридичних основ, що дозволяє набути право власності шляхом передачі майна померлого (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) відповідно до правових принципів та законодавства. Відповідно до статті 1218 Цивільного кодексу України, до складу спадщини належать майнові речі, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини, а також інше майно, включаючи майнові права та обов'язки, за винятком тих, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, особисті немайнові права та інші нематеріальні блага, а також права та обов'язки, передача яких у порядку спадкування не передбачена законодавством України [1].

Спадкові права можуть бути належні громадянам, які були живими на день відкриття спадщини, а також тим, хто народився після відкриття спадщини, але був зачатий під час життя спадкодавця. Закликатися до спадкування за заповітом можуть також юридичні особи, зазначені в заповіті, які існують на день відкриття спадщини (відповідно до ст. 1222 ЦК України).

Згідно зі ст. ст. 1261-1265 ЦК України, всі спадкоємці за законом поділяються на п'ять черг. Якщо спадкоємці попередньої черги відсутні, відмовляються від спадщини або були позбавлені права на спадкування заповідачем, то право на спадщину отримують спадкоємці наступної черги.

Якщо спадкоємець за законом помер до відкриття спадщини або одночасно зі спадкодавцем, його спадкова частка може перейти до осіб, зазначених у ст. 1266 (1-4 частини) за

правом представництва. Якщо кілька осіб здійснюють спадкування за правом представництва, спадкова частка померлого родича розподіляється між ними порівну [2].

Земельні ділянки та права на них є одним з видів майна, яке може бути успадковане. Згідно зі статтею 181 Цивільного кодексу України, земельні ділянки та об'єкти, що знаходяться на них і не можуть бути переміщені без амортизації та зміни їхнього призначення, відносяться до нерухомого майна.

Згідно з визначенням, що міститься в статті 79 Земельного кодексу України, земельна ділянка є нерухомою річчю, що складається зі земної поверхні з встановленими межами та визначеним місцезнаходженням, а також з визначеними правами.

Земельна ділянка як об'єкт цивільних прав складається з різних речей, таких як ґрунтовий шар, водні об'єкти та рослини, які утворюють єдине ціле і призначені для спільного використання.

Слід зазначити, що встановлення територіальних меж земельної ділянки здійснюється відповідно до законодавства на основі правозасвідчувальних документів, що надаються власником або землевласником.

Відповідно до Цивільного кодексу України, право власності на земельну ділянку передається до спадкоємців на загальних підставах зі збереженням її призначення земельної ділянки (згідно зі ст. 1225 ЦК). На прийняття спадщини, до складу якої входить зазначене майно, спеціальний дозвіл не потрібен [2; 3].

Для отримання права власності на земельну ділянку шляхом спадкування необхідним є набуття спадкоємцем відповідного права в порядку, встановленому законодавством України. Так, якщо спадкоємець на момент відкриття спадщини постійно проживав зі спадкодавцем, то він автоматично вважається особою, що прийняла спадщину, якщо не зробив заяву про відмову від неї протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України. В свою чергу, якщо спадкоємцем є особа, яка не проживала постійно зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, відповідно до вимоги, яка закріплена у другій частині статті 1269 Цивільного кодексу України, такій особі необхідно здійснити особисте подання заяви про прийняття спадщини до державного або приватного нотаріуса, або до уповноваженої посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування у сільських населених пунктах. Далі спадкоємці, задля отримання права на земельну ділянку, мають перевірити, чи була інформація про земельну ділянку внесена до Державного земельного кадастру, а також переконатися в наявності документів, що підтверджують право власності померлого на цю земельну ділянку, або присвоєнні їй кадастрового номера. У випадку, коли існує державний акт на ім'я померлого, але кадастровий номер не був присвоєний земельній ділянці, або ж кадастровий номер присвоєний, але відомості про земельну ділянку відсутні у електронній системі Державного земельного кадастру, необхідно скласти технічну документацію для відновлення меж земельної ділянки на місцевості [2; 5].

По завершенні 6-місячного терміну після смерті спадкодавця виникає необхідність звернутися до нотаріуса, якому була подана заява про прийняття спадщини, з метою отримання свідоцтва, що підтверджує право спадкоємця на спадщину. У цьому контексті необхідно додати до заяви наступні документи: документи, які посвідчують особу спадкоємця, такі як паспорт та ідентифікаційний номер платника податків; свідоцтво про смерть спадкодавця; документи, що засвідчують родинні зв'язки між спадкоємцем та спадкодавцем, зокрема свідоцтво про народження або свідоцтво про одруження; оригінали документів, що підтверджують право власності спадкодавця на земельну ділянку, зокрема договір купівлі-продажу(дарування), Державний акт про право власності на земельну ділянку; довідка про оцінку вартості земельної ділянки та витяг з Державного земельного кадастру, що стосується цієї конкретної земельної ділянки, і які надаються компетентними підрозділами Державної служби геодезії, картографії та кадастру. Для спадкування земельної частки (паю) необхідними є: сертифікат на право на земельну частку (пай); виписка з членів КСП; нормативно-грошова оцінка земельного паю на дату смерті спадкодавця [4; 5].

Законодавча тенденція щодо правочинів з нерухомістю полягає в тому, що права на земельну ділянку у спадкоємця виникають не з моменту відкриття спадщини, а з моменту

державної реєстрації прав на це майно, згідно з частиною 2 статті 1299 ЦК України. Відповідно до частини 1 статті 210 та частини 4 статті 334 ЦК України та Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», право власності або право користування на нерухоме майно виникає у набувача лише після його державної реєстрації, і сам правочин вважається вчиненим лише після цієї реєстрації [2; 4; 6].

Відповідальною за реєстрацію прав на нерухоме майно є Державна реєстраційна служба, яка зобов'язана на підтвердження державної реєстрації права видати витяг з Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Отримання витягу з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно дозволяє вважати спадщину на земельну ділянку правильно оформленою, а вказаний витяг є кінцевим документом, що засвідчує право власності на успадковану земельну ділянку [4].

Отже з огляду на вищевикладене можна резюмувати, що сучасні вимоги до спадкування земельних ділянок включають чітку ідентифікацію спадкоємців, підтвердження права власності на земельну ділянку, регулювання родинних зв'язків та встановлення процедур для передачі права спадкування. В свою чергу процес спадкування земельних ділянок за законом вимагає відповідного правового супроводу, включаючи звернення до нотаріуса, подання відповідних документів та проходження процедур у Державному земельному кадастрі. Дотримання всіх вимог та процедур є необхідним для отримання свідоцтва про право на спадщину. Виходячи з зазначеного, можемо зробити висновки, що застосування сучасних вимог та процедур щодо спадкування земельних ділянок сприятиме забезпеченню юридичної впевненості та захисту прав спадкоємців, а також сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Окремі питання спадкування : Роз'яснення М-ва юстиції України від 11.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0064323-11#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

3. Методичні рекомендації стосовно об'єктів нерухомого майна, права на які підлягають державній реєстрації : Метод. рек. від 11.12.2012 р. № n0006835-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0006835-12#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

4. Уразовська О. С. Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 23 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11327/Urazovska_A.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 16.05.2023).

5. Порядок оформлення права власності на земельну ділянку в порядку спадкування за законом та за заповітом – WikiLegalAid. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid. URL: <https://cutt.ly/M6PaWhH> (дата звернення: 16.05.2023).

6. Інтернет-бюро адвоката КуУКявого О.П. Нотаріальне посвідчення правочинів щодо землі та іншої нерухомості. Інтернет-бюро адвоката Кучерявого О.П. URL: <https://cutt.ly/R6PhOQq> (дата звернення: 16.05.2023).

Danylo Stepchenko. The problem of inheritance of land plots by law: current requirements and application process. – Article.

Abstract. This topic deals with the current requirements and procedures for inheriting land plots by law. The basic rules, procedures and necessary documents required for inheritance of land plots are studied, which allows to ensure their legal and efficient transfer from the testator to the heirs.

Key words: inheritance, land plots, law, requirements, kinship, property.

ВРЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ТА НАДАННЯ ПІЛЪГ НА КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

*Чаловська Надія,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** В тезах проаналізовано соціально-правовий статус осіб, що потребують державного захисту. Законами України – затвердженні та змінені права і можливості, осіб які перебувають на території України.*

***Ключові слова:** соціальний захист, оплата комунальних платежів під час війни, малозабезпечені особи.*

Мета дослідження: проведення системного аналізу сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту населення, вироблення пропозицій щодо усунення недоліків та врахування прогалин у чинному законодавстві України з даного питання.

Аналіз останніх досліджень: 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан [9]. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. На період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України [4]. З моменту ведення військового стану на всій території України були змінені ряд законів, прийняті законопроекти та видані постанови захищають цілісність України на контрактній основі [1-9].

Постанова Кабінету Міністрів від 04.03.2022 р. № 199, що передбачає перерозподіл бюджетних коштів і надання у 2022 році застрахованим особам одноразової матеріальної допомоги у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Допомога надавалась у рамках Програми «єПідтримка», у розмірі 6500 грн, її отримати змогли офіційно влаштовані громадяни за яких було сплачено податок державі за IV квартал 2021 року або річну звітність за той самий рік [5].

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» ст. 20 п. 2 [2]. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України. В Конституції України у 47 статті едеться про соціальний захист громадян які потребують житло, яке держава надає безкоштовно чи за мінімальну плату [4].

У Верховній Раді зареєстровано проект Закону «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24.03.2022 р. № 7198, за яким буде визначено на яких підставах можна отримати відшкодування, як воно буде надаватися та які особи мають право на соціальний захист відповідно цьому законопроекту [7].

14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». Новий Закон передбачає посилення соціального захисту громадян, які у зв'язку з військовою агресією Росії проти України були вимушені покинути власні домівки й стати внутрішньо переміщеними особами.

Постановою КМУ від 16.04.2022 р. № 457 визначено оновлені умови підтримки окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Документ чинний із 19.04.2022 року. У постанові йдеться про відшкодування

комунальних послуг за кошти держави всім переселенцям за березень та квітень місяць, надання гуманітарної допомоги в тимчасово окуповані місця [6]. Також були зміни в постанові КМУ "Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам" від 20.03.2022 р. № 332, а саме про надання соціальної допомоги переселенцям в яких зруйноване або не придатне для проживання майно, особи, що знаходяться в окупації та неможливість повернутися до зареєстрованого місця постійного проживання [3].

Викладення матеріалу Головним питанням внутрішньої політики розвинутих країн світу є вирішення соціальних проблем та підвищення добробуту населення. Основним інструментом реалізації державної соціальної політики є розробка і впровадження соціальних програм. В Україні особливої уваги потребує вирішення проблем, пов'язаних з подоланням бідності та забезпеченням принаймні мінімальних стандартів життя для малозахищених верств населення.

Нормативно-правова база:

1. Закони України: «Про житлово-комунальні послуги» від 9 листопада 2017 року № 2189-VIII (далі – Закон № 2189) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text> «Про внесення зміни до пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» щодо зупинення виконання рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги у період дії воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2456-IX (далі – Закон № 2456) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-20#Text>.

2. Постанови Кабінету Міністрів України: від 5 березня 2022 р. № 206 «Деякі питання оплати житлово-комунальних послуг в період воєнного стану» (далі – Постанова № 206) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/206-2022-%D0%BF#Text> від 5 червня 2019 р. № 482 «Про затвердження Порядку здійснення перерахунку вартості послуги з управління багатоквартирним будинком за період її ненадання, надання невідповідної якості» (далі – Порядок № 482) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2019-%D0%BF#Text>.

3. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 26.03.2022 № 61 «Про внесення зміни до Методики розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг під час дії воєнного стану в Україні», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 29 березня 2022 р. за № 360/37696 (далі – Наказ № 61) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0360-22#Text>.

Щодо питання нарахування та оплати житлово-комунальних послуг в період воєнного стану.

Відносини, що виникають у процесі надання та споживання житлово-комунальних послуг регулює Закон № 2189.

За вимогами статті 12 Закону № 2189 надання житлово-комунальних послуг здійснюється виключно на договірних засадах.

Ціна послуги, порядок оплати послуги, права і обов'язки сторін, а також відповідальність сторін за порушення договору є істотними умовами договору про надання житлово-комунальної послуги.

Отже, нарахування та оплата житлово-комунальних послуг здійснюється виходячи з умов договору про надання відповідних послуг, укладеного між споживачем та виконавцем/управителем багатоквартирного будинку, та вимог чинного законодавства.

Щодо нарахування плати за комунальні послуги (послуги з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання та централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами) та послугу з управління багатоквартирним будинком споживачам, в яких було зруйновано житло.

У разі якщо житло споживача зруйновано внаслідок ведення воєнних (бойових) дій і, відповідно, комунальні послуги та послуга з управління багатоквартирним будинком з цих причин споживачеві не надаються (не надавалися), плата за ці послуги не нараховується.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>.

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Зміни в постанові No 332 Кабінету Міністрів України: «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», від 20.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.
4. Конституція України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text>.
5. Постанова No 199 Кабінету Міністрів України від 04.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-%D0%BF#Text>.
6. Постанова No 457 Кабінету Міністрів України, від 16.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text>.
7. Проект Закону No 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>.
8. Talanchuk I. Ukraine Administrative and Legal Regulation of Education for Persons with Disability/ Ірина Таланчук // Social Welfare Interdisciplinary Approach, 2015. 5(1). С. 94–101.
9. Указ No 64/2022 Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Nadezda Chalovska. Regulation of payment and benefits for communal services during war. – Article.

Abstract. The theses analyze the social and legal status of persons in need of state protection. Laws of Ukraine – approval and changes of the rights and opportunities of persons staying on the territory of Ukraine.

Key words: social protection, payment of utility bills during the war, low-income persons.

СЕКЦІЯ V

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

*Алексєєва Єлизавета,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Шаповалова Ольга,
д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У статті здійснено аналіз публікацій та законодавства в аспекті спадкування корпоративних прав, розглянуті зміни в законодавчих актах з причини запровадження воєнного стану в Україні. З'ясовано об'єкт спадкування, а також порядок вирішення проблем щодо дій спадкоємця, яким передаються корпоративні права.

Ключові слова: спадкування, корпоративні права, учасники товариства, частка в статутному капіталі, спадкоємець.

Актуальність. Внаслідок того, що в Україні було запроваджено воєнний стан відбулися певні зміни та роз'яснення в законодавстві, в тому числі і зміни у корпоративному праві. Окрім цього, актуальним є і питання що є об'єктом спадкування в разі смерті учасника товариства, особливо акціонерного. Так само, слід розглянути порядок прийняття спадкоємців його прав та обов'язків, а саме проблемним є те, як же спадкодавець може уберегти майбутніх спадкоємців від успадкування податкового боргу та судових спорів між учасника товариства, в якому состоїть спадкодавець. Це питання є актуальним для кожного учасника товариства, бо люди є смертною істотою, тому потрібно заздалегідь замислитися про життя родичів після смерті, щоб воно максимально проходило без особливих проблем.

Подібні проблеми, близьки до моєї теми, вивчали такі фахівці як Кравцова Т., Гаро Г., Низька І., Кирєєв М., Волинець В., Краснокутська О., Волько А., науковці Коваленко Я. Г., Апаров А. М., Яримович У. та багато інших. Зокрема, лише за 2023 рік подібну проблему досліджували Кулаков В., Рябікін Д., Халімон З., Кравцова Т., Краснокутська О., Лепко Я.

За основу вивчення та аналізу теми, я спиралася саме на думки цих правників, тому що їх ставлення та роз'яснення тематики мене більш за все зацікавило.

Метою цієї статті є власне бажання отримати поглиблені знання з проблеми спадкування в період війни, взаємопов'язаність господарсько-правових, цивільно-правових та корпоративно-правових актів законодавства. У статті, я висловлю особисте ставлення до теми опираючись на поглиблене вивчення цивільного права у сфері корпоративного права.

Власне ставлення. Українське законодавство визначає особливості спадкування корпоративних прав. Згідно з Господарським кодексом України, об'єктом права спадкування є право на участь у статутному капіталі підприємства. При цьому спадкоємці мають переважне право на придбання акцій або часток у статутному капіталі. Водночас, спадкоємці також мають право на успадкування корпоративних прав, які не пов'язані з участю у статутному капіталі.

Однак, законодавство України не передбачає автоматичного переходу права участі в органах управління підприємства. Тому, при спадкуванні корпоративних прав, слід звертати увагу на статuti підприємств, де можуть бути визначені правила щодо передачі прав на участь в органах управління. Моє ставлення до вирішення певних проблем, які можуть виникнути під час успадкування корпоративних прав, висловлені далі у статті.

Виклад основного матеріалу. Почати своє дослідження я би хотіла з загального визначення спадкування та корпоративних прав. З точки зору Цивільного кодексу стаття 1216 стверджує, що спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)[1]. А щодо визначення поняття корпоративних прав, то аналізуючи Господарський кодекс України, я визначила, що чітке поняття у ньому було виключене, та законодавець пересилає нас до Закону України «Про акціонерні товариства», а саме до статті 80, яка в свою чергу зазначає, що порядок створення, функціонування та припинення господарських товариств регулюється Цивільним кодексом. Отже, відповідно до Цивільного кодексу частини першої статті 96-1 права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Також, частина друга цієї ж статті зазначає, що корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи. Ця частина статті нас більше цікавить для розкриття теми спадкування. Але, для початку треба розібратися з тим, що ж є об'єктом спадкових відносин та чи входять до них корпоративні права.

За Цивільним кодексом до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Але, до цього складу не входить участь у товариствах та право на членство в об'єднаннях громадян, тому поспішивши можна подумати, що участь у товариствах не може бути передана, але далі ми бачимо важливу приписку «якщо інше не встановлення законом або їх установчими документами». Враховуючи цей аспект, Кравцова Т. стверджує, що самі по собі корпоративні права не можуть бути самостійним об'єктом спадкування [2]. Схожі думки має і Гаро Г., вона зауважує, що питання об'єкту спадкування є суперечливим, тому що в Україні існують колізії щодо врегулювання цього питання. Одні норми прямо відкидають можливість спадкування права на участь, бо трактують його як особисте немайнове право, що, відповідно до статті 1219 Цивільного кодексу, не спадкується, інші ж нормативні приписи не регулюють прямо указане питання, породжуючи проблеми в їхньому тлумаченні[3]. До речі, законодавство удосконалили, щодо цього та прийняли Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у 2018 році,

То ж, опираючись на нього, можу зазначити, що тепер можна окрім статті 1219 Цивільного кодексу, керуватися ще і статтею 23 цього Закону, який є більш спеціальним для вивчення подібних питань, де зазначається, що у разі смерті одного з учасників таких товариств його частка переходить до спадкоємця, при чому без згоди інших учасників товариства.

Це породжує таку проблему, що інші учасники можуть не погодитися з цим та подати позов до суду на спадкоємця. Для того, щоб уникнути такої проблеми, можна призначити управителя спадщини. До речі, це закріплено у Законі України «Про нотаріат», а саме у статті 61, у якій вказано, якщо у складі спадщини є корпоративні права, то для управління ними нотаріус призначає управителя спадщини з числа спадкоємців або виконавців заповіту, а в разі їх відсутності – укладає договір на управління спадщиною іншою особою. Так як передання частки без згоди інших учасників є імперативною нормою, тобто, її не можна змінити в установчому договорі або у інших нормативно правових актах, тому, можна призначити, наприклад, узгоджений всіма учасниками один з них, задля уникнення судових спорів.

Отже, ми визначили, що об'єктами є право на участь у товаристві (яке відноситься до немайнових прав за цивільним законодавством) та право на частку в статутному капіталі. Окрім цього, хочу зауважити, що акції згідно з Цивільним кодексом так само входять до об'єктів корпоративних та цивільних прав, бо вони мають грошову цінність. Тому, відповідно, акції можна передавати у спадок. Окрім цього, безпосередньо, в Законі України «Про акціонерні

товариства» в статті 22 закріплено, що акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо відповідного акціонерного товариства [4].

Повертаючись до теми спадкування, хочу зазначити, що у зв'язку з воєнним станом в Україні, відбулися певні зміни у цій сфері, а саме: збільшився строк для прийняття спадщини або для відмови від неї до 10 місяців (до війни було 6 місяців) з дня смерті спадкодавця (факт, що дає підстави для відкриття спадщини), діяти така зміна буде до скасування воєнного стану. Ще одним додатком до законодавства є те, що оформлення прав на спадкове майно може здійснюватися не тільки очно, наприклад, у нотаріуса, що є найрозповсюдженим, а ще й можливість направлення заяви про прийняття спадщини поштою, але, в такому випадку підпис заявника має бути нотаріально посвідчений, задля уникнення підробок. Якщо ж особа знаходиться закордоном, то такі особи мають право звернутися до консульської установи України в державі, в якій вони знаходяться, так як Консульство має повноваження посвідчувати справжність підписів на таких заявах, або дозволено також і звернутися до іноземного нотаріуса, але в цьому разі повинен бути переклад на державну мову та відповідна легалізація заяви, після цього її потрібно відправити засобами поштового зв'язку до українського нотаріуса.

Не менш важливою проблемою саме у корпоративному праві є те, що є вірогідність того, що спадкоємці, до яких перейшли права на участь у товаристві або певні цінні папери, можуть не знатися в цій сфері, що може призвести до великих помилок з їхньої сторони, аж до втрати бізнесу або доходу з нього. Для вирішення цього питання фахівці в правовій сфері, зокрема, Кравцова Т., радить при складанні заповіту призначати виконавця заповіту. Вона опираючись на свій досвід, стверджує, що виконавець діє на підставі свідоцтва виконавця заповіту та в межах повноважень, передбачених у заповіті. Таким чином, виконавець заповіту зможе брати участь в управлінні товариством в інтересах спадкоємців, доки вони самі не стануть повноправними учасниками [5]. Але, я думаю, що можна й призначити вже вищезгаданого управителя спадщини, який так само може допомогти і товариству не втратити дохід в період прийняття спадщини, і спадкоємцям дати час розібратися з новою власністю. Доповнюючи, хочу зазначити, що можна затвердити це не тільки у нотаріуса, а ще й у статуті товариства, щоб управитель (або ж виконавець) міг брати участь в управлінні товариством до того моменту, доки спадкоємці не стануть учасниками товариства або слід пропускати і рішення про припинення існування товариства.

Для того, щоб розгорнуто розглянути тему спадкування корпоративних прав, не можна і не згадати про особливості спадкування приватного підприємства. Бо, там дещо інші правила та ризики передачі спадку, ніж у товариствах. Почати слід з того, що приватне підприємство є юридичною особою, а тому, згідно з Цивільним кодексом, не може успадковуватися. Тому само підприємство не переходить до спадкоємців, а ось право на підприємство як на майно може перейти, однак, тільки за умови його ліквідації. Інакше – ніяк. Тобто, уникнути судової процедури не вдасться, бо прийдеться подавати позов про припинення існування приватного підприємства.

Ще, неможливо не згадати про таку відмінність від товариств, що у приватному підприємстві не обов'язкового укладати статутний фонд й, відповідно, у засновника-спадкодавця немає правових інструментів для закріплення переходу права власності в процесі спадкування. Це може бути, наприклад, частки або акції, якщо брати акціонерні товариства.

Окрім цього, разом з майном підприємства переходять і майнові права засновника, що означає перехід і податкового боргу, від якого окремо відмовитися неможливо. В спадкуванні або все, або нічого. Відповідно до статті 1282 Цивільного кодексу спадкоємець, який прийняв спадщину, зобов'язаний задовольнити вимоги кредитор, тобто, сплатити борг, але за спадковим договором на набувача такого обов'язку немає. Тому, для вирішення цієї проблеми, можна укласти спадковий договір, хоча, він і не є справедливо поширеним в Україні. Але, Кравцова Т. зауважує, що на відносини сторін спадкового договору не поширюється правило про обов'язкову частку у спадщині [5]. Це є важливим аспектом при аналізі цього питання.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що об'єктами спадщини у корпоративному праві є право участі у товаристві та право на частку у ньому. Також, ми визначили, що зміни у зв'язку з воєнним станом є не дуже значними, але вони допомагають

громадянам України та є чітко розписані процедури дії спадкоємців в законодавчих актах, у разі їх перебування закордоном або у межах країни. Щодо, наведених проблем спадкування, то можна зробити такі висновки: слід грамотно продумувати життя майбутніх спадкоємців заздалегідь, уважно складати заповіт, визначати уповноважених осіб та управителя спадщини або спадковий договір, заради того, щоб уникнути проблем та заощадити час, що може врятувати ваш бізнес та нерви спадкоємців; за можливості ввести в курс справи управління бізнесом чи то товариством, чи то приватним підприємством та підготувати спадкоємців до смерті, бо всі люди смертні особи, та такий «форс-мажор» може статися у будь-який момент. Також, не мати великих боргів, це буде краще і для спадкодавця під час життя і легше для спадкоємців у майбутньому. Так як головним завданням держави є забезпечення простого та повного переходу майна і майнових прав від спадкодавця до спадкоємця в аспекті правонаступництва можна сказати, що чинне законодавство передбачає необхідні механізми запобігання ризикам, варто лише своєчасно застосовувати такі механізми. Допомогти спланувати передачу такого майна спадкоємцям та передбачити різні варіанти розвитку подій зможе досвідчений юрист у сфері спадкування. При цьому необхідно враховувати як права інших власників, так і інтереси самих підприємств.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
2. Кравцова Т. Спадкування корпоративних прав: проблемні питання та прогалини в законодавстві. електронне видання «Юрист і Закон». 2023. № 38. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA007136.
3. Гаро Г. Успадкували корпоративні права: як не заблукати в трьох соснах. Higher School Of Advocacy. 2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/uspakuvany-korporatyvni-prava-yak-ne-zablukaty-v-troh-sosnah> (дата звернення: 09.05.2023).
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX: станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 09.05.2023).
5. Т. Кравцова. Бізнес у спадок: особливості спадкування під час війни | Think brave. Think brave | Останні новини бізнесу України. 2023. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/218114_bznes-u-spadok-osoblivost-spadkuvannya-pd-chas-vyni (дата звернення: 09.05.2023).
6. Волинець В. Особливості спадкування корпоративних прав ТОВ – Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav-tov.html> (дата звернення: 09.05.2023).
7. Краснокутська О., Лепко Я. Ризики при спадкуванні корпоративних прав і переваги спадкового договору. Ligazakon. 2023. № 18.
8. Низька І. Підприємство у спадок: особливості спадкування корпоративних прав. Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/pidpriemstvo-u-spadok-osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav.html> (дата звернення: 09.05.2023).
9. Волько А. Проблемні питання спадкування корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. Profecto Law Company. URL: <http://profecto.com.ua/uk/article/проблемні-питання-спадкування-корпо/> (дата звернення: 09.05.2023).
10. Кулаков В. Особливості спадкування під час війни: спадкування бізнесу. Поради юриста. 2023 URL: <https://porady.org.ua/osoblyvosti-spadkuvannya-pid-chas-viyny-spadkuvannya-biznesu> (дата звернення: 09.05.2023).
11. Рябікін Д., Халімон З. Спадкування бізнесу в умовах воєнного стану: рік потому - Sayenko Kharenko. Sayenko Kharenko. URL: <https://sk.ua/uk/spadkuvannja-biznesu-v-umovah-voienogo-stanu-rik-potomu/> (дата звернення: 09.05.2023).

Elizaveta Alekseeva. Features of inheritance of corporate rights in modern conditions. – Article.

Abstract. *The article analyzes legislation in the aspect of inheritance of corporate rights, considers changes in legislative acts due to the introduction of martial law in Ukraine. The object of inheritance, as well as the procedure for solving problems regarding the actions of the heir to whom corporate rights are transferred, have been clarified.*

Key word: *inheritance, corporate rights, company members, share in authorized capital, heir.*

ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОКРЕМИХ ФІНАНСОВИХ СФЕРАХ

*Андрєєв Олексій,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Мартинова Лілія,
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. В статті розглядається питання правової відповідальності за порушення фінансового законодавства на основі різних підходів. Запропоновано альтернативне визначення фінансово-правової відповідальності.

Ключові слова: фінансове право, фінансове законодавство, правова відповідальність, податкове право, бюджетне право.

Відповідальність у праві складає проблемне явище. Проблемність ця складається з різних підходів та думок щодо її визначення, а наукові дискусії не вирішують це питання, а створюють нові перепони, оскільки викривають нові ознаки та особливості відповідальності у юридичному сенсі. Проблема правової відповідальності актуальна одразу у кількох фронтах – у філософському, політичному та моральному. Поняття правової відповідальності зустрічається і у кримінальному, і у адміністративному, і у цивільному праві. А як щодо фінансового права? Якою може бути правова відповідальність за порушення фінансового законодавства? Від чого вона залежить? У яких формах може виражатися? Як багато питань! Однак їх кількість не має лякати – навпаки, варто принаймні спробувати розібратися у цьому.

Розгляд відповідальності необхідно почати з визначення основного поняття. Без точного розуміння, чим же є відповідальність у праві взагалі, не вдасться детально роздивитись відповідальність у більш вузькому напрямку – у фінансовому праві. У юридичному значенні відповідальність варто розуміти як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законом санкцій. Принаймні, таке визначення надає Енциклопедія Сучасної України [1]. Однак дехто з дослідників не погоджується з цим і пропонує інші визначення, відмовляючись від згадок одних ознак та використовуючи інші. Та врешті-решт неозброєним оком видно, що всі дослідники сходяться в одному: відповідальність у праві – це деякий спосіб тиску на правопорушників, підтримуваний та схвалюваний державою та законом. А як щодо визначення правової відповідальності у фінансовому праві? Зі звуженням самої категорії відповідальності до рівня фінансового права звужується і визначення. Трипольська М. І., досліджуючи питання фінансово-правової відповідальності, називає його так: «закріплений нормами фінансового права обов'язок правопорушника обов'язок правопорушника зазнавати заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій за скоєне ним правопорушення у сфері фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування» [2]. Інше визначення пропонує Саттарова Н. В.: «Фінансово-правову відповідальність можна визначити як застосування до порушника фінансово-правових норм заходів державного примусу уповноваженими на те державними органами, що покладають на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру» [3]. Схожі визначення. Спільне в них у деталях про «фінансові санкції» та «обтяження майнового характеру». Здається, це вичерпні визначення. Однак якщо звернути найгострішу увагу на частину про «фінансові санкції», можна вирішити, що санкцій іншого виду за порушення фінансового законодавства може не бути. Чи відповідає це дійсності – стане зрозуміло трохи пізніше. Можливо, стане необхідним запропонувати інше визначення?

Відповідальність у фінансовому праві підлягає класифікації за певними критеріями. Це і поділ за групою суб'єктів (державні органи та посадові особи, фізичні особи, юридичні особи тощо), за функцією (каральна та компенсаційна), за джерелами (те, що передбачено законами

України, підзаконними актами, актами органів місцевого самоврядування), за належністю порушеної фінансово-правової норми (бюджетне законодавство, податкове, законодавство щодо розрахунків, валютне законодавство) [2]. Останній у цьому переліку спосіб класифікації відкриває нове питання – залежність відповідальності від фінансової сфери, норму законодавства якої було порушено.

Наслідки порушення бюджетного законодавства регулюються статтею 117 Бюджетного кодексу. Стаття має відповідну назву: «Заходи впливу за порушення бюджетного законодавства» [6]. У статті названо наступні заходи впливу на учасників бюджетного процесу: 1) попередження з вимогою щодо усунення порушення, 2) зупинення операцій з бюджетними коштами, 3) призупинення бюджетних асигнувань, 4) повернення бюджетних коштів до бюджету, 5) зупинення дії рішення про місцевий бюджет. Нескладно помітити, що такі види санкцій можуть застосовуватись лише до дуже вузького кола осіб – до посадових осіб у органах, прямо пов'язаних з розподілом або вжитку бюджету.

Порушення законів щодо оподаткування чи звітності регулюється Податковим кодексом України, а саме статтею 111 [7]. Ця стаття називає такі види відповідальності: фінансову, адміністративну, кримінальну. Фінансова відповідальність за порушення законів щодо оподаткування має, відповідно, фінансовий характер у вигляді штрафів [5]. Адміністративна відповідальність тут щільно перетинається з фінансовою і може полягати у конфіскації грошей. Відповідальність кримінальна передбачає не лише штрафи, а й виправні роботи, обмеження волі на деякий строк або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на деякий строк. Наприклад, за порушення ст. 159-1 Кримінального кодексу України, за подання недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру передбачено покарання аж до обмеження волі на строк до двох років [8].

Законодавство про розрахунки та про валюти передбачає, відповідно до статті 14 Закону України «Про валюту і валютні операції», покарання адміністративного, дисциплінарного, фінансового характеру. Покарання адміністративного та дисциплінарного змісту вживаються до банків та уповноважених установ. Це може включати обмеження, зупинення чи призупинення здійснення окремих видів валютних операцій, письмове застереження, зупинення чи відкликання ліцензії та здійснення валютних операцій. Історія незалежної України знає випадки, коли компанії, які займаються обміном валют, втрачають ліцензії за правопорушення. Це, наприклад, ТОВ «24 ОНЛАЙН», ТОВ «ФІНАНСОВА ГАРАНТІЯ» та ТОВ «ДСД ФІНАНС». А лише штрафами у 2022 році «відкупились» ТОВ «ФК ФІНОФІС». За порушення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та Закону України «Про валюту та валютні операції».

Тож, збираючи до купи всі види покарань, можна дійти висновку, що вони можуть бути такими: дисциплінарні покарання, адміністративні, фінансові та кримінальні. Вид покарання залежить від категорії правопорушення та порушеної норми.

Тепер варто повернутися до визначень відповідальності у фінансовому праві. Згадаємо, що у вище наведених визначеннях спільним є саме матеріальний характер відповідальності. Однак вже з'ясовано, що не лише матеріальні покарання можуть передбачатись законом у разі порушення фінансового законодавства. Таким чином, варто розширити визначення та шляхом своєрідного синтезу вивести наступне: «відповідальність у фінансовому праві – це санкції майнового і немайнового характеру, які зазнає правопорушник за порушення фінансового законодавства, підтримувані державою та законом», де майновий характер означає штрафи та конфіскації, а немайновий – обмеження свободи, конфіскацію ліцензій тощо.

Як висновок, відповідальність у фінансовому праві складає окремий обширний інститут, наразі недостатньо досліджений. Законодавство, яке регулює відповідальність за порушення фінансового законодавства, нагадує не крону дерев, де від головного стовбура відходять гілки, а гіфи грибів – норми кодифіковані у різних кодексах і навіть потрапляють у законодавство інших галузей права (згадаймо ст. 159-1 Кримінального кодексу України). Задачу дослідження ускладнює і різноманіття теорій, підходів та точок зору на предмет, які висувають дослідники. Однак серед різнобарвних ідей можна відшукати те, що об'єднує їх усіх, інтегрувати найліпше з

усіх підходів. Зазвичай, теорії передбачають виключно фінансовий характер відповідальності, однак виявилось зворотне. Дослідження неоднакових, несхожих позицій дозволяє дійти висновку, що відповідальність у фінансовому праві може мати ознаки і адміністративної, і фінансової, і дисциплінарної, і цивільної відповідальності. Крім того, у поєднанні визначень та теорій стало можливим і виведення нового визначення відповідальності у фінансовому праві: відповідальність у фінансовому праві означає санкції майнового і немайнового характеру, які зазнає правопорушник за порушення фінансового законодавства.

Список використаної літератури:

1. Енциклопедія Сучасної України. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 22.04.2023).
2. Трипольська М. І. Поняття фінансово-правової відповідальності : навч. посіб. Київ : Держави і регіони, 2013. 132 с.
3. Саттарова Н. А. Фінансово-правова відповідальність. Київ : Пізнання, 2008. 148 с.
4. Іванський А. Й. Усунення правових колізій при застосуванні фінансової відповідальності до платників податків в Україні. Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Правознавство. 2006. Вип. 365. С. 111–117.
5. Трипольська М. І. Поняття та ознаки податкового правопорушення. Львів : Держави і регіони, 2015. 98 с.
6. Бюджетний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 24.04.2023).
7. Податковий кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
9. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

Oleksiy Andreev. Legal responsibility for violations of financial legislation in certain financial areas. – Article.

Abstract. The article considers the issue of legal responsibility for violations of financial legislation based on different approaches. An alternative definition of financial and legal responsibility is proposed.

Key words: financial law, financial legislation, legal responsibility, tax law, budget law.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ІНШИМИ ЗАКОНОДАВСТВАМИ

Богомаз Єлизавета,
*студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Мартинова Лілія,
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. На сьогоднішній день питання співвідношення податкового законодавства з іншими законодавствами досить актуальне, оскільки безпосередньо в основному джерелі податкового права є посилання на інші законодавства та нормативні акти. В цій роботі висвітлюються особливості податкового права в порівнянні з іншими системами права.

Ключові слова: податкове право, податкове законодавство, джерела права, Митний кодекс України, Податковий кодекс України.

Податковий кодекс України займає особливе місце серед джерел податкового права. Так, в першій статті ПКУ вказано відносини, які регулюються цим кодексом, а саме відносини, що

виникають у сфері справляння податків і зборів, визначено вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. В другому пункті статті 1 також є посилання на наступні з джерел, які можуть бути джерелами податкового права, а саме Митний кодекс. Також ПКУ посилається на Закон «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», оскільки не регулює питання погашення податкових зобов'язань або стягнення податкового боргу з осіб, на яких поширюються судові процедури, проведення комплексних перевірок з метою виявлення фінансових рахунків та погашення зобов'язань зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (крім особливостей функціонування єдиного рахунку, подання звітності щодо суми нарахованого єдиного внеску), зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій. А встановлення і скасування зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, їх розмірів та механізмів справляння здійснюються відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» [1].

В статті 3 ПКУ детальніше розписуються деталі складу податкового законодавства України. Податкове законодавство України складається з Конституції України; цього Кодексу; Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митом операцій з переміщення товарів через митний кордон України; чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання цього Кодексу та законів з питань митної справи; рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими цим Кодексом.

Про міжнародні договори вказано, що якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору.

Професор О.М. Козирін вважає, що законодавчі акти, які містять податкові норми, представлені:

- а) фінансовими законами, насамперед законами, що затверджують бюджет, і численними бюджетними законами, що його коригують;
- б) власне податковими законами, зокрема податковими кодексами;
- в) законами неподаткового характеру, які містять окремі норми, що регулюють податкову систему (наприклад, конституційними законами, що визначають порядок розподілу податкових надходжень між центральним і місцевим бюджетами) [2, с. 134].

При цьому у академіка М. П. Кучерявенка описується інша класифікація актів податкового законодавства. На його думку, система податкового законодавства включає в себе загальні нефінансові закони (наприклад, конституційні), загальні фінансові закони (бюджетні закони), загальні податкові закони (податкові кодекси), спеціальні податкові закони (такі, що регулюють окремі групи або види податків) [3, с. 102-103].

Якщо досліджувати співвідношення податкового законодавства з іншими законодавчими актами, то стаття 5 ПКУ наголошує на тому, що поняття, правила та положення, установлені цим Кодексом та законами з питань митної справи, застосовуються виключно для регулювання відносин, передбачених статтею 1 цього Кодексу. У разі якщо поняття, терміни, правила та положення інших актів суперечать поняттям, термінам, правилам та положенням цього Кодексу, для регулювання відносин оподаткування застосовуються поняття, терміни, правила та положення цього Кодексу. Інші терміни, що застосовуються у цьому Кодексі і не визначаються ним, використовуються у значенні, встановленому іншими законами. У ПК законодавець оперує великою кількістю різноманітних понять, положень, термінів. Частина з них належить до фінансово-правової термінології, а інші – це категорії цивільного, господарського, адміністративного права тощо, визначення яких містяться в Цивільному кодексі України,

Господарському кодексі України, законах України. Положення статті 5 є досить важливими при врегулюванні колізій, що виникають на практиці при застосуванні понять і термінів, закріплених в ПК. В умовах недосконалості правового понятійного апарату окремі поняття та категорії застосовуються у різних нормативно-правових актах у відмінному значенні. Наприклад, є відмінності у визначенні поняття «господарська діяльність» у ст. 3 Господарського кодексу України та в підпункті 14.1.36 пункту 14.1 ст. 14 ПК [4].

Законодавець з метою однозначного застосування норм ПК та уникнення юридичних колізій проголосив у ст. 5 ряд правил, за якими:

1) при врегулюванні відносин, що підпадають під сферу дії ПК (сфера дії ПК визначена в ст. 1), поняття, положення, терміни застосовуються у тому значенні, у якому вони закріплені в ПК, а не в іншому нормативно-правовому акті України.

Якщо в окремих нормативно-правових актах той чи інший термін, поняття вживаються у різних значеннях, що є суперечливими, то з метою оподаткування терміни і поняття застосовуються у значенні, яке міститься в ПК. Особливу увагу слід звернути на положення ст. 14 ПК, в якій закріплено основні терміни, поняття, які використовуються в сфері оподаткування;

2) при врегулюванні податкових відносин залишається незмінним значення тих понять та термінів, зміст яких розкрито не в ПК, а в інших законах України.

Наприклад, при регулюванні податку на доходи фізичних осіб законодавець, визначаючи об'єкт оподаткування, в ст. 165 називає доходи, які не включаються до розрахунку місячного (річного) оподатковуваного доходу. Вказана стаття містить посилання на такі терміни як «житлові субсидії», «аліменти» тощо. В ПК ці поняття не розкриваються і застосовуються у тому значенні, в якому їх закріплено в інших законах України.

Визнання нормативно-правового акту таким, що не відповідає Податковому кодексу України, вирішується в судовому порядку. Треба мати на увазі, що фактично йдеться про три варіанти співвідношення норм податкового законодавства з іншими нормами. По-перше, податкове та митне законодавство. Цілим рядом статей Кодексу акцентується увага на існування такої межі та використання митного законодавства до відносин оподаткування. Цьому є дві підстави: а) включення до сукупності податків та зборів мита – спеціального обов'язкового платежу, який входить до податкової системи України, справляється при перетинанні митного кордону України та регулюється митним законодавством; б) справляння податку на додану вартість та акцизного податку при перетині митного кордону України, яке регулюється в тому числі і митним законодавством. У цих відносинах податкове законодавство регулює справляння таких платежів на межі фінансового та адміністративного законодавств.

По-друге, податкове та бюджетне законодавство. Сплачені податки та збори зараховуються до відповідних бюджетів. Але це вже не є предметом регулювання податковим законодавством. Зарахування ж податків та зборів до відповідних бюджетів і регулюється Бюджетним кодексом України. Саме в цій ситуації виникає певна межа в реалізації податкових та бюджетних норм. Податкове законодавство стосовно цих відносин застосовується лише до того моменту, коли йдеться про регулювання виконання податкового обов'язку та закінчується сплатою податків та зборів. Стосовно цих відносин бюджетне законодавство не застосовується.

Норми бюджетного законодавства не регламентують безпосередньо відносини з порядку й умов формування та утворення бюджетів, вони визначають перелік його дохідних статей, а також встановлюють порядок зарахування податків і зборів на бюджетні рахунки. Водночас ці норми не регулюють умови й порядок нарахування та сплати податків і зборів, так само не регламентують інші відносини й аспекти, що об'єктивно супроводжують податкову систему держави.

Основою розмежування податкового й бюджетного права може служити встановлення моменту виконання податкового обов'язку, який дозволяє вважати завершеним процес сплати податку. Так, за межами податкових відрахувань рух фінансових коштів регулюється бюджетним правом. Підтвердженням істинності цієї тези може бути п. 5 ст. 45 Бюджетного кодексу України [5], який встановлює, що податки й збори (обов'язкові платежі) та інші доходи державного бюджету визнаються зарахованими до державного бюджету з дня зарахування на єдиний казначейський рахунок. Виходячи із цього, можна зробити висновок про те, що податки

трансформуються в доходи державного бюджету з моменту їх зарахування на єдиний казначейський рахунок, а отже, із цього моменту в дію вступають норми бюджетного законодавства

Розглядаючи співвідношення податкового й конституційного права, необхідно відзначити, що конституційне право займає домінуюче положення в правовій науці та впливає на податкове право за допомогою встановлення загальноправових принципів. Податкове право, так само як і конституційне право, є публічною галуззю права та керується імперативним методом (методом влади та підпорядкування, методом нерівності сторін).

Якщо згадувати адміністративне право, то охоронна функція податкового права зумовлена тим, що адміністративна відповідальність забезпечує виконання платниками податків їх обов'язків, наприклад, відповідальність за порушення податкового законодавства, врегульована главою 11 Податкового кодексу України. Одночасно адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства, що становлять склади адміністративних проступків, закріплюється окремими статтями Кодексу про адміністративні правопорушення України. При цьому застосування адміністративних санкцій за адміністративні правопорушення у податковій сфері також неможливе без застосування категорій податкового права.

Особливий інтерес викликає співвідношення податкового та цивільного права. Хоча податкове право представлено публічними нормами, між ним і цивільним правом існує найтісніший зв'язок. Податкове та цивільне право пов'язані настільки тісно, що дають підстави одним дослідникам бачити в податковому праві додаток до цивільного права, а іншим - стверджувати, що цивільне право має бути підпорядковане податковому праву. Однак таке тлумачення взаємозв'язку податкового та цивільного права здатне лише увести від сутності справи. Податкове право охоплює регулювання господарських процесів, як і цивільне, але в зовсім інших аспектах, іншими методами. Такі категорії цивільного права, як дохід, майно, споживання (видатки), витрати та ін., використовуються в податковому праві, де вони формуються.

У висновку можна зазначити, що підтвердження й обґрунтування ідеї про необхідність узгодження податкового законодавства з іншими галузями законодавства та усунення існуючих проблем і суперечностей у їхньому співвідношенні є одним з основних напрямів удосконалення податкового законодавства й всієї системи законодавства в цілому. Зв'язок податкового права з іншими галузями права формує єдину систему, яка закріплюється багатьма нормативно-правовими актами. Зв'язок податкового та кримінального права має подвійну природу. З одного боку, окремі норми кримінального права спрямовані на захист тих об'єктів, які є об'єктами регулювання податковим правом. З другого боку, кваліфікація деяких злочинів неможлива без застосування категорій податкового права та норм податкового законодавства. Взаємодія податкового та адміністративного права виявляється у встановленні відповідальності за порушення податкового законодавства.

Така система включає в себе закріплення в Податковому кодексі України, Митному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України, відповідно, заходів фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності, що забезпечують виконання податкового обов'язку та означають юридичну гарантованість і здатність конституційних прав громадян бути реалізованими.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1768> (Дата звернення: 04.05.2023).
2. Чайка В. В., СПІВВІДНОШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ПРАВА З ІНШИМИ ГАЛУЗЯМИ ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА. Актуальні проблеми держави і права. 2014 р., УДК 347.73.
3. Кучерявенко М.П. Податкове право України. Академічний курс : [підручник] / М.П. Кучерявенко. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 701 с.
4. Коментар до статті 5 ПКУ. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/nk/84-nk/2215-5.html> (Дата звернення: 03.05.2023).
5. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Дата звернення: 04.05.2023).

Elizaveta Bogomaz. Comparative characteristics of tax legislation with other legislation. – Article.

Abstract. To date, the question of the correlation of tax legislation with other legislation is quite relevant, since directly in the main source of tax law there are references to other legislation and regulatory acts. This work highlights the peculiarities of tax law in comparison with other legal systems.

Key words: tax law, tax legislation, sources of law, Customs Code of Ukraine, Tax Code of Ukraine.

ПРЕЗУМПЦІЯ ВИНИ В ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Веретянніков Денис,

*студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля.*

Науковий керівник: Мезеря Олександр,

*к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. На сьогоднішній день питання презумпція вини в податковому законодавстві досить актуальне, оскільки податки підтримують економічний сектор, навіть впливають на демографічну ситуацію в країні. В статті здійснено аналіз чинного законодавства в данній сфері, тобто правовий аспект проблеми. Досліджено соціальний та економічний аспекти.

Ключові слова: податки, податкове законодавство, презумпція вини.

Податкова система та й самі податки є дуже старою частиною прибутку кожної держави. До прикладу ми можемо взяти римську систему. Вона розвилася на багато відділень, які були пов'язанні за економікою, армією і, навіть, шлюбом: Tributum soli [2] (земельний податок, направлений на землю та інструменти, розмір котрого залежав від кількості та якості землі), Collatio lustralis [1] (торговий податок, який вводився щодо торговців та людей, які надавали послуги, окрім вчителів, фермерів та лікарів), aes equestre [1] (податок для дітей та жінок кавалеристів для оплати ним коня), Aes uxorium [1] (податок для неодружених осіб, які могли мати дітей) тощо.

І це все тільки окремі приклади, які показують вважливість податків, чиєю ціллю могли бути не тільки підтримка економічного сектору, але й планування майбутнього на час можливих лихоліть, допомога армії або, навіть, і підтримка демографічної ситуації в країні.

Сучасна система же має на собі роль чітко інтегрованого в державу інституту, який у багатьом підтримує конституційний лад. Змінилося в податках багато чого. Якщо, наприклад, раніше за порушення податкового законодавства могли відправити у рабство, то зараз розповсюдженні більш гуманні, хоча неідеальні методи. Зараз для платників податків може бути декілька видів відповідальності. Наприклад, у чинному Кримінальному Кодексі в статті 212 зазначена кримінальна відповідальність за «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» [2]; як правило під дію ст. 212 КК України підпадає діяльність, спрямована на неправдиве подання інформації в податковій звітності, яка супроводжується підробкою первинних та інших документів (у тому числі з так званих «безтоварних» операцій). У Кодексі України про Адміністративні правопорушення тема податкових відносин та їхнє порушення. Такими статтями є 163-1 (Порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків) [3], 163-2 (Неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) [3], 163-3 (Невиконання законних вимог посадових осіб податкових органів) [3] та 163-4 (Порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи) [3]. Але все ж таки темою цієї статті є розгляд податкового законодавства та одного з таких неприємних моментів в нашому законодавстві є наявність принципу презумпції

вини, тобто коли особа сама повинна доводити свою невинуватість. І зазначимо одразу – ця система вже давно застаріла та ніяк не може допомогти розвитку нашої економіки і, як слід, інших інститутів нашої держави. І ця ситуація вельми актуальна зараз, особливо в умовах розвитку ринкових відносин.

Тому метою цієї статті є дослідження сучасної ситуації з принципом презумпції вини в податковому законодавстві, визначення проблем у цій сфері та пропонування якихось рішень щодо виходу із ситуації.

Почнемо з теорії, а потім перейдемо до законів. Скажемо про визначення презумпції. Це прямо або побічно закріплене в законодавстві судження, що має імовірну природу, про наявність або відсутність нормативних або фактичних підстав для виникнення, зміни або припинення прав і обов'язків, що направлено на досягнення цілей правового регулювання [3]. Можна виділити два варіанти презумпції – класичний та юридичний. У першому випадку ми кажемо про універсальність презумпції, як те, що використовується в різних сферах людського знання, та в основі чого лежить попередній досвід. В юридичному варіанті ми кажемо про презумпцію, як про правове явище, тобто таке, яке на регулювання різних суспільних відносин. При правовому регулюванні ціллю законодавця є захист того чи іншого соціального інтересу. Інтерес, по суті, є результатом взаємодії різних потреб. Відповідно різниця в потребах суб'єктів суспільних відносин визначає і різницю в їх інтересах. Суб'єкти податкових відносин є носіями різних майнових інтересів (приватних та публічних), узгодження яких можлива лише за умови виваженої фінансової (податкової) політики держави [4].

Тепер перейдемо до того, якими методами регулюються податкові відносини, а саме відносини деліктного характеру, чия специфіка в багатьох моментах відрізняється від інших відносин, які не пов'язані зі спорами [5]. Їхня особливість полягає в тому, що деліктний характер правовідносин призводить до спроби законодавця встановити процедуру вирішення спорів з врахуванням формальної рівності сторін спору. В той же час, враховуючи структуру деліктних податкових правовідносин, формальна рівність повинна бути встановлена між задалегідь нерівними суб'єктами податкового права. Така нерівність полягає у різному змісті та об'ємі прав та обов'язків платників податків та податкових органів, що обумовлено цілями та завданнями податкового законодавства. Це є проявом елементів диспозитивного методу в податковому праві, і повинно полягати в першу чергу, в їх рівному процесуальному статусі [5].

Почнемо основну частину з аналізу законодавства. Спочатку скажемо про умови відповідальності, тобто звернемося до статті 112 частини 1: «Особа може бути притягнута до фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення за умови наявності в її діянні (дії або бездіяльності) вини, крім випадків, передбачених цим Кодексом» [6]. А тепер треба тут викреслити один момент. А що таке взагалі вина за цим НПА? Дійсно цікаве питання, і воно важливе, так як визначивши що воно таке, можна далі побудувати аргументацію в спорі щодо презумпції вини. В кодексі не зазначено, що таке вина, але п. 5.3 статті 5 нам дозволяє в цьому випадку використовувати аналогію закону. Якщо так, то звернемося до Кримінального Кодексу, що є оправданим, особливо, якщо нам це гарантує Конвенція «Про захист прав людини та основоположних свобод» [7] (далі Конвенція), так як ще 1976 року у справі «Енгель та інші проти Нідерландів» [8] суд дійшов висновку, що норми кримінального законодавства для Конвенції можна використовувати поза межами кримінального законодавства країни. Відповідь на наше запитання ми находимо в п'ятому розділі в статті 23: «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [2]. Тепер проаналізуємо складові, які необхідні для встановлення вини. В нашому випадку це:

Розуміння особою настання суспільно небезпечних наслідків.

Наявність чи можливість настання суспільно небезпечних наслідків.

Тепер після дослідження що таке вина перейдемо до аналізу податкових норм. В чинному Податковому Кодексі (далі – ПКУ) прописано, що «Особа вважається винною у вчиненні правопорушення, якщо буде встановлено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких цим Кодексом передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання.» (пункт 112.2 статті 112) [6]. У чому ж проблема? А в тому, що це

повністю протиречить концепції вини. Ця норма прямо вважає виною особу, яка не дотримується податкового законодавства. І тут виходить вельми цікава ситуація: у нас є вимога, невиконання якої не може призвести до суспільно небезпечних наслідків, але якщо платник податків повинен мав би потенціо можливість виконати вимогу, але не виконав її, то він є виним. Тому ми зазначаємо, що регулювання правових відносин є простою підміною вини на невиконання законодавства, якщо платник мав потенційну змогу його виконувати. Така норма дуже схожа на цивільну презумпцію вини, але тут вину доводить не вина сторона, а податковий орган. Але така калька є не сильно доречною, бо, як нам відомо, у цивільному праві діє диспозитивний метод з повною рівністю сторін, в той час як податкове право є публічною галуззю, де будь-яка рівність сторін та наявність вибору поведінки є неможливою. Така політика може запросто призвести до свавілля від держави у податковій сфері, і ніяк позитивно не може вплинути на розвитку держави у майбутньому.

Тепер перейдемо до економічного та соціального аспектів. Ситуацію з податками в Україні можна описати як дві крайності: або ми мінімізуємо кількість нових підприємств, а друга полягає в зростанні шахрайського бізнесу. Якщо ви будете економічну політику на «презумпції вини», то мінімізуєте помилки 2-го типу (кількість «спритних ділків»), однак помилки 1-го типу (кількість «ненароджених» підприємств) сягають максимальних значень. І навпаки, якщо податкова система базується на презумпції невинності, ви мінімізуєте помилки 1-го типу (кількість «ненароджених» підприємств), однак, ймовірно, побачите стрибок помилок 2-го типу (кількість «спритних ділків»). Верховенство права та невідворотність покарання мають відповідати за пошук «золотої середини» і мінімізацію помилок 1-го та 2-го типу. Але що робити, коли верховенство права відсутнє? Ви або робите суперфіскалізаторський режим, вважаєте кожного підприємця винним за замовчуванням і максимізуєте податкові збори (і ваше економічне зростання ледь помітне). Або даєте дорогу вільному підприємництву, несете політичну відповідальність за «спритних ділків» і відчайдушно штовхаєте реформу правоохоронних органів, щоб обпертись на яку-не-яку невідворотність покарання. І ця проблема, на жаль, не має рішення «посередині». В умовах нефункціональних судів – це політичне рішення [9].

Як такі тренди в законотворчості можуть вплинути на розвиток нашої держави? Тут у нас є важливий аргумент щодо хибності такої політики.

Таке законодавство у багатьом суперечать позиціям сучасної капіталістичної економіки. У той час, як усі держави взаємодіють між собою на принципах *laissez-faire*, тобто на мінімальному втручанні держави в економіку, своїми діями Україна максимально втручається в економічне життя бізнесу та придушуючи його економічну діяльність через велику кількість контролю без будь-якої можливості розвитку нових підприємств та конкуренції, що в далекій перспективі не зробить з України розвиненої держави, яка буде привабливою для іноземного капіталу. Тоді виникає питання: що треба робити для покращення ситуації? Тут у нас є декілька аргументів:

1. Ми вважаємо, що введення презумпції невинуватості в податковому праві повинна бути основним вектором в найближчі роки для нашого законотворчого процесу. Треба поступово скасувати ті норми, які не дають нормальне життя підприємцям в нашій країні.

2. Але навіть якщо ми зможе втілити цей принцип в податкове законодавство, то у нас виникає давня проблема – слабке верховенство права. За даними Індексу верховенства права, Україна в цій сфері не змогла наздогнати ані Польщу, ані країни Балтії, навіть їхній рівень в 90х років [10]. У нашій реальності на цей механізм покладатись не можна, тобто він не слабкий, а майже відсутній (працює в довільному непередбачуваному режимі). Коли в автомобілі не тримають гальма, ви можете, звичайно, стверджувати, що «гальма слабкі» (є навіть відповідна педаль). Але фактично у вас машина без гальм, і розраховувати на успішну подорож на такому авто, як мінімум, нерозумно. Чому ж тоді ми очікуємо, що економічна політика, яка припускає наявність функціональних судової та правоохоронної систем, буде успішною в умовах їх відсутності? [9].

3. Важливо також буде робити усе можливе, щоб установити взаємодовіру між представниками податкової служби та податковими агентами, так як ми розуміємо, що за

наявності презумпції невинуватості у багатьом взаємодія суб'єктів податкового права буде мати більш вільний характер без великого контролю з боку держави. Також важливим буде розвивати фінансову та правову свідомість наших громадян, так як без розуміння «знизу» жодної працюючої системи в нашій державі не буде.

4. Третє, що потрібно зробити – це внести зміни в Конституцію України. Справа в тому, що в ній прописано, що «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.» Ми вважаємо, що дію цієї статті треба розповсюдити також і на податкові та, навіть, фінансові відносини, тобто дати їй міжгалузевий характер.

5. Важливо також буде переробити норми Податкового Кодексу, замінити або скасувати норми п. 112.1 та 112.2 статті 112, так як своєю суттю вони не тільки вводять поняття презумпції винуватості, але й також у багатьом підмінюють та спотворюють поняття «вини», що негативно сказується на податковому процесі в цілому.

Як висновок, варто зазначити, що принцип презумпції вини в сучасному своєму стані не вельми гарно підходить для такого такої публічної галузі, як податкове право. Сама сутність сучасної податкової системи робить усе, щоб держава максимально закручувала гайки, боротися у багатьом з економічною свободою та ринкової системи, що в багатьох випадках, як описується в економічній науці призводить до переходу до авторитаризму. Тому ми вважаємо, що введення презумпції невинуватості, реформа законодавства та судової та правоохоронної системи зможуть створити умови для економічного росту України та перетворення її на сучасну правову державу не тільки в Конституції, але й на практиці.

Список використаних джерел:

1. Berger, Adolf. Encyclopedic Dictionary of Roman Law, 2002.
2. Кримінальний Кодекс України / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кодекс України про Адміністративні Правопорушення / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Шутак І. Д.. Юридична техніка : курс лекцій / І. Д. Шутак. Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.
5. Будько З. М. Презумпція невинуватості в податковому праві / З. М. Будько // Форум права. 2011. № 1. С. 142–148.
6. Податковий Кодекс України / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Энгель (Engel) и другие против Нидерландов / Precedent.ua. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/engel-engel-y-drugye-protyv-nyderlandov/>.
9. Бути підприємцем в Україні – означає бути винним. Чому «презумпція вини» платника податків – це втрачене майбутнє / Forbes. URL: <https://forbes.ua/money/buti-pidpriemtsem-v-ukraini-oznachae-buti-vinnim-chomu-prezumpsiya-vini-platnika-podatkiv-tse-vtrachene-maybutne-22092022-8525>.
10. Worldwide Governance Indicators / DataBank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>

Denys Veretyannikov. Presumption of guilt in tax law. – Article.

Abstract. To date, the issue of presumption of guilt in tax legislation quite relevant, since taxes support the economic sector, even affect the demographic situation in the country. The article analyzes the current legislation in this area, i.e. the legal aspect of the problem. Social and economic aspects are studied.

Key words: taxes, tax legislation, presumption of guilt.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Карпенко Мілена,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,*

*Наукова керівниця: Шановалова Ольга,
д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті розглянуто активний процес адаптації шляхом цифровізації правової сфери до вимог воєнної реальності задля максимально ефективного врегулювання суспільних відносин. Також стаття присвячена характерним теоретико-правовим та організаційно-процесуальним особливостям, які потребують наукового дослідження, для здійснення господарського судочинства в умовах воєнного стану за допомогою цифрових технологій.*

***Ключові слова:** воєнний стан, дистанційне господарське судочинство, електронний суд, електронні докази, цифровізація.*

Постановка проблеми. Воєнні дії, що розпочалися 24 лютого 2022 року в Україні, потягли за собою новий обсяг збройної агресії російської федерації (далі – рф) на території незалежної та суверенної держави, що було визнано Верховною Радою України геноцидом Українського народу [1]. Це вплинуло, абсолютно на всі сфери нашої держави, а саме: соціально-культурну, політико-економічну й правову тощо. Наразі здійснюються активні процеси адаптації законодавства до умов воєнного часу, що має на меті найбільш ефективно врегулювання суспільних відносин. У демократичній державі повинно здійснюватися господарське судочинство й під час воєнного стану, бо деструктивні зміни й порушення прав та законних інтересів осіб вимагають належного захисту у сучасному суспільстві, та всі порушені права повинні бути відновлені. У процесі здійснення господарського процесу в умовах воєнного стану актуальними є теоретико-правові та організаційно-процесуальні особливості здійснення цифровізації господарського судочинства.

Стан дослідження. У своїх працях багато українських та зарубіжних вчених-юристів приділяють увагу фундаментальним питанням цифровізації судочинства. Серед таких науковців можна виділити: О. Фонова, Р. Ханік-Посполітак, В. Комаров, Н. Сакара, О. Самборська, О. Угриновська, О. Гиляка та інші. Проте сучасний український досвід здійснення цифровізації господарського судочинства під час воєнного стану поки що є неопрацьованим в достатній мірі та не висвітлювався у працях науковців.

Саме тому метою статті є: дослідити характерні особливості цифровізації задля здійснення господарського судочинства в умовах воєнного стану. Завданнями статті визначено:

- дослідження характеру впливу цифрових технологій на здійснення господарського судочинства в умовах воєнного часу;
- проведення аналізу теоретико-правових та організаційно-процесуальних особливостей впровадження цифровізації у господарське судочинство в умовах воєнного стану;
- дослідження тенденції розвитку електронної форми інформації у законодавстві в правовому регулюванні судочинства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан на території України був введений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 у зв'язку зі збройною агресією та вторгненням рф. Під час воєнного стану як особливого правового режиму можливими є тимчасові (із зазначенням строку дії) обмеження прав і законних інтересів осіб [2]. Правосуддя є основоположною категорією та кінцева мета у реалізації конституційного права кожного на судовий захист. Конституція України закріплює право на судовий захист (ст. 55), що не може обмежуватись навіть під час воєнного стану (ст. 64) [3]. Згідно із завданням господарського судочинства, яке закріплене в ст. 2 Господарського процесуального кодексу України (далі –

ГПК), можна констатувати, що здійснення правосуддя в рамках господарського судочинства полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [4].

Попри значну кількість динамічних змін у злагоджені механізми функціонування держави, система судових органів має виконувати головну функцію, що покладена на неї – здійснення правосуддя, зокрема, у господарському процесі. Відповідно до ст. 12² й ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплені положення, що характеризують здійснення судочинства під час воєнного стану, а саме:

- суди діють виключно на підставі та в спосіб, які визначені законами України та Конституцією України;
- заборона обмежень повноваження судів, які визначені чинним законодавством України;
- повторно закріплене виключне повноваження судів на здійснення правосуддя;
- забороняється створювати надзвичайні та особливі суди;
- забороняється прискорення та скорочення будь-яких форм судочинства;
- передбачена в законний спосіб зміна територіальної підсудності справ у разі неможливості здійснення правосуддя, а також можливість зміни місцезнаходження судів [5].

Ю Сівовна та А. Борисенко наполягають на тому, що в сучасних умовах все більше розповсюдження та перевагу отримує диджиталізація українського суспільства у сфері судочинства, що наближає Україну до країн, де електронне правосуддя існує поряд з традиційним, як у США, Канаді, Сінгапурі, Франції, Німеччині та ін. [6].

Ми погоджуємось з думкою, висловленою О. Угриновською, що переваги електронного обміну документами між судом і учасниками процесу – це економія коштів та часу. Окрім значного скорочення часу, необхідного для вручення судової повістки, упровадження електронного документообігу дозволяє заощадити час працівників суду на заповнення повістки, пакування листів, друк та відправку процесуальних документів. Перевагою електронного обміну документами є також належне підтвердження факту отримання учасником процесу судової повістки чи процесуального документа [7, с. 145].

Досвід, отриманий під пандемії Covid-19, наразі використовується та еволюціонує під час воєнного стану, зокрема в аспекті поглиблення можливостей цифровізації під час доступу до правосуддя. 11.03.2022 року в ДП «Центр судових сервісів» було запроваджено новий модуль відеоконференцв'язку, який відповідає за значне спрощення процедури трансляції судових засідань в online-режимі [8]. З 08.04.2022 року почав працювати новий сервіс «Електронний кабінет», який надає можливість надсилати документи іншим учасникам перед відправкою до суду з отриманням підтвердження про доставлення.

Цифровізація також має відображення у змінах, внесених до Закону України «Про судоустрій та статус судів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а саме:

- додатковий спосіб інформування про суд, який розглядає справу, з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія;
- додаткове інформування сторін спору шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа у програмному засобі Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія;
- можливість проведення зборів суддів дистанційно у режимі відеоконференції [9].

О.С. Фонова виявила достатній потенціал адаптованих функцій господарсько-процесуального права та їх неадекватно стриманий прояв у господарсько-процесуальному законодавстві України при запровадженні спрощених процесуальних форм відправлення правосуддя та обґрунтуванні пріоритетів за наказним, електронним та ситуативним спрощеним провадженням [10].

10 березня 2023 року Кабмін подав до Верховної Ради України проект Закону № 9090 про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення

наказного провадження у цивільному судочинстві [11]. Метою запропонованих змін є поліпшення системи дистанційного судочинства та пропозиція нових засобів для здійснення правосуддя. Це, зокрема, стосується можливості для суддів та секретарів проводити судові засідання в дистанційному режимі поза залом суду, а також можливості допиту свідків й експертів та надання ними показань в режимі онлайн.

Погоджуємось з думкою, що цей крок посприє економії часу та ресурсів, які особа витрачає для прибуття у суд та очікування, проте, на наш суб'єктивний погляд, варто приділити увагу наступним питанням, що не врегульовані зазначеним законопроектом:

1) встановлення, що перед суддею знаходиться саме та особа, якою вона представляється;

2) доведення дійсності оригіналів документів, що посвідчують особу, при дистанційній демонстрації їх в камеру об'єктива. Зазначимо, що це актуальне у разі, якщо свідок заходить у судові засідання в онлайн-режимі без цифрового підпису;

3) процесуальна дія дистанційного підпису присяги, яка може відбуватись завчасно чи безпосередньо в онлайн-засіданні (можливо, за допомогою певних функцій в ЄСІТС, які будуть передбачені додатково);

4) контроль та обмеження спілкування свідків, адже під час участі в відеоконференції свідки можуть знаходитися в одному приміщенні. Зазначимо, що в такому випадку, пропонується обмеження на вхід з однієї IP-адреси або іншого механізму, який дозволить впевнитися, що вхід учасників здійснено з різних девайсів, та що вони мають різне місцезнаходження [12].

Наразі також відбувається активне впровадження електронних доказів в процесі доказування – лише одна з багатьох складових використання електронно-цифрових технологій в суді. Як ми вже наголошували, наразі діють окремі блоки Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (зокрема, електронний суд); діє система автоматизованого розподілу справ у суді; засідання проводяться в режимі відеоконференцій; у разі неможливості належного повідомлення осіб (відповідачів, свідків, якщо їх місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи невідоме), їх виклик оприлюднюється через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України; та навіть обговорюється можливість вирішення справ штучним інтелектом.

На нашу думку, сьогодні залишається певне коло проблем, що пов'язані з наданням суду, оглядом, а також забезпеченням схоронності електронного документа, зокрема під час воєнного стану, що негативно впливає на систему доказування у господарському процесі.

Основна проблема походить від особливостей зовнішнього виразу та можливості спотворення доказу, що не може бути встановлений без спеціальних знань. Водночас, обов'язковим та обґрунтованим є залучення експертів до справ, які містять електронні докази.

Передусім необхідно визначити, чи виступає електронним доказом сканований документ, наданий сторонами по справі, що сформована та передана до суду в електронному (сканованому) вигляді.

Договір, акти звірки та листування між сторонами, що були реалізовані в письмовій формі, проте в подальшому відскановані для подачі до суду, не можна вважати електронними доказами, бо першоджерело цих даних – паперовий носій. Електронним доказом в сенсі використання цього терміну у ст. 96 ГПК слід вважати саме докази, першоджерелом яких є електронний носій [4]. Зазначене твердження можна опосередковано підтвердити і тим, що законодавець використовує словосполучення «електронні копії доказів» у ст. 82 ГПК, автоматично відмежувавши їх від «електронних» доказів у значенні цього слова.

Висновки. Отже, глибоке проникнення електронних комунікацій в усі сфери життєдіяльності людини, феномен цифрових технологій має знайти своє глибоке дослідження та висвітлення найближчим часом в наукових колах, а вказані та деякі інші питання потребують поступового вирішення на законодавчому рівні. Ми наголошуємо на важливості розширення інструментарію цифровізації та електронних систем, зокрема, ресурсів ДП «Центр судових сервісів».

Зокрема, в розрізі активного впровадження цифровізації та за умов воєнного стану пропонуємо внести зміни до частини 6 статті 120 ГПК щодо можливості інформування про

засідання у справі всіма відомими засобами комунікації, а саме: телефонограма, sms-повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах, оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України із зазначеним посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Також необхідно врахувати важливість складової виявлення, огляду, дослідження та збереження електронних доказів – захист персональних даних, адже вказаний файл (інформація, сайт) може містити приватну інформацію про певну особу або спотворену чи перекручену інформацію щодо неї, причому негативні наслідки можуть наставати в обох цих ситуаціях. Відповідно законодавцю необхідно приділити значну увагу формуванню спеціального сховища електронних даних.

Вбачаємо за доцільне продовжити вивчення сучасного досвіду роботи судів щодо здійснення господарського судочинства в умовах воєнного стану задля подальшої адаптації організаційно-правової регламентації діяльності судів у зазначених умовах.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20>. (Дата звернення: 11.04.2023).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>. (Дата звернення: 11.04.2023).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. 1996. №30. Ст. 141.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // ВВР України. 1992. № 6. Ст. 56.
5. Закон України від 12.05.2015 р. «Про правовий режим воєнного стану». // ВВР України. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Судові повістки у Viber: крок до цифровізації судочинства чи нові проблеми?: веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudovi-povistki-u-viber-krok-do-cifrovizaciyi-sudochinstva-chi-novi-problemi.html>. (Дата звернення: 11.04.2023).
7. Угриновська О. Електронний документообіг у цивільному процесі України. Вісник Львівського університету. 2017. № 64. Ст. 144-150.
8. ДСА України запровадила новий функціонал для трансляції судових справ, які мають значний суспільний інтерес: веб-сайт. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264359>. (Дата звернення: 11.04.2023).
9. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27.07.2022 р. № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20>. (Дата звернення: 11.04.2023).
10. Фонова О.С. Спрощені процесуальні форми: адаптація господарського судочинства України: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Київ, 2012. Ст. 160.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві: Проект Закону від 10.03.2023 р. № 9090. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II08903I?an=1>.
12. Нове у цифровізації правосуддя: суд по відеозв'язку та присяга онлайн: веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nove-u-cifrovizaciyi-pravosuddyu-sud-po-videozvyazku-ta-prisyaga-onlayn.html>. (Дата звернення: 11.04.2023).

Milena Karpenko. Digitization of commercial proceedings in conditions of martial law. – Article.

Abstract. The article discusses the active process of adapting the legal sphere to the requirements of the military reality through digitization, in order to effectively regulate social relations. The article also focuses on characteristic theoretical-legal and organizational-procedural features that require scientific research to carry out commercial proceedings in conditions of martial law with the help of digital technologies.

Key words: digitization, e-court, electronic evidence, martial law, remote commercial justice.

ЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

*Красюк Владислава,
студентка 1 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичний факультет СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Шаповалова Ольга,
д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Головною подією 2022 року, для України стала широкомасштабна війна з Росією, яка розпочалася 24 лютого. Незважаючи на величезну кількість руйнувань та жертв, країна продовжує жити.

Сьогодні українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком. Повномасштабне військове вторгнення північних сусідів завдало потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої держави. Знизилося виробництво основних видів продукції, зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України.

Ключові слова: війна, матеріальне становище, бідність, промисловість, економіка, рівень життя, підприємства, економічна система.

Виклад основного матеріалу. Життя кожного громадянина 24 лютого зазнало серйозних змін. До повномасштабної війни у більшості українців була робота. Сьогодні лише третина працює у звичному режимі, кожен п'ятий – віддалено або частково, і лише одиниці знайшли собі нову роботу.

Проблема тут не лише економічна. Робота – це і звичний спосіб життя, спілкування та взаємодія з іншими, структурованість часу, те, що психологічно стабілізує, надає впевненості, знижує тривогу і підвищує самооцінку.

Суттєва частина наших громадян втратили таку підтримку і більш імовірно отримали вищий рівень дезадаптації.

Найбільше це торкнулося мешканців Сходу, тих, хто покинув свій дім і вимушений був перебратися в інші регіони.

Суттєво постраждала молодь, яка найбільше втратила джерела доходу.

З тих, кому довелося поїхати, поки що лише 5% знайшли собі нову роботу. Відповідно, у більшості значно погіршилося матеріальне становище та ще й з урахуванням того, що заощаджень вистачить на декілька місяців у кращому разі.

Пандемія привчила українців заощаджувати. Тих, хто має заощадження, побільшало. Але в цілому економічне становище виглядає критично, якщо не буде перезапуску економіки в найближчий час навіть в умовах війни. Це потрібно й економіці, й самим українцям.

Матеріальне забезпечення підтримує базові потреби людини, дає відчуття безпеки, знижує тривогу перед невизначеним майбутнім та впливає на впевненість щодо подолання труднощів.

Враховуючи соціально-економічну та психологічну важливість зайнятості, нині дуже важливо відновити (наскільки це можливо) роботу підприємств і підвищити рівень зайнятості населення.

Українська економіка змогла уникнути найбільш негативних та песимістичних сценаріїв, які прогнозували на початку великої війни, не лише завдяки безпрецедентній підтримці країн-друзів та партнерів, яка, за оцінками Міністерства фінансів, протягом минулого року сягнула 27,5 млрд доларів. Але й тому, що громадяни та бізнес навчилися жити у суворих умовах, які диктує війна.

Зокрема, українці прилаштовувалися працювати без графіку через повітряні тривоги та знаходити шляхи, аби працювати під час тривалих відключень світла, тепла, зв'язку та інтернету.

Окреме здивування для багатьох у світі – це те, що наша банківська система, яка грає ключову роль у розвитку економіки, витримала тиск повномасштабної війни. Вона не лише продемонструвала свою міцність та надійність, але і готовність швидко змінюватися та адаптуватися до нових важких реалій.

Багато перешкод громадяни та бізнес вже пережили протягом надскладного 2022 року, однак, з немалою кількістю викликів ми змушені будемо стикнутися і протягом 2023-го.

Україна – дуже великий гравець на світовому продовольчому ринку. До війни ми експортували понад 15% від світового продовольства кукурудзи та близько 10% зернових. Тобто ми були в одному та іншому сегменті одним із найбільших світових експортерів. Однак, зараз український продовольчий ринок знаходиться у кризовому стані через дію багатьох факторів, які поступово діяли вже протягом достатньо довгого періоду. По-перше, минулі роки були достатньо несприятливі погодні умови для світового врожаю с/г продукції (і ми в Україні цього не відчули, тому що у минулому році мали рекордний врожай). По-друге, зростання цін на енергоносії, в першу чергу на газ, які збільшили ціни на добрива. А добрива, це звичайно, важливий компонент собівартості зерна та інших с/г продуктів. По-третє, саме вторгнення Росії в Україну та початок війни теж суттєво вплинуло на світовий продовольчий ринок. Адже багато компаній не захотіли співпрацювати з країною-агресором. По-четверте, звичайно, відсутність експорту зерна з України, також підштовхнуло на зміну цін на продовольство у світі. А за цінами на зерно почали зростати ціни на м'ясо та інші продовольчі товари.

Триваюча війна Росії проти нашої держави щодня множить збитки, які вона завдає. І ці втрати стосуються не лише оборонного, енергетичного чи стратегічного характеру. Російські варвари вбивають наших громадян та нищать усе, до чого можуть дотягнутись: руйнують міста та села, цивільну інфраструктуру, культурні, спортивні споруди, церкви, школи, лікарні, дитячі садки.

За оцінками прем'єр-міністра Дениса Шмигала, сума економічних збитків України від війни, яка ще у червні 2022 року становила 350 млрд доларів, на кінець року зросла до більше 700 млрд доларів.

Для того, щоб досягнути масштаб заповдіяної росіянами шкоди, достатньо уявити, що цієї суми вистачить, щоб роздати кожному українцю по 17,5 тисяч доларів або купити кожному однокімнатну квартиру. Або уся країна могла би собі дозволити не працювати майже 4 роки, адже рівно стільки потрібно часу, щоб заробити таку грошову величину українським громадянам та бізнесу.

Експерти вважають, що після нашої Перемоги над загарбниками на відбудову України знадобиться мінімум 3-5 років та сотні мільярдів доларів внутрішніх та міжнародних інвестицій.

Якщо говорити про бізнес, то можна сказати що, для підтримки національного бізнесу держава минулого року створила Національну Раду з відновлення України від наслідків війни. Крім того, влада зменшила оподаткування для деяких представників бізнесу, скасувала перевірки та спростила ряд інших бюрократичних процедур. Уряд також розширив доступ підприємців до пільгового кредитування за ставкою «5-7-9%».

Важливим є те, що українці протягом 2022 року попри усі складнощі продовжили відкривати власні справи, адаптуючись до нових складних реалій. Згідно з дослідженням платформи VKURSI, впродовж минулого року українці зареєстрували майже 202 тисячі ФОПів і понад 33,5 тисячі юридичних осіб.

Висновки. Військова агресія Росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності і обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а 13,5 млн. осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення. [4]

Вартість збитків від військових дій і потреб на 24.02.23 у млрд доларів США:

Напрямок	Завдана шкода	Потреби
Охорона здоров'я	2,5	16,4
Житло громадян	50,4	68,6
Фінанси і банківська справа	0,0	6,8
Промисловість, торгівля	10,9	23,2
Транспорт	35,7	92,1
Водопостачання	2,2	7,1
Всього	134,7	410,6

Темп падіння валового внутрішнього продукту за перший рік військових дій за географічною територією у відсотках:

Ірак (1991)	-60,2
Австрія (1945)	-58,7
Україна (2022)	-29,2

Мене дуже зацікавила ця тема, тому що наразі це питання актуальне. Хто після війни нам сплатить збитки за такий терор, звісно за зруйноване життя багатьох українців не сплатити, але ще можна врятувати багато інших життів українського народу. Українці абсолютно підтримують репарації від Росії по закінченню війни – 90% вважають, що компенсувати економічні та інфраструктурні втрати України повинна Росія. Також є очікування, що до відбудови долучаться країни Європи, міжнародні організації, США і сама Україна. Незважаючи на вкрай важку ситуацію в економіці, український бізнес та громадяни показали свою гнучкість та неабияку здатність до виживання. Однак війна сильно змінила пріоритети людей та відповідно їх купівельну поведінку. На відміну від консервативних європейських підприємців, українські бізнесмени не бояться експериментувати та використовують всі наявні можливості, а також сміливо будують плани на майбутнє. По закінченню війни тема фінансової кризи, відбудови країни, співробітництва з міжнародними організаціями тільки буде набирати обертів та не залишиться без уваги ще багато років.

Більшість українців доволі оптимістично налаштовані щодо відбудови країни після війни і вважають, що на це вистачить 5 років. Люди, які покинули свої домівки, живуть надією, що з їхнім домом все буде добре.

При цьому українці також готові не лише чекати, а й долучитися до відбудови країни – більше половини готові вкластися фінансово і лише 5% вважають, що це справа влади.

Більшість займає консолідовану, про активну позицію та вказує на колективну відповідальність українців щодо відбудови країни після війни.

Національна економіка також значною мірою адаптується до військових умов. Поступово налагоджується ситуація з експортом українських товарів і послуг, зменшується обсяг некритичного імпорту тих товарів, які можна виробляти всередині країн, що сприяє зменшенню дефіциту нашого платіжного балансу. Важливим завданням для уряду залишається створення можливості для експорту бізнесом товарів з більшою доданою вартістю та подальше нарощення потенціалу оборонно-промислового комплексу. Наші герої захисники можуть і хочуть бити ворога вітчизняною зброєю.

Список використаних джерел:

1. Білецька Л. В. Економічна теорія: Навчальний посібник / Л. В. Білецька, Білецький О. В., Савич В. І. К.: Центр учбової літератури, 2019. 682 с.

2. Економіка України під час війни : головні підсумки 2022 року. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/economy/2022-12-29/ekonomika-ukrainyi-vo-vremya-voynyi-glavnyie-itogi-2022-goda/49474>.

3. Зростання цін та діра в бюджеті. Як виживає Україна під час війни: URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61594911/2022>.

Vladyslava Kراسіuk. Economic standard of living during the war in Ukraine. – Article.

Abstract. The main event of 2022 for Ukraine was a large-scale war with Russia, which began on February 24. Despite the huge amount of destruction and victims, the country continues to live.

Today, the Ukrainian economy faced an unprecedented shock in its entire history. The full-scale military invasion of the northern neighbors dealt a powerful blow to all links of the economic system of our state. The production of the main types of products has decreased, in particular those that form the basis of Ukraine's export potential.

Key words: war, material situation, poverty, industry, economy, standard of living, enterprises, economic system.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

*Лупенко Анастасія,
студентка 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Мартинова Лілія,
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. На сьогодні функціонування будь-якої країни неможливе без сталої фінансової системи, від якої залежить економічний добробут країни та, її статус на міжнародній арені. У статті було проведено аналіз особливостей функціонування фінансової системи України в умовах воєнного часу, встановлення проблем та чинників, які впливають на недосконалу діяльність фінансової системи за сьогоденних умов. Досліджено складові фінансової системи, проаналізовано елементи фінансової системи України та основні напрямки до реформування фінансової системи під час воєнного стану.

Ключові слова: фінансова система, бюджетне законодавство, податкова реформа, військові облигації, Національний банк України.

Актуальність теми. Фінансова системи є важливим важелем у функціонуванні економіки будь-якої сучасної держави. На фінансову систему держави покладено завдання накопичення ресурсів для утримання її апарату. З початком збройної агресії РФ проти України, ми зрозуміли, про одне з найважливіших завдань фінансової системи, а саме – направлення ресурсів фінансової системи на виконання її функцій під час війни, для захисту країни. Звичайно, в умовах сьогодення, розуміємо, що розроблення найбільш дієвих підходів до формування сталої фінансової системи під час воєнного стану є важливим завданням при обставинах постійних змін зовнішнього та внутрішнього середовищ, які нині відбуваються у економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми у своїх працях висвітлювали такі науковці і дослідники, як І. Онищук, М. Карлін, А. Нестеренко, Л. Шкварчук, Н. Шпак, Н. Ярошевич.

Мета дослідницької роботи: дослідити та проаналізувати особливості фінансової системи України у воєнний час, зокрема розглянути внесені зміни у бюджетно-податкове законодавство, грошово-кредитку політику та діяльність страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. Фінансова система України у період дії військового стану бере на себе особливе завдання та значимість. Ця система займається плануванням бюджету, розробкою правил для інвестування і надання кредиту, а також правил фінансового контролю,

які допоможуть діяльності фінансової системи працювати ефективно і зменшити ймовірність настання небажаних наслідків.. Для того, щоб захистити фінансову систему під час війни, держава повинна створити достатньо заходів для захисту від нестабільності ринків. Це може включати в себе заходи з використання регуляторних засобів, таких як внутрішні правила та норми, які повинні дотримуватись банками, перевірку банківських вкладів, підтримку державного боргу тощо.

Рада НБУ 15 квітня 2022 р. ухвалила Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану, що діятимуть до нормалізації функціонування економіки й фінансової системи. Документ передбачає, зокрема:

- фінансування з боку регулятора лише критичних видатків уряду та якнайшвидшу повну відмову від цього інструменту з метою уникнення фіскального домінування та високої інфляції, зниження довіри до НБУ, ускладнення процесу євроінтеграції України та співпраці з міжнародними фінансовими донорами;

- збереження власної інституційної, фінансової та операційної незалежності регулятора для належного виконання ним власних функцій;

- подальшу підтримку стабільної роботи банківської системи;

- активну протидію агресії на фінансовому фронті;

- сприяння розв'язанню проблем українських біженців;

- недопущення звуження сфери застосування гривні як єдиного законного платіжного засобу в Україні;

- сприяння залученню зовнішнього фінансування й запровадження реформ в Україні.

Комплексне впровадження зазначених заходів сприятиме безперебійному фінансуванню видатків державного бюджету, забезпечить додаткове фінансування Збройних сил України, збереження ресурсної бази банківської системи й забезпечення її ліквідності, сприятиме задоволенню підвищеного попиту на валютному ринку [1].

На сьогодні ми бачимо, що виникла необхідність у військових облігаціях. Військові облігації – це фактично різновид облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), тобто цінні папери, емітентом яких є держава в особі Міністерства фінансів України.

Військові облігації відрізняються від звичайних ОВДП наявністю цільового призначення - для потреб Збройних сил України та потреб держави у військовий час, а також випускним їх в період воєнних дій на території України. Фактично, держава залучає кошти фізичних та юридичних осіб для потреб Збройних сил з умовою їх повернення через певний період часу (наприклад, є на 2 місяці, є на 1 рік). При тому, особа, яка стає власником військових облігацій, отримує дохід у вигляді річних відсотків. Для військових облігацій наразі встановлюються ставки 10-11% річних, в залежності від строку розміщення та повернення. Ще одна перевага придбання військових облігацій в тому, що заробіток (дохід у вигляді відсотків) не оподатковується, на відміну від депозитних вкладів банківських та фінансових установ. Тобто особа не сплачує податок на прибуток та військовий збір.

Не менш важливим аргументом для придбання військових ОВДП є те, що деякі дилери не потребують підтвердження походження коштів, за які особа купує військові облігації. Відсутність вимог підтвердити легальність походження коштів значно спрощує та пришвидшує процедуру, а також в подальшому не виникає питань щодо походження цих коштів, а прибуток у вигляді відсотків річних особа може включити в офіційний дохід [2].

Запущений Міністерством фінансів України механізм випуску військових облігацій є реальною фінансовою допомогою Збройним силам України та державі під час війни, адже у березні місяці ОВДП надійшло на 44143,01 млн грн більше ніж у лютому місяці та на 42460,31 млн грн більше ніж у січні [3].

Також важливо згадати, що під час війни держава повинна приймати до уваги те, що може призвести до зміни законів й правил щодо фінансової системи. Залежно від ситуації держава може вирішувати проблеми з бюджетом, змінювати правила щодо податків та вносити зміни до законодавства. Уряд з центральними органами виконавчої влади прийняли низку швидких, ефективних, рішень, для забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи та

життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану, було внесено зміни до бюджетного законодавства.

Серед таких змін є: зміни до місцевих бюджетів; перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами; встановлена пріоритетність здійснення видатків Казначейством та органами Казначейства (постанова КМУ від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»); скасування обмежень щодо максимального розміру резервного фонду; не застосовується дотримання термінів подання звітності про виконання місцевих бюджетів та річного звіту; скасована норма щодо складання Бюджетної декларації та прогнозів; кошти державного дорожнього фонду спрямовуються на розвиток та утримання автомобільних доріг; випуск облігацій внутрішньої державної позики; передачу коштів між бюджетами здійснюється без укладення договорів; перерахування коштів з місцевого бюджету до державного бюджету для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації. Усі тимчасові зміни в бюджетному законодавстві спрямовані на оперативне фінансування територіальної оборони, ЗСУ, захисту населення, підтримки бюджетної сфери та функціонування економіки країни. [4]

Також не обійшлося і без змін у податковому законодавстві. У Верховній Раді України 24 березня 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» (законопроект за реєстр. № 7190). На період дії воєнного стану: не поширюється дія регуляторної сплати місцевих податків та зборів; звільнено від сплати та обліку ПДВ платників єдиного податку третьої групи; не буде нараховуватись екологічний податок на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії; не буде нараховуватись податок на нерухоме майно; звільнення від сплати ПДВ, акцизу та ввізного мита ввезення транспортних засобів громадянами; звільнено від оподаткування ввізним митом товари для вільного обігу; запровадження ставки 7% до операцій з ввезення та постачання пального та нафтопродуктів. Тимчасові зміни в податковому законодавстві призвели до утримання цін на продукти та спекуляцій на ринку, доступність будь-яких речей для побуту та можливості захистити своє життя [5].

Для підтримання державної економіки держава здійснює низку проєктів. Вона може використовувати банкове регулювання, державні кредити та підтримку від міжнародних фінансових організацій.

Для банків НБУ запровадило банківське рефінансування, це як подушка безпеки для банків із додатковими залученими коштами, терміном на один рік. І уже станом на 3 березня 29 банків скористались такою пропозицією, що становить 20,2 млрд грн. На теренах України виникла одна із проблем для населення, адже 24 лютого валютний ринок працює в режимі обмежень. Таким чином уповноваженим установам заборонено здійснювати торгівлю валютними цінностями, крім закупівлі товарів критичного імпорту та для мобілізації громадян.

Станом на 1 травня 2023 року міжнародні резерви України за попередніми даними становили 35 943,2 млн дол. США. Такий обсяг резервів є рекордним за останні 11 років (більший обсяг від вищезазначеного було зафіксовано в серпні 2011 року).

У квітні резерви зросли на 13% завдяки надходженням від міжнародних партнерів на тлі подальшого зниження обсягів чистого продажу валюти Національним банком та помірних боргових виплат країни в іноземній валюті. Загалом упродовж квітня 2023 року динаміку міжнародних резервів визначала низка чинників.

Уряд України виплатив за обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті 446,0 млн дол. США, з яких 282,7 млн дол. США – за обслуговування та погашення валютних ОВДП, 113,1 млн дол. США – боргу перед Світовим банком, решта – боргу перед іншими міжнародними кредиторами. Крім того, Україна сплатила Міжнародному валютному фонду 107,4 млн дол. США [4].

Всю роботу, яку на даний момент здійснює Національний банк є безумовно необхідною для забезпечення надійного та сталого функціонування фінансової системи держави та максимального забезпечення діяльності Збройних Сил України, а також безперебійної роботи

об'єктів критичної інфраструктури, бо як ми бачимо, об'єкти критичної інфраструктури, особливо енергетичні, піддаються постійній атаці та зруйнуванню, що ускладнює життя цивільних осіб.

Варто згадати і про діяльність страхових компаній під час дії воєнного стану. Страхові компанії в Україні, а саме ARX, УПСК, Провідна, ВУСО є лідерами на ринку (серед страхування майна, автоцивілка, медичне страхування) вони зазначають, що страхування залишається на довоєнному рівні, тобто ціни та послуги не змінюються попри те що йде війна і компанії працюють на безпечній території, де не ведуться бойові дії. У цей складний час ризиків та страхових випадків побільшало, а отже і за ними витрати на страхування(премії для страхувальника). Проте страховики не виплачуватимуть збитків, завданих майну внаслідок військових дій – обстрілів, бомбардувань тощо. Страховий ринок працює і разом з нею вся економіка. Проводяться виплати, страхові компанії працюють на резервах і вимушені шукати джерела або кошти для виплат премії і разом з тим заохочувати громадян оформлювати договори на страхування хоча б тому що це потрібно, якщо ми хочемо зберегти своє життя та майно [6].

Висновок. Аналізуючи становище нашої країни у цей складний час, можна зробити висновки, що на діяльність центральних та виконавчих органів, припадають важкі та великі задачі, через воєнну кризу. Не дивлячись на те, що йде війна, наша економіка працює, без якої не було б надійного того тилу для військових, які захищають Україну та дають нам можливість жити. Фінансування армії, соціальна допомога, державні виплати – це все стимул для громадян аби надалі залишатись та працювати в країні. Нам потрібно багато працювати на державу, для збереження державних цінностей, та для підтримки ЗСУ. У загальному, фінансова система України у період дії воєнного стану потребує підтримки від держави та застосовування надійних заходів для захисту від фінансових криз. Держава має змінювати правила та приймати заходи для підтримки фінансової діяльності, а ми як громадяни повинні допомагати цьому.

Список використаних джерел:

1. Особливості діяльності фінансового сектору в умовах воєнного стану. LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі. URL: <http://surl.li/guodz> (дата звернення: 25.04.2023).
2. Що таке військові облигації та як їх придбати | ЮРЛІГА. ЮРЛІГА. URL:<http://surl.li/guoe> (дата звернення: 29.05.2023).
3. Національний банк України. НБУ здійснив викуп військових ОВДП на 70 млрд грн та наголошує на необхідності активізації ринкових боргових залучень. Національний банк України. URL: <http://surl.li/gfsxr>(дата звернення: 01.05.2023).
4. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2023).
5. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/baneryi/programni-gra/> (дата звернення: 03.05.2023).
6. Гордієнко О., Шевчук С., Шаповал К. Життя довше за війну. Військові дії вдарили по українському страховому ринку, але він продовжує працювати. Що варто знати клієнтам в Україні та за кордоном – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL:<http://surl.li/guofh> (дата звернення: 04.05.2023).

Anastasia Lupenko. Specific activities of the financial system of Ukraine during the duration of the marital state. – Article.

Abstract. Today, the functioning of any country is impossible without a stable financial system, which depends on the country's economic well-being and its status in the international arena. The article analyzed the peculiarities of the functioning of the financial system of Ukraine in wartime conditions, identified problems and factors that affect the imperfect functioning of the financial system under current conditions. The components of the financial system were studied, the elements of the financial system of Ukraine and the main directions for reforming the financial system during the martial law were analyzed.

Key words: financial system, budget legislation, tax reform, military bonds, National Bank of Ukraine.

ПРОБЛЕМАТИКА АУДИТОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

*Степченко Данило,
студент 2 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Мартинова Лілія,
к.е.н., доцентка, доцентка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Дана наукова стаття зосереджується на проблемах, що виникають у зв'язку з визначенням та впровадженням аудиторської культури. У ній досліджується роль та важливість аудиторської культури для аудиторської організації та аудиторської діяльності загалом. Стаття виокремлює основні тенденції розвитку аудиторської культури та розглядає шляхи покращення ситуації в цій галузі.

Ключові слова: аудит, аудитор, аудиторська культура, розвиток, покращення.

У сучасному світі концепція культури аудиту набуває все більшого поширення в різних секторах, зокрема в бізнесі, фінансах та державному управлінні. По суті, цей термін означає сукупність практик і норм, спрямованих на забезпечення прозорості, підзвітності та належного врядування. На розвиток культури аудиту впливає низка факторів, серед яких глобалізація, зміна ставлення громадськості до підзвітності та прозорості, а також технологічний прогрес. У цій статті ми розглянемо характеристики культури аудиту з міжнародної точки зору, проаналізувавши, як науковці з різних країн пропонують організаціям прийняти та адаптувати власні концепції до своїх конкретних потреб та обставин. Це дозволить нам краще зрозуміти, як Україна може розвивати свою власну культуру аудиту, враховуючи міжнародний досвід та рекомендації.

Актуальність теми полягає в тому, що культура аудиту, як складова аудиторської діяльності є важливим елементом розвитку економічного життя країни та забезпечення довіри до фінансової звітності, а також для захисту інтересів інвесторів, кредиторів та інших зацікавлених сторін.

Питання культури аудиту було розглянуто та висвітлено великою кількістю науковців з різних точок світу. Дослідження вчених сприяли покращенню теорії культури аудиту, а також розвитку прийомів та способів підвищення якості аудиторських послуг. Серед таких вчених слід відзначити: Йо Мей, Чен Лін, Джуді Браун, Цинь Хуа, Веред Аміт, Кріс Шор та Сьюзан Райт.

Мета цього дослідження полягає у критичному аналізі різних наукових підходів до проблеми розвитку культури аудиту. Адже розвиток культури аудиту є важливим аспектом для забезпечення ефективності та надійності аудиторської діяльності.

Зі структурною реформою економіки України, в контексті процесу набуття незалежності та відбудови демократичної держави, аудит став необхідною складовою механізмом управління ринковою економікою. Він виконує важливу роль у формуванні та підтримці організованого і здорового розвитку ринкової економіки. Аудит може підвищити цінність фінансової інформації, сприяти надійному та ефективному функціонуванню системи внутрішнього контролю підприємства, сприяти захисту інтересів акціонерів та менеджерів, а також розподілу корпоративних ризиків [1]. На нашу думку, розбудова системи ринкової економіки в Україні передбачає необхідність розвитку культури аудиту.

Українська аудиторська діяльність врегульована багатьма законодавчими актами, включаючи закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», Господарський кодекс, Міжнародні Стандарти аудиту, Кодекс професійної етики аудиторів, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового [...]». Проте, жоден з

цих актів не надає визначення поняття «культура аудиту» та не регулює питання розвитку культури аудиту.

Відсутність державної стратегії розвитку культури аудиту на практиці може призвести до негативних наслідків для підприємств та їх зацікавлених сторін, а також ставить під загрозу довіру до аудиторів та аудиторських організацій загалом. Тому, розуміння поняття культура аудиту є важливим для всіх зацікавлених сторін, включаючи підприємців, інвесторів, кредиторів, регуляторів та інших учасників ринку [2].

Аудиторська культура представляє собою сукупність матеріальних та нематеріальних досягнень, які виникають у результаті довголітньої практики аудиторської спільноти. Вона є зовнішнім проявом загальної якості аудиторської організації та важливою складовою національної культури [3, с. 2-18].

На думку Яо Мей і Чен Лінь, аудиторська культура належить до категорії «субкультура», як суспільна ідеологія, інститут та організаційна структура і виходячи з цього, поняття культури доцільніше розуміти у вузькому значенні. Таким чином, в розумінні китайських науковців: 1. Аудиторська культура – це групова свідомість, яку поділяє весь персонал аудиторської організації, а не свідомість кількох людей чи окремої особи. Іншими словами, культура аудиту є домінуючою свідомістю в аудиторській організації. 2. Основою культури аудиту при подібному підході стають аудиторські цінності та дух аудиту, які можуть існувати в концепціях та поведінці людей, а також у системах та послугах аудиторських організацій. 3. Формування та розвиток культури аудиту – це процес, який формується і розвивається в довгостроковій практичній діяльності аудиторських організацій, перебуваючи під впливом традиційної та зарубіжної культур. 4. Існують позитивні та негативні явища культури аудиту, і тільки ті відмінні явища культури аудиту, які позитивно впливають на розвиток аудиторських організацій, є тими, які необхідно культивувати та просувати. 5. Аудиторська культура орієнтована на людей і має на меті стимулювати свідому поведінку аудиторів, а культура аудиту є результатом свідомого та активного культивування. 6. Аудиторська культура не може існувати без певної форми, тому культура аудиту – це і культурний феномен, і управлінська ідея [4].

Виходячи з наведеної характеристики, можемо вважати, що на думку Яо Мей і Чен Лінь, аудиторська культура – це сукупність управлінських ідей, цінностей, стилів управління, групової свідомості, норм поведінки та їх матеріальних форм, характерних для аудиторської організації, які визнаються і дотримуються всім персоналом аудиторської організації в певних суспільно-історичних умовах і в довготривалій аудиторській практиці завдяки ініціативі та ретельному культивуванню з боку керівників аудиторської організації.

Значно відмінне сприйняття поняття «культура аудиту» мають Джуді Браун та Джессі Діллард. Так, вони розглядають культуру аудиту як антропологічну концепцію, в яку закладено раціональність управління та відповідний набір диспозицій і практик. Простіше кажучи, американські науковці відносять культуру аудиту до контекстів, де аудит став центральним організуючим принципом суспільства. Вони впевнені, що культура аудиту поєднує в собі як емпіричні, так і етичні елементи: це і емпіричний феномен, і аналітична модель, яка допомагає виявити та теоретично осмислити ключові процеси та тенденції, що змінюють повсякденні соціальні відносини та культурні практики, тобто культура аудиту не є чимось монолітним чи уніфікованим [5].

Дійсно, аудиторські практики працюють по-різному і мають складають різні визначення та мають власні сформовані висновки в різних контекстах. Саме тому ми не намагаємося скласти карту або позначити діапазон аудиторських культур.

Фактично, запровадження аудиту та бухгалтерського обліку змінює природу організацій таким чином, що їхня діяльність стає дедалі більше зосередженою на показниках, за якими оцінюється їхня ефективність. Таким чином ряд науковців впевнені, що організаційну поведінку можна спроектувати та покращити за допомогою цільових показників [6].

Ці режими аудиту також створюють категорії, в яких людям пропонується переосмислити себе. Цей класифікаційний ефект розглядається як такий, що дає позитивні результати виходячи з оціночних суджень тих, хто продає та експлуатує ці системи.

Зазначимо, що культура аудиту та її вплив можуть мати низку негативних наслідків. Згідно з дослідженням Кріс Шор та Сьюзан Райт, серед них можна виділити наступні: 1. втрата організаційної довіри; 2. складні та марнотратні ігрові стратегії; 3. захисні стратегії та звинувачення, які стримують інновації та зосередження на короткострокових цілях, а не на довгострокових потребах; 4. депрофесіоналізація, розрив між мотивацією та стимулами, зниження морального духу працівників, зростання стресу та тривоги; 5. «тунельний зір» і виконання роботи в міру, з фокусом виключно на тому, що рахується, виключаючи все інше [7].

Тому дуже важливо сприяти гуманному підходу до аудиту та сталому і здоровому розвитку аудиторського бізнесу.

В питанні розвитку нової культури аудиту має бути акцент на тому, що здійснення аудиторської діяльності має бути орієнтоване на людей, більше відображати все для розвитку гуманного способу роботи. І в цьому аспекті, на нашу думку слушною є позиція Кріс Шор та Сьюзан Райт, які, задля реалізації цього аспекту, пропонують наступні стратегічні кроки:

По-перше, необхідно розвивати дух аудиту. Аудиторський дух є ядром аудиторської культури для більшості аудиторів, які виконують аудиторські обов'язки. Це невидима сила, яка за своїм характером певною мірою більша, ніж сила адміністративних наказів. Тому необхідно організувати збори аудиторів і теоретиків для всебічного обговорення її змісту і вираження, формування консенсусу, наукового вираження і широкої пропаганди. Зазначимо що формування та формальне закріплення консенсусу щодо духу аудиту не є кінцевою ціллю, після нормативного закріплення, необхідно активно відстоювати та пропагувати його, щоб кожен аудитор був знайомий з ним, кожен розумів, ввів у поле зору роль аудиторської поведінки.

По-друге, визначити цілі планування та розвитку аудиту, стати аудиторами, які переслідують мету бачення. Аудиторська робота та аудиторська кар'єра для довгострокового стабільного та здорового розвитку повинна мати реалістичні цілі розвитку, давати кожному бачення переслідування та досягнення мети, надихати кожного ентузіазмом до роботи та бажанням переслідувати мету. Цілі розвитку планування аудиту включають загальну мету, фокус аудиторської роботи, рівень технології аудиту, вимоги до структури знань аудиту, рівень ролі аудиту, результати аудиту, що відображають, як керувати аудиторською роботою, визначати напрямки розвитку аудиторської кар'єри та більшість зусиль персоналу аудиту, мати сильну згуртовану та надихаючу силу.

По-третє, побудова культури аудиту повинна поєднуватися з внутрішнім механізмом управління та працевлаштування аудиторських установ, з науковою системою оцінювання роботи та системою працевлаштування на основі заслуг як гарантованою умовою просування передових ідей, передових технічних методів та передової культури в тандемі з підходом, орієнтованим на людей [7].

І в кінцевому результаті завдяки культурному будівництву сформується спільне бачення та командний дух для оптимізації ресурсів аудиту.

Підсумовуючи, можна сказати, що культура аудиту є основою для розвитку аудиторської діяльності в епоху змін, визначення та реалізація функцій аудиту залежать від вибору та позиціонування культури аудиту, лише встановивши науковий погляд на культуру аудиту, аудиторська діяльність може адаптуватися до викликів часу, скористатися можливостями, наданими часом, щоб отримати більший розвиток. Окремо наголосимо, що з міжнародної точки зору, розуміння різних концепцій культури аудиту та їхнє впровадження в український контекст може сприяти покращенню аудиторської практики в країні і забезпечити високий рівень довіри до фінансової звітності та фінансового контролю. Врахування міжнародного досвіду та рекомендацій дозволить Україні розвивати власну культуру аудиту, пристосовуючи її до конкретних потреб та обставин, і сприятиме побудові ефективної системи аудиторського контролю.

Список використаних джерел:

1. Bessonova G. PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AUDIT AND AUDIT SERVICES IN UKRAINE. *Efektivna ekonomika*. 2020. No. 12. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.94> (date of access: 16.05.2023).

2. Brown J. Integrated reporting: on the need for broadening out and opening up / J. Brown, J. Dillard // Accounting, Auditing and Accountability Journal 2014. № 7. С. 1120-1156.
3. Strathern M. Audit Cultures: Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy / M. Strathern - London, New York: Routledge, 2000. - 324 с.
4. 浅谈审计文化的建设与发展 // 中华人民共和国审计署 [Веб-сайт]. 江苏省徐州市审计局, 2008. URL: <https://www.audit.gov.cn/n6/n1558/c115403/content.html> (дата звернення: 08.05.2023).
5. Brown J. Agonizing over engagement: SEA and the «death of environmentalism» debates / J. Brown, J. Dillard // Critical Perspectives on Accounting. 2013. Т. 24, вип. 1. С. 1-18.
6. Djelic M. Transnational governance: institutional dynamics of regulation / M. Djelic, K. Sahlin-andersson - Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 488 с.
7. Shore C. Audit Culture Revisited / C. Shore, S. Wright // Current Anthropology. 2015. № 3. С. 421-444.

Danylo Stepchenko. Problems of auditing culture. – Article.

Abstract. *This research article focuses on the problems that arise in connection with the definition and implementation of audit culture. It explores the role and importance of audit culture for the audit organization and audit activities in general. The article identifies the main trends in the development of audit culture and considers ways to improve the situation in this area.*

Key words: *audit, auditor, audit culture, development, improvement.*

СЕКЦІЯ VI

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМА ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОГО СТАНУ

*Бандура Максим,
студент 4 курс спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Розгляд правових колізій в індивідуальному порядку їх короткий аналіз з використанням відомої юридичної практики. Використання аналізу сучасних наукових праць та нормативно-правових актів.

Ключові слова: колізія, класифікація, проблема, статус, практика.

Починаючи з моменту формування права в українському законодавстві, в ньому виникали різні правові колізії, які спричиняли правові проблеми різних типології. Так, національні практики виокремлювали цілі класифікації колізій, приміром, термінологічного характеру, в яких основною проблемою є недосконалість термінології в юридичній практиці та теорії, у зв'язку з чим наділення того чи іншого правового статусу щодо особи, яка бере участь у правових відносинах, могло значно різнитися залежно від думок правників-практикантів (суддів, прокурорів, адвокатів), що, нехай і сприяло принципу індивідуальності, але суперечило принципу верховенства закону та процесуальної точності, що, в свою чергу, нехай і сприяло принципу індивідуальності, але суперечило принципу верховенства права.

Найбільше важливо вивчити питання правових колізій під час воєнного стану, коли абсолютна більшість нормативно правових актів діють на відміну, від заздалегідь встановленої практики.

У кримінальному праві в Україні існує низка різноманітних колізій, які ускладнюють діяльність державних органів і порушують не лише правові принципи, а й саме законодавство, фактично будучи основними правовими колізіями. Так, згідно з юридичною практикою, ст. 114 ККУ «Шпигунство» та ст. 114-2 ККУ «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» мають праву колізію як у реалізації, так і в складі злочину, оскільки на момент початку військової агресії з боку так званої «російської федерації» не існувало повноцінної практики розмежування цих статей, у зв'язку з чим правопорушення, які підходять до статті 114 ККУ, класифікували як ст. 114-2 ККУ, через що санкції щодо правопорушників застосовували некоректно [1].

Олександр Додуров, так само розглядає правову колізію у відношенні правозастосування верховенства права і верховенства закону в кримінальному праві, так учений пише, що зміни, внесені до конституції до ст. 129 Законом України «Про внесення змін до Конституції України

(щодо правосуддя)» [2], створили правову колізію, де в первісній версії застосовувалось словосполучення «керується верховенством закону», а у зміненому варіанті – «верховенством права», що створило проблему для суддів, частина яких не змогла адаптувати судову практику під новий принцип, що під час воєнного часу створило різну практику щодо правопорушників. [3.с 38-41].

Приміром, щодо правопорушників які вчиняли дії які класифікувалися як «Диверсія», можуть класифікуватися суддею, який згідно з нинішньою редакцією Конституції керується «верховенством права», як дія менш соціально небезпечна дія у вигляді тих чи інших фактів, що у свою чергу суперечить пропорційності яка закріплена у ст 65 ККУ [1].

Ще однією проблемою є пряма практика використання співробітників національної поліції України щодо агресії російської федерації, у зонах бойового зіткнення, а саме факт відсутності правового регулювання участі співробітників поліції у бойових сутичках із силовиками окупантів [4. с. 15]. Згідно з чинним законодавством, співробітники поліції можуть забезпечувати безпеку громадян у секторах виконання своїх завдань, але їхня участь у бойових зіткненнях не регулюється, незважаючи на те, що Законом України «Про національну поліцію» п.4 ст 18 встановлено, що співробітники поліції зобов'язані допомагати особам, які опинилися в стан небезпечних для їхнього життя, що у свою чергу в умовах воєнних дій, зобов'язує співробітників поліції робити всі необхідні дії для врятування життя громадян України [5]. Але у свою чергу немає припису про участь співробітників поліції в бойових діях, компенсації за поранення або смерті співробітників, і аналогічно виплати «бойової винагороди» як форми стимуляції виконання службових обов'язків. Але, як демонструє практика з Маріуполя, співробітники національної поліції, виконуючи бойові завдання, здатні реалізувати завдання щодо безпеки громадян з усією необхідною ефективністю.

Все це безпосередньо пов'язано з кримінальним правом, оскільки співробітники поліції органом виконавчої влади, який допомагає в реалізації санкції щодо правопорушників. Також, через відсутність регулювання затримання осіб під час прямого зіткнення з цими самими особами, створює прогалину у кваліфікації положення порушника під час здійснення протиправних дій щодо суверенітету України.

Музика О. А також пише про проблему звільнення незасудженої особи з ув'язнення з метою передачі її в обмінний фонд для повернення громадян України, (громадянських та військових), а точніше, про колізію статусу такої особи. Адже в Українському законодавстві немає нормативно-правового акту, який би регулював статус військовополоненого щодо осіб засуджених за кримінальні діяння в той час як дії бойовиків країни-агресора, згідно з Римським статутом регулюються як військові злочини, через що виникає проблема кваліфікації статусу окупантів, а разом з цим дозвіл їхньої подальшої реалізації для держави, особливо якщо країна агресор відмовляються від передачі тих чи інших осіб на свою територію, через що ми класифікуємо дії окупантів як військовий злочин та засуджуємо як правопорушника.

Але особа, яка не має статусу військовополоненого, не може обмінюватися в обмінному фонді, а також не може брати участь у процедурах (встановлених Женевською конвенцією) розмінування та ліквідації збитків для нашої країни, від чого в пост воєнний час виникне проблема статусу цих осіб. Як засуджені, вони не повинні будуть залучатися до дій, що класифікуються як компенсація збитків після воєнних дій, але при цьому необхідність такого роду діяльності буде дуже важливою для країни. Ймовірно, дані засуджені будуть погашати кримінальну відповідальність у вигляді цивільних робіт, які будуть аналогією такого роду діяльності для військовополонених, у випадках, коли проблема кваліфікації зазнає соціальних та правових збитків [6. с. 16-18].

Підсумовуючи вищесказане, найімовірніше можна дійти висновку що під час військового становища в національному законодавстві існує незліченна кількість різних правових колізій і прогалин, які в даний момент не дозволяють правильно регулювати (згідно з принципами закріпленими в чинних нормативно-правових актах), окремі кримінальні та кримінально-процесуальні випадки оскільки класифікують, чи регулюють те чи інше подія, оскільки насправді реалізуються кримінальні порушення і процесуальні рішення, практично.

Деякі укази дозволили на практиці відрегулювати окремі правові прогалини, які виявилися шкідливими діями щодо Українського згорніть, як наприклад посилення статей про шкідливе поширення інформації з метою заклику до порушення Українського суверенітету та територіальної цілісності, незважаючи що окупація Криму у 2014 році використання інформації та інфопростору як об'єктів об'єктивної шкоди щодо України.

Нині ж завдяки своєчасним рішенням керівництва, Українське право зуміло регулювати цю прогалину в кримінальному праві, що сприяло процесуальному спрощенню такого роду діяльності з боку судових та виконавчих органів.

Як вирішення проблем такого характеру, я пропоную використовувати принцип верховенства права та верховенства закону, і використовуючи за основу досвід англо-саксонської системи, покладаючись на прецеденти під час воєнного стану, створити нормативно-праві акти, які допоможуть регулювати правові відносини, заповнити прогалини та співвідносити колізії їх ліквідації.

Що ж до колізій викликаних, проблемою термінології, то мою думку цю проблему можна регулювати лише використовую офіційні коментарі із боку діючих представників державної судової влади, чи діючих приватних юристів із єдиною метою створення точнішої основи її застосування у професійної діяльності.

Maxim Bandura. The problem of legal conflicts in criminal law during marital state. – Article.

Abstract. Analysis of existing problems and proposal of own analytical methods for solving. Consideration of decisions on the basis of existing methods for solving a legal problem in criminal law.

Ключові слова: problem, conflict, principle, solution, practice.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОСТІЙНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Верьовкін Владіслав,

студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля.

Наукова керівниця: **Івчук Юлія,**

д.ю.н., професорка, професорка кафедри правознавства,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. В даній роботі досліджено та проаналізовано основні положення щодо кримінальної відповідальності за самостійне залишення військової частини або місця служби, а також розглянуті проблемні питання щодо кримінальної відповідальності за самостійне залишення військової частини або місця служби.

Ключові слова: посилення кримінальної відповідальності, військовослужбовці, Збройні Сили України.

Повномасштабна війна рф проти Україна, яка розпочалась 24 лютого 2022 року стала приводом для вирішення економічних, політичних, ідеологічних та соціальних конфліктів. Тому одним із способів протидії діям агресора є наявність організованої, навченої, озброєної армії чи інших офіційно сформованих і зареєстрованих військових формувань. Беззаперечно, що військові є взірцем дисципліни, охайного зовнішнього вигляду.

Саме вони володіють тактико-спеціальними знаннями, адже від виконання ними бойових завдань залежить не тільки кількість зайнятих (відбитих) позицій, але й безпека цивільного населення, в середовищі проживання (перебування) якого точаться збройні конфлікти.

Водночас Збройні Сили України є неодмінним і важливим елементом механізму держави, який містить у собі як ознаки державного апарату, так і ознаки допоміжного апарату.

Важливою умовою боєготовності Збройних Сил України, інших військових формувань, діяльність яких передбачена законодавством України, є неухильне дотримання порядку проходження військової служби. Ця процедура стає важливою для держави під час дії особливого періоду (у тому числі під час воєнного стану), а також у бойовій обстановці. Адже навіть незначне порушення порядку несення військової служби може негативно вплинути на боєздатність та боєготовність військових частин.

Особливе місце в системі кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби (військових злочинів) посідають кримінальні правопорушення проти встановленого порядку проходження військової служби. Основною причиною вчинення таких протиправних дій є те, що ці дії порушують, насамперед, встановлений порядок комплектування Збройних Сил України, призводять до порушення вимог військової дисципліни, внаслідок чого підривають боєздатність та обороноздатність країни.

Порядок проходження військової служби може бути порушений учиненням декількох кримінальних правопорушень, серед них безпосередньо досліджуваний нами в даній роботі склад кримінального правопорушення – самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України).

Також варто зауважити про те, що 13 грудня 2022 року Верховна Рада ухвалила [Закон №8271](#), який суттєво посилює кримінальну відповідальність для наших захисників [4].

Згідно з цим законом, військових жорсткіше каратимуть за самовільне залишення військової частини, місця служби та поля бою, дезертирство, відмову діяти зброєю, непокору і невиконання бойових завдань.

Цей Закон вносить зміни до статей 69 та 75 Кримінального кодексу і виключає можливість призначення більш м'якого покарання та звільнення від відбування покарання з випробуванням.

При цьому, кримінальна відповідальність військовослужбовців за самовільне залишення військової частини під час дії воєнного стану чи в бойових умовах передбачена [частиною 5 статті 407 Кримінального кодексу України](#) «Самовільне залишення військової частини або місця служби». Таке кримінально-протиправне діяння карається від 5 до 10 років [1].

Самовільне, є таким залишення частини або місця служби, вчинене без дозволу (розпорядження) начальника (командира). Не вважаються самовільними: вибуття з дозволу начальника, вибуття для виконання наказу начальника, відрядження, слідування на нове місце дислокації військової частини, лікування, пересування/ротація, відпустка, навчання тощо. У будь-якому випадку, ці підстави мають бути підтверджені належним чином оформленими документами або підтверджені командиром.

Неявка вчасно на службу полягає в тому, що військовослужбовець правомірно залишив розташування частини або місце служби і не повертається в зазначений час для наступного несення військової частини, а саме: не повертається зі служби з частини, відрядження, відпустки чи лікування без поважних причин у частини чи службу в установлений термін. Слід зазначити, що сама по собі неявка на службу не утворює складу кримінального правопорушення. Лише за відсутності поважних причин утворюється склад цього кримінального правопорушення [3].

Розглядаючи питання про кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, вчинене військовослужбовцями, зупинимося на питанні про можливість звільнення від кримінальної відповідальності.

При постановленні вироку суд також має врахувати момент припинення (усунення) складних життєвих обставин (наприклад, відпала потреба у догляді за близьким родичем, а військовослужбовець продовжує незаконно перебувати за межами частини (служби). У цьому випадку подальше ухилення від військової служби має бути кваліфіковане судом відповідно до положень ст. 407 КК України.

Наприклад, самовільне залишення частини (місця служби) внаслідок застосування насильства до військовослужбовця з боку товаришів по службі або начальника, коли в конкретній ситуації він не мав можливості іншим способом врятувати своє життя чи здоров'я. У

цьому випадку суд має постановити вирок, який не винен у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення).

З певними особливостями кримінальні справи розглядаються у Великобританії, США, Нідерландах. У таких державах як Австрія, Франція, Польща, Грузія законодавство передбачає відповідальність за ухилення від військової служби в залежності від умов мирного чи воєнного часу. Так, кожна країна по-своєму реформує законодавство щодо відповідальності за різного роду ухилення від військової служби. Водночас найкращий світовий досвід переконує, що створення професійної армії вирішує багато проблем [2, с.57].

Наявність у сучасних державах такої специфічної сфери державного управління, як військове управління, об'єктивно зумовлює необхідність відповідного кримінально-правового забезпечення цієї сфери суспільних відносин.

Цим пояснюється загальноєвропейський факт існування окремої військової юрисдикції, наявність у багатьох країнах військових судів, військових і слідчих, відповідного кримінального законодавства, що регулює здійснення правосуддя. Існування військових судів у багатьох країнах Європи закріплено на конституційному рівні, що передбачає їх існування як у мирний, так і у воєнний час (Бельгія, Нідерланди, Швеція, Італія, Іспанія, Польща).

Отже, кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері військової служби сприяє наявності належної військової дисципліни та правопорядку у військових частинах, які є передумовою боєздатності цих частин і в цілому формують стан обороноздатності та безпеки держави.

У сучасних умовах, коли Україна фактично перебуває у стані повномасштабної війни, це значною мірою впливає на стан злочинних посягань у різних сферах життєдіяльності держави, у тому числі у Збройних Силах України та інших створених військових формуваннях, відповідно до закону. Проте, на мою думку, надмірне посилення відповідальності наших захисників в такі складні часи, коли саме вони боронять та відстоюють кров'ю та потом нашу незалежність та територіальну цілісність, є недоречним.

На сучасному етапі реформування кримінального законодавства, приведення його у відповідність із загальноєвропейським рівнем наша держава гостро потребує більш ґрунтовного вивчення розвитку кримінального права європейських країн з метою використання та застосування цього досвіду в процесі удосконалення кримінального законодавства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 25-26. Ст. 131. URL: <https://docs.dtkr.ua/doc/1011.18.0>.
2. Ониськів А.М., Кваша О.О. Кримінальна відповідальність за злочини проти порядку проходження військової служби: порівняльно-правове дослідження. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 2. С. 56–63.
3. Самовільне залишення військової частини. 2022. URL: <https://pravo-ua.com/crime/samovilne-zalyshehnyya-vijskovoyi-chastyny/#:~:text=«Самовільне%20залишення%20військової%20частини%20або,%27яти%20до%20десяти%20років»>.
4. Несправедливий суд і втрата бійців. Чому закон про посилення покарання військових небезпечний для армії. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/11/252265/>

Vladislav Veryovkin. Problems of criminal liability for leaving a military unit or place of service on your own. – Article.

Abstract. In this work, the main provisions regarding criminal responsibility for independently leaving a military unit or place of service have been researched and analyzed, as well as problematic issues regarding criminal responsibility for independently leaving a military unit or place of service have been considered.

Key words: strengthening of criminal responsibility, military personnel, Armed Forces of Ukraine.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ

*Гараєва Анастасія,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У науковій роботі досліджується питання міжнародного співробітництва з метою запобігання та протидії контрабанді зброї та боєприпасів в Україні. Робота розглядає взаємодію України з міжнародними організаціями та країнами з метою підвищення ефективності запобігання контрабанді зброї та боєприпасів.*

Також розглядаються фактори, що сприяють контрабанді зброї та боєприпасів, а також запропоновані шляхи їх подолання. Висвітлюється важливість співпраці міжнародної спільноти в боротьбі з контрабандою зброї та боєприпасів.

***Ключові слова:** контрабанда зброї, боєприпаси, запобігання контрабанді, митниця, кордонові служби.*

Злочинність у сфері торгівлі зброєю вважається однією з актуальних проблем сучасного українського суспільства. Нелегальна торгівля зброєю спричиняє зростання рівня злочинності в країні та світі, в тому числі поширення організованої злочинності, що створює реальну загрозу громадській безпеці. Незважаючи на те, що торгівля зброєю та боєприпасами є одним із найнебезпечніших видів злочинних діянь у сфері господарської діяльності, проблеми її заборони та протидії рідко стають предметом прямого обговорення вітчизняних та зарубіжних науковців.

Зокрема, кримінальному праву та кримінально-правовій системі протидії незаконному обігу зброї та боєприпасів останніми роками присвячено дослідження наукових праць і публікацій таких авторів, як І. В. Бойко, Попівняк О.І., Міняйло Н. Є., Сіленко В. В., Дикий В.І. Суворкін В.А., та ін.

Війна в Україні, яка триває з 2014 року, спричинила політичну кризу. Ця війна є однією з найбільших криз у Європі після Другої світової війни. Вона має великий вплив на політичну, економічну та соціальну ситуацію в Україні та в Європі в цілому.

З метою врегулювання конфлікту, було підписано Мінські угоди у 2015 році, які передбачали припинення вогню та проведення політичних та економічних реформ на сході України. Проте, домовленості не були повністю реалізовані, і бойові дії продовжуються на сьогоднішній день, а саме з 24 лютого 2022 року в Україні триває повномасштабне вторгнення.

Україна в свою чергу звертається до міжнародної спільноти з проханням підтримки у відстоюванні своїх територіальних цілісностей та суверенітету.

Починаючи з першого дня повномасштабного вторгнення в Україну відправляється велика кількість зброї та боєприпасів, що загрожує зростанням рівня контрабанди в країні. За роки війни в Україні (з 2014 року по наш час) було виявлено та вилучено значну кількість контрабандної зброї та військової техніки.

Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ України, за період з 2014 по 2022 рік було вилучено більше 300 одиниць військової техніки на кордоні України. Серед них – бойові машини піхоти, танки, гаубиці, ракетні комплекси та інші види важкої військової техніки.

Також, за цей період часу було виявлено та вилучено більше 84 тисяч одиниць зброї, боєприпасів та вибухових речовин на кордоні України, які можуть бути використані для збройного конфлікту. Важливо зазначити, що така статистика є орієнтовною, оскільки не всі випадки контрабанди зброї та військової техніки можуть бути виявлені та зареєстровані.

Контрабанда зброї та боєприпасів є серйозною загрозою для міжнародної безпеки і стабільності. Серед актуальних питань міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії контрабанді зброї та боєприпасів є:

1. Недостатнє регулювання міжнародної торгівлі зброєю. Існує потреба в уніфікованому міжнародному законодавстві, яке б врегулювало трансфер зброї та боєприпасів і посилювало відповідальність країн-експортерів.

2. Високий рівень корупції та злочинності в деяких країнах, що призводить до поширення контрабанди зброї та боєприпасів через порти, кордони та інші міжнародні точки пропуску.

4. Відсутність засобів контролю за переміщенням зброї та боєприпасів у складах, на складах та під час транспортування, яка може призвести до викрадення та втрати контролю над ними.

5. Відсутність ефективних механізмів для виявлення та перевірки зброї та боєприпасів, які незаконно переміщуються через міжнародні кордони та точки пропуску [1].

Міжнародна співпраця щодо запобігання та протидії контрабанді зброї та боєприпасів в Україні є важливою темою для багатьох міжнародних організацій та країн-партнерів України. Контрабанда зброї та боєприпасів загрожує не тільки безпеці України, але і міжнародній безпеці в цілому.

Одним з головних інструментів для боротьби з контрабандою зброї є міжнародна співпраця та координація зусиль країн-партнерів. Україна співпрацює з багатьма міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Європейський союз, НАТО.

Для досягнення цих цілей міжнародні організації та держави співпрацюють на різних рівнях, в тому числі:

Підписання та ратифікація міжнародних договорів: Держави підписують та ратифікують міжнародні договори, які стосуються контролю за зброєю та боєприпасами, такі як «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї».

Міжнародні програми допомоги: Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС) та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), надають фінансову допомогу та навчальні програми для допомоги державам у зміцненні контролю за зброєю та боєприпасами [2]. Україна підписала ряд міжнародних договорів та угод щодо контролю над обігом зброї та боєприпасів, зокрема, Міжнародну конвенцію про контроль за обігом зброї та боєприпасів, Конвенцію про фінансування тероризму та інші.

Однією з ініціатив України для боротьби з контрабандою зброї є створення спеціальної міжнародної коаліції, яка б мала на меті об'єднати зусилля країн-партнерів для боротьби з цим явищем [3].

Україна також займається впровадженням заходів для підвищення своєї власної здатності до боротьби з контрабандою зброї. Один із ключових міжнародних інструментів у цій сфері є Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин (1988 року).

Міністерством внутрішніх справ України, Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України у 2016-2019 роках вжито додаткових заходів, визначених у пунктах 2.1 та 2.2 рішення РНБО України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», спрямованих на:

- зниження рівня злочинності в державі, пов'язаної з незаконним обігом вогнепальної зброї, інших засобів ураження, бойових припасів, вибухових речовин;
- виявлення і ліквідацію каналів контрабанди, незаконного переміщення територією України вогнепальної зброї, інших засобів ураження, вибухових речовин, припинення проявів бандитизму.

Слід зазначити, що важливою умовою ефективності запобігання незаконному обігу зброї є перекриття каналів її надходження в незаконний обіг. З цією метою уповноваженими суб'єктами проводяться спеціальні операції із запобігання незаконному вивозу зброї, боєприпасів та вибухових речовин з району проведення бойових дій, які включають комплекс заходів, зокрема:

- проведення профілактичної роботи з особовим складом військових частин, з метою недопущення безпідставного вивезення зброї, боєприпасів та вибухових речовин із розташування військових частин (базових таборів, опорних пунктів, блокпостів);

- патрулювання залізничних вокзалів, автовокзалів, аеропортів за маршрутами виїзду із зони проведення бойових дій, а також контроль на блокпостах щодо недопущення проникнення на територію інших регіонів держави учасників незаконних збройних формувань та транспортування зброї і боєприпасів.

Одним із найважливіших профілактичних заходів є спеціальна операція «Зброя та вибухівка», яка проводиться Національною поліцією України з метою вилучення зброї та виявлення осіб, причетних до її незаконного обігу, а також встановлення каналів її надходження [4].

Україна також є членом багатьох міжнародних організацій, які займаються боротьбою з контрабандою зброї та боєприпасів, зокрема Європейської організації з безпеки та співробітництва, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Організації Північноатлантичного договору та інших. У рамках цих організацій Україна бере участь у спільних проектах та програмах з моніторингу та боротьби з контрабандою зброї та боєприпасів.

Крім того, Україна співпрацює з окремими державами у сфері боротьби з контрабандою зброї та боєприпасів. Наприклад, в рамках співпраці з США Україна отримала технічну допомогу для підвищення ефективності контролю за переміщенням зброї та боєприпасів через кордон. Також у США існують різні програми та законодавчі акти, які допомагають виявляти та припиняти контрабанду зброї та боєприпасів. Наприклад, програма «Командир» (Commander) Міністерства національної безпеки США має на меті зменшення ризику потрапляння нелегальної зброї на територію США. Також існують законодавчі акти, які обмежують продаж та переміщення зброї, зокрема, «Закон про контроль зброї» (Gun Control Act). У США також існують спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів, які займаються боротьбою з контрабандою зброї та боєприпасів. Наприклад, Служба митного контролю та боротьби з контрабандою (Митна та прикордонна охорона) та Служба морської охорони (Берегова охорона) [5].

Отже, Міжнародне запобігання контрабанді зброї – це система державних та міжнародних заходів, спрямованих на попередження незаконного переміщення зброї, боєприпасів, військової техніки та іншого збройного матеріалу через міжнародні кордони або в межах країни. Це питання є важливим для збереження міжнародного миру та безпеки, оскільки незаконна торгівля зброєю може сприяти збройним конфліктам, тероризму, злочинності та іншим небезпечним активностям. Для ефективного запобігання контрабанді зброї потрібні спільні зусилля держав та міжнародних організацій.

Основні заходи, які вживаються для запобігання контрабанді зброї, включають:

1. Розвиток національних та міжнародних законів, які забороняють незаконну торгівлю зброєю та встановлюють механізми контролю за переміщенням зброї.
2. Створення національних та міжнародних організацій, що займаються контролем за переміщенням зброї та боротьбою з контрабандою.
3. Встановлення міжнародних механізмів співпраці та обміну інформацією між державами з метою виявлення та припинення незаконної торгівлі зброєю.
4. Розробка технічних засобів контролю за переміщенням зброї та їх використання.
5. Підвищення рівня свідомості громадськості щодо небезпеки незаконної торгівлі зброєю та необхідності боротьби з цим явищем.

Список використаної літератури:

1. Молдован Е.С. Юридичний науковий електронний журнал. Зарубіжний досвід оперативно-розшукової діяльності митних органів: уроки для України. № 4/2020. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/78.pdf.
2. Попівняк О.І. Міжнародний досвід забезпечення митної безпеки. Правова просвіта: електронне науково-фахове видання. 2018. № 2. URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/2_2018/82.pdf.

3. Суворкін В.А. Предмети контрабанди: комплексний підхід у дослідженні. URL: <http://catalog.puet.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:97209/Source:default>.

4. Титович Н.В. Особливості розслідування контрабанди. Магістерська робота за спец. 081 Право. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2021. 149 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20653>.

5. Дикий В.І. Протидія контрабанді зброї та боєприпасів: досвід спеціальних підрозділів правоохоронних органів США. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський. – Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. с.106-108.

Anastasia Garaeva. Current problems of international cooperation regarding the prevention and combat of arms and ammunition smuggling. – Article.

Abstract. *The scientific work examines the issue of international cooperation in order to prevent and counter the smuggling of weapons and ammunition in Ukraine. The work examines the interaction of Ukraine with international organizations and countries in order to increase the effectiveness of the prevention of arms and ammunition smuggling.*

Factors contributing to the smuggling of weapons and ammunition are also considered, as well as proposed ways to overcome them. The importance of international community cooperation in the fight against arms and ammunition smuggling is highlighted.

Key words: *arms smuggling, ammunition, prevention of smuggling, customs, border services.*

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОЛЮВАННЯ

Лісний Маркіян,

*студента 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЛНУ імені Івана Франка*

Анотація. *У даній статті розглянуто періоди розвитку законодавства, що регулювало питання полювання; визначено сутність поняття «незаконне полювання», розглянуто межі втручання кримінального закону в сферу полювання; досліджено поняття та підстави криміналізації незаконного полювання; проаналізовано судові справи, в яких незаконне полювання потягнуло за собою інші протиправні діяння, узагальнено негативні наслідки та важливість притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне полювання.*

Ключові слова: *незаконне полювання, кримінальна відповідальність, криміналізація.*

З часом збільшення кількості населення та зростання інтересу до полювання призвело до зменшення популяцій деяких видів тварин та порушення екологічної рівноваги. Це стало причиною для того, щоб законодавці врегулювали цю проблему, тому право і закон не стояли на місці, вони також розвивались, що призвело до встановлення законів, які регулюють полювання та встановлюють відповідальність за незаконне полювання. Були введені більш суворі правила та штрафи за незаконне полювання, зокрема, встановлювалось позбавлення волі.

Аналіз різних джерел дає зрозуміти, що весь процес становлення законів, які регулюють полювання та встановлюють відповідальність за незаконне полювання, можна поділити на п'ять періодів.

Перший період охоплював XI – XII століття. В цей час на території нашої держави з'явилися перші писані законодавчі акти з охорони об'єктів природи. Зокрема, у «Руській правді» Ярослава Мудрого зазначалось про певні обмеження з приводу добування звірів і птахів. Цей збірник вже передбачав штраф за крадіжку (браконьєрство) бобра, розорення борті чи викрадення з неї бджіл. В ці часи бобер цінувався більше, ніж людське життя. Так у ст. 69

«Руської правди» (розширена редакція), де йдеться про крадіжку бобра, вчиненого членом общини (боброві угіддя були у феодальній власності), таке діяння каралось штрафом 12 гривень [1, с. 90]. Зокрема тут розуміються саме ті тварини, які не вибули з природного стану. Також в ці часи були введені правила, які регулювали промисел диких птахів, качок, гусей і тетеруків.

Також відомий випадок коли в 1270 р. за порушення встановлених правил полювання новгородці відмовили Ярославу Ярославовичу в князюванні. Передбачене правило передбачало, що полювання на кабана має відбуватись не ближче, ніж за 60 верст від міста [2, с. 90].

Згодом на території України почав діяти Литовський статут, згідно з яким під особливу охорону підлягали лебеді.

У Володимиро-Волинському князівстві з XIII по XIV століття почала складатися нова форма природокористування – комплексна охорона природних ресурсів. Це було пов'язано з тим, з тим, що було створено стародавній заповідник – Біловезьку пущу, не території якого було заборонено полювання на всі види тварин [3, с. 4].

Проаналізувавши це, можна дійти висновку що це в ці часи, з XI – XIV століття, виникла кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища, розширився перелік предметів складу незаконного полювання, оскільки крім бобра до переліку віднесли деякі види птахів, а також кабанів і оленів. Також з'явилася повна заборона полювання на території заповідника Біловезької пущі.

У другому періоді «Козацької ери», який тривав XIV до початку XVIII століття, зміни, що стосувалися кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища були незначними, а сфери незаконного полювання навіть не доторкнулись.

Третій період вже був «під імперською владою» і тривав з XVIII до початку XIX століття. В цей час був створений «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями» 1864 року, який стосувався незаконного полювання, але істотних змін саме в предметі кримінального правопорушення не було. Він лише додав такі поняття як у заборонений час, у недозволених місцях, забороненими способами або без дотримання зазначених правил.

У четвертий період, який охоплював кінець XIX – початок XX століття, розроблялося багато норм, але більша частина норм так і не була прийнята. В цей список попало Кримінально уложення 1903 року, яке так і не набуло чинності, але передбачала внесення змін у сферу незаконного полювання. Зокрема передбачалась відповідальність за полювання без або з чужим мисливським посвідченням, не на ту породу дичини, полювання на яку дозволено в цей час. Також під особливу правову охорону підпали такі види тварин як зубра або самки лося, оленя або дикої кози чи теляти цих порід. Це було зазначено в статті 250, і тягло за собою накладення пені по 500 рублів за кожного вбитого зубра; по 50 рублів за кожну самку лося або кожного оленя; по 25 рублів за кожну самку дикої кози й кожного теляти лося, оленя або дикої кози.

П'ятий період охоплював початок XX і тривав до 1991 року. В цей час, а саме 28 грудня 1960 року був прийнятий Кримінальний кодекс УРСР. В статті 161 виділявся окремий склад кримінального правопорушення незаконне полювання, в якій значно розширився предмет, до якого були віднесені мисливські звірі та птахи. Також законодавець уперше виділяє звірів і птахів, полювати на яких заборонено. Вперше в складі кримінального правопорушення зазначались такі кваліфікуючі ознаки, як «значна шкода», «особа, що раніше була засуджена за незаконне полювання». А така ознака як «полювання на звірів і птахів, полювати на яких заборонено», стала кваліфікуючою ознакою предмета кримінального правопорушення. Додатково введена така ознака об'єктивної сторони, як місце вчинення – «полювання на території державного заповідника». Крім того, вперше відображена така ознака об'єктивної сторони, як засоби вчинення кримінального правопорушення – «застосування автоматотранспортних засобів».

Зараз існує шостий період, який розпочався з 1991 року і тримає до сьогодні. Характерним для цього періоду є те, Україна стала самостійною державою. В цей час відбулось зближення кримінального законодавства, яке передбачало охорону, раціональне використання та відтворення навколишнього природного середовища з міжнародно-правовими стандартами та прийняття в 2001 році Кримінального кодексу України, який є чинним на сьогодні.

У Законі України «Про мисливське господарство та полювання» закріплено поняття полювання, під яким розуміють дії людини, які спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування шляхом відстрілу або вилову мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах [4].

Під «незаконним полюванням», в наш час, розуміють таке поняття як «браконьєрство». Але це розуміння є некоректним. Поняття браконьєрство є французького походження і вживалося як «мисливець з собакою-шукачем». Згодом воно почало означати полювання в забороненому місці або в недозволеній час. Але це поняття стало широковживаним серед населення і його почали використовувати для опису таких дій як незаконне полювання, незаконне рибальство і незаконну порубку лісу. Тобто поняття браконьєрство є збірним поняттям, яке охоплює різні незаконні дії щодо довкілля і природних компонентів. Тому, я вважаю, недоцільним використовувати дане поняття лише в одному розумінні з незаконним полюванням.

Незаконне полювання охоплює собою пошук, вистежування з метою добування, лову, розселення, використання в зоопарках, переслідування і саме добування диких звірів і птахів, які знаходяться в стані природної волі, або утримуються в напіввільних умовах, особливо, що не має на це дозволу.

Відповідно до статті 12 цього Закону, до незаконного полювання прирівнюється протиправне перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах, крім доріг загального користування, з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання, а також перебування з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю або з продукцією полювання на дорогах загального користування [4].

Межі втручання кримінального закону окреслюються необхідністю охорони найважливіших особистих, суспільних та державних інтересів від злочинних протиправних посягань. Зокрема при цьому не можна допускати утисків прав, свобод і законних інтересів громадян. Так відповідно до ст. 9 і ст. 10 Закону України «Про тваринний світ» кожному громадянину України надається право спеціального використання тваринного світу, різновидом якого визнається мисливство [5]. Також у статті 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» зазначено, що громадяни України, які досягли 18-річного віку, а також іноземці, які одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин мають право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь [4].

Ефективність кримінально-правової політики значною мірою залежить від рівня розвитку та вдосконалення кримінального законодавства, основною запорукою чого є розробка і використання наукових засад законодавчої діяльності. Саме необхідність охорони найважливіших, якраз і стають визначальними на користь рішення про закріплення норми найсуворішого виду юридичної відповідальності – встановлення кримінально-правової заборони або криміналізації [6].

Для початку слід зрозуміти, що мають на увазі під терміном «криміналізація». На думку П. Л. Фріса, криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як кримінальних правопорушень [7, с. 20].

Найважливішим фактором, який впливає на криміналізацію є її підстави. Дослідження системи факторів криміналізації, а саме її підстав, якраз і охоплюється поняттям «соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» за конкретне кримінальне правопорушення.

До першої підстави можна віднести високий ступінь суспільної небезпечності. Зокрема із наведеного вище можна зрозуміти, що вона проявляється в посяганні на встановлені правовідносини щодо охорони, раціонального використання і відтворення світу.

Також суспільна небезпечність зумовлена тим, що незаконне полювання може бути пов'язане із іншими протиправними діяннями, наприклад, із спричиненням тілесних ушкоджень

або вбивства людини. Проаналізувавши судову практику, хочу сказати, що такі ситуації зустрічаються досить часто і на підтвердження своїх слів наведу судову практику:

1. Вирок від 18.12.2007 року по справі № 1-1082007 Путивльського районного суду Сумської області: в даній справі батько при полюванні з сином на кабана, без належної на це ліцензії, здійснив з помилки постріл в свого сина, що спричинило смерть останнього. В даній ситуації батькові було інкриміновано ч. 1 ст. 119 і ч. 1 ст. 248 КК України [8].

2. Вирок від 06.06.2011 року по справі № 1-38/11 Яремчанського міського суду Івано-Франківської області: в даній справі група осіб за попередньою змовою здійснювали полювання на території Карпатського національного природного парку, де полювання взагалі заборонено. Після розпивання алкогольних напоїв, чоловіки пішли на полювання. Особа-1 почавши переступати через стовбур поваленого дерева втратив рівновагу, почав падати і при падінні вдарився до стовбура лежачого дерева. В момент удару до стовбура поваленого дерева він випадково натиснув на спусковий гачок своєї рушниці, ствол якої в той момент був спрямований вперед. Внаслідок цього відбувся постріл і дробовий заряд влучив у Особу-2, якому вказаним пострілом було заподіяно смерть. В даній ситуації Особи-1 було інкриміновано ч. 1 ст. 119 і ч. 2 ст. 248 КК України [9].

3. Вирок від 13.02.2023 року по справі № 455/1631/22 Самбірського міськрайонного суду Львівської області. Ця справа, на мій погляд, є дуже цікавою, оскільки події в ній відбулись в червні 2022 року. В даній справі Особа-1 не мав відповідних документів на право полювання, в темну пору доби, а саме в 01:30, вбив Особу-2, вважаючи його за козулю. Але в даній ситуації дії Особи-1 було кваліфіковано лише ч. 1 ст. 119 КК України, а ч. 1 ст. 248 КК України суд винному не інкримінував, хоча суд встановив, що Особа-1 в темну пору доби, а саме о 01.30 годині, здійснював незаконне полювання на козулю [10].

Також незаконне полювання може бути пов'язане із іншими протиправними діяннями, такими як погроза або насильство щодо службової особи. Відповідно до цього є Вирок від 12.05.2016 року по справі № 577/1274/16-к Конотопського міськрайонного суду Сумської області: в даній справі Особа-1 здійснював полювання без документів на право полювання. Це помітили працівники УТМР, і почали переслідувати Особу-1, який надалі погрожував їм рушницею. В даній ситуації Особи-1 було інкриміновано ч. 1 ст. 350 та ч. 1 ст. 248 КК України [10].

Ще про істотну суспільну небезпечність цих кримінальних правопорушень свідчить і той факт, що Законом України від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання» передбачені ряд гарантій щодо запобігання незаконного полювання: посилений державний та громадський контроль у галузі мисливського господарства та полювання; удосконалено відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання; чітко визначені права й обов'язки користувачів мисливських угідь та інші [4].

До другої підстави криміналізації можна віднести негативну динаміку зростання незаконного полювання, а також відносну поширеність цих кримінальних правопорушень. В період з 2013 по 2022 рік кількість кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним полюванням зросла майже у два рази. Хоча, я вважаю, з початку повномасштабної війни цей показник зменшиться, оскільки на території України заборонено полювання в період дії воєнного стану. Зокрема, на території Львівської області, ця заборона встановлена наказом Начальника ЛОВА від 08.08.2022 № 154/22 «Про встановлення обмежень щодо полювання та регулювання мисливства в період воєнного стану на території Львівської області».

Третьою підставою криміналізації можна вважати необхідність кримінально-правової охорони, і відповідно до перелічених вище підстав, держава повинна впливати на дані відносини за допомогою кримінально-правових заходів і завдяки цьому сприяти уникненню серйозних наслідків у природній рівновазі і в соціальному плані.

До четвертої підстави криміналізації можна віднести наявність причин і умов вчинення незаконного полювання, які не можна усунути загальносоціальними заходами запобігання. До цих причин і умов можна віднести те, що для людей це діяння має комерційну вигоду, оскільки вони можуть заробити на продажі м'яса, шкіри чи інших частин тіла. Також сюди можна

віднести слабкий контроль за незаконним полюванням, що дозволяє людям займатися цим без наслідків. Ще у людей слабо розвинена відомість про значення дикої природи та тварин.

Проаналізувавши підстави криміналізації незаконного полювання, я зрозумів, що це діяння відповідає зазначеним мною підставам, і тому йому криміналізація є не тільки правильною, а також і необхідною.

Підбиваючи підсумки щодо соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за незаконне полювання, то вона полягає у захисті природних ресурсів та біорізноманіття. Полювання може впливати на збереження диких тварин та їхніх місць існування, що є важливим для екологічної рівноваги та збереження біорізноманіття. Незаконне полювання може також привести до збільшення чисельності рідкісних видів тварин, що може мати серйозні наслідки для природної екосистеми.

Крім того, незаконне полювання може викликати етичні та моральні проблеми, оскільки це може бути сприйнято як жорстоке та несправедливе поводження з тваринами. Також воно може створювати небезпеку для людей, які перебувають в лісах або на природних територіях, де проводиться незаконне полювання.

Отже, кримінальна відповідальність за незаконне полювання є важливим інструментом у збереженні біорізноманіття та природних ресурсів. Вона сприяє зменшенню шкоди, завданої диким тваринам та екосистемам, та сприяє підтриманню етичних та моральних стандартів у поводженні з тваринами.

Список використаних джерел:

1. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник: Ін Юре, 2015. 808 с.
2. Мунтян В. Л. Правова охорона природи Української РСР – Київ: Видавництво Київського державного університету, 1966. 104 с.
3. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища: навчальний посібник – Львів: Екоправо, 2004. 256 с.
4. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III: станом на 10 березня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 30.04. 2023).
5. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III: станом на 08 серпня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
6. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм і стандартів, що забезпечують безпеку дорожнього руху: монографія. Харків: Консум, 2001. С. 5.
7. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. № 1 (2). С. 19 28.
8. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 18.12.2007 року по справі № 1 1082007 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4834945>.
9. Вирок Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 06.06.2011 року по справі № 1-38/11 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/16231194>.
10. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 13.02.2023 року по справі № 455/1631/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108921259>.

Markiyan Lisniy. Social conditioning of criminal responsibility for illegal hunting. – Article.

Abstract. This article examines the periods of development of legislation that regulated the issue of hunting; the essence of the concept of «illegal hunting» is determined, the limits of the intervention of the criminal law in the field of hunting are considered; the concept and grounds of criminalization of illegal hunting were investigated; analyzed court cases in which illegal hunting entailed other illegal acts, summarized the negative consequences and importance of criminal prosecution for illegal hunting.

Key words: illegal hunting, criminal liability, criminalization.

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

*Рюхіна Анастасія,
студентка 1 курсу ОС магістр спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У даній статті розглянуто інститут - негласні слідчі (розшукові) дії.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії.

В останні роки на тлі бурхливого науково-технічного розвитку почали стрімко розвиватися і вдосконалюватися способи і засоби боротьби зі злочинністю. Але одним із найефективніших засобів, на мою думку, є негласні слідчі (розшукові) дії, основою яких є встановлений порядок проведення та організації діяльності уповноважених суб'єктів.

Незважаючи на те, що такий інститут, як негласні слідчі (розшукові) дії, з'явився порівняно недавно, він має досить давню історію [2, с.118]. Це пов'язано з постійною загрозою зовнішніх посягань, що нависла над першими державами, і у зв'язку з чим виникла необхідність у створенні певних методів і способів їх раннього виявлення та попередження.

Хочу зауважити, що, наприклад, Є.Д. Лук'янчиков і Б.Є. Лук'янчиков визначає негласні слідчі (розшукові) дії як вид слідчих (розшукових) дій, порядок проведення яких закріплений процесуальним законом, має пізнавальну спрямованість, суттєво зачіпає права та законні інтереси осіб, у разі необхідності забезпечується державним примусом і здійснюються приховано від осіб, які не беруть участь у конкретному кримінальному провадженні [3].

Негласні слідчі (розшукові) дії є ефективним засобом у процесі отримання інформації, що має значення у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, оскільки проводяться негласно із застосуванням спеціальних технічних засобів у відповідній процедурі, суворо регламентований Кримінальний процесуальний кодексом України. При цьому важливим аспектом є дотримання балансу між конституційними правами особи та їх реалізацією.

Чіткість і зрозумілість законодавчого закріплення та визначення правових (правових) підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у положеннях окремої норми закону сприяє їх однозначному розумінню, що в свою чергу є передумовою для встановлення гарантій для захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина у кримінальному провадженні, а також економії часу та інших ресурсів слідчого, прокурора та слідчого судді [1, с.296].

Порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій чітко регламентований кримінально-процесуальним законодавством і вимагає неухильного дотримання уповноваженими суб'єктами з метою ефективного використання отриманих у їх проведенні результатів як доказів у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих дій та ефективним засобом отримання важливої для кримінального провадження інформації, що здійснюються суб'єктами, уповноваженими на їх проведення повністю таємно із застосуванням спеціальних технічних засобів.

Список використаних джерел:

1. Тагієв С.Р. Генезис становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. № 2. С. 295 – 303.
2. Мирошніченко Ю. М. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави проведення. Правова позиція. 2019. № 2(23). С. 117 – 121.
3. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. № 1(9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>. (Дата звернення: 28.07.2022).

Anastasiya Ryuhina. Covert investigators (search) actions: the concept and essence in the conditions of the martial state. – Article.

Abstract. This article examines the institute - covert investigative (search) actions.

Key words: covert investigative (research) actions.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Сивоконь Юлія,

*студентка 4 курсу спеціальності «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У даній статті розглянуто окремі питання притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність під час воєнних дій. Проаналізовані форми цієї діяльності. Досліджено зміни до чинного законодавства в цієї сфері.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, колабораційна діяльність.

Колабораціонізм – зрада та співпраця громадян з окупантами під час війни, тема яка в цей складний час є актуальною як ніколи. Безліч осіб, зрадили інтереси своєї Батьківщини, все це викликає подив і протест кожної чесної людини.

Наша країна перебуває в умовах війни вже 9 років, тому не можна назвати колабораціонізм чимось новим і незвичним у юридичній практиці, але все ж таки повномасштабне вторгнення РФ, частична окупація – все це призвело до появи колабораціонізму в різних видах співпраці з окупантами.

Скажімо правду, колабораціоністський рух на тимчасово окупованій російськими солдатами території України став досить масовим. Колабораціоністів з-поміж осіб, які незадоволених владою, які піддалися пропаганді російського режиму можна налічувати сотнями, а то і тисячами.

Термін «колаборація», «колабораціонізм» походить від французького collaboration, що означає співробітництво з окупантом, співробітництво з противником. Колабораціонізм найчастіше використовують як визначення добровольчого співробітництва (на противагу вимушеному) окремих груп чи верств населення захоплених територій окупантами [1].

Співробітництво громадян з окупантами розвивається у різних формах: військовій, політичній, господарській, адміністративній. Ніхто не може дати однозначної відповіді, що і чому штовхнуло їх на такий відважний крок.

Слід більш детально зазначити, що такі форми як:

- воєнний колабораціонізм – допомога ворогові зі зброєю в руках, в лавах військових формувань.

- економічний – саме та форма колабораціонізму, яка сприяє розвитку співробітництва з окупантами в економічній сфері.

- культурний або духовний – той вид колабораціонізму, що сприяє поширенню серед населення вірнопідданських почуттів. Якщо більш детально обійняти цю сферу, можна побачити що дуже велика кількість священнослужителів перейшла на сторону ворога.

- побутовий – має під собою встановлення дружніх відносин з окупантами.

- політичний та адміністративний колабораціонізм, напевно сама популярна форма співпраці населення з окупантами через органи влади [2], [3].

Не слід забувати про колабораціонізм в освітній діяльності, після повномасштабного вторгнення сотні вчителів почали запроваджувати в освітню діяльність стандарти держави агресора.

Дивлячись на все, що відбувається постає окреме питання. Добровільно чи примусово люди переходять на сторону окупанта?

На колабораційну діяльність можна дивитися з різних боків, можна розглядати з різної точки зору, але питання добровільності і примусовості виникає дедалі частіше.

Безпосередню, пряму допомогу окупантам не можна навіть в думках розглядати як примусову.

Допомога державі-агресору в узурпації влади на окупованій території окупаційною адміністрацією, очевидно є кримінальним правопорушенням, яка становить найбільшу суспільну небезпеку. Це не викликає питань відповідальності таких колаборантів, які, по суті, виступають пособниками окупантів [4].

Розглядаючи причини співпраці місцевого населення з окупантами у економічній сфері, український дослідник О. Потильчак доводить, що ці дії відбуваються вимушено через тиск загальної трудової повинності та життєвих обставин. Тому цих людей не можна віднести до колабораціоністів у повному розумінні цього слова [5].

«Якщо людина опинилася в окупації і просто продовжила виконувати свої обов'язки без шкоди для України або під страхом смерті, це не означає, що вона колаборант», – наголосила речниці МВС Матвеева [6].

Отже, з одного боку колабораціонізм це зрада та запродакства, а з іншого примусовий крок, аби вижити на окупованій території.

Розглянувши колабораційну діяльність з різних боків впливає питання відповідальності. Яка вона і хто до неї може бути притягнутий?

Після початку широкомасштабної збройної агресії постала необхідність розширювати і вводити нові види кримінальної відповідальності.

3 березня 2022 року президентом підписаний Закон України «Про колабораційну діяльність зі змінами». Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1, якою визначено поняття колабораціонізму та його види, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного цією статтею, передбачає покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років [7].

Змінами, внесеними до ст. 111-1 КК України, передбачено відповідальність за колабораційну діяльність, яку за формою поведінки об'єднують в наступні групи:

- 1) інформаційне співробітництво із державою-агресором;
- 2) робота в інтересах держави-агресора;
- 3) дійова підтримка держави-агресора;
- 4) економічна співпраця із державою агресором;
- 5) воєнна співпраця із державою агресором;
- 6) освітня співпраця [8].

Отже, активність співробітництва різних категорій громадян нашої країни з окупантами багато в чому пов'язана зі становищем на фронтах війни. Зрозуміло, що після зриву планів путінського бліцкригу, після того, як наше населення переконалося в людиноненависницькому характері окупаційного режиму, в умовах активізації опору в тилу ворога багато колабораціоністів почали намагатися якось спокутувати провину перед своїми співвітчизниками.

До зрадників Батьківщини, котрі виступають зі зброєю в руках за окупантів, ставлення людей стало однозначним – ненависть і зневагу. Всенародне схвалення викликало ту відплату, яку заслужено, по суду повинні зазнати злочинці.

Список використаних джерел:

1. Заєць О.М. Юридична характеристика дефініції колаборація. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 45-46.

2. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України : матер. Науково-практичного семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро: ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2022. С. 50.

3. Албул С. В. Колабораційна діяльність: питання визначення та відповідальності. Одеський державний університет внутрішніх справ. URL: [https://oduv.edu.ua/news/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2%D0%B8/].

4. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис Северодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

5. Potyl'chak O. Ekonomichnyu kolaboratsionizm v Ukraini u roky natsyst's'koyi okupatsiyi (1941–1944): prychny ta proyavy K.: UDPU im. M.P. Drahomanova, 1997. 29 s.

6. Детектор медіа : сайт. URL: https://detector.media/infospace/article/206518/2022-12-29-u-mvs-royasnyly-khto-potrplyaie-pid-vyznachennya-kolaborant/ (дата обращения: 26.02.2023).

7. Закон України про колабораційну діяльність зі змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text.

8. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022.

Julia Syvokon. Specific issues of procurement for collaborative activities during wars. – Article.

Abstract. This article examines individual issues of prosecution for collaborative activities during hostilities. Analyzed forms of this activity. Changes to the current legislation in this area have been studied.

Key words: criminal responsibility, collaborative activity.

РОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Солопова Юлія,

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету ЧНУ імені Петра Могили

Анотація. У статті було розглянуто міжнародне та національне законодавство, що регламентує право на здоров'я та медичну допомогу. На підставі аналізу кримінальних проваджень щодо неналежного виконання медиками професійних обов'язків було виділено основні форми використання спеціальних знань для розслідування цієї категорії злочинів, а саме: участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, консультації спеціаліста та проведення судових експертиз. Досліджено питання важливості володіння спеціальними знаннями для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичними працівниками.

Ключові слова: розслідування кримінальних правопорушень, неналежне виконання медичними працівниками професійних обов'язків, спеціальні знання, спеціальні навички, медичне право.

Однією з неодмінних передумов ефективного розслідування та розкриття правопорушень є вміле використання слідчим, прокурором і судом спеціальних знань у певних галузях науки, техніки, медицини, мистецтва, ремесла тощо.

Медицина, як ніяка інша галузь знань, вбираючи в себе всі новітні досягнення фізики, хімії, техніки, створила високоефективні і в той же час досить агресивні лікарські препарати та методики діагностики захворювань і їх лікування. У зв'язку з цим значно зросла небезпека заподіяння шкоди пацієнту в процесі надання медичної допомоги.

Вітчизняні та зарубіжні дослідження, присвячені проблемам якості надання медичної допомоги, свідчать про неухильне зростання ускладнень діагностики та лікування захворювань, розвиток яких обумовлено дефектами надання медичної допомоги.

Конституція України гарантує право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також недоторканість людини, її життя, здоров'я, честь і гідність [1]. Згідно з Загальною декларацією прав людини, кожна особа має право на життєвий рівень, включаючи медичний огляд, що є необхідним для підтримання здоров'я [2]. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлює обов'язки медичного та фармацевтичного персоналу щодо сприяння охороні та зміцненню здоров'я людей, запобігання і лікування захворювань, а також надання своєчасної та кваліфікованої медичної або лікарської допомоги [3]. Однак, за останні роки відзначається неухильне зростання кримінальних і цивільних справ, пов'язаних з неналежним виконанням медичними працівниками своїх професійних обов'язків. Такі дії кваліфікуються за статтею 140 Кримінального кодексу України як неналежне виконання професійних обов'язків [4].

В міжнародному масштабі право людини на здоров'я було визнано в 1948 р. Загальною декларацією прав людини. Відповідно до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначено, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів [5]. Володіння вищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав кожної людини.

Взаємини між пацієнтом і лікарем в нашій країні визначаються, з одного боку, конституційним правом кожної людини на отримання медичної допомоги, а з іншого – конституційним обов'язком держави в особі державних і приватних закладів охорони здоров'я надавати цю допомогу.

Практика переконливо доводить, що для успішного розслідування багатьох кримінальних справ необхідно мати спеціальні знання. Використання таких знань становить необхідну складову державної боротьби зі злочинністю, оскільки дозволяє виявляти, розкривати та розслідувати злочини. Якщо злочин був скоєний внаслідок невиконання або неналежного виконання професійних обов'язків, то його можуть розслідувати тільки за умови сприяння інших осіб, які володіють спеціальними знаннями щодо певної сфери діяльності.

Використання спеціальних знань є надзвичайно важливим при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників. Медичні помилки можуть призвести до серйозних наслідків для здоров'я та життя пацієнтів, тому важливо докладати максимум зусиль для запобігання їх виникненню. При розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників, спеціалісти з різних галузей можуть бути залучені для збору та аналізу доказів. Наприклад, юристи можуть використовувати свої знання про медичне право та норми етики, щоб оцінити дії медичних працівників та з'ясувати, чи вони порушили стандарти медичної практики. Медичні експерти можуть бути залучені для аналізу медичної документації та оцінки діагнозів та лікування, щоб визначити, чи були медичні працівники вірні до своїх професійних стандартів.

Також важливо враховувати, що розслідування медичних помилок повинно бути проведено з урахуванням наукових досліджень та сучасних підходів до медичної практики. Спеціалісти з медичної етики можуть бути залучені, щоб оцінити етичні аспекти дій медичних працівників та розробити рекомендації для запобігання подібних помилок у майбутньому.

Розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників недоотримує достатньої уваги у зв'язку з недооціненням ролі спеціальних знань. Розвиток науково-технічного прогресу, використання нанотехнологій, новітніх методів діагностики та лікування, а також препаратів, дає можливість злочинцям вчиняти злочини за допомогою нових методів. Відповідно, методика розслідування подібних випадків повинна бути вдосконалена з використанням спеціальних знань. Також, розвиток сучасних методик та технологій експертного дослідження сприяє збільшенню застосування спеціальних знань у цьому виді розслідувань, оскільки дозволяє експертам розв'язувати завдання, які раніше були недоступними.

У процесі розслідування багатьох правопорушень слідчим потрібна допомога фахівців. Деякі кримінальні справи не можуть бути порушені без інформації, отриманої на основі спеціальних знань. У деяких випадках використання таких знань є необхідною умовою для порушення кримінальної справи. Застосування спеціальних знань у кримінальному процесі розширюється завдяки практиці проведення консультацій з фахівцями у відповідній галузі (наприклад, консиліуму лікарів).

Необхідність кваліфікованої допомоги у ключових моментах розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників змушує слідчих використовувати процесуальні форми її залучення. Підвищення професійної підготовки правоохоронних органів та використання спеціальних знань є пріоритетним завданням, яке сприятиме викоріненню цієї категорії злочинів. У зв'язку з цим, вченим-криміналістам потрібно приділити увагу проблемам застосування спеціальних знань в розкритті, розслідуванні та попередженні неналежного здійснення професійних обов'язків у медичній сфері.

Тому дослідження на системному рівні використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників обумовлено: недостатньою науковою розробкою теоретичних і прикладних питань, пов'язаних з даною проблематикою; необхідністю теоретичного обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення окремих норм законодавства та усунення недоліків при розслідуванні даної категорії злочинів.

Необхідність використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником зумовлена насамперед особливостями визначення та встановлення безпосередньо особливостей лікувального процесу, виявлення знарядь і засобів, які спричинили тяжкі наслідки для здоров'я пацієнта. Також виникає багато інших специфічних завдань, для вирішення яких потрібна кваліфікована допомога фахівців, які володіють необхідними спеціальними знаннями та навичками.

Результативність використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, передбачених ст. 140 КК України, насамперед залежить від правильного вибору тієї чи іншої форми використання таких знань. Експерти і спеціалісти застосовують спеціальні знання з певної галузі, а слідчий, прокурор та слідчий суддя використовують їх у вигляді залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, призначення судових експертиз, надання консультативної допомоги та інше.

Аналіз кримінальних проваджень щодо неналежного виконання професійних обов'язків медичним працівником дає підстави виділити основні форми використання спеціальних знань, до яких слід віднести: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 224; ч. 1 ст. 226; ч. 1 ст. 227; ч. 8 ст. 228; ч. 1 ст. 236; ч. 3 ст. 237; ч. 1 ст. 238; ч. 2, 3 ст. 239; ч. 2 ст. 240; ч. 2 ст. 241 КПК України); консультації спеціаліста (ч. 1 ст. 71 КПК України); проведення судових експертиз (ст. 242-245 КПК України).

Отже, неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків є негативним явищем, яке упродовж останніх років демонструє ряд невтішних показників, що пов'язані зі збільшенням кількості злочинів, передбачених у статті 140 Кримінального кодексу України.

Однак, незважаючи на пильну увагу вчених до питань застосування спеціальних знань в розслідуванні правопорушень пов'язаних з неналежним виконанням професійних обов'язків медичних працівників, більшість авторів досліджували лише окремі аспекти використання цього процесуального інституту (судова експертиза, діяльність фахівця, застосування певного виду спеціальних знань). Більш того, на даний момент частина монографічних і дисертаційних досліджень, втратила свою актуальність у зв'язку з плином часу, або носить чисто теоретичний характер, не відображаючи актуальні проблеми сучасної слідчої практики по залученню обізнаних осіб у кримінальний процес.

Необхідно зазначити, що вмале використання спеціальних знань відіграє визначну, а іноді вирішальну роль ефективного процесу розслідування правопорушень з подальшим притягненням винної особи до кримінальної відповідальності. У розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників спеціальні знання відіграють важливу

роль. Медичні працівники мають велику відповідальність за здоров'я та життя своїх пацієнтів, тому неправильне виконання професійних обов'язків може призвести до серйозних наслідків.

Спеціальні знання можуть допомогти у розумінні процесів, які повинні відбуватися під час медичного втручання, виявленні можливих проблем та їх належного вирішення. Наприклад, лікар може використовувати знання з анатомії та фізіології для зрозуміння того, як працює тіло пацієнта та які можуть бути наслідки неправильного втручання. Крім того, знання з медичного права можуть допомогти лікарю розуміти свої права та обов'язки, а також виявляти та вирішувати проблеми, які можуть виникати в процесі надання медичних послуг.

Також важливим є володіння спеціальними навичками, які допомагають виявляти та вирішувати проблеми. Наприклад, лікар може використовувати навички діагностики та лікування для виявлення та вирішення проблем зі здоров'ям пацієнта

Отже, використання спеціальних знань та навичок є важливим елементом розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичних працівників та допомагає забезпечити безпеку та здоров'я пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv/sp:max50:nav7:font2#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%D0%B2%D1%80/conv/sp:max50:nav7:font2#Text) (дата звернення: 07.04.2023).

2. Загальна декларація прав людини від ООН: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. Дата прийняття : 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 07.04.2023).

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. № 2801-ХІІ. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

4. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

5. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я : від 22.07.1946 р. С. 1-21. URL: https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf#page=6 (дата звернення: 07.04.2023)

Julia Solopova. The role of the use of special knowledge in the investigation of improper performance of professional duties by medical employees. – Article.

Abstract. *The article considered international and national legislation regulating the right to health and medical care. Based on the analysis of criminal proceedings regarding the improper performance of professional duties by doctors, the main forms of using special knowledge for the investigation of this category of crimes were highlighted, namely: the participation of a specialist in conducting investigative (search) actions, specialist consultations and conducting forensic examinations. The question of the importance of possessing special knowledge for the effective investigation of criminal offenses related to the improper performance of professional duties by medical workers has been investigated.*

Key words: *investigation of criminal offenses, improper performance of professional duties by medical workers, special knowledge, special skills, medical law.*

СЕКЦІЯ VII

ЮРИДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

*Ізосімов Данило,
студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** В даній роботі проведено аналіз проблем та перспектив безоплатної правової допомоги в Україні. В цілому безоплатна правова допомога складається з декількох складових таких як первинна та вторинна безоплатна правова допомога. Дані складові забезпечують належний рівень та оптимальну оплату правової допомоги в Україні, яка здійснюється за рахунок державного бюджету. Під час аналізу було визначено головні проблеми надання безоплатної правової допомоги та перспективи її розвитку.*

***Ключові слова.** Правова допомога, система безоплатної правової допомоги, наявність безоплатної вторинної правової допомоги, незалежність системи безоплатної правової допомоги.*

Актуальність дослідження проблем, що виникають у процесі реалізації громадянами своїх прав на отримання безкоштовної правової допомоги, обумовлена відмінностями в обсязі їх отримання та суб'єктному складі учасників державної та недержавної системи безоплатної правової допомоги. Дані відмінності суперечать конституційним гарантіям прав громадян на рівний доступ до правосуддя.

Мета роботи: проаналізувати проблеми і перспективи розвитку безоплатної правової допомоги в Україні.

Проблеми безоплатної правової допомоги в Україні досліджувались і досліджуються багатьма вченими. Розробкою та аналізом проблеми зокрема займалися: Ю.О. Данилевська, Л.В. Павлик, З.З. Петрович, М.О. Польська, І.М. Рішко, У.О. Цмоць.

Як ми всі знаємо безоплатна правова допомога (БПД) в Україні почала свій розвиток з прийняття ЗУ «Про безоплатну правову допомогу». Сам же закон набрав чинності і почав використовуватися 9 липня 2011 року. Наразі можна стверджувати, що безоплатна правова допомога довела свою ефективність, але все ж таки БПД має свої проблеми про які ми поговоримо пізніше. БПД включає в себе безоплатну первинну правову допомогу (БППД) та безоплатну вторинну правову допомогу (БВПД),

Спочатку розвиток БПД починався з провадження БВПД, з впливом часу запровадилась БППД. Наразі БПД з часом продовжує свій розвиток.

Відповідно до ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»: «право на безоплатну правову допомогу – це гарантована Конституцією можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, кожного отримати безоплатну правову допомогу, а також можливість окремих груп громадян отримати безоплатну правову допомогу у випадках, передбачених законом» [1].

Послуги з надання БПД від адвокатів та працівників регіональних та місцевих центрів, оплачуються державою.

Взагалі, «безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [1]. Відповідно до КУ, в нашій країні закріплюється принцип рівності прав і свобод перед законом, тому на отримання БПД претендують всі особи.

Відповідно до «ст. 131-2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє виключно адвокатура, незалежність якої гарантується державою. Засади діяльності адвокатури визначаються Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2].

Взагалі до системи надання БПД відносяться:

- 1) Координаційний центр з надання правової допомоги;
- 2) суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги;
- 3) суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Перелік суб'єктивна на БППД та БВПД згідно з ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» відрізняється. До суб'єктів, які можуть отримати БППД, належать всі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Перелік суб'єктів БВПД визначений ст. 14 цього закону. Цей перелік включає більш вразливі категорії осіб та осіб, які були затримані і потребуються в захисті.

«Слід відзначити, що враховуючи потребу надання безоплатної правової допомоги потерпілим від війни особам, до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» внесли зміни від 24.03.2022 № 2153-IX та від 03.05.2022 № 2238-IX, якими перелік осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу доповнено членами сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, осіб, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, потерпілих від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту» [3].

БПД включає в себе надання таких послуг, як:

- надають правову інформацію;
- надають консультації та роз'яснення з правових питань;
- складають заяви, скарги та інші документи правового характеру;
- захищають особу;
- здійснюють представництво інтересів осіб, у яких є право на БВПД, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складають документи процесуального характеру.

Зараз право на отримання БПД зазнало розвитку, порівнюючи з початком зародження цієї послуги. Наразі в нашій країні створена велика кількість юридичних клінік на базі університетів, куди кожна людина може звернутися, щоб отримати юридичну консультацію. Вони активно функціонують та роблять вагомий внесок в розвиток надання безоплатної правової допомоги. До надання послуг в юридичних клініках залучають студентів, які можуть покращити свої знання в правовій сфері та допомогти вразливим верствам населення. Юридичні клініки відіграють важливу роль в навчальних закладах та взагалі в сфері надання безоплатної правової допомоги.

Але все одно, навіть не дивлячись на розвиток БПД, у сфері надання БПД існують свої проблеми.

По-перше, я вважаю, що потрібно відмітити проблему непоінформованості населення про можливість отримання безкоштовної правової допомоги, вона є найбільш значущою з погляду практики. З такою проблемою частіше за все стикаються особи у віддалених районах, тому що в нас багато сіл, де люди не можуть отримати достатньо інформації про те, де можна захистити свої права. Тому я вважаю, що в нашій державі потрібно ввести інститут громадських радників. Хто ж такий громадський радник? Громадський радник – це особа, яка має вищу освіту, користується авторитетом у своєму селі(громаді), має стаж у сфері права та може надавати юридичну консультацію та інформувати населення в юридичній сфері. Таке введення, перш за все, стосується віддалених районів, сіл, маленьких населених пунктів, що вимирають. Такі радники зможуть надавати безоплатну первинну правову допомогу на території громади,

вирішувати проблеми цих громад, захищати права та свободи осіб, які проживають на території громади та інформувати населення в юридичній сфері, аби вони могли отримати важливу інформацію, щодо захисту своїх прав. Державні радники зможуть зробити БПД більш доступною, тому що на території невеликих громад частіше за все відсутні суб'єкти з надання безоплатної правової допомоги.

Інформування населення про можливість отримати безоплатну юридичну допомогу, безперечно, підвищить доступність правосуддя для громадян у галузі права.

Також в державі існує проблема, корупції та зловживань у сфері БВПД. Такий висновок можна зробити, спираючись на індекс СРІ (Індексі сприйняття корупції), який вказує, що Україна у 2022 році набрала лише 33 бали зі 100 можливих і посідає 116 місце зі 180 країн у СРІ [4]. Із цього випливає, що корупція розвинута у всіх сферах життя, у тому числі в сфері БВПД. Нерідко адвокати вимагають додаткових платежів від суб'єктів, які отримують БПД. Тобто, ці проблеми залежать від фінансування діяльності таких адвокатів. Фінансування як відомо відбувається з державного бюджету України. Після надання юридичної допомоги адвокат стикається з безліччю проблем при зверненні за компенсацією витрат – починаючи від необхідності доводити надання допомоги настільки докладно, що виникає ризик порушення адвокатської таємниці, закінчуючи відмовою у виплаті компенсації з тих чи інших причин. Аби запобігти цим проблемам, треба розробити систему винагород адвокатам. Я вважаю, що запровадження цієї системи буде мотивувати адвокатів краще здійснювати свою діяльність.

«Окремо стоїть проблема якості безкоштовної юридичної допомоги, що надається. Як згадувалося раніше, безкоштовна правова допомога має бути кваліфікованою – її мають надавати люди з вищою юридичною освітою, при цьому якість безкоштовної допомоги не повинна відрізнятись від якості правових послуг, що надаються за плату» [5].

Загалом, я вважаю, що БПД зазнає розвитку у нашій державі, порівнюючи з періодом запровадження цієї системи. Такі висновки можна зробити, звертаючи увагу на статистику Міністерства юстиції України. Так, згідно з новинами Міністерства Юстиції, «у 2021 році регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечили надання правової допомоги у 806 272 випадках, тоді як у 2020 році таких випадків було 656 207» [6].

З часом кількість громадян, які проінформовані про БПД, зростає. «Так, із 354 018 до 433 810 (на понад 22%) зросла за минулий рік кількість клієнтів, які звернулися за правовою допомогою до місцевих центрів. З них 319 733 нових клієнтів, що становить майже 74% від загальної кількості клієнтів за рік» [6].

Отже, підтримка розвитку системи безоплатної правової допомоги є важливою, оскільки вона забезпечує рівний доступ до правосуддя, правової інформації та консультацій, а також зміцнює правоздатність громад. Питання підтримки розвитку системи безоплатної правової допомоги в Україні є дуже актуальним, тому, враховуючи проведений аналіз, слід зазначити, що система безоплатної правової допомоги в Україні потребує реформування.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 року. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 2136. С. 577 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#n17>.

2. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 14 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу: Закон України від 03.05.2022. Голос України від 19.05.2022. № 106 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-20#Text>.

4. «Індекс сприйняття корупції в Україні» Сайт Transparency International Ukraine URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.

5. Польська М.О. Суб'єкти відносин безоплатної правової допомоги в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 76-85 URL:<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

6. «На 23% зросла кількість звернень за безоплатною правовою допомогою». Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/na-23-zrosla-kilkist-zvernen-za-bezoplatnoyu-pravovoyu-dopomogoyu#>.

Danylo Izosimov. Problems and prospects of the development of free legal aid in Ukraine. – Article.

Abstract. This paper analyzes the problems and prospects of free legal aid in Ukraine. In general, free legal aid consists of several components, such as primary and secondary free legal aid. These components ensure the proper level and optimal payment of legal aid in Ukraine, which is provided at the expense of the state budget. During the analysis, the main problems of providing free legal aid and prospects for its development were identified.

Key words. Legal aid, system of free legal aid, availability of free secondary legal aid, independence of the system of free legal aid.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Карпенко Мілена,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Наукова керівниця: Жолудєва Вікторія,
к.ю.н., доцентка кафедри правознавства,
керівниця юридичної клініки «Pro bono»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. У статті здійснено аналіз теоретико-правових засад безоплатної правової допомоги для окремих категорій населення. Визначено поняття та сутність безоплатної вторинної правової допомоги. Проаналізовано поняття і сутність безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. Зроблено висновки щодо здійснення державою дотримання принципу надання безоплатної правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, внутрішньо переміщена особа, воєнний стан, вторинна правова допомога, правова допомога, суб'єкт отримання безоплатної правової допомоги.

Постановка проблеми. Воєнні дії, що розпочалися 24 лютого 2022 року в Україні, потягли за собою новий обсяг збройної агресії російської федерації (далі – рф) на території незалежної та суверенної держави, що було визнано Верховною Радою України геноцидом Українського народу [1]. Це вплинуло абсолютно на всі сфери нашої держави, а саме: соціально-культурну, політико-економічну, правову тощо. Наразі здійснюються активні процеси адаптації законодавства до умов воєнного часу, що має на меті найбільш ефективно врегулювання суспільних відносин. Наразі у зв'язку з активною збройною агресією рф та окупацією території України понад 11 мільйонів українців були вимушені переселитися в інші області країни, внаслідок чого постають нові виклики, пов'язані з наданням цим особам безоплатної правової допомоги.

Сьогодні проблема ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина є найважливішим завданням в державній політиці в Україні. У демократичній державі мають забезпечуватись права та свободи людини, зокрема реалізація права кожного громадянина на безоплатну правову допомогу (далі – БПД), забезпечення умов для їхньої практичної реалізації має бути основним критерієм для оцінки рівня демократичного розвитку держави. Зважаючи на важливість міжнародних та конституційних зобов'язань України, практичні аспекти

забезпечення безоплатної вторинної правової допомоги для окремих категорій населення, зокрема для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), є ще недосконалыми. Актуальними та суспільно важливими для розвитку нашої держави є загальновизнані світові стандарти в захисті прав і свобод людини та громадянина для доступу ВПО до безоплатної вторинної правової допомоги (далі – БВПД).

Стан дослідження. Наукова юридична література розкриває багато проблем щодо отримання безоплатної правової допомоги. Велика кількість науковців приділили цим питанням увагу, серед них є дослідження О. М. Бандурка, Ю. П. Битяка, А. М. Колодій, Ю. І. Руснака, О. Ф. Скакун, М. В. Стаматіна, С. Г. Стеценка, Ю. М. Тодики, В. І. Форманюк, Ю. С. Шемшученко, Ю. Т. Шрамко та інші. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, що розкривають різні аспекти БВПД, в умовах широкомасштабної війни виникає багато питань у цій сфері, які нині залишаються ще дискусійними, зокрема такою проблемою є доступ до безоплатної правової допомоги ВПО.

Саме тому метою статті є: визначення поняття і сутності безоплатно правової допомоги в Україні, виокремлення ВПО, як специфічної категорії суб'єктів її отримання, аналіз сучасного стану системи надання БВПД в Україні для внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан на території України був введений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 у зв'язку зі збройною агресією та вторгненням РФ. Під час воєнного стану як особливого правового режиму можливими є тимчасові (із зазначенням строку дії) обмеження прав і законних інтересів осіб [2].

Доступ до безоплатної правової допомоги є регламентованою в Конституції України можливістю громадянин України, іноземців, осіб без громадянства, біженців чи осіб, що потребують додаткового захисту бути поінформованим щодо прав та свобод, порядку їхньої реалізації, відновлення у випадках їхніх порушень і порядку оскаржень рішення, дії чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та мати рівні спроможності для доступу до правосуддя. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» регламентує можливість отримати повних обсяг первинної БВПД всіма особами, що знаходяться під юрисдикцією України, а також право певних категорій осіб отримати вторинну БВПД [3]. Безоплатна правова допомога є основоположною категорією рівної спроможності осіб в доступі до правосуддя, адже Конституція України закріплює право на безоплатну правову допомогу (ст. 59), що не може обмежуватись навіть під час воєнного стану (ст. 64) [4].

У забезпеченні реалізації прав на правову допомогу є не лише конституційно-правові обов'язки держави, а також міжнародно-правові зобов'язання України. Відповідно до стандартів ООН право на правову допомогу має широке трактування. Згідно з Основними положеннями про роль адвокатів, що були прийняті VIII Конгресом ООН із запобіганням злочинам в 1990 році, право особи на правову допомогу є правом: на звернення по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури (п. 1); на юридичну допомогу бідним та іншим незаможним людям (п. 3); на консультацію про права та обов'язки, з роз'ясненням принципів роботи правової системи (пп. а) п. 13); на допомогу будь-яким законним способом та вчинення правових дій для захисту інтересів особи (пп. б) п. 13); на допомогу в судах, трибуналах та адміністративних органах (пп. в) п. 13) [5].

Згідно з пунктом 12 Резолюції (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації держави мають забезпечити особі, що перебуває в несприятливому економічному становищі, можливість отримати необхідні юридичні консультації з всіх питань, що зачіпають їхні права та інтереси [6].

Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, та була змушена залишити чи покинути своє місце проживання з метою уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, прояву насильства, порушення прав людини й надзвичайної ситуації природного чи техногенного характеру. Відповідно до п. 1 ч. 8 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і

свобод внутрішньо переміщених осіб» первинна безоплатна правова допомога при виникненні питань взяття на облік ВПО має забезпечуватись місцевими державними адміністраціями [7].

В Україні внутрішньо переміщені особи (ВПО) мають право на безоплатну вторинну правову допомогу (БВПД) на території України відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

21 грудня 2016 р. до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» були внесені зміни, які стали чинними 5 січня 2017 р., внутрішньо переміщені особи набули права на безоплатну вторинну допомогу, що охоплює наступні правничі послуги:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру [3].

На підставі аналізу діючого законодавства станом на березень 2023 року, можемо виокремити наступні особливості надання БВПД для ВПО в Україні:

1. Для надання БВПД ВПО повинні звернутися до центрів надання БВПД або до юридичних клінік, які надають юридичну допомогу.

2. БВПД надається з питань, що виникають у зв'язку з порушенням або захистом прав і законних інтересів ВПО.

3. Надання БВПД здійснюється кваліфікованими юридичними працівниками за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

4. ВПО можуть отримати БВПД з питань громадянського, адміністративного, сімейного, житлового, працевлаштування та соціального забезпечення.

5. В разі неможливості надання БВПД з питань, що потребують спеціалізованого знання, ВПО можуть бути направлені на отримання юридичної допомоги від інших організацій, які надають юридичну допомогу.

6. Окремі категорії ВПО, такі як жінки, які стали жертвами насильства, діти, молоді, люди з інвалідністю та інші, мають право на пріоритетне надання БВПД.

Проте, маємо констатувати, що особа, яка звернулася із заявою про взяття її на облік як внутрішньо переміщена особа, і ще не отримала такого статусу, не має права на правничі послуги щодо питань, з якими пов'язане отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи до настання моменту отримання відповідної довідки, а саме:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

Від 30 серпня 2022 р. Верховна Рада України прийняла за основу Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги [8].

За результатом аналізу положень законопроекту Закон України «Про безоплатну правову допомогу» має більше відповідати загальному підходу в забезпеченні права на правовий захист, що гарантовано Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7].

Отже, у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» необхідно внести зміни, що мають регламентувати наступне:

- надати право на вторинну безоплатну правову допомогу внутрішньо переміщеним особам із питань, які пов'язані із захистом їхніх прав, що визначені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що охоплює такі види правничих послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

- надати право на безоплатну вторинну правову допомогу особам, що звертаються із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, щодо питань, які пов'язані із оскарженням рішень про відмову в отриманні відповідної довідки, до моменту отримання довідки та з питань, які пов'язані із встановленням фактів, що мають юридичне значення для такої особи. Окрім громадян України, безоплатна вторинна правова допомога щодо зазначених питань має надаватись іноземцям, особам без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах й мають право на постійне проживання в Україні.

Отже, можемо дійти висновку, що на відміну від чинних нормам щодо ВПО необхідно закріпити:

- усі види правничих послуг;
- представництво інтересів та складення документів процесуального характеру щодо питань, які є пов'язаними із захистом прав і свобод, що визначені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Водночас важливим є надання внутрішньо переміщеними особами всіх форм правового захисту, як-от звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою. Так, в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» в п. 8 ч. 1 ст. 14 необхідно закріпити право на захист для осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання [8]. Отже, внутрішньо переміщені особи мають отримувати захист на їхній підставі до моменту отримання довідки про взяття їх на облік.

В Рекомендаціях № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення зазначена необхідність сприяти доступу для найбідніших верств населення до закону («право на захист законом»); в сприянні ефективному доступу найбідніших верств населення до позасудових методів розв'язання конфліктів; в сприянні ефективному доступу найбідніших верств населення до судів [9]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає право на вторинну БПД (з широкого кола питань) особам, які перебувають під юрисдикцією України й чий середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, водночас необхідним є затвердження розрахунку середньомісячного доходу відповідно до методики, яку має розробити Міністерством юстиції України.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження, можна зазначити, що право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законодавством України. Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел; спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Сучасний стан надання безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні, на нашу думку, потребує подальшого розвитку. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» має наблизитись до загальних підходів забезпечення реалізації права на правовий захист, гарантованих Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Тому необхідно в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» закріпити доступ до безоплатної правничої допомоги внутрішньо переміщених осіб та осіб, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщені особи. Водночас зазначені зміни потребують проведення широкої інформаційної кампанії.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. С. 577.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
5. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам: Положення Організації Об'єднаних Націй від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 02.03.2023 р.).
6. Про юридичну допомогу та консультації: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu78018> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. С.1.
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги від 17.06.2022 р. № 7473. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39792> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
9. Про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-93.doc> (дата звернення: 02.03.2023 р.).

Milena Karpenko. Current issues of access to free secondary legal aid for internally displaced persons.

– *Article.*

Abstract. The article analyzes the theoretical and legal foundations of free legal aid for certain categories of the population. The concept and essence of free secondary legal aid are defined. The concept and essence of free legal aid in the conditions of martial law are analyzed. Conclusions were made regarding the state's implementation of the principle of providing free legal aid to internally displaced persons.

Key words: free legal aid, internally displaced person, martial law, secondary legal aid, legal aid, subject of receiving free legal aid.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Михайлюк Сергій,

*студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У науковій публікації детально досліджувалися питання особливостей розвитку юридичної клінічної освіти в Україні. Також чітко проаналізовано проблематику в наданні студентам практичного досвіду задля реалізації юридичної клінічної освіти. Сформульовано подальші перспективи вдосконалення методів надання юридичної клінічної освіти на основі зарубіжного досвіду та новітніх стандартів діяльності юридичних клінік.

Ключові слова: юридична клініка, юридична клінічна освіта, методи навчання, правова допомога, стандарти діяльності, верховенство права.

Слід сказати, що юридична клінічна освіта вважається певним взірцем надання практичного досвіду для студентів-правників вищих навчальних закладів України, оскільки за допомогою неї виробляються певні механізми надання правової допомоги різним незахищеним групам осіб, які звернулися по допомогу з різними питаннями юридичного спрямування. На сьогоднішній час, юридична клінічна освіта поступово набирає свого практичного та важливого

значення для розвитку концепції юридичної освіти не лише в Україні, яка має прагнути стати взірцем та прикладом для всього цивілізованого і демократичного світу, але й в країнах Європейського Союзу. Юридична клінічна освіта покликана насамперед застосовувати новітні практичні методи навчання, що реалізуються в повному обсязі через принцип «навчання через дослідження», оскільки таким чином студентам надаються відповідні знання та досвід в сфері юридичної практики під час вивчення освітніх програм. Такий вид здобуття необхідних вмій та навичок, як ми всі чудово знаємо, успішно поєднує в собі лекційні заняття та практичну діяльність, що поступово формується для досягнення високого рівня компетентності в реаліях існуючих правових цінностей та інших змін в правовій сфері. Тому в сучасних умовах розвиток юридичної клінічної освіти потрібно вирішувати через важливе оцінювання інституту «юридичної клініки» для суспільства в цілому, проходження студентами-правниками різних видів практик, якість надання безоплатної правової допомоги, здійснення правопросвітницьких заходів тощо.

Питання розвитку в сучасних умовах юридичної клінічної освіти в Україні, на наш погляд, є досить актуальним предметом дослідження як серед вітчизняних, так і зарубіжних представників у сфері юриспруденції. Тож зараз це є нагальним питанням розвитку юридичної клінічної освіти в нашій державі, що потребує нових детальних досліджень, оскільки на сучасному етапі розвитку демократичної правової держави, незважаючи на повномасштабну війну з боку Російської Федерації триває процес впровадження та запозичення з інших країн новітніх засобів та способів надання відповідних методів навчання.

Слід підкреслити значну увагу на тому, що юридична клінічна освіта дотримується загальних принципів та стандартів надання студентам практичного досвіду в різних питаннях, які на сьогоднішній час бентежать людей. Тому юридична клінічна освіта має собі за мету досягти бажаного рівня обізнаності під час аналізу правових ситуацій, щоб потенціал студента був реалізований в майбутньому.

Важливим аспектом здобуття вмій та навичок є функціонування та діяльність юридичних клінік, що діють як навчально-наукові підрозділи при закладах вищої освіти. Зокрема, важливим у цьому розумінні є прийняття наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» [1]. В ньому були зазначені цілі спектри щодо організації діяльності юридичних клінік, загальних принципів, відповідно до яких здійснюється робота, ведення документообігу, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків студентів-правників та інших засад. Тобто ми бачимо, що юридична клініка є своєрідним платформним майданчиком, де студент може застосувати на практиці свої знання і таким чином досягти рівня засвоєності юридичної клінічної освіти, яка може знадобитися при реалізації професійної компетентності юриста.

Процес актуалізації юридичної клінічної освіти в Україні є доволі неоднозначним, оскільки сучасне законодавство базується на відповідних принципах, тобто керівних положеннях та ідеях, які в першу чергу ставлять собі за мету утвердження та збереження правових цінностей суспільства. Варто відмітити, що й досі тривають певні дискусії та судження про систему реформування юридичної освіти, що торкається теми й клінічного спрямування.

Важливо відмітити, що задля підготовки юриста-професіонала з високим рівнем кваліфікації треба завжди ставити акцент на тому, що навчання в юридичній клініці звичайно має свої переваги та пріоритети над звичайним навчанням в аудиторії. Адже ми бачимо, що ні розв'язування цікавих практичних кейсів, які містять фабули справ з реального життя, ні організація модельних судових засідань, ні надання якісної правової допомоги клієнтам не може зрівнятися з чимось іншим, бо це є сучасна база знань, яка в першу чергу опирається на новітні законодавчі аспекти, судову практику тощо. Вірним є судження з цього приводу у Р. М. Мудрака: «юридичні клініки стали одним із необхідних і невід'ємних елементів навчального процесу, оскільки дозволяють студентові подолати розрив між теорією і практикою, між навчанням та реальними юридичними справами, переосмислити з точки зору практики» [2, с. 104]. Тобто відповідно до даного твердження можна сказати, що юридична клініка як

структурний підрозділ вищого навчального закладу України відповідно до сучасних умов та реалій сприяє розвитку юридичної клінічної освіти.

Якщо говорити про розвиток юридичної клінічної освіти в Україні, то хочеться сказати, що за роки незалежності нашої держави в цьому розумінні було зроблено чимало виважених кроків. Одним з таких кроків є створення традиційного українського клінічного руху, внаслідок якого було створено Асоціацію юридичних клінік України (далі – АЮКУ), яка на сьогоднішній час діє як громадське об'єднання, що спрямовує свої зусилля на поступове вдосконалення якості юридичної клінічної освіти задля виконання найважливішої соціальної функції – наданні населенню безоплатної правової допомоги, щоб підвищити спроможний рівень правової культури громадянського суспільства. Асоціація юридичних клінік України кожен рік проводить різноманітні заходи, в тому числі міжнародні конференції, що присвячені аналізу проблем та розвитку юридичної клінічної освіти в Україні. За даними Реєстру юридичних клінік України, всього зареєстровано 52 юридичні клініки на теренах нашої держави, які прагнуть поступово вдосконалюватися [3].

Юридична клінічна освіта як ціннісний компонент надання професійних вмінь та здобутків для формування цілого ряду компетентностей майбутнього юриста-правника за допомогою новітніх методів навчання повинна орієнтуватися в першу чергу на функціональну спроможність надання знань. Вона полягає в навчальній та соціальній функції. Навчальна функція передбачає застосування на практиці в процесі надання відповідного виду правової допомоги, тобто реалізація загального принципу «навчання через дослідження». Соціальна функція є більш конкретизованою, оскільки особи, які в повному обсязі не в змозі звернутися за платними консультаціями правового характеру, можуть отримати таку допомогу на безоплатній основі, таким чином задовольняються потреби населення у доступі до свіжої юридичної інформації. Гарною є думка з цього приводу у М. Т. Лоджук: «еволюція юридичної освіти та системи правового виховання населення відбувається не тільки шляхом досягнення більшої визначеності в загальнотеоретичних дисциплінах, але й через формування нових правових дисциплін, що безпосередньо пов'язанні з набуттям студентами практичних навичок» [4, с. 96].

Найбільшою перевагою юридичної клінічної освіти, на наш погляд, є те, що студенти можуть демонструвати свої власні думки та погляди за надану юридичну пораду особі, оскільки так може сформуватися значення відповідальності за власні слова, оскільки таким чином постає питання про соціальну характер дій перед людьми, яким надається правова допомога. Це говорить про те, що застосовані знання та вміння переходять з площини більш теоретичного рівня до практичного, що сприяє в першу чергу задля виховання у майбутніх юристів-правників такої риси характеру як справедливість. Також поступово виробляється повага до верховенства права – фундаментального принципу, що сприяє цілковитому вдосконаленню демократії як складової частини правової та соціальної держави.

Під час аналізу розвитку юридичної клінічної освіти в Україні, треба завжди звертати безпосередню увагу на ті проблеми, які можуть виникнути з втіленням у реальність новітніх клінічних методів навчання. Однією з таких проблем, як зазначають М. В. Кравчук та О. А. Грицан, є «недостатній рівень практичних навичок у значної частини випускників правничих шкіл України, що зумовлено відсутністю або недостатністю практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників» [5, с. 43]. На нашу думку, вирішити дану проблему можна буде лише тоді, коли буде прийнята та впроваджена в державну політику Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні, яка передбачатиме подальші цілі юридичної клінічної освіти в цілому.

Другим проблемним аспектом, який гальмує розвиток юридичної клінічної освіти в Україні, є недостатнє приділення уваги навчальним дисциплінам, що стосуються формування у студента практичних вмінь та навичок щодо надання безоплатної правової допомоги населення. Ми можемо побачити, що в більшості закладів вищої освіти України, курс щодо основ юридичної клінічної практики вивчається лише за вибором студента. Ключ до вирішення цієї проблеми буде передбачатися в тому, щоб даний спецкурс був втілений в освітні програми здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» на постійній основі.

Останню проблемну складову, яку хотілось би виділити, стосується впровадження новітніх Стандартів діяльності юридичних клінік України. На наш погляд, нинішні стандарти є доволі застарілими та не відповідають цілям та завданням розвитку юридичної клінічної освіти в умовах європейської інтеграції нашої держави. Вважаємо за необхідне впровадити новітні стандарти діяльності юридичних клінік, які б опиралися на вимоги інтеграції в європейський та міжнародний простір, оскільки юридична клінічна освіта в Україні може вийти на досить новий та сприятливий щабель розвитку, бо будуть існувати нові проєкти та гранти тощо.

Перейдемо безпосередньо до зарубіжного досвіду застосування юридичної клінічної освіти для підготовки висококваліфікованих юристів-правників. На сьогоднішній момент, таким прикладом може послугувати Польща. За даними асоціації юридичних клінік Польщі, існує мережа приблизно з 25 тисяч юридичних клінік у цій країні. Кожен рік студенти під наглядом професійних викладачів розглядають близько 12 тисяч справ, які зазвичай розподілені за різними галузями права. Студенти в ході розгляду справи складають різні процесуальні документи: скарги, претензії, заяви тощо. Вступні заняття з юридичної клінічної освіти у польських студентів розпочинаються з правової етики та психології ділового спілкування [6]. В деякому контексті можна сказати, що система діяльності юридичних клінік в Польщі дещо збігається з українською, але хочеться зазначити, що в Польщі дана система вже адаптована до вимог та норм Європейського Союзу. В Україні система стандартизації ще знаходиться на стадії європейської інтеграції, але це безпосередньо лише питання часу.

Якщо окреслити перспективи розвитку юридичної клінічної освіти в Україні, то хочеться сказати, що вони є доволі цікавими та мають свій курс на подальше втілення в майбутньому. Однією з таких перспектив є програма «Практичне/вуличне право» (Street Law), яка є доволі актуальною та своєрідною формою правопросвітницької діяльності. Як зазначають автори навчального посібника «Правнича клінічна освіта в Україні»: «реалізація такої програми практикується серед різних категорій населення, починаючи від школярів та закінчуючи підлітками» [7, с. 255].

Отже, підводячи підсумки щодо вищесказаного, можна зробити висновок, що думка відносно сучасного стану розвитку юридичної клінічної освіти в Україні підштовхує нашу державу на досить позитивний вектор розвитку задля реалізації новітніх змін щодо клінічних методів навчання в майбутньому, але все ж таки існують проблемні аспекти, які постають перед нами сьогодні і вони повинні вирішуватися не лише на законодавчому рівні, але й на рівні наших європейських партнерів, щоб в подальшому такі зміни принесли дуже важливу ко-ристь в майбутньому та досягли європейської моделі розвитку не лише клінічної, але й вищої юридичної освіти в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 03.08.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення: 25.02.2023).
2. Мудрак Р. М. Юридична клініка як інноваційний засіб професіоналізації майбутніх правників // Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 21-22 квітня 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 102-104.
3. Реєстр юридичних клінік. Асоціація юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/11/Reyestr-AYUKU-2022-kopiya.pdf> (дата звернення: 25.02.2023).
4. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 328 с.
5. Кравчук М. В., Грицан О. А. Юридична клінічна освіта як ефективний спосіб підготовки правників / М. В. Кравчук., О. А. Грицан // Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 2 (26). С. 42-48.
6. History and activity of the legal clinics in Poland. FUNDACJA UNIWERSYTECKICH PORADNI PRAWNYCH : офіційний вебсайт. URL: <http://www.fupp.org.pl> (дата звернення: 25.02.2023).
7. Правнича клінічна освіта в Україні: навч. посібник / за заг. ред. В. М. Суценка. Київ : Ваіте, 2020. 274 с.

Serhiy Mykhailiuk. Current state of development of legal clinical education in Ukraine: problems and prospects. – Article.

Abstract. *The scientific publication examined in detail the specifics of the development of legal clinical education in Ukraine. The problem of providing students with practical experience for the implementation of legal clinical education is also clearly analyzed. Further prospects for improving the methods of providing legal clinical education based on foreign experience and the latest standards of legal clinics have been formulated.*

Key words: *legal clinic, legal clinical education, teaching methods, legal aid, activity standards, the rule of law.*

МІСЦЕ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК УКРАЇНИ В НАДАННІ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ

Рязанцева Поліна,
*студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. *У даній статті розглянуто та зроблено висновок щодо місця юридичних клінік України в наданні правової допомоги, а саме: первинної, для вразливих верств населення: внутрішньо переміщеним особам, людям пенсійного віку, малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та учасникам Антитерористичної операції.*

Ключові слова: *юридичні клініки, вразливі верстви населення, внутрішньо переміщені особи, первинна правова допомога.*

Захист прав, свобод та інтересів людини й громадянина є основними завданнями кожної правової держави. Влада будує та підтримує процес їх захисту шляхом створення відповідних органів, які у свою чергу мають конкретизовані повноваження та функції з надання допомоги й захисту населення. Одними з таких є органи надання первинної безоплатної правової допомоги (далі – БПД), які здійснюють свою діяльність на підставі Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Стаття 9 даного закону надає перелік суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні, до нього входять: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [1]. Необхідно зазначити те, що юридичні клініки, які є структурними підрозділами університетів, також надають безоплатну первинну правову допомогу, але у вищезазначений перелік не входять, тому постають актуальні питання місця юридичних клінік України в наданні правової допомоги вразливим верствам населення та необхідності включення юридичної клініки, як повноправного суб'єкта з надання первинної БПД.

Проблеми щодо ролі юридичних клінік у забезпеченні правової допомоги внутрішньо переміщеним особам та безоплатної правової допомоги знайшли своє відображення у працях студентів, курсантів та викладачів СНУ ім. В. Даля – Капліної Г.А. та Нікітіної О.В., та Львівського державного університету внутрішніх справ – Євхутич І.М., Марцинюк М.О. та Черківського Д.Ю.

Метою статті є аналіз місця юридичних клінік України в наданні правової допомоги вразливим верствам населення.

У ч. 1 ст. 59 Конституції України закріплено, що «Кожен має право на правову допомогу», у свою чергу, це є однією з надійніших правових гарантій прав людини [2]. Тож, в Україні зазначене право реалізовується через налагоджену систему надання безоплатної правової допомоги населенню, яка й досі продовжує свій процес вдосконалення. Тож, вважаємо, що важливе місце в даній системі займають юридичні клініки. Вони відіграють важливу роль в захисті прав, свобод та інтересів людини й громадянина, бо віддають перевагу в надання первинної БПД вразливим верствам населення, таким як: особи з інвалідністю, пенсіонери,

студенти, внутрішньо переміщені особи тощо, бо саме вони потребують ще більшої правової допомоги через складні життєві обставини.

Розглянемо питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок збройного воєнного конфлікту в 2014 році на території Луганської та Донецької областей та тимчасової окупації Криму російськими військами, багато мешканців даних територій були вимушені покинути свій рідний дім. Такі люди отримали спеціальний статус – внутрішньо переміщена особа (далі – ВПО). Станом на кінець липня 2021 року в Україні налічувалось 1 млн 470 тисяч 234 переселенців [3]. Після повномасштабного вторгнення росії на територію суверенної та незалежної України кількість внутрішньо переміщених осіб збільшилось в 3 рази. Після 24 лютого 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб досягнуло 4,9 млн осіб [4]. Люди шляхом тимчасового переміщення в більш безпечні місця України, рятували свої життя. Тож захист їх прав та допомога в юридичних питаннях була дуже необхідною.

Саме юридичні клініки України стали одними з основних суб'єктів в наданні первинної БПД внутрішньо переміщеним особам. Однією з юридичних клінік, яка почала надавати правову допомогу ВПО є ЮК «PRO BONO», яка є структурним підрозділом юридичного факультету СНУ ім. В. Даля, яка, у свою чергу, є також тимчасово переміщеною з м. Луганськ у 2014 році, й з м. Северодонецьк у 2022. Проаналізувавши кількісний показник звернень громадян до Правової лабораторії клінічних методів навчання «PRO BONO» в Луганській області за 2018 рік, маємо такі дані, що 38% клієнтів були саме внутрішньо переміщені особи, 62% – інші вразливі верстви населення. Проводячи порівняння звернень ВПО у 2018 та 2020-2021 роках, бачимо, що у 2020-2021 роках показник сягає 35% від усіх людей, котрі отримали первинну правову допомогу за дані періоди часу, тобто кількість ВПО, котрі звернулись до ЮК «PRO BONO», майже не зменшується. Це свідчить про те, що між клініцистами та ВПО склалось певне коло довіри щодо юридичних консультацій та правової допомоги, тому ми маємо підстави стверджувати, що юридичні клініки займають саме одне з провідних місць для надання первинної БПД людям, котрі були вимушені покинути своє місце проживання.

Варто зазначити, що ВПО звертались до ЮК «PRO BONO» з питань, які відносяться до таких галузей права, як банківське, адміністративне, фінансове та цивільне право, а також право соціального забезпечення. Найбільше відсотків справ для ВПО стосувались цивільно-правових відносин, на такі теми як: поновлення строків позовної давності, право на освіту, роз'яснення відповіді від ЛОДА, яку надіслали на звернення клієнта, порядок поновлення втрачених документів, сплати орендної сплати під час карантину, поновлення адресної допомоги ВПО тощо.

У науковій статті на тему: «Місце юридичних клінік в системі захисту прав людини» Інна Зайцева-Калаур зазначає, що водночас юридичні клініки можна віднести і до суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, тому що вони надають два види правових послуг, що належать до вторинної правової допомоги, а саме:

- здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безкоштовну вторинну правову допомогу;
- допомога в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування перед іншими особами, а також складання документів процесуального характеру [5].

Тож, можна стверджувати, що юридичні клініки в Україні можуть претендувати не тільки на статус суб'єктів первинної БПД, а й вторинної.

Наприкінці 2011 року у Верховній Раді України були навіть зареєстровані два законопроекти, які були покликані все ж таки наділити юридичні клініки при вищих навчальних закладах України статусом суб'єктів надання як первинної, так і вторинної БПД, а саме:

1) проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної допомоги (реєстр. № 9502 від 25.11.2011 року), внесений народними депутатами України Ківаловим С.В. та Мірошніченком Ю.Р. [6].

2) проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо юридичних клінік (реєстр. № 95025 від 02.12.2011 року), внесений народним депутатом України Мельником П.В. [7].

Але, на жаль, вони так і залишились тільки законопроектами.

Отже, у підсумку вищесказаного, можемо зробити висновок, що юридичні клініки України посідають одне з провідних місць для надання правової допомоги вразливим верствам населення, і не менш інших суб'єктів з надання БПД гідні бути в їх переліку. Тому, вважаємо за необхідним, закріпити на законодавчому рівні місце ЮК у ст. 9 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», як повноправного суб'єкта з надання первинної безоплатної правової допомоги, бо статистика, яка була зазначена вище, дає підстави набуття юридичними клініками даного статусу.

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI// Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст.577.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). //Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2023).

3. Аналітичний портал «Слово і діло» URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenczi-ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut> (дата звернення: 01.03.2023).

4. Сайт Міністерства соціальної політики України, розділ Внутрішньо переміщені особи URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 01.03.2023).

5. Місце юридичних клінік в системі захисту прав людини. Інна Зайцева-Калаур. Актуальні проблеми правознавства (27)/2021. Ст. 127. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45578/1/%D0%97%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80.PDF> (дата звернення: 01.03.2023).

6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної допомоги URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GF7BY00A?an=3> (дата звернення: 01.03.2023).

7. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо юридичних клінік. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/LF7CL00A> (дата звернення: 01.03.2023).

Polina Ryazantseva. The place of legal clinic of ukraine in providing legal aid to vulnerable population. – Article.

Abstract. This article examines and draws a conclusion regarding the place of legal clinics of Ukraine in the provision of legal aid, namely: primary for vulnerable population groups: internally displaced persons, people of retirement age, low-income persons, persons with disabilities and participants of the Anti-Terrorist Operation.

Key words: legal clinics, vulnerable sections of the population, internally displaced persons, primary legal assistance.

СЕКЦІЯ VIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

АВТОРИТАРИЗМ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

*Авраменко Євген,
студент 3 курсу спеціальності 052 «Політологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті виокремлено та систематизовано причини та особливості розвитку авторитаризму у сучасних політичних системах. Проаналізовані роботи дослідників авторитаризму та визначені причинно-наслідкові зв'язки розвитку цього явища в сучасних умовах.*

***Ключові слова:** авторитаризм, політична система, політичний режим, політична трансформація.*

Світ сьогодні стикнувся з однією з найбільших геополітичних криз з часів Другої світової війни. У сучасному світі, який переживає безпрецедентні трансформації в різних сферах життя, питання розвитку авторитарних систем набуває нового переосмислення. Світ змінюється зі швидкістю світла, і зміни в одній сфері життя мають непередбачувані наслідки в інших. У тому числі це стосується сучасного протистояння демократичного світу авторитарним системам, політика яких вийшла за межі власних держав.

Авторитаризм як політичний режим став однією з найбільш актуальних проблем сучасності. За останні роки спостерігається зростання авторитарних тенденцій у багатьох країнах світу, що ставить під загрозу демократичні цінності та свободи людини.

Поняття авторитаризму тісно пов'язане з політичними системами, де державна влада зосереджена в руках обмеженої групи людей, яка контролює суспільство та політичні процеси. Авторитарні режими можуть приймати різні форми, від тоталітаризму до м'якого авторитаризму, але у всіх випадках вони призводять до обмеження свободи людини та зниження рівня демократії.

У сучасному світі авторитаризм став особливо актуальною проблемою, оскільки ми спостерігаємо зростання популізму, впливових корпорацій, екстремізму та націоналізму, що призводить до порушення демократичних процесів та інституцій. Крім того, авторитаризм стає проблемою у контексті глобалізації, коли країни зіткнулися з потребою задоволення своїх геополітичних амбіцій, у тому числі загарбницьких. Таке явище як авторитаризм не могло залишитися без ретельного дослідження з боку провідних вчених-політологів, у тому числі українських. Фундамент у дослідженні розвитку авторитаризму у політичних системах заклав Самуель Гантінгтон у своїй праці «Третя хвиля: демократизація наприкінці двадцятого століття» де вчений ґрунтовно описав, яким чином з середини 70-х років XX ст. демократія виборювала свої позиції у світі, витісняючи авторитарні режими у понад 60 країн по всій Європі, Азії, Латинській Америці та навіть Африці [1].

Не менш важливою є праця «Зіткнення Цивілізацій», де вчений описав як на розвиток людства вплинуло зіткнення політичних систем: демократичної та авторитарної. Особливий акцент автор зробив на восьми провідних цивілізаціях, які вельми відрізняються своїми культурними особливостями, що не дозволяє глобалізації стало розвиватися та призводить до численних конфліктів по всьому світу [2].

Найбільш повно проблеми авторитаризму та переходу від недемократичних режимів до демократичних дослідив український вчений історик Олександр Романюк, який робив акцент на дослідженні трансформаційних процесів, які відбувалися у посткомуністичних політичних системах. Основним рушієм відходу від авторитаризму на думку вченого став крах комуністичних політичних режимів: «Провідною тенденцією розвитку сучасного світу є перехід до демократії. За чверть століття після початку «третьої хвилі» демократизації кількість демократій збільшилася більше, ніж утричі. Важливу роль у розвитку «третьої хвилі» відіграв крах комунізму, який зумовив «безпрецедентний демократичний прорив» [3, с. 50].

Отже, дослідження проблем авторитаризму у розвитку сучасних політичних систем є особливо актуальним та важливим завданням, яке може допомогти розкрити сутність авторитаризму та виявити можливості стримування розвитку авторитарних режимів.

Авторитаризм, як стан політичної системи, який загрожує індивідуальній свободі має ряд ризиків. Один із основних ризиків авторитаризму в сучасних політичних системах полягає в тому, що він призводить до обмеження прав людини та придушення громадянських свобод. В авторитарних режимах незалежність судової влади може бути обмежена, а політичні опозиційні групи можуть бути заборонені або придушені. Це може призвести до порушень прав людини, несправедливості та дискримінації. Крім того, авторитарні режими призводять до економічної нестабільності та загрози національній безпеці. Зосередження влади в руках обмеженої групи людей може призвести до корупції та економічної нестабільності, що може підірвати економічний розвиток та знизити рівень життя населення. Крім того, авторитарний режим може бути причиною загострення міжнародних конфліктів та загрози національній безпеці.

За останні кілька років було зафіксовано зростання популярності авторитарних режимів у різних країнах світу, у тому числі провідних демократіях, населення яких вимагає великих політичних реформ [4]. На це впливає ряд факторів.

Економічні проблеми виступають одним із провідних чинників, які посилюють авторитарні тенденції в суспільстві. Низький рівень життя, безробіття та економічна нестабільність можуть стимулювати зростання популярності авторитарних режимів. Люди, які стикаються з економічними проблемами, сприймають авторитарний режим як засіб забезпечення стабільності та економічної безпеки – зверхність держави над індивідуальністю людини дає тимчасовий спокій населенню.

Водночас, погіршення якості демократії, недовіра до демократичних інститутів та корупція можуть також призвести до зростання популярності авторитарних режимів. У сучасному світі демократія стикається з різними викликами, які можуть призвести до втрати довіри громадян до демократичних інститутів. У цьому контексті особливо сильно сколихнули демократичні режими кризові події останніх років, які показали, що політичні системи, на чолі яких стоять демократичні інститути не можуть швидко вирішувати нагальні проблеми, до яких відносяться військові, екологічні, епідемологічні та інші питання.

Окремого наголосу потребує розгляд соціально-культурних причин посилення авторитарних тенденцій. Культурні розбіжності, націоналістичні настрої та недовіра до інших культур можуть призвести до зростання популярності авторитарних режимів. Деякі політичні лідери використовують культурні розбіжності як засіб маніпулювання громадською думкою та зміцнення свого владного контролю. Тенденції до пришвидшення глобалізації зіштовхують космополітичні інтереси ТНК та інтереси національних фінансових та політичних кіл.

Таким чином можна зробити висновок, що явище популяризації авторитарних режимів у різних країнах світу, у тому числі провідних демократіях зростає. Це відбувається через політичні, економічні, соціально-культурні та інші виклики, перед якими стоять сучасні демократичні системи.

Список використаних джерел:

1. Наумкіна С. «Третя хвиля» демократизації: підсумки і перспективи Аналіз зарубіжних концепцій. Політичний менеджмент, 2004. № 2, С. 162–170. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/naumkina_tretia.pdf. (дата звернення: 05.05.2023).

2. Хантингтон С. Столкновение Цивилизаций. Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. Москва. 2003. 603 с. URL: [http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ХАНТИНГТОН%20-%20Столкновение%20цивилизаций%201996\(2003\)%20603с.pdf](http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ХАНТИНГТОН%20-%20Столкновение%20цивилизаций%201996(2003)%20603с.pdf) (дата звернення: 05.05.2023).
3. Романюк О. Моделі посткомуністичних трансформацій. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 35-50. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8835/03-Romanuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.05.2023).
4. Wike R., Silver L., Schumacher S., Connaughton A. Many in U.S., Western Europe Say Their Political System Needs Major Reform. Pew Research Centre. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2021/03/31/many-in-us-western-europe-say-their-political-system-needs-major-reform/> (дата звернення: 05.05.2023).

Evgen Avramenko. Authoritarianism in the development of modern political systems. – Article.

Abstract. The article identifies and systematizes the causes and features of the development of authoritarianism in modern political systems. The works of researchers of authoritarianism are analyzed and the cause-and-effect relationships of the development of this phenomenon in modern conditions are determined.

Key words: authoritarianism, political system, political regime, political transformation.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНА РОЛЬ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НІМЕЧЧИНИ

Базакуц Артем,
студент 1 курсу магістратури
спеціальності 032 «Історія та археологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Від Голокосту та Другої світової війни до зміни політики, суспільства та культури, спадщина націонал-соціалізму служить постійним нагадуванням про небезпеку тоталітаризму, расизму та екстремізму. Це яскравий урок для майбутніх поколінь, який підкреслює важливість пильності, толерантності та захисту основних прав людини. Злочини, які були вчинені на підґрунті націонал-соціалістичної ідеології, вважаються одними з найжахливіших злочинів в історії людства.

Ключові слова: націонал-соціалізм, ідеологія, расизм, злочин.

Націонал-соціалізм, відомий також як нацизм, був політичним рухом та ідеологією, які виникли в Німеччині під керівництвом Адольфа Гітлера в 1920-х роках і привели до створення нацистського режиму, який правив Німеччиною з 1933 до 1945 рік.

Одним із найбільш «темних» аспектів націонал-соціалізму була його ідеологія расової переваги та антисемітизму. Нацисти пропагували ідею арійської панівної раси та проводили політику, спрямовану на ліквідацію або пригнічення груп, які вони вважали расово нижчими, зокрема євреїв. Це призвело до Голокосту, систематичного геноциду шести мільйонів євреїв та мільйонів інших під час Другої світової війни. Голокост є однією з найпохмуріших сторінок в історії людства і має тривалий вплив на світову свідомість, сформувавши дискусії про права людини, геноцид і відповідальність за захист уразливих верств населення.

Основні принципи нацистської ідеології були сформульовані А. Гітлером у його книзі «Майн Кампф» (1925) [1]. Він у цій роботі стверджував, що далеко не кожний етнос здатний на найвищий успіх у боротьбі з оточенням. Усі нації він умовно поділяв на три категорії: нації – творці культури, нації – носії культури і нації – руйнівники культури. Він писав, що перша група нібито створила переважну більшість культурних і суспільних цінностей, включаючи державу як вищу форму самоорганізації нації; друга група здатна лише запозичувати, а до третьої групи – руйнівників – «належать євреї і цигани, які, з огляду на власні інтереси, готові нищити цивілізацію, що стала надбанням першого типу націй. Не маючи власної державності, вони вороже ставляться до чужих держав і законів, не хочуть приносити жертви заради спільного блага, наживаються на труднощах».

Отже, одним з основних принципів націонал-соціалізму була ідея «расової чистоти» та переваги арійської раси, що виступала в основі расистської політики режиму. Адольф Гітлер віддавав велику увагу розширенню та зміцненню «німецької раси», вважаючи її найвищим типом людської раси. Він вважав, що націонал-соціалістична Німеччина має бути «відчуженою» від інших націй, та домінувати над ними.

Крім того, не можна не помітити інтелектуальний і культурний вплив націонал-соціалізму. Нацистська ідеологія прагнула змінити суспільство відповідно до його расових і націоналістичних переконань, пропагуючи ідеї Volksgemeinschaft (расова спільнота) і Lebensraum (життєвий простір). Нацисти також намагалися контролювати культуру, цензуруючи та поширюючи певні форми мистецтва, літературу та засоби масової інформації, які відповідали їхнім планам. Тобто, окрім репресій, націонал-соціалістичний режим проводив широкомасштабну пропаганду, контролював ЗМІ та культурний простір, щоб формувати маси населення на відповідні ідеї та цінності нацистської ідеології.

Наслідки цієї спроби контролювати та маніпулювати культурою відчуваються й сьогодні, оскільки суспільства продовжують боротися з проблемами історичної пам'яті, пропаганди та сили ідеології.

Ще одним важливим принципом націонал-соціалістичної ідеології було встановлення авторитарного режиму з однією партією, в якому Гітлер та його нацистська партія мали абсолютну владу. Він вважав, що нація повинна бути «єдиним органічним цілим», де інтереси та дії окремих осіб підпорядковані інтересам держави.

В усіх своїх формах нацизм характеризувався певними ключовими рисами. Насамперед, нацистська ідеологія була найбільш радикальним варіантом всебічної ревізії основних цінностей, пов'язаних із гуманістичною, раціоналістичною й оптимістичною спадщиною Просвітництва, що виникла значно раніше й набула значного поширення. Саме це заперечення цінностей Просвітництва, пристосоване до умов масового суспільства, що до того ж переживало глибокі кризові явища, породило таку ідеологію. Головним було абсолютне верховенство держави, з котрого випливають: підкорення індивідуальної волі уніфікованій волі народу, що виражається державою, і повна покора лідеру, звичайно харизматичному, який репрезентує собою силу держави (принцип фюрерства).[2]

Після закінчення Першої Світової війни, незважаючи на тяжке економічне становище німецький, а потім і нацистський уряд зробили все, щоб створити структуру пропаганди і державні органи для її втілення. У міжвоєнний період у Німеччині, як і в більшості університетах Європи почалося вивчення ролі інформації у війні. Німецькими вченими було проведено велику кількість досліджень. Вони узагальнили накопичені теоретичні знання та досвід у галузі інформаційного протистояння під час війни, об'єднали їх в єдину теорію, яку німецький вчений Дж. Ф.Ч. Фуллер 1921 року назвав - теорією психологічної війни [3].

Відомий історик Г. Лассвелл у своїй праці оцінював техніку пропаганди обох сторін військових дій, спираючись на інтерв'ю офіційних осіб та аналіз архівних матеріалів. Він аналізував символи, які використовувалися в пропагандистських повідомленнях. Його дослідження стали важливим внеском у теорію комунікацій та інформаційних війн [4]. Військові вчені одногласно визнали, що інформаційна війна є складовою частиною військового мистецтва. Один із англійських учених П.Г. Уорбертон писав з цього приводу, що основним завданням у війні є не знищення збройних сил противника, як це було раніше, а підрив морального стану населення ворожої країни в цілому і до рівня, щоб воно змусило свій уряд піти на мир, а збройні зіткнення армій – це лише один із засобів до досягнення цієї мети.

Проте, націонал-соціалістичний режим призвів до катастрофічних наслідків. Друга Світова війна, розпочата Німеччиною під керівництвом нацистського режиму, забрала мільйони життів, завдала величезних матеріальних збитків та залишила світ у руїнах. Злочини проти людяності, які були скоєні нацистським режимом, включаючи Голокост, вбивство мільйонів євреїв та інших національних меншостей, стали одними з найжахливіших злочинів в історії людства. Підйом і падіння націонал-соціалізму мали довгостроковий вплив на світову політику. Поразка нацистської Німеччини в 1945 році призвела до поділу Німеччини на Східну і Західну під час холодної війни. У післявоєнний період також були створені міжнародні організації, такі як

ООН, з метою запобігання майбутнім конфліктам і сприяння глобальній співпраці. Звірства, скоєні нацистами під час Голокосту, також відіграли значну роль у розвитку системи прав людини та міжнародного права.

Націонал-соціалістична ідеологія нагадує нам про небезпеку екстремістської ідеології, яка здатна загрожувати основам свободи, прав людини та демократичних цінностей. Важливо засуджувати нацистську ідеологію і всі форми расизму, ксенофобії та дискримінації. Від Голокосту та Другої світової війни до зміни політики, суспільства та культури, спадщина націонал-соціалізму служить постійним нагадуванням про небезпеку тоталітаризму, расизму та екстремізму.

Щоб підкреслити актуальність цієї проблеми й небезпеку націонал-соціалістичної ідеології, процитуємо ще одну цитату від студентської організації «Вільний Корпус» під час Другої Світової війни: «Ми маємо побудувати новий світовий порядок на засадах націонал-соціалістичної ідеології, в якому будуть винищені всі вороги нації».

У підсумку, націонал-соціалістична ідеологія, яка виникла в Німеччині під керівництвом Адольфа Гітлера, мала значний вплив на історію людства, переважно негативний. Вона стала одним із символів тоталітаризму та здатна знищити основні цінності свободи, рівності та гуманізму. Злочини, які були вчинені на підґрунті націонал-соціалістичної ідеології, вважаються одними з найжахливіших злочинів в історії людства.

Для того, щоб уникнути повторення подібних трагедій, ми маємо вчитися з історії та вдосконалювати наші дії, щоб забезпечити, що подібні катастрофи не повторяться у майбутньому. Необхідно підтримувати розвиток громадянського суспільства, просвіту, толерантності та розуміння міжкультурних різниць. Важливо встановлювати механізми, які забезпечують захист прав людини, демократії та рівності, і активно протидіяти будь-яким проявам насильства, расизму та дискримінації. Підтримувати розвиток громадянського суспільства та взаєморозуміння між різними націями. Це важливо для забезпечення миру, стабільності та процвітання в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Гітлер А. Моя боротьба. Харків: ООО «Світовід», 2003 704 с.
2. Орлова Т.В. Історія сучасного світу: навч. посіб. Т. В. Орлова. К. : Знання, 2006. 551 с.
3. Салата О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.-1944 рр.). О. Салата. [Монографія]. Донецьк, 2009. 357 с.
4. Lasswell H. D. The structure and function of communication in society. In: Bryson, (ed.) The Communication of Ideas. N.Y.: Harper and Brothers, 1948. 412 с.

Artem Bazakuts. Establishment and historical role of the national socialist ideology of Germany. – Article.

Abstract. From the Holocaust and World War II to the reshaping of politics, society, and culture, the legacy of National Socialism serves as a constant reminder of the dangers of totalitarianism, racism, and extremism. It stands as a stark lesson for future generations, emphasizing the importance of vigilance, tolerance, and the protection of fundamental human rights. Crimes that were committed on the basis of National Socialist ideology are considered one of the most heinous crimes in human history.

Key words: national socialism, ideology, racism, crime.

ЗАСТОСУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ

*Гарькава Анна,
студентка 3 курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Карчевська Олена,
к. політ. н., доцентка,
доцентка кафедри політології та міжнародних відносин
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У роботі аналізуються основні підходи до інституціоналізації гуманітарної інтервенції з позиції підсилення міжнародної конфліктності. Аргументується, що сучасний політико-правовий контекст не відображує міжнародну практику, створюючи додаткові конфліктогени в міжнародних відносинах на регіональному та глобальному рівнях. Відсутність балансу призводить до небезпеки зловживання концепцією державами-інтервентами та ризиків, що несуть у собі поширення інтервенційного впливу як інструмента реалізації агресивної зовнішньої політики.

Ключові слова: Гуманітарна інтервенція, конфліктогени, міжнародна конфліктність, права людини, Рада Безпеки ООН, правове регулювання, збройне втручання, держава-інтервент, виклики, міжнародні відносини.

Після закінчення холодної війни перед міжнародною спільнотою постало питання яким чином вирішувати майбутні конфлікти, оскільки, в ці часи безпекові виклики базувалися не на прямому ідеологічному протистоянні, а торкалися процесів розбалансування системних характеристик як на національному, так і міжнародному рівнях.

XXI ст. позначилося процесом інтенсифікації попередньо невирішених соціальних, економічних, політичних дефектів, тобто рівень конфліктогенів почав стрімко зростати. Основними з них можна вважати наступні: розбудова незалежних національних держав загострила етнополітичні сперечання, наприклад, у питанні пріоритетності й визначені титульної етнічної групи; демократизація стимулювала трансформаційні оновлення основних сфер життя, разом з тим змінювалася соціальна структура і демонтувався старий каркас політичних систем пострадянських країн; поступова глобалізація та інформаційна відкритість разом із запитом на більший захист прав людини, як принципу демократичної й правової держави поширювали серед нових міжнародних суб'єктів «хвороби», «іммунітету» проти яких вони ще не мали. До того ж «повоєнна система колективної безпеки вже давно ідеологічно, структурно і нормативно застаріла, а тому перестала ефективно реагувати на геополітичні виклики та динамічні зміни регіонального й планетарного масштабів» [1, с. 180.]

Лідери світової спільноти та міжнародні організації фіксуючи імпульси таких небезпек намагалися та намагаються дотепер знайти ефективні варіанти мінімізації конфліктності й зменшити імовірність силових методів розв'язання розбіжностей. Саме такі пошуки й заклали основи концептуалізації феномену гуманітарної інтервенції, як варіанту захисту людських прав та спроби врегулювання конфліктних ситуацій.

Термін «гуманітарна інтервенція» вперше був використаний наприкінці 80-х рр. XX ст. професором Паризького університету Маріо Беттаті та політиком Бернаром Кушнером, які наголошували, що заради захисту прав людини, демократичні держави мають право та навіть зобов'язані втручатися у внутрішні справи інших держав, незважаючи на їх суверенітет [2, с. 182].

Сама ж концептуалізація та винесення обговорень «нового інструменту» на міжнародний загальний рівень відбулось пізніше у 1991 р. на засіданні Генеральної Асамблеї ООН і пов'язана з прізвищем видатного міжнародника – Кофі Аннана. Він підкреслював, що гуманітарна інтервенція має бути останнім варіантом, який застосовується в кризових ситуаціях, тільки тоді,

коли інші методи вирішення конфлікту не дали результатів, але дослухатися до таких аргументів країни-лідери не квапилися.

Проте більшість міжнародників були захоплені ідеалістичними намірами та вірою в позитивну силу «гуманітарної інтервенції». Зараз все більше аргументів, які підкріплені суворою практикою, характеризують оманливу захопленість дипломатів й політиків регуляційною силою міжнародно-правових норм та вірою в реставрацію ефективності міжнародних й регіональних структур.

Отже, міжнародна практика застосування дозволила визначити слабкі місця запропонованої концепції «права на втручання».

По-перше, відсутність чітких критеріїв. Тобто за яких обставин гуманітарна інтервенція є виправданою. Відсутність загальновизнаних правил посилило одностороннє втручання заради утримання політичного, економічного впливу. Така практика, наочно була продемонстрована в багатьох міжнародних конфліктах: наприклад, косовському конфлікті 1999 року, який відбувся за участю НАТО та США для захисту албанського населення. Ця інтервенція була проведена без згоди Ради Безпеки ООН; Лівійській конфлікті 2011 року, а саме операція «Одіссея в Роті» – військова інтервенція, проведена НАТО з метою захисту цивільного населення від сил режиму М. Каддафі. Міжнародна спільнота розділилася в оцінках, деякі країни схвалювали, інші вважали цю інтервенцію порушенням міжнародного права через перевищення мандату та недодержання принципу недискримінації. Відсутність інституціональних основ правозастосування гуманітарної інтервенції стимулює систематичне порушення міжнародного права й призводить до посилення частоти політично мотивованих втручань у внутрішні справи найслабкіших суб'єктів.

По-друге, непередбачені ефекти. Бажання досягти інтервенцією позитивного впливу на практиці призводить до загострення міжнародної конфліктності або створює нові колекції проблем. Так військове втручання часто призводить до жертв серед цивільного населення, руйнувань інфраструктури, зниження безпекового стану, а також пригнічує управління соціальними й гуманітарними питаннями, що поглиблює нестабільність. Такі негативні ефекти затягують і масштабують конфлікти, нівелюють попередні напрацювання щодо усунення основних протиріч.

По-третє, питання легітимності та законності. Процес легітимації в контексті ієрархічного структурування світового порядку та фінансової залежності міжнародних організацій ставить під сумнів об'єктивність процесу колегіальної узгодженості таких втручань. Спроби надати законності через підтримку Ради Безпеки ООН, як елементу дотримання основ міжнародного права призвело до втрати міжнародного авторитету цією організацією та підтвердило неспроможність розв'язувати глобальні проблеми. Часто держави-члени Ради Безпеки ООН діють відповідно до своїх національних інтересів і намагаються зберегти власні позиції та міжнародний вплив маніпулюючи недосконалістю механізму (право вето). Також треба зазначити, що сучасні конфлікти є гібридними, завуальованим предметом протистояння, національною специфікою. Прикладом може послугувати, російсько-український конфлікт. Коли на території України РФ проводить відкриту політику геноциду українських громадян: позбавляє українців основних прав і свобод людини – права на життя, на фізичну та психічну недоторканність, свободу, вбиває, гвалтує, насильно депортує та русифікує дорослих і дітей. Країна агресор на міжнародній арені інтерпретує це як процес «захисту» російськомовного населення від «утисків» та «геноциду», які чинить Україна [3, с. 142]. Тому Радбезу ООН не завжди вдається ідентифікувати реальні мотиви напруження та забезпечити об'єктивний підхід. Весь цей комплекс недоліків породжує міжнародну недовіру у вирішенні складних проблем сучасності.

По-четверте, негативний вплив на державу-ініціатора. Застосування гуманітарної інтервенції може створити проблеми для держави-ініціатора у вигляді нових ворогів, або тих, хто використовує інтервенцію як привід для завдання удару (стимулювання опозиції, кібератаки, терористичні акти).

По-п'яте, постінтервенційне відновлення. В юридичному плані, відповідальність за постконфліктну реконструкцію та відновлення має лягати на суб'єктів втручання. Часто це

дорогий і складний процес, який вимагає міжнародної відповідальності, гарантованої залученості та значних ресурсів. Неспроможність і відсторонення країни інтервента від належного вирішення проблеми після втручання може призвести до нестабільності та повернення до конфлікту, який має загрозу спалахнути з більшою силою.

Думки експертів щодо гуманітарного втручання дуже різняться. Є прихильники права на втручання і відстоюють необхідність та законність цього інструменту для запобігання масовим звірствам і посилення захисту прав людини. Їхні опоненти впевнені в тому, що це новий інструмент для реалізації агресивної зовнішньої політики.

Наукова дискусія триває, тому вищенаведені виклики підкреслюють актуальність проблеми й визначають необхідність компетентного (експертного) широкого обговорення (із залученням держав, які можуть визначити недоліки та оцінити переваги цього інструменту). Також на часі оновлення механізму багатосторонньої співпраці при розгляді та узгодженні такого втручання, розробка чітких інструкцій щодо повноважень інтервентів, порушення яких матиме міжнародні санкції, а головним має стати напрацювання надійних гарантій збереження суверенітету та територіальної цілісності держав, які зазнають втручання.

Список використаних джерел:

1. Галкіна К.О. Концепція «гуманітарної інтервенції»: Теоретико-правовий аналіз. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави. Зб. мат. III-ї Всеукраїнської наук.-практ. інтернет. конф. Юридичні науки. Черкаси. 2020. с. 180-186. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4878/1/02%20djol-180-185.pdf>.

2. Там само.

3. Тернавська В.М. Концепція прав людини в аспекті російської «гуманітарної інтервенції». Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ». Право людини в умовах війни. Тернопіль. 2022. с. 141-143. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/911/897>.

4. Гороть А. М. Особливості застосування гуманітарних інтервенцій в міжнародному праві. Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XVIII Міжнар. наук.- практ. конф. Луцьк. 2021. С. 141-142.

Anna Harkava. Application of humanitarian intervention in the conditions of growing international conflict. – Article.

Abstract. The work analyzes the main approaches to the institutionalization of humanitarian intervention from the standpoint of strengthening international conflict. It is argued that the current political and legal context does not reflect international practice, creating additional conflict generators in international relations at the regional and global levels. The lack of balance leads to the danger of abuse of the concept by the interventionist states and the risks involved in the spread of interventionist influence as a tool for implementing an aggressive foreign policy.

Key words: Humanitarian intervention, conflict generators, international conflict, human rights, UN Security Council, legal regulation, armed intervention, intervening state, challenges, international relations.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В КОНТЕКСТІ МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ В КОНФЛІКТАХ МІЖ ДЕРЖАВАМИ

*Гнилицька Анастасія,
студентка 3 курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Михайлюк Олена,
канд. істор. наук, доцентка,
доцентка кафедри політології та міжнародних відносин
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті визначено головний компонент сучасної війни – інформаційно-психологічний вплив на свідомість населення конфліктуючих держав. Він відіграє роль своєрідного інструментарію або так званої нелегальної зброї та призводить до спотворення реальності в масовій суспільній свідомості, і як підсумок, істотно змінює хід міжнародного конфлікту.*

***Ключові слова:** міжнародний конфлікт, інформаційно-психологічний вплив, парадигма інформаційної безпеки, «картина світу людини».*

З огляду на те, що сучасні міжнародні відносини ґрунтуються на взаємодіях величезної кількості учасників і кожен з них керується власними інтересами та мотиваціями, стає зрозумілим наявність конфліктів як невід’ємної частини міжнародної взаємодії. Від витоків міжнародних відносин проблема конфлікту і міжнародної безпеки, або війни та миру, була наріжним каменем будь-яких досліджень. У світовій історії жоден міжнародний конфлікт не був точною копією іншого, що відбувався раніше. Кожен мав певні особливості стосовно причин виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, специфіки перебігу подій. Проте, матеріали наукових досліджень сучасних міжнародних конфліктів, свідчать про різноманітність причин їх виникнення, а підсумок майже завжди один – війна між державами. За висловлюванням німецького військового теоретика ХІХ століття К. Клаузевіца, кожна війна – хамелеон за своєю природою [1, с.13].

Американський дослідник М. Маклюен, зважаючи на роль інформації в сучасному світі, виводить цікаву тезу: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації. Її непомітно ведуть електронні засоби комунікації – це постійна і жорстока війна, у ній беруть участь буквально всі» [3, с.185]. Інформаційні війни мають тисячолітню історію. У біблійній легенді згадано Гедеона, який під час війн регулярно вдавався до залякування ворога. Одного разу він так залякав супротивника, що той розгубився і завдав удару своїм військам [3, с.187].

Вперше в практиці українського воєнного мистецтва застосовував принципи ведення так званої психологічної війни Богдан Хмельницький. «Батько вітчизняного досвіду ведення інформаційних війн», шляхом поширення дезінформації прагнув посіяти у ворожому війську непевність у власних силах, панічний настрій. У своїх універсалах до населення та інструкціях до розвідників гетьман наполягав на необхідності створення в стані противника відчуття приреченості, напруги та непевності. Перед Корсунською битвою, що завершилася перемогою українців наприкінці травня 1648 р., Б. Хмельницький зумів блокувати інформацію про реальний стан речей у своєму таборі й поширив неправдиві свідчення про кількість козацького війська. Внаслідок цього командувач польською армією М. Потоцький розпочав ухилятися від бою, втратив стратегічну ініціативу і вже задовго до безпосередньої битви зазнав психологічної поразки. Психологічний чинник був визначальним і під час перемоги української армії над поляками під Пилявцями у вересні того ж року. На другий день битви, за наказом гетьмана до ворожого табору потрапляє полонений козак, переодягнений священиком. Незважаючи на тортури, він повідомляє про прихід на допомогу Хмельницькому кількох десятків тисяч татар. Насправді ж союзницькі війська налічували до п’яти тисяч вояків. Проте

лукавий гетьман організував їм надзвичайно гучну зустріч: було дано салют з гармат і мушкетів. Цей факт та попередня дезінформація мужнього козака спричинили те, що серед поляків поповзла чутка: «До Хмельницького надійшла тридцятитисячна кримська орда!» [3, с.189].

Особливого значення інформаційні війни набули в ХХ столітті, коли газети, радіо, а згодом і телебачення стали справді засобами масової інформації, а поширювана через них інформація – масовою. Штаб армії Наполеона супроводжувала друкарня, продукція якої використовувалась для підтримання духу власних військ та різноманітного впливу на противника, зокрема, для дезінформації ворога. Так, під час італійської та австрійської кампаній 1804–1807 років на швейцарському кордоні «постійно втрачалися таємні документи». Неправдиву інформацію, що містилася в них, підхоплювали іноземні кореспонденти, несвідомо допомагаючи французам, розмішували її у газетах. Практикував Наполеон і випуск фейкових газет, зокрема в Парижі друкувалася псевдоанглійська газета, яку він особисто контролював. Не залишилися поза увагою Наполеона і техніки ослаблення країни-жертви. Наприклад, під час російської кампанії через дипломатичні канали були поширені чутки про підкупність генералів російської армії німецького походження Баркляя де Толлі, Вітгенштейна, Тотлебена. Перед війною 1812 року з метою виправдання походу на Росію французькому історичному Лезюру було замовлено написання книги, в якій, як програма завоювання сусідніх європейських держав, описувалася історична фальшивка – так званий «заповіт Петра I» [1, с.72].

Адольф Гітлер надавав великого значення пропаганді, більше того, сформулював основні методи пропагандистських впливів. Його ідеї послідовно втілював у життя і удосконалював Йозеф Геббельс. У ситуації, коли на початку кампанії Гітлера справжніх нацистів, за тодішніми соціологічними опитуваннями, було в країні всього 10 %, головний ідеолог Третього Рейху справді зміг зробити трагічний «переворот» у головах мільйонів людей. «Пропаганда привела нас до влади, пропаганда дозволила зберегти владу, пропаганда дасть нам змогу завоювати світ», – був лозунг націонал-соціалістів того часу [1, с.75].

Профільні російські фахівці узагальнили досвід гібридних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст., які вели США, провідні країни ЄС та азійського регіону, розробили нову концепцію такого роду війн та застосували її на практиці проти своїх сусідів [2, с.187]. Фактично інформаційно-психологічний вплив Росії проти України на Сході та Півдні нашої країни розпочався з перших днів незалежності. То затихаючи, то активізуючись, він продовжувався до серпня 2008 р. (п'ятиденна війна в Грузії). Саме з цього моменту починається комплексна, системна підготовка до майбутньої агресії з розробкою конкретних кроків, створення відповідних організаційних структур. Одним з ключових напрямків роботи, що здійснювалася російською стороною, було закладання певних психологічних установок, активізація яких мала привести до соціального вибуху в межах певних територіальних груп. Серед таких установок були:

- захист права на використання російської мови;
- загроза українського національного радикалізму;
- нерозривність культурних зв'язків з Росією;
- економічна необхідність співпраці з Росією;
- зазіхання країн ЄС та США на цілісність України.

Згідно з попереднім задумом, після досягнення необхідного психологічного ефекту (впровадження установок), у потрібний час, передбачалася активація закладених «психологічних мін» шляхом запуску в засобах масової інформації (далі – ЗМІ) та на рівні чуток певних тем. Зазначені установки протягом багатьох років закладалися на свідомому та підсвідомому рівнях у мешканців Сходу та Півдня України, за допомогою всього спектру інструментів інформаційного впливу (ЗМІ, література, кіно, мережа Інтернет). У 2004 р. пройшла перша обкатка та випробування – ініціювання створення так званої Південно-Східної Української автономної республіки (Донецька та Луганська обл.) та території самоврядування «Новоросійський край» (Одеська обл.). Тоді довести до завершення атак не вдалося через певну неготовність російської сторони та недостатню глибину ситуації протесту. В 2014 р. готовність російської сторони була більш високою, а ситуація більш сприятливою для розв'язання повномасштабної інформаційно-психологічної війни [2, с.83].

Під час дослідження інформаційно-психологічного впливу, як невід'ємної складової парадигми інформаційної безпеки, визначені певні закономірності, а саме:

- якщо вплив спрямований на емоційну сферу людей, їх потреби, то результати впливу відчуються на спрямованості й силі спонукань, бажань і прагнень людей;

- коли під впливом виявляється емоційна сфера психіки, то це відображається на внутрішніх переживаннях, міжособистісних стосунках людей;

- поєднання впливів на обидві названі сфери дозволяє впливати на вольову активність людей і таким чином керувати їх поведінкою;

- вплив на комунікативно-поведінкову сферу, специфіку взаємовідношень і спілкування дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, змушує людей співробітничати чи конфліктувати з іншими;

- в результаті психологічного впливу на інтелектуально-пізнавальну сферу людини, змінюються її уявлення, характер сприйняття нової інформації, і, як підсумок, змінюється «картина світу людини» [3, с.187].

Підсумовуючи наведене вище, можна стверджувати, що інформаційний вплив є однією з потужних тенденцій, використання якого дає змогу значно збільшити ефективність керування перебігом конфліктів між державами. Людина, конкретна особистість із конкретними особливостями психічного сприйняття – центральна мішень такого впливу, сутність якого полягає у внесенні в суспільну й індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів, дезорієнтації та дезінформації мас, послабленні певних переконань, устоїв, залякуванні свого народу образом ворога, залякуванні супротивника своєю могутністю. Маніпулювання масовою свідомістю знайшло універсальне втілення у системі протистояння між державами і може існувати без прямих воєнних дій. Воно синтезує усі можливі класичні та новітні методи впливу, обирає перманентний стан, аби якомога більше виснажити ворога. Ключове значення у розробці механізмів протидії інформаційно-психологічному впливу має бути вивчення його закономірностей, технологій, засобів і прийомів на осіб, професійні громади, малі і великі соціальні спільноти.

Список використаних джерел:

1. Жадько В.О., Харитоненко О.І, Полтавець Ю.С. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навчальний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

2. Курбан О.В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навчальний посібник. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.

3. Чистоклетов Л. Г. Інформаційно-психологічні впливи як невід'ємна складова парадигми інформаційної безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2012. Вип. 2(1). С. 183-193.

Anastasiya Hnylytska. Conceptual aspects of informational and psychological influence in the context of manipulating mass consciousness in conflicts between states. – Article.

Abstract. The article defines the main component of modern war – informational and psychological influence on the consciousness of the population of the conflicting states. It plays the role of a kind of toolkit or so-called illegal weapon and leads to the distortion of reality in the mass public consciousness, and as a result, significantly changes the course of the international conflict.

Key words: international conflict, information and psychological impact, paradigm of information security, «picture of the human world».

КРЕМЛІВСЬКІ МАНІПУЛЯЦІЇ ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ В УГАНДІ ТА ПАР

*Карташов Микита,
студент 2 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Наукова керівниця: Сапицька Олена,
к.і.н., доцентка, доцентка кафедри «Історії та археології»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. Основна пропаганда, яку просуває росія в Африці, тісно пов'язана з історичним минулим Африки, з історичною колективною пам'яттю. Це цілеспрямована спекуляція у сфері публічної історії кожної африканської країни. На нашу думку, найбільший вплив на Африканському континенті кремлівська пропаганда, що характеризується масштабними маніпуляціями історичною правдою, має лише в декількох країнах, серед яких Південно-Африканська Республіка та Уганда.

Ключові слова: Уганда, Південно-Африканська Республіка, історична колективна пам'ять, маніпуляції, пропаганда.

Згідно даних масштабної доповіді Африканського Центру Стратегічних Досліджень у Вашингтоні від 29 квітня 2022 р. росія вперше використала модель дезінформації, що була адаптована з російської військової стратегії «неоднозначної війни», для отримання політичного впливу в Африці. Особливістю цієї моделі є завантаження в онлайн-ресурси Африки, передусім, у соціальні мережі, великого обсягу неправдивої та оманливої інформації, спрямованої здебільшого не на пряме переконання цільової аудиторії у чомусь, а на введення у оману населення для підсилення у суспільстві настроїв апатії, бездіяльності та розчарування. Повне дослідження та мапа розповсюдження російської дезінформації у Африці станом на квітень 2022 р. тут [1], що підтверджує актуальність аналізу африканського напрямку у контексті розповсюдження кремлівської пропаганди з використанням спотвореної історичної фактології.

ПАР визначена на вищевказаній мапі, як така, де задокументований російський вплив. Уганда прямо не позначена на ній, але згадується у таблицях задокументованих кампаній з дезінформації (втім, немає підтвердження, що це саме російські впливи). Щоправда, вищевказане дослідження стосується здебільшого питанням встановлення демократії на території Африки, але є корисним з точки зору розуміння ключових позицій, які дезінформатори вважають найслабкішим місцем, по якому можна «бити».

Як відомо, під час голосування в ООН по протидії російській агресії в Україні 23-24 березня 2022 р. росію підтримала серед африканських країн лише Еритрея, в той час, як інші країни континенту утрималися, або висловилися за ухвалення резолюції Генасамблеї ООН «Гуманітарні наслідки агресії проти України» [2]. Власне кажучи, до цього вона так само проголосувала проти резолюції Генасамблеї ООН «Агресія проти України» від 2 березня 2022 р. [3], що може свідчити про первинне небажання країн Африки загострювати відносини з країнами на інших континентах, що засудили російську агресію проти України.

У кожній країні є колективна пам'ять, яка в собі несе також причини поточних колективних страхів. На нашу думку саме у даній площині і діє росія, що проголосила себе правонаступницею СРСР, у своїй стратегії розповсюдження дезінформації на території Африки з використанням історичних сюжетів та міфів. Ми не будемо окремо прописувати мету російських маніпуляцій колективною пам'яттю у африканському регіоні, тому що вона очевидна.

Аналіз виокремив два головних аспекти, в рамках яких росія розгортає свою дезінформаційну діяльність із залученням історичної пам'яті: соціально-економічний та суспільно-політичний. В першому аспекті найважливіші фактори – загроза голоду та прояви расизму, у другому – територіальні спори на континенті та колоніальне минуле країн Африки.

Це дотично підтверджує британська розвідка у своєму пості у твітері щодо «африканського турне» міністра закордонних справ рф влітку 2022 р. [4].

Варто відзначити, що візит лаврова відбувся по чотирьох країнах Африки, які на вищезгаданій мапі розповсюдження російської дезінформації у Африці не вказані, як такі, де задокументовані спонсоровані росією кампанії з дезінформації. Серед цих чотирьох країн була Уганда, яка є однією із 35 африканських країн, що виразили нейтралітет щодо питання війни в Україні [5].

Основні сюжети, що просуває росія в Уганді, як і взагалі на африканському континенті, тісно пов'язані із історичним минулим Африки.

В першу чергу згадується та просувається думка щодо «добрих» намірів СРСР в підтримці анти-колоніального руху. На офіційному брифінгу із президентом Уганди лавров сказав: «Наші відносини нараховують більше сторіччя, якщо враховувати період початку виступу африканських країн за деколонізацію. Наша країна найактивнішим способом підтримала країни континенту та очолила рух, який завершився у 60-х роках...» [6]. Звичайно, що Радянський Союз мав на меті звільнити африканські країни з-під панування західних країн, що виражалось в економічній, енергетичній та військовій підтримці, однак це не робилося із добрих намірів, це мало суто практичну ціль – послабити західних конкурентів СРСР, та знайти нові території, що могли б слугувати військовим та ресурсним плацдармом. Звичайно висвітлюється лише факт підтримки, але не причини. Доповнюючи першу маніпулятивну тезу, зі сторони росії висвітлюється ще один, спрямований на спогади про жорстке колоніальне минуле [7]. На меті російської пропаганди стоїть ціль у створенні уяви вільного вибору Уганди, шляхом підкреслення «колоніальних» амбіцій та «ультиматумів» заходу до «ні до чого не закликаючої росії». Нажаль ця відверта маніпуляція активно підтримується верхівкою Уганди, зокрема й президентом Мусвені [8].

Багато угандійців не знаючи світову історію, навіть не сприймають, що деякі західні країни, зокрема Канада, США та Австралія певний період були так само колоніями, а також не сприймають росію у якості колоніальної імперії, що прагне захоплень, зокрема, у вигляді українських земель. Населення не може підтримувати того, про кого вони нічого не знають. До того ж, в розумінні багатьох африканців війна в Україні не є несправедливою, адже російська федерація прикриває причини війни знайомою для Африки проблемою – кордонами [9]. Фактично росія розповсюджує та нав'язує думку про «не існування України» та про «незрозумілі кордони, які наносились не зрозуміло як та ким».

Інший важливий маніпулятивний аспект полягає в зображенні росії як країни, що намагається запобігти голоду в світі. На брифінгу із президентом Уганди лавров не однократно намагався довести, що всі проблеми Захід звалює на росію, в той час, коли через санкції її кораблі навіть не можуть вийти до Середземного моря, при цьому жодних коментарів, щодо обстрілу українських кораблів та порту в Одесі. Так само в один ряд із продовольчою кризою ставиться й паливно-енергетична, у чому росія звинувачує не себе та свої дії, а накладені на неї санкції [10].

Також один із найпопулярніших російських маніпулятивних міфів, що розповсюджується на африканському континенті - про «нацизм та фашизм в Україні». Звісно, Уганда, внаслідок слабкого володіння населенням історичною інформацією, не може бути обізнаною хто такі «бандерівці», тому для Африки така риторика дещо змінена. Україну намагаються виставити у публічній площині Уганди як осередок нацизму=расизму [11]. Звичайно, що такий наратив росія намагається подати в контексті подачі людям, що більшість своєї історії були в залежності від білих колонізаторів. Доречі, цей сюжет розповсюджується і в ПАР, граючи на негативному історичному досвіді взаємодії білого та чорношкірого населення цієї держави.

Слід зазначити чому діють такі історії. В суспільстві Уганди характерним є лозунг: «Бути самими за себе, за Уганду», в підтвердження цього виступають як слова президента Уганди: «Я не прихильник Сходу чи Заходу, я прихильник самого себе [12]», так і опозиційного політика та шоу-мена Бобі Вейна «...я працюю заради Уганди...[13]». Ментальність багатьох африканців сформована на основі колективної пам'яті про колоніальне минуле, вони були змушені працювати в інтересах інших людей, інших держав, тому сьогодні для них є дуже важливим бачити та відчувати те, що вони вільні, що це їх вибір, окрім того така пам'ять обумовлює певну неприязнь до колишніх колоніалістів. У контексті цього, населення Уганди намагаються

переконати, що зв'язки із росією вигідні їх країні, бо росія буцімто «веде боротьбу з їх колишніми поневолювачами». Тобто, тут на поверхні саме російські маніпуляції на основі історичних травм.

Втім, аналіз публікацій незалежних ЗМІ Уганди показує, що більшість угандійців не приділяє пильної уваги війні в Україні, хіба що з точки зору загроз угандійській економіці. Проте консервативне старше покоління підтримує зв'язки Уганди із росією, у той час як невеликий прошарок прогресивної молоді виразив невдоволення візитом міністра закордонних справ рф [14].

Щодо ЗМІ, то на поточний момент Уганда знаходиться на 133 місці загального рейтингу свободи слова, спустившись на одну сходинку у порівнянні з 2022 роком [15]. Пояснюється це тим, що президент Уганди ввів певну заборону на висловлювання опозиційних діячів, проте показники вбивства журналістів чи натиску на певні компанії практично нульові [16].

Щодо основних носіїв інформації в Уганді, то це здебільшого радіо, цифрове телебачення та інтернет. Серед компаній, що здійснюють ретрансляцію інформації у суспільство відсутні ті, що мають якийсь підтверджений зв'язок із російськими діячами чи структурами, хоча дослідження щодо інформаційних, інфраструктурних тощо дій були проведені ще у 2015 році [17].

Загалом в різних ЗМІ Уганди, якщо робити загальний огляд, ситуація в Україні не підлягала масштабному висвітленню більшу частину російсько-української війни, а основними поширювачами проросійських поглядів в Уганді фактично є президент та правляча верхівка, чії заяви транслують офіційні державні ЗМІ.

Такий самий стан речей і в ПАР. Ми не будемо розписувати так докладно ситуацію в ПАР, як надали в аналізі по Уганді, бо згідно тієї інформації, що нам надали у Посольстві України в ПАР, проросійські наративи, подібні тим, що просуваються в Уганді, також, нажаль, ретранслюються через президента ПАР та правлячу партію. Це підтверджується і ЗМІ [18], котрі вбачають основною причиною такої прихильності керівництва ПАР до росії історичну пам'ять про роль СРСР у постачанні ресурсів Африканському національному конгресу для подолання апартеїду.

Втім, офіційно ПАР виступає за «мир та діалог без винуватців та жертв», дотрималися нейтралітету у голосуваннях за вищевказані резолюції ГА ООН по Україні, але, якщо дивитися на практичні дії, то красномовним є подання ПАР альтернативних резолюцій в ООН, коли відхиляли російські резолюції, але за сенсом вони є переробленими російськими резолюціями, чи на підтримку росії, наприклад [19].

Ми вважаємо, що для ефективної аргументованої боротьби з дезінформацією зі росії, її спекулюванням на історичній колективній пам'яті населення Африканського континенту та задля запобігання маніпуляціям з історичною фактологією, нам потрібно чітко знати та розуміти, які саме історичні сюжети використовує ворог задля своїх злочинних цілей та дій та протидіяти росії в інформаційному полі.

Список використаних джерел:

1. Mapping Disinformation in Africa. By the Africa Center for Strategic Studies (April 26, 2022) // URL: <https://africacenter.org/spotlight/mapping-disinformation-in-africa/>.
2. Генасамблея ООН ухвалила другу резолюцію з вимогою до росії негайно припинити війну // URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/24/7136582/>.
3. Текст рішення ООН про агресію рф проти України. Коментований переклад. // URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/2/7135100/>.
4. Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine – 27 July 2022 // URL: <https://twitter.com/DefenceHQ/status/1552178421832323072>.
5. Cascais A. Russia's reengagement with Africa pays off // URL: <https://www.dw.com/en/russias-reengagement-with-africa-pays-off/a-61064011>.
6. <https://www.youtube.com/watch?v=QJsKCSPU6PU&t=2562s>.
7. <https://iz.ru/1370611/elnar-bainazarov/ia-za-sebia-pochemu-prezident-ugandy-otkazalsia-vystupit-protiv-moskvy>.

8. https://twitter.com/KagutaMuseveni/status/1551975701896695814?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1551975701896695814%7Ctwgr%5Ee3173e4e8fba5c6b4a8c5bc1797e765174008771%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.theafricareport.com%2F227607%2Fuganda-lavrov-visit-to-museveni-creates-headache-for-washington%2F.
9. <https://www.youtube.com/watch?v=-vsHwmC4Glg&t=251s>.
10. <https://www.youtube.com/watch?v=QJsKCSPU6PU&t=2562s>.
11. <https://rossaprimavera.ru/news/577474b6>.
12. <https://ms-my.facebook.com/theafricanhistory/videos/ugandan-president-museveni-these-people-think-im-idiot-i-am-not-pro-east-or-pro-/367009495590856/>.
13. https://www.youtube.com/watch?v=1W22r_YIHQE.
14. <https://www.youtube.com/watch?v=iOBCCpdXKi4>.
15. <https://rsf.org/en/index>.
16. OVERVIEW OF THE STATE OF MEDIA FREEDOM IN UGANDA. A RESEARCH REPORT // URL: <http://acme-ug.org/wp-content/uploads/Research-Report-on-State-of-Media-Freedom-in-Uganda.pdf>.
17. Uganda media guide // URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-14112301>.
18. Біла А. ПАР і Україна: чи варто боротися за підтримку Південної Африки // URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pivnichna-afryka-rosiya-viyna-ukrayina/31846498.html>.
19. Ukraine: General Assembly passes resolution demanding aid access, by large majority // URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114632>.

Mikita Kartashov. kremlin manipulations of historical memory in Uganda and SAR. – Article.

Abstract. *The main propaganda promoted by Russia in Africa is closely connected with the historical past of Africa, with the historical collective memory. It is a purposeful speculation in the field of public history of every African country. In our opinion, Kremlin propaganda, characterized by large-scale manipulation of historical truth, has the greatest influence on the African continent in only a few countries, including the Republic of South Africa and Uganda.*

Key words: *Uganda, South African Republic, historical collective memory, manipulation, propaganda.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Микитина Вікторія,

*студентка 3 курсу спеціальності 052 «Політологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. *У роботі розкрито проблема формування демократичної політичної культури та відповідної їй політичної свідомості. Особлива увага зосереджена на формуванні демократичної свідомості громадян під впливом такого фактору як ЗМІ та Інтернет.*

Ключові слова: *політична культура, політична свідомість, демократизація.*

Україна пройшла дуже складний шлях трансформації від радянської диктатури до демократичної держави. Проте, процес демократизації ще далеко не завершений, а тому і формування політичної свідомості українців є актуальною та важливою проблемою розвитку сучасного суспільства. Розвиток інститутів демократії тісно пов'язаний із закріпленням в свідомості громадян відповідних цінностей та орієнтацій. Під час трансформації суспільства, змінюється не тільки політична система, але й соціально-культурні цінності, що може вплинути на сприйняття та розуміння політичних процесів. Стабільна демократична держава може бути побудована тільки за умови поширення культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів, довіру до ключових політичних інститутів. Відсутність досвіду управління демократичною державою стають перешкодою на шляху до розвитку демократії та єдиної політичної свідомості.

Отже, проблема формування демократичної політичної свідомості та культури є дуже актуальною в сучасному українському суспільстві. Україна є молодою демократією, що пережила ряд політичних та соціально-економічних криз, що призвели до розчарування та відчуття безнадії серед значної частини населення. Українське суспільство досі не має спільних цінностей, що ускладнює формування єдиної політичної свідомості та культури. Крім того, існують соціальні та культурні розбіжності між різними групами населення, що також заважає процесу формування спільної політичної свідомості.

Низький рівень політичної грамотності та недостатня увага до політики серед громадян також є серйозною проблемою. Більшість громадян не мають достатньої інформації про політичні процеси та не беруть активної участі у політичному житті країни. Проблема корупції та недостатньої демократії негативно визначає рівень довіри до владних структур та загальний стан політичної культури.

Ще однією з проблем є відсутність довіри до ЗМІ та інформаційної сфери взагалі. Українські ЗМІ часто використовують сенсаційний заголовок та не завжди представляють об'єктивну інформацію, що викликає додаткові складнощі в формуванні політичної свідомості та культури.

Тому обов'язково політична свідомість українців повинна будуватись на демократичних цінностях, таких як свобода, рівність та права людини. Важливо, щоб громадяни розуміли свої права та обов'язків у демократичній державі та брали активну участь у політичному житті країни. Так держава зможе розвивати демократію та створювати умови для сталого економічного та соціального розвитку країни.

Окрім того, формування політичної свідомості є необхідним для забезпечення соціальної стабільності та національної безпеки. Невідповідність свідомості громадян демократичним цінностям може призвести до виникнення соціальних конфліктів та політичної нестабільності, що загрожує національній безпеці країни.

Проблема формування демократичної політичної культури та відповідної їй політичної свідомості привертає увагу багатьох українських дослідників. Базова проблематика, що об'єднує більшість політологічних досліджень – пошук шляхів та методів формування свідомої особистості з демократичними світоглядними орієнтаціями, яка би стала основою успішної демократичної соціально-політичної трансформації суспільства.

Доктор філософських наук Рудич Ф. характеризував розвиток сучасної науки в цілому та культури України зокрема як період стабільності. Але все ж таки науковець зауважував, що важливою рисою для підвищення політичної свідомості має стати вивчення теоретичних аспектів політичної науки різними верствами населення: учнями, студентами, представниками політичних партій, рухів та організацій. Це можна досягти не тільки за допомогою спеціальних посібників з політології, але і через масові ЗМІ та публічні зустрічі з політиками. Таким чином систематизоване вивчення політології в університетах є необхідним для засвоєння основ демократії. Глибоке знання політології дозволяє випускникам відчувати себе повноцінними громадянами, здатними аналізувати політичну ситуацію і розвивати активну громадянську позицію [3, с. 227].

Ряд вчених розглядає проблему формування демократичної свідомості громадян через такий фактор як ЗМІ. Л. Левченко досліджує формування масової політичної свідомості в Україні, її фактори впливу, а також питання маніпулювання нею і можливості впливу на неї. Вона зробила висновок, що, незважаючи на наявність факторів, які зазвичай стимулюють громадян до масової участі в акціях громадського протесту, реальна готовність до участі значно зменшується. Взаємодія держави та масової свідомості визначає стан суспільної стабільності й безпеки, впливає на авторитетність та легітимність влади. Тому для формування політичної свідомості українців важливо приділити увагу засобам масової інформації у формуванні ціннісних орієнтацій та нової ціннісної системи в суспільстві [2, с. 7-9].

Розглядаючи ЗМІ як фактор впливу на формування демократичної політичної свідомості, можна виокремити роботу Н. Шеременко. У своєму дослідженні про вплив засобів масової комунікації на політичну соціалізацію особистості в інформаційному суспільстві України, Н. Шеременко з'ясувала, що цей вплив залежить від багатьох чинників, таких як космічні,

біологічні та соціально-психологічні. Вона також висвітлила особливості формування політичної свідомості через засоби масової комунікації, зокрема, використання інформаційно-комунікативних технологій для доступу до політичної інформації та участі в державотворчих процесах. Автор також дослідила місце та роль вітчизняних засобів масової комунікації у процесі політичної соціалізації в Україні.

Засоби масової інформації не тільки інформують, повідомляють новини, а й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми і тим самим беруть участь у соціальному управлінні, забезпечують владі інформаційний супровід.

Виходячи з аналізу наукових робіт дослідників, можна зробити висновок, що засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють важливу роль у формуванні політичної свідомості українців під час трансформації суспільства. Вони є головним джерелом інформації про політичні процеси, владу та політичних лідерів. Водночас саме ЗМІ здійснюють інформаційно-психологічний вплив для маніпулювання громадською думкою населення. ЗМІ впливають на політичну свідомість шляхом відображення подій, висвітлення певних поглядів, оцінок та коментарів. Вони можуть формувати уявлення про політичну реальність і спрямовувати думки та переконання громадян. Крім того, в демократичному суспільстві засоби масової інформації забезпечують важливі права громадян: право на отримання інформації; право на свободу висловлювати думку та ідеї.

Але, водночас, ЗМІ можуть бути використані для маніпулювання свідомістю, зокрема, за допомогою фейкових новин, спрямованих на зміну громадської думки та поведінки. Такі дії можуть призвести до складних наслідків для суспільства, включаючи загострення політичних конфліктів та зниження довіри до ЗМІ та інших джерел інформації.

Тому забезпечення свободи слова та незалежності ЗМІ від владних структур та політичних впливів забезпечуватиме об'єктивне висвітлення політичних подій та формування критичної та самостійної політичної свідомості громадян. Для формування критичного мислення потрібно чітко усвідомлювати інформацію, яку надходить та точно розуміти, де фейк, а де правда. Важливим при цьому є використання першоджерела. На жаль, зараз в Україні є деякі проблеми з незалежністю ЗМІ, що може негативно впливати на формування політичної свідомості громадян. Деякі ЗМІ контролюються політичними силами або бізнес-структурами, що може призводити до спотворення інформації та маніпулювання громадською думкою.

Особливого значення набуває Інтернет. Він є не тільки одним із ЗМІ, але й представляє собою дієвий засіб комунікації, оскільки аудиторія може масово демонструвати свою реакцію на ті чи інші події [1, с. 40]. При цьому не лише власники та працівники цих медій впливають на формування громадської думки. Інтернетмедії створюють платформи для громадського дискурсу щодо актуальних проблем. Таким чином визначаються нові групи впливу.

Отже, саме ЗМІ маючи великий потенціал у формуванні політичної свідомості громадян, забезпечують доступ до об'єктивної інформації та різноманітних поглядів на події, можуть допомогти громадянам усвідомлювати проблеми, які існують в суспільстві та визначати спрямованість їхньої політичної свідомості. Медіаконтент впливає і на формування громадської думки, а відтак і на політичну свідомість, і на культуру прийняття рішень політичною елітою. Ефективна розбудова демократичного суспільства, яке забезпечує участь громадян у політичному процесі, неможливе без доступу до актуальної інформації про події в суспільстві, про діяльність уряду, перебіг виборів, оприлюднення прийнятих політичних рішень. У контексті дослідження особливостей формування політичної свідомості українців у процесі демократичної трансформації суспільства вивчення ЗМІ як одного з провідних факторів цього процесу потребує подальшого розвитку як окремого наукового напрямку.

Список використаних джерел:

1. Різун В. В. Теорія масової комунікації. Підручник для студентів галузі журналістика та інформація. Київ: Лібра Терра, 2008. 260 с.
2. Рудич Ф. М. Політична наука в Україні: стан і перспективи. Вісник НАН України, 2003, № 1. С. 7-9.

3. Шайгородський Ю. Ж. Вивчення форм політичної поведінки в Україні. Вісник НАН України, 2016, №4. С. 221-235.

Victoriya Nikitina. Features of the formation of the political consciousness of ukrainians in the process of the transformation of society. – Article.

Abstract. The work reveals the problem of the formation of a democratic political culture and the corresponding political consciousness. Special attention is focused on the formation of the democratic consciousness of citizens under the influence of such a factor as mass media and the Internet.

Key words: political culture, political consciousness, democratization.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Руденко Ірина,

*студентка 4 курсу спеціальності 052 «Політологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У роботі визначено основні аспекти впливу глобалізації на національну ідентичність. Особлива увага приділена мовній ідентичності та пов'язаним із цим проблемам.

Ключові слова: глобалізація, національна ідентичність, культура, мова, традиції.

Глобалізація справляє значний вплив на формування і зміну національної ідентичності та політичних процесів у сучасному світі. З одного боку, глобалізація сприяє поширенню загальнолюдських цінностей, зближенню культур та формуванню спільної ідентичності жителів Землі. З іншого боку, глобалізація несе в собі загрози нівелювання національної самобутності, культурної специфіки та політичного суверенітету окремих держав.

Актуальність теми обумовлена тим, що процеси глобалізації набувають дедалі масштабнішого характеру та впливають на всі сфери життя суспільств, у тому числі національну ідентичність та характер політичних процесів у світі. Дослідження взаємозв'язку глобалізації, ідентичності та політики дає можливість оцінити позитивні та негативні наслідки цього процесу, а також обґрунтувати напрями подолання його негативного впливу з метою збереження культурного розмаїття світу.

Сучасні світові трансформації, зокрема процес глобалізації, приводять до змін у культурних цінностях та ідентичності людей. За останні десятиліття, процес глобалізації значно посилюється, що призвело до збільшення числа міжнародних відносин, зростання обсягів торгівлі та міграції, а також поглиблення культурного обміну між націями.

Глобалізація – це процес загальносвітової інтеграції, який включає в себе зростання економічної взаємозалежності, культурного обміну та міграції людей. Однак, цей процес неоднозначно впливає на національну ідентичність та політичні процеси країн.

Зміни в культурній сфері під впливом глобалізації проявляються у втраті традиційних цінностей та норм, розширенні культурного простору та виникненні нових форм самовираження. Це може призвести до зменшення значення національних культурних цінностей і зростання культурної гомогенізації.

Глобалізація впливає на різні аспекти національної ідентичності, такі як культура, мова, релігія, традиції та спосіб життя. Наприклад, американський соціолог Роберт Мертон у своїх роботах говорить про те, що глобалізація може призвести до розширення культурного плюралізму та мультикультурності. Однак у своїй книзі «Ідентичність і контроль» американський антрополог Ерік Харрісон вказує на те, що глобалізація може призвести до уніфікації культур та втрати унікальних рис національних традицій [6, с. 50].

Існує безліч точок зору щодо впливу глобалізації на національну ідентичність. Французький соціолог Арман Маттельярд стверджує, що глобалізація може призвести до появи

нових форм ідентичності, таких як глобальна ідентичність чи транснаціональна ідентичність. Американський соціолог Антоні Гідденс у своїй книзі «Глобалізація. Наслідки для людини та суспільства» говорить про те, що глобалізація може сприяти формуванню космополітичної ідентичності, що ґрунтується на спільних цінностях та культурних нормах [1, с. 20].

Таким чином, дослідження вчених показують, що глобалізація значно впливає на національну ідентичність і може призвести як до посилення, так і до загрози для неї. Проте, важливо пам'ятати, що ідентичність є динамічною та мінливою концепцією, яка формується у процесі взаємодії з іншими культурами та впливами.

Ось кілька прикладів, які можуть проілюструвати вплив глобалізації на національну ідентичність:

1. Американізація культури – поширення американської культури у всьому світі, наприклад, через голлівудські фільми, музику, технології. Це може призвести до зменшення інтересу до національної культури та традицій.

2. Поява нових культурних гібридів – змішання елементів різних культур та їх адаптація до нових умов. Наприклад, поява японської кухні США і її адаптація до місцевих смакам.

3. Міграція – міграція населення може призвести до змішування культур та традицій різних груп, що може призвести як до конфліктів, так і до створення нових форм ідентичності.

4. Технології – інтернет та соціальні мережі дозволяють людям вільно спілкуватися та обмінюватися інформацією, що може призвести до створення нових форм культурного плюралізму та мультикультурності.

5. Інтернаціоналізація брендів – деякі бренди стають світовими та асоціюються з певними цінностями та способом життя, що може призвести до формування глобальної ідентичності.

6. Спорт – спортивні події, такі як Олімпійські ігри, чемпіонати світу та Євро-2020, об'єднують людей різних національностей та культур навколо спільних цінностей та інтересів.

Ці приклади демонструють, що глобалізація може як посилювати, так і загрожувати національній ідентичності, і що ця тенденція має багато проявів у різних сферах життя.

Глобалізація, яка охоплює економіку, політику, культуру та мову, впливає на мовну ідентичність та мовні проблеми різноманітними способами. Деякі аспекти глобалізації можуть сприяти мовному збагаченню, збереженню мовної специфіки та боротьбі з лінгвістичною колонізацією, водночас інші можуть призвести до втрати мовної різноманітності та асиміляції.

Глобалізація сприяє контактам між представниками різних мовних груп. Це може призводити до обміну лексикою, граматикую та іншими аспектами мови, що сприяє мовному збагаченню. Наприклад, інтернет та соціальні мережі дозволяють людям з усього світу спілкуватися та вчитися інших мов, що може відкрити нові ресурси для розвитку мови.

Глобалізація може підтримувати збереження мовної специфіки шляхом популяризації різних мов та культур. Зокрема, глобальні медіа можуть допомогти в розповсюдженні та популяризації маловідомих мов, що сприяє їх збереженню та розвитку.

Лінгвістична колонізація полягає у домінуванні певних мов, зокрема англійської, у різних сферах, що веде до витіснення інших мов. Д. Кристал у книзі «Смерть мов» стверджує, що це загрожує існуванню багатьох мов світу [3, с. 150].

Втрата мовної специфіки відбувається внаслідок неконтрольованого запозичення іншомовної лексики та синтаксичних конструкцій, що розмиває національну ідентичність народів. У той же час, мовне збагачення дозволяє мовам залишатися сучасними та функціональними, запозичуючи корисні поняття з інших мов.

Глобалізація може допомогти в боротьбі з лінгвістичною колонізацією шляхом підтримки мовного різноманіття та розвитку мовних груп. Це може включати підтримку з боку організацій та інститутів, які працюють над підтримкою маловідомих мов, а також допомогу у створенні ресурсів для вивчення та розвитку цих мов.

Проте, глобалізація також може призвести до згладжування мовних відмінностей та асиміляції. В результаті, деякі мови можуть втратити свою унікальність або навіть зникнути. Це особливо актуально для маленьких мовних груп, які можуть виявитись під тиском глобальних мов, таких як англійська.

Одним з найвідоміших аспектів глобалізації є поширення та домінування декількох світових мов, таких як англійська, іспанська або китайська. Це може призвести до сприйняття цих мов як більш «престижних» або «корисних» та спонукати людей до вивчення та використання цих мов замість своїх рідних мов. Такий процес в подальшому може призвести до згладжування мовних відмінностей та втрати мовної різноманітності.

З іншого боку, глобалізація може сприяти підвищенню обізнаності про мовні проблеми та відповідним заходам на міжнародному рівні. Організації, такі як ЮНЕСКО та інші міжнародні інституції, прагнуть збереження та розвитку мовної різноманітності, підтримуючи мовні права меншин та рідкісних мов у всьому світі.

В цілому, глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки для мовної ідентичності та мовних проблем. Щоб зберегти мовну різноманітність та специфіку, потрібно активно працювати над просуванням мовних прав, підтримкою рідкісних мов та вивченням різних мовних груп.

Отже, глобалізація має значний вплив на національну ідентичність та політичні процеси в умовах сучасних трансформацій. Зміни, що відбуваються у культурній, економічній та політичній сферах, можуть призвести до зменшення значення національних цінностей, зростання економічної нерівності та зміни політичного ландшафту в країні. Однак, глобалізація також може бути сприятливим фактором для розвитку економіки та культурного обміну між країнами, якщо врахувати потреби та інтереси різних націй.

Список використаних джерел:

1. Гідденс А. Глобалізація. Наслідки для людини та суспільства / пер. з англ В.Лукаш. Київ: Основи, 2001. 200 с.
2. Кравчук Т. Глобалізація: сутність та наслідки. Одеса : Фенікс, 2017. 240 с.
3. Кристал Д. Смерть мов / пер. з англ О. Стасюк. Львів : ВНТЛ-Класика, 2009. 336 с.
4. Лапкін В. Глобалізація та сучасні держава і суспільство: виклики та ризики. Київ : Знання України, 2018. 180 с.
5. Орлов Д. Глобалізація: причини, виклики, перспективи. Київ : Дух і літ., 2019. 150 с.
6. Харрісон Е. Ідентичність і контроль: соціологічне дослідження імміграції, права і меншин / пер. з англ Г. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2014. 196 с.

Iryna Rudenko. The effect of globalization on the formation of national identity in the conditions of current world transformations. – Article.

Abstract. The work defines the main aspects of the impact of globalization on national identity. Special attention is paid to linguistic identity and related problems.

Key words: globalization, national identity, culture, language, traditions.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ

*Старовойтова Валерія,
студентка I курсу магістратури
спеціальності 032 «Історія та археологія»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. *Сучасне скандинавське суспільство відоме своїм «маршем» до гендерної рівності. Від законів про відпустку по догляду за дитиною до високої частки представництва жінок у парламентах країн Північної Європи. Вони вважаються зразком для наслідування в усьому світі. Проте, дослідження показують, що такий устрій суспільств у цій частині світу своїм корінням уходить вглиб історії.*

Ключові слова: *Північна Європа, жінки, суспільство, епоха вікінгів.*

Суспільство вікінгів, можливо, сприяло гендерній рівності більше тисячі років тому, у той час, коли в більшій частині Європи «надавали перевагу» хлопчикам.

Жінки-вікінги користувалися більшою рівністю та свободою, ніж майже всі інші жінки того часу. Хоча й мали певний рівень влади, існували великі відмінності в ролях чоловіків і жінок, сфера їхнього впливу в основному була внутрішньою [3].

Типова жінка в Скандинавії мала дуже різні досвіди залежно від свого віку та соціального статусу. Тобто класове становище не було статичним протягом усього її життя [4].

Усі жінки епохи вікінгів могли впливати через своїх чоловіків чи синів – чим важливішими вони були, тим більше можливостей це могло мати для жінок поруч із ними [5].

Високий статус скандинавки був зумовлений, насамперед, її значною роллю в господарстві, в якому переважало скотарство. Жінки доглядали за худобою, значення їхньої праці особливо зростало в період тривалого стійлового утримання, а доїння було тільки жіночим обов'язком. Великим був їхній внесок у заготівлю припасів, що було особливо важливо через тривалі зими. Найважливішим жіночим обов'язком було прядіння і ткацтво, причому тканини слугували не тільки для домашніх потреб, а й виступали одним з основних експортних товарів. Жінки варили пиво – обов'язковий напій не тільки на бенкетах, а й у повсякденному житті.

Жінки, які жили в сільській місцевості, проводили більшу частину свого часу в трикутнику «корівника, молочних і житлових приміщень», забезпечуючи свої сім'ї їжею та одягом [5]. На них лежали і всі традиційні жіночі домашні обов'язки - готування, прибирання, прання, догляд за дітьми.

Археологічні відкриття допомогли дослідникам Тюбінгенського університету відстежити рівність у здоров'ї та харчуванні чоловіків і жінок в епоху вікінгів. Вони зробили це, проаналізувавши зуби та скелети людських останків. Вчені виявили, що такі речі, як емаль зубів і довжина стегнової кістки, були відносно однаковими у чоловіків і жінок [3].

Їх роль у домашньому господарстві була дуже центральною і не залишилася недооціненою. Вірш, знайдений на рунічному камені Hassmyga – єдиний вірш, знайдений на шведському камені з написом, який вшановує пам'ять про жінку [5].

Скандинавські жінки мали повну владу в домашній сфері, особливо коли їхні чоловіки були відсутні. Якщо чоловік помирав, його роль назавжди приймала його дружина, одноосібно керуючи сімейною фермою чи торговими справами. Багато жінок у Скандинавії доби вікінгів були поховані з кільцями ключів, які символізували їх роль і владу як керівниць домашнього господарства [1].

Відповідно до значного внеску в господарство скандинавки мали широкі майнові права. За словами Сноррі Стурлусона, ісландського історика XIII ст., дружині конунга належала половина військової дружини. Цю дружину королева повинна була сама утримувати, на що їй належали податі й податки.

Жінки були спадкоємицями батьків і матерів поряд із синами. Дружина зберігала права розпорядження своїм майном (посагом, ранковим даром, спадщиною): могла його продавати, здавати, зберігала в недоторканності після смерті чоловіка.

У дослідженні, опублікованому наприкінці 2014 року, дослідники використали данні мітохондріальної ДНК, щоб показати, що скандинавські жінки приєднувалися до своїх чоловіків під час міграції до Англії, Шетландських і Оркнейських островів та Ісландії, і були важливими учасниками процесів міграції та асиміляції [1]. Що стосується Ісландії, то сьогодні вона не існувала б як нація, якби серед її поселенців не було жінок.

Епоха вікінгів була часом досліджень. Між VIII і XI ст. нашої ери ті, хто мав коріння у Скандинавії, подорожували до Каспійського та Середземного морів і перетнули Атлантику, щоб досягти Північної Америки. Жінки брали участь у більшості цих подорожей, а також у торгівлі та поселенні, що було їх основною метою. Є докази цього в скандинавських жіночих ювелірних виробках, знайдених у сучасній Україні та за її межами, показуючи, що торговці та правителі вікінгів брали з собою своїх дружин [6].

Нещодавні дослідження «Великої язичницької армії» припускають, що це була не армія, а більше велика, змішана та мобільна група людей, яка включала до свого числа жінок і дітей, про що свідчать інструменти для виготовлення текстилю, знайдені в Торксі, Лінкольншир, і дитяче поховання в Рептоні, Дербішир.

Війна в епоху вікінгів велася у ближньому бої за допомогою мечів, списів і сокир. Жінки не могли уникнути такого насильства, особливо якщо вони були частиною групи чи спільноти, на яку нападали, або подорожували з групою торговців, які мали захищати свої товари [4].

Хоча порівняно небагато історичних записів згадують про роль жінок у війні вікінгів, але історик візантійської доби Йоганнес Скіліц писав, як жінки билися з варягами в битві проти болгар у 971 році [5].

Тих, хто воював у битві разом із чоловіками, називали «діва-щит» [4]. Датський історик Саксон Граматик писав, що громади «щитівок» одягалися, як чоловіки, і присвячували себе навчанню володіння мечами та іншими військовими навичками, і що близько 300 із цих щитівок брали участь у битві при Бравеллірі в середині VIII століття.

Першою підтверженою жінкою-воїном вікінгів високого рангу стала «Воїтельниця з Бірки» – могила вікінга, знайдена в Швеції в 1889 році. З 1889 року вважали, що це чоловік-воїн, але було доведено, що людські останки належать до жіночої статі. Дослідження 2017 року показало, що речі, поховані разом з жінкою, доводять, що вона була воїном. Одним із предметів була стратегічна настільна гра, пов'язана з шахами. Дослідники вважали це доказом її стратегічного мислення, оскільки такі ігри зазвичай знаходили лише в могилах воїнів [5].

Роль жінки у війні також досліджується в давньоскандинавській міфології, де валькірії – озброєні жіночі духи – допомагають Одіну, богу війни [6]. Жінки-вікінги могли потрапити до Вальгалли [4].

У суспільстві вікінгів шлюб був ключовим інститутом, який використовувався для створення нових зв'язків спорідненості. Жінка-вікінг могла вибрати собі чоловіка і згодом вирішити не виходити за нього заміж, якщо вона цього бажає. Якщо шлюб не склався, то дружина і чоловік могли розлучитися. Ісландські саги описують велику кількість правил розлучення, які свідчать про досить розвинену правову систему. Однак, в епоху вікінгів перед судом могли виступати тільки чоловіки [1].

Найбільш типовими підставами для розлучення були раптова бідність у сім'ї чоловіка або насильство з його боку. Права на розлучення та спадщину вказують на те, що жінки мали незалежний судовий статус. Незаміжні жінки мали дуже обмежені перспективи у суспільстві [2].

Закони захищали життя і честь скандинавської жінки. Її вбивство кваліфікувалося як лиходійство, тобто не підлягало вергельду (матеріальне відшкодування) і каралося оголошенням поза законом і позбавленням усіх прав. Скандинавку не включали до числа тих, кому мстять, і вона не несла відповідальності за підбурювання до помсти та вбивства.

Матері відігравали велику роль у вихованні дітей, особливо хлопчиків: не менше, ніж батьки, вони прищеплювали синам ідеали мужності, військової доблесті. За скандинавськими законами діти успадковували статус матері, якщо він був вищим, ніж у батька. Статус чоловіка підвищувався, коли він одружився з жінкою вищого роду, і знижувався за нижчого. У сагах поряд з ім'ям батька завжди повідомляється й ім'я матері, а також ім'я дружини.

Скандинавки, як і чоловіки, мали право встановлювати камені з рунічними написами на пам'ять про померлих чоловіків, синів, дочок та інших родичів.

У жодній епічній традиції, крім скандинавської, немає такої кількості героїнь, які діють із власної волі: це еддичні Брюнгільд, Гудрун, Сігну, Свава, Сігрун, Сігдріва, Грімхільд.

Дружини, матері, доньки, сестри конунгів чинили великий вплив на їхню політику, на долю країни, і тим більше на свою власну. Скандинавські жінки бенкетували разом із чоловіками, причому знатні жінки сиділи на почесних місцях.

Жінок ховали не менш пишно, ніж чоловіків. Пишність обряду при похованні жінки знаходить підтвердження в археологічних дослідженнях. Під час розкопок кургану в Осенберзі (834 р. н. е.) було виявлено найбагатше поховання королеви невеликої області – фюлька, яке, імовірно, належало Асі, бабусі об'єднувача Норвегії Гаральда Чарівновласого.

Найпоширенішими могильними речами, знайденими в жіночих могилах періоду вікінгів, є веретена, гребінці з вовни та ткацькі рейки, особливо в сільській місцевості. Також у жіночих могилах, розкопаних у Бірці, зберігають голки, ножиці та пінцети, натякаючи на тонке шиття, і навіть купецькі ваги, терези та монети. Вони вказують на те, що жінки були торговцями.

Також близько 40 поховань зі Скандинавії та за її межами підтверджують ідею про існування жіночих «чарівниць», яка походить від текстів і саг, пов'язаних з епохою вікінгів. Seiðr – це тип шаманської магії, який у джерелах пов'язаний переважно з жінками-вельвами: могутніми чарівницями, що володіли силою бачити майбутнє [5].

Скандинавки виступали в різних іпостасях: господині, глави роду, правительки, зазвичай тіншової, натхненниці на «великі справи», захисниці та рятівниці, порадиці, жриці, скальда-поета і, зрештою, войовниці.

З усього цього можна зробити висновок про те, що епоха вікінгів породила унікальних жінок, які були активними членами суспільства, рушійною силою багатьох «великих справ» і мали широкі права.

Список використаних джерел:

1. Pruitt S. (2016) WHAT WAS LIFE LIKE FOR WOMEN IN THE VIKING AGE? // URL: <https://www.history.com/news/what-was-life-like-for-women-in-the-viking-age>.
2. WOMEN IN THE VIKING AGE. // URL: <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/the-people/women/>.
3. Nikel D. (2020) VIKING WOMEN: WHAT WOMEN REALLY DID IN THE VIKING AGE. // URL: <https://www.lifeinnorway.net/viking-women/>.
4. VIKING WOMEN: THE ULTIMATE GUIDE. (2022) // URL: <https://seekscandinavia.com/viking-women/>.
5. Groeneveld E. (2018) WOMEN IN THE VIKING AGE // URL: <https://www.worldhistory.org/article/1251/women-in-the-viking-age/>.
6. Jesch J. WHAT WAS LIFE LIKE FOR VIKING WOMEN? // URL: <https://www.historyextra.com/period/viking/vikings-women-home-matriarchs-traders-artisans/>.

Valeriya Starovoytova. Socio-economic and legal status of scandinavian women in the viking age. – Article.

Abstract. *Modern Scandinavian society is known for its «march» towards gender equality. From parental leave laws to a high percentage of women's representation in the parliaments of Northern European countries. They are considered role models around the world. However, studies show that such a system of societies in this part of the world has its roots deep in history.*

Key words: *Northern Europe, women, society, the Viking Age.*

ЗМІСТ

С Е К Ц І Я І ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

<i>Алексєєва Єлизавета</i> ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	3
<i>Андрєєв Ігор</i> ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА, ВЧИНЕНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ТРИБУНАЛИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ	6
<i>Батир Валерія</i> ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	9
<i>Білуґін Денис</i> ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	11
<i>Болюх Нікіта</i> ЩОДО СТАТУСУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПІСЛЯ 2014 РОКУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ОТРИМАЛИ ПАСПОРТИ РФ ТА ЇЇ САТЕЛІТІВ	14
<i>Гуркіна Валерія</i> ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ	19
<i>Дерега Дарина</i> ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	21
<i>Катеринюк Софія</i> ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	25
<i>Ніколайчук Григорій</i> ВИПЛАТА ІНДЕКСАЦІЇ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (ДАЛІ – ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ).....	28
<i>Павлова Дарина та Шевченко Олександра</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	33
<i>Самойленко Юлія</i> СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У РАЗІ НАСТАННЯ БЕЗРОБІТТЯ.....	36
<i>Соколова Ксенія</i> ЗНАЧЕМІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	39
<i>Тамбовська Анастасія</i> ЕКОЛОГІЧНА НЕБЕЗПЕКА, З ЯКОЮ СТИКАЄТЬСЯ УКРАЇНА ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ	43
<i>Холошанова Марія</i> МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	49
<i>Черенкова Маргарита</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ПОСЛУГ АДВОКАТА З ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	51

С Е К Ц І Я ІІ
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

<i>Батир Руслана</i> ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	55
<i>Бережна Єлизавета</i> ПОРЯДОК ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ ЗА ВІДСУТНОСТІ ТРУДОВОЇ КНИЖКИ	57
<i>Білоус Віталій</i> НЕЗАЛЕЖНІ ПРОФСПІЛКИ В УКРАЇНІ. МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТА ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ	61
<i>Біляєва Катерина</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧИННОГО КОДЕКСУ ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ ТА ПРОЕКТУ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ	68
<i>Гармаш Вадим</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	70
<i>Гонтар Валерія та Броварь Діана</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ.....	72
<i>Жернова Альона</i> РЕФОРМА СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛADOVA ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	75
<i>Калнусенко Ірина</i> ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА В ЧАС ЦИФРОВОЇ ДОБИ	78
<i>Круторог Дар'я</i> ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	80
<i>Лиман Катерина</i> ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ГАРАНТУВАННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	83
<i>Шабельна Карина</i> ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ Й ПРОВЕДЕННЯ ВИПРОБУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ	87
<i>Яцина Ірина</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	90

С Е К Ц І Я ІІІ
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

<i>Безкровна Євгенія, Кириченко Андрій</i> МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВНИЧОЇ МЕДІАЦІЇ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ	94
<i>Білоусова Ганна</i> РЕФОРМА СУДОУСТРОЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	98
<i>Denys Denisov</i> HISTORY AND RESEARCH OF INTERNATIONAL LAW	100
<i>Красюк Владислава</i> КІБЕРПРОСТІР ЯК ІНТЕРАКТИВНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	103

Михайлюк Сергій ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ДОСВІД ТА ПРАКТИКА ДЛЯ УКРАЇНИ.....	106
Сікорська Софія ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	110

С Е К Ц І Я І V
ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС:
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ
З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Алексєєва Єлизавета ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВ	114
Андрєєв Олексій НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СПОСОБИ ЇХ ЛІКВІДАЦІЇ.....	117
Бербеницький Данило СМЕРТЬ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ.....	121
Журавська Аліна СПАДКОВИЙ ДОГОВІР ЯК ОДИН ІЗ ІНСТИТУТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	124
Запорожцев Дмитро ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	127
Іванова Марія ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ЯК ФОРМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	128
Карпенко Мілена ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	131
Кременчуцька Марія ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА СПАДКУВАННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	135
Воронова Дар'я та Кургут Владислава ПІЛЬГИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ СІМЕЙ.....	139
Мосєнцев Артем ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ І ПРИЗНАЧЕННЯ ВИПЛАТ	143
Овчинніков Денис ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ.....	146
Степченко Данило ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ЗАКОНОМ: СУЧАСНІ ВИМОГИ ТА ПРОЦЕС ЗАСТОСУВАННЯ.....	151
Чаловська Надія ВРЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ТА НАДАННЯ ПІЛЬГ НА КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	154

С Е К Ц І Я V
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

<i>Алексєєва Єлизавета</i> ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	157
<i>Андрєєв Олексій</i> ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОКРЕМИХ ФІНАНСОВИХ СФЕРАХ.....	161
<i>Богомаз Єлизавета</i> ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ІНШИМИ ЗАКОНОДАВСТВАМИ.....	164
<i>Веретянніков Денис</i> ПРЕЗУМПЦІЯ ВИНИ В ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	167
<i>Карпенко Мілена</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	171
<i>Красюк Владислава</i> ЕКОНОМІЧНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	175
<i>Луценко Анастасія</i> ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	178
<i>Степченко Данило</i> ПРОБЛЕМАТИКА АУДИТОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	182

С Е К Ц І Я VI
СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

<i>Бандура Максим</i> ПРОБЛЕМА ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОГО СТАНУ	186
<i>Верьовкін Владіслав</i> ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОСТІЙНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ	188
<i>Гараєва Анастасія</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ.....	191
<i>Лісний Маркіян</i> СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОЛЮВАННЯ.....	194
<i>Рюхіна Анастасія</i> НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	199
<i>Сивоконь Юлія</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ	200
<i>Солопова Юлія</i> РОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	202

С Е К Ц І Я VІІ
ЮРИДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

<i>Ізосімов Данило</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....	206
<i>Карпенко Мілена</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	209
<i>Михайлюк Сергій</i> СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	213
<i>Рязанцева Поліна</i> МІСЦЕ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК УКРАЇНИ В НАДАННІ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ.....	217

С Е К Ц І Я VІІІ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

<i>Авраменко Євген</i> АВТОРИТАРИЗМ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ.....	220
<i>Базакуц Артем</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНА РОЛЬ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НІМЕЧЧИНИ.....	222
<i>Гарькава Анна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ.....	225
<i>Гнилицька Анастасія</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В КОНТЕКСТІ МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ В КОНФЛІКТАХ МІЖ ДЕРЖАВАМИ.....	228
<i>Карташов Микита</i> КРЕМЛІВСЬКІ МАНІПУЛЯЦІЇ ІСТОРИЧНОЮ ПАМ'ЯТТЮ В УГАНДІ ТА ПАР	231
<i>Микитина Вікторія</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	234
<i>Руденко Ірина</i> ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	237
<i>Старовойтова Валерія</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ	240

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ АСПІРАНТІВ,
СТУДЕНТІВ, МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

**«МОЛОДЬ І НАУКА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ПРАВА В УКРАЇНІ»**

19 травня 2023 р.

м. Київ

Відповідальний за випуск *Г.А.Капліна*

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса університета: вул. Іоанна Павла II, 17,
м. Київ, 01042, Україна

Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com